

ТЕХНИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ
ГАБРОВО

СТУДЕНТСКА
НАУЧНА
СЕСИЯ

18
ОКТОМВРИ
2024

том 2

СБОРНИК
ДОКЛАДИ

ТЕХНИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ГАБРОВО

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ

СБОРНИК ДОКЛАДИ

ТОМ II

18 октомври 2024

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

ПРЕДСЕДАТЕЛ:

доц. д-р инж. Драгомир Стоянов Василев
зам. ректор НИР на ТУ-Габрово

ЧЛЕНОВЕ:

1. доц. д-р инж. Горан Данаилов Горанов
2. доц. д-р Светла Боянова Панайотова
3. доц. д-р инж. Владимир Петров Дунчев
4. Веселин Пенковски – председател на Студентски съвет
5. Денислав Марчев, специалност ПАЕ
6. Мирослав Райков, специалност СД
7. Борис Петков, докторска програма МТМ

НАУЧЕН СЕКРЕТАР:

Инж. Петя Пенчева Пенева

ТЕМАТИЧНИ СЕКЦИИ

- Електротехника и Електроника
- Машиностроене и уредостроене
- Стопански и природни науки

Сборникът е вписан в Националният референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране на НАЦИД.

The Proceedings is included in the National Reference List of modern Bulgarian scientific publications with scientific peer review by National Centre for Information and Documentation.

© Технически университет – Габрово, 2024

© Университетско издателство “Васил Априлов” – Габрово,
2024

Print ISSN: 1313-3055

Online ISSN: 3033-0890

СЪДЪРЖАНИЕ

Том I

ЕЛЕКТРОТЕХНИКА И ЕЛЕКТРОНИКА

Електротехника и електроника

Управляващ модул за три координатна позиционираща система	15
<i>Тодор Неделчев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Стенд за изследване на честотно електрозадвижване	21
<i>Денис Петков Петков, Александър Светославов Кичуков,</i> <i>Петър Василев Маринов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Разработване и изследване на сензорен хъб за екологичен мониторинг	27
<i>Илиян Николаев Мъцин, Росен Иванов Тончев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Приложение на драйвер за GaN & SiC транзистори във високочестотни инверторни схеми за индукционно нагряване	33
<i>Петко Стефчов Маринов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Работа с константи в схематичен дизайн с Quartus 2	39
<i>Йордан Терзийски, Добромир Рашев, Горан Горанов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Хибридни батерии със суперкондензатори за електромобили.....	44
<i>Страхил Емилов Събев, Йордан Попов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Изкуствен интелект в техниката на безопасност.....	49
<i>Николай Радославов Илиев, Панайот Янков, Стоян Янков</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Светлотехнически изчисления на подкаст студио с приложение на метода Raytracing и рендиране в реално време	54
<i>Зорница Димитрова, Чавдар Боюклиев, Никола Николов,</i> <i>Атанас Юрганджиев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Математичен модел за автоматично калибриране на нелинейни сензори	60
<i>Петър Панайотов Панайотов, Гергана Миронова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Стенд с компоненти от електрообзавеждането на автомобила	66
<i>Атанас Тенев Делев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	

Комуникационна техника и технологии

Автентификация на потребители и управление на сигурността при мрежови атаки	72
<i>Кристина Сидорова, Мартин Петров, Татяна Апостолова, Надежда Илчовска</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Мониторинг на параметри на мрежовия трафик с изкуствен интелект	78
<i>Теодора Жорова, Красимир Косев, Анелия Петкова, Иван Пенчев,</i> <i>Цветомир Ганчев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Внедряване на 3D обекти при видеообработка, чрез Blender	84
<i>Вилислав Данаилов Попов, Емануил Темистоклис Кипреос,</i> <i>Михаил Георгиос Ангелакис</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Мониторинг на нивото на течност при бутилиране, чрез обработка и анализ на изображения	90
<i>Николай Дунев Тодоров, Темистоклис Кипреос, Михаил Георгиос Ангелакис</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Проектиране и изграждане на мрежова инфраструктура за обучение на студенти по киберсигурност	96
<i>Иван Асенов Казанлъклиев, Стоян Недков Стоянов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Проектиране и реализация на мрежов комутатор за компютърни мрежи	104
<i>Андреас Уажди Ахмадие</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	

Компютърни системи и технологии

Разработване на MongoDB-базирано приложение за обработка на геопространствени данни	111
<i>Янко Георгиев Арнаудов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Криптирането на данни в интернет пространството	117
<i>Благовест Георгиев Черешаров</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Използване на виртуална реалност (VR) за обучение и развитие на професионални кадри в индустрията	121
<i>Никола Андрианов Николов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	

Видео обработка – история, софтуери	125
<i>Стефан Илианов Ганчев</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Проектиране и изграждане на компютърна мрежа с механизми за сигурност	130
<i>Виктория Ивова Иванова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Софтуерно дефинирани мрежи – SDN	136
<i>Емил Ангелов</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Сканиране и откриване на безжични (Wi-Fi) мрежи от въздуха и възможност за реализиране на техническо решение за war-driving	142
<i>Ангел Йотов</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Управление и манипулиране на бази данни със SQL: основни техники и методи	148
<i>Иван Георгиев Петков, Милко Ганчев Дочев</i>	
<i>Технически колеж – Ловеч</i>	
Лабораторно място за работа с 3D принтер	
Обзор, анализ, възможности и приложения на 3D принтер	155
<i>Ивелина Григорова Сиркова, Милко Ганчев Дочев, Милка Иванова, Даниел Недков</i>	
<i>Технически колеж – Ловеч</i>	
Unity – визуални ефекти	161
<i>Христо Чалъков</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Проектиране и изграждане на мрежова свързаност с виртуални частни мрежи	166
<i>Николай Георгиев Кръстев</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Програмен модел за хардуерна реализация на умножение с редки матрици	171
<i>Людмила Герева, Петър Минев</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Система за организиране на събития	177
<i>Лъчезар Генов</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Изграждане на мрежа тип клиент сървър	184
<i>Веселин Стефанов Пенковски</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	

Разработка на софтуер за управление с машинно зрение	189
<i>Петър Панайотов Панайотов</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Проектиране на база от данни на система за автоматично генериране на заповед за дипломни защиты	194
<i>Николай Игнев, Живко Терзиев, Виолета Вълчинова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Разработване на стенд за тестване на енкодери.....	200
<i>Теодора Христофорова Милкова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Тестови стенд за производство на ламинатни туби.....	205
<i>Велислав Илиянов Димитров</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Ниско стойностна система за събиране на данни и управление базирана на ESP32 и MATLAB	211
<i>Стефан Владимиров Стоев</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Разработване на тестове за проверка на електрическите връзки и параметри при проектиране на интегрални схеми	216
<i>Костадин Николов Зикатанов</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Архитектура на IoT система за мониторинг на здравето бременни жени.....	225
<i>Динко Динев, Бенислав Димитров, Кристиян Петков</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Многокритериално вземане на решение при избор на оптимален вариант за отопление	231
<i>Галина Красиминова Кичукова, Елена Димитрова Монова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Решаване на многокритериална задача и намиране на оптимален вариант при рязане на лагерни гривни	237
<i>Севдалина Красиминова Кичукова, Елена Димитрова Монова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Smart car prototype	242
<i>Данйъл Преслав Георгиев, Радина Робертова Георгиева</i>	
<i>ПМГ „Акад. Иван Гюзелев“, гр. Габрово</i>	
<i>Ръководител: инж. Марина Селиванова-Георгиева</i>	
Development of a learning robot ARM	248
<i>Ярослав Алексеевич Третьков</i>	
<i>ПТГ „Д-р Никола Василяди“, гр. Габрово</i>	
<i>Ръководител: инж. Марина Селиванова-Георгиева</i>	

МАШИНОСТРОЕНЕ И УРЕДОСТРОЕНЕ

Технологии на машиностроенето и проектиране на машини и инструменти

Подобряване ефикасността на двуосен соларен тракер	255
<i>Иван Стефанов Маринов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Грапавост на обработената повърхнина при струговане в условията на сухо рязане с използване на системата „студена дюза“	260
<i>Иван Яламов, Ивайло Енчев Енчев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Проектиране на едно координатна система за позициониране и одобряване ефикасността на двуосен соларен тракер.....	266
<i>Федя Дервишев, Анита Шопова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Повишаване на повърхностната микротвърдост на образци от алуминиев бронз CuAl8Fe3 посредством диамантно заглаждане.....	271
<i>Стилияна Стоянова Костова, Иван Радостинов Колев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Анализ и избор на рационална система модулни сглобяеми свредла	278
<i>Бончо Кънчев Бонев, Данаил Йорданов Динов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Избор на режим за маг-заваряване на групи заваръчни шевове	284
<i>Красимир Михов Михов, Христо Цонев Лалев, Станислав Петров Дечев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Получаване на сферографитен чугун EN GJS 450-18	293
<i>Деница Михайлова Анастасова, Мартин Димитров Маринов, Мануела Иванова Петрова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Изследване твърдостта след маг-заваряване на хидроцилиндър.....	300
<i>Красимир Михов Михов, Силвия Красиминова Радева, Венцислав Евлогиев Косев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Основни етапи при създаване на модели в САД среди	307
<i>Румен Велков Чернев, Десислава Николаева Цветкова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Моделиране на индустриален робот.....	312
<i>Деница Митова, Николай Димитров</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Система за автоматизиран анализ на прототипни изделия	318
<i>Румен Велков Чернев, Бончо Кънчев Бонев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	

Хидравлика, пневматика и топлотехника

Пневматична система с ШИМ управление	322
<i>Дочо Светлозаров Димитров</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Интелигентно управление на енергоэффективна пневматична система	328
<i>Дочо Светлозаров Димитров</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Проектиране на автоматизирана електрохидравлична система за регулиране температурата на работният флуид	334
<i>Константин Илчев Делчев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Експериментално изследване на електро-хидравлична следяща система с ротационен изпълнителен механизъм	340
<i>Красен Иванов Костов</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Експериментално изследване на свободна ламинарна конвекция	346
<i>Биляна Антонова Желязкова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Експериментално изследване на коефициента на хидравлично съпротивление и топлопредаване	350
<i>Христия Христофорова Илиева</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	

Технологии в текстилните производства

Съвременен дизайн на къща	356
<i>Йоана Свиленова Петрова, Димитър Енчев Колев,</i> <i>Петър Николов Николов, Габриела Драгомирова Павлинова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Технология за изпитване на платове подложени на санфоризиране	361
<i>Силвия Красиминова Колева, Пламен Павлинов Илиев,</i> <i>Калоян Ивайлов Кунчев, Полина Нойкова Нойкова,</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Фън Шуй дизайн на апартамент	367
<i>Мирослав Георгиев Комов, Ергюн Айдын Ахмедов,</i> <i>Момчил Мирославов Иванов, Ивелин Стоянов Банев</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	

СТОПАНСКИ И ПРИРОДНИ НАУКИ

Том II

Социални науки, икономика и управление

Проучване на ефективността на интегрирания подход в социалната работа.....	15
<i>Добромир Дениславов Комитски</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Социално приобщаване на лица в неравностойно положение.....	22
<i>Соня Василева Кунева</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Мерки за закрила на децата в семейна среда	28
<i>Лилия Петрова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Контролинг в съвременния бизнес	32
<i>Стела Михайлова Инджова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Контролингът като функция на управление чрез цели.....	35
<i>Василена Христова Маринова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Обща характеристика на контролинга при управление на фирмена дейност	39
<i>Иванела Петрова Арnaudова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Осиновяването и неговите удовлетворения и препятствия.....	42
<i>Ивелина Красиминова Василева, Мариела Младенова Тодорова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Управление и структура на „Агенция по заетостта“ и функции на бюрата по труда.....	45
<i>Анка Веселинова Костова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Съвременни предизвикателства и проблеми при организацията и управлението на център за социална рехабилитация и интеграция на хора с увреждания	51
<i>Христина Вескова Василева, Велислава Мокова</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	
Основни характеристики на зависимостта към порнографско съдържание	57
<i>Любомира Катинчева</i> <i>Технически университет – Габрово</i>	

Превенция и справяне със синдрома на професионалното изгаряне "burnout" в помагащите професии	61
<i>Мария Димитрова Ковачева</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Причини и фактори, обуславящи неравенството, бедността и социалното изключване в Република България.....	67
<i>Ренета Красиминова Недялкова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Анализ на структурата на здравноосигурителната система в България – слабости, пропуски и перспективи за развитие	72
<i>Иванела Петрова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Предизвикателства и проблеми пред младежта в Община Искър	81
<i>Валентина Нанкова Горанова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Икономическия ефект на туризма, свързан с Александровската гробница и Статуята на Богородица в Хасково.....	85
<i>Живко Иванов Иванов</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Социално-икономически анализ за община Правец след преместването на АМ “Хемус”	89
<i>Владимир Миленкински</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Здравето и околната среда, включително замърсяването на въздуха.....	93
<i>Зорница Ивайлова Цветанова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Депресия и самоубийствени мисли като психично заболяване и проблем в обществото	96
<i>Христо Цветанов Асенов</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Икономически отношения между България и Украйна	99
<i>Иван Карагяур</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Безусловен базов доход (Universal basic income)	103
<i>Корделия Георгиева</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Характеристики на неправителствените организации и специфични предизвикателства в България	107
<i>Мирослав Райков</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	

Маркетингово проучване с цел избор на стратегия за развитие на търговски обект.....	111
<i>Таня Вълканова Иванова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Разкриване на релевантни характеристики за позициониране на продукт фитнес добавка с натурален състав.....	117
<i>Илияна Гетова Андреева</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Интеграция на деца с аутизъм.....	122
<i>Вероника Богданова, Александра Ганева</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Влиянието на „Арсенал“ АД и комплекс „Марица Изток“ върху икономиката на област Стара Загора и страната.....	125
<i>Калоян Пенков Колев</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност при децата. Съвременни аспекти в развитието на диагностиката и лечението	130
<i>Никол Найденова Пиринска</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Новите форми на заетост и предизвикателства пред пазара на труда.....	136
<i>Ивайло Димитров, Златомира Бонева</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Маркетингово проучване с цел сегментиране на пазара на био бяло саламурено сирене.....	143
<i>Божидар Димов Димов, Емин Кязим Мехмед</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Динамика на жертвите на домашно насилие в Област Габрово	149
<i>Марина Стоилова Ангелова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Поколението Z в Индустрия 4.0 - перспективи за развитие.....	155
<i>Ивайло Димитров, Златомира Бонева</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Ползи и щети от членството на Република България в Шенгенското пространство.....	161
<i>Кольо Пеев</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Изследване на процесите на финансова криза в Гърция и въздействие на МВФ	164
<i>Йоанис Кипреос</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	

Образователни технологии

Съображения за качеството на усвоените знания по техническа безопасност	171
<i>Панайот Иванов Янков, Николай Михалев Перчемлиев, Стоян Иванов Янков</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Дигитализацията като фактор за развитие на обучението при поколенията Z	175
<i>Весела Василева Георгиева¹, Тони Николаев Николов²</i>	
¹ <i>Институт по математика и информатика при Българската академия на науките</i>	
² <i>Технически университет – Габрово</i>	

Природни науки, математика и информатика

Възможни опасности от продукцията и консумацията на животински продукти	180
<i>Велимир Адил</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Устойчиво развитие и екологични практики в производството на плочи от дървесни частици (ПДЧ)	183
<i>Хасан Шиблъ, Христо Тодоров, Полина Дончева</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	
Основни аспекти на радиационната екология	186
<i>Александра Бастрева, Елица Липовянова-Маринова</i>	
<i>Технически университет – Габрово</i>	

СТОПАНСКИ И ПРИРОДНИ НАУКИ

ПРОУЧВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ИНТЕГРИРАНИЯ ПОДХОД В СОЦИАЛНАТА РАБОТА

Добромир Комитски

Технически университет – Габрово,
Катедра Социални и стопански науки,
e-mail: dobromir.komitski@abv.bg

Abstract

In global practice, social work is perceived as an extremely important profession. The activities that take place in the sphere are generally of a social, economic, psychological, pedagogical, medical, criminological and legal nature. The main goal is the restoration and maintenance of the individual's personal and social status with the help of state, non-state, national and municipal funds. The structure of social activity is complex and legally regulated. Social services are broad-spectrum, covering the needs of different groups of people in need. Practical social work is shaped by clearly defined and theoretical methods.

Keywords: social work, social services, integrated approach.

ВЪВЕДЕНИЕ

Социалната работа е развиваща се дисциплина, в която интервенциите са насочени към инициране, проучване, запазване, модифициране на начините и средствата, чрез които лица, индивидуално и/или колективно, получават помощ при разрешаването на смущения в тяхното социално функциониране. Подобно на други дисциплини, засягащи социалния живот на хората, социалната работа проектира и прилага концептуални рамки, теории и модели, свързани с интервенциите. Именно в този контекст е разработен интегрираният подход в социалната работа, който осигурява цялостна рамка на социална намеса, базирана на теорията на системата, подходяща в повечето социални ситуации, изискващи планирана и ръководена социална промяна[1]. **Целта** на проведеното проучване, представено в настоящия доклад, е изясняване същността и последователността на интегрирания подход като подкрепяща мярка в социалната работа, в съответствие с нормативната база, и методическите насоки, свързани с осъществяването на механизма. **Предметът** на изследване е фокусиран върху изясняване на същността на интегрирания подход и неговите предимства при осъществяването на подкрепящи мерки на потребители, в това число деца и семейства. Направеното изследване има за цел да проследи организацията на работа и да открие необходимостта от осигуряване на комплексна грижа в рамките на общността, в насока – интеграция на уязвими потребители. **Обекта** на изследване обхваща интегрирания подход като основна част от организацията на работа на помагащите специалисти в социалните услуги, насочена към осигуряване на сигурна и безопасна общностна грижа, благоприятстваща за адекватна подкрепа на деца и семейства в риск. Обекта на изследване обхваща мнението на помагащите специалисти и проследяване на нормативната база за прилагане на адекватни мерки за подкрепа в съответствие с индивидуалните потребности и интересите на потребителите на социални услуги.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Проучването на интегрирания подход в социалната работа в контекста на ефективността на подкрепящите мерки обхваща следните взаимосвързани компоненти:
Проучване и анализиране на литературни източници и нормативна база по отношение на тематиката, свързана с интегрирания подход като съществен компонент на социалната рабо-

та. Изяснена е ролята на семейната среда и на родителската грижа във възпитанието на децата. Анализирани са предоставяната грижа в контекста на интегрирания подход, правилата и процедурите, по които той се извършва. Проследена е същността и характеристиката на интегрираните социални услуги на базата на анализ на действащата правна уредба, методичеките указания и Вътрешни правила за работа;

Проследено е развитието на специфичен случай на дете, в контекста на прилагания интегриран подход за подкрепа на семейството и проследяване на казуса.

Проведено е анкетно проучване сред социални работници и помагачи специалисти по отношение ролята и значението на интегрирания подход в социалната работа за оказване на подкрепа на уязвими потребители. Получените резултати от анкетното проучване са анализирани и обобщени и са представени в настоящия доклад.

Същността и особеностите на изследваните въпроси обосновават използването на анализът като основен метод на изследване. В тази връзка се анализира съществуващата нормативна база и законовите разпоредби в Закона за социалните услуги[2], нормиращи прилагането на различни услуги в контекста на интегрирания подход за работа. Важността на изследваната тематика произтича от необходимостта да се осигури адекватна подкрепа и закрила на ненавършилите пълнолетие деца, намиращи се в рискована ситуация, както и въвличане на техните родители в помагачия процес. За да бъде реализирана посочената цел и задачи се осъществи вторичен анализ на съществуващи литературни източници по проблема, както и нормативна база, регулираща материята, свързана с осъществяване на социалната работа.

Основната хипотеза в настоящия доклад е, че интегрирания подход е ключов и е от съществено значение за получаване на адекватна и устойчива подкрепа уязвими потребители, в това число деца и семейства в риск, което от своя страна допринася за тяхната социализация и реализиране на правата им. Хипотезата е във връзка с представената и анализирана тематика, както и актуалността и значимостта на интегрирания подход като специфичен метод за общностна подкрепа. Комплексния подход в социалната работа е продължителен процес в контекста на осигуряването на сигурна и безопасна среда и е условие за формиране на умения за социализация на уязвими потребители в различните социални услуги.

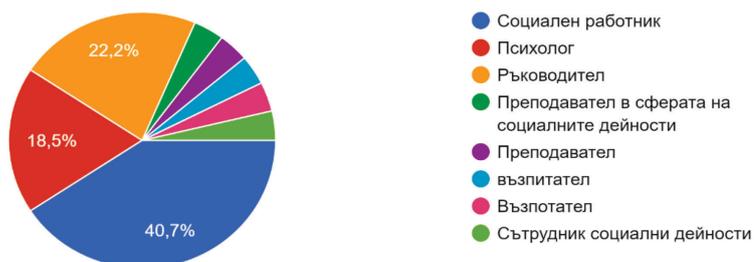
За целите на настоящото изследване беше проведено анкетно проучване, в което се включиха 27 специалисти, работещи в социалната сфера. Целта на изследването е изясняване на представата за ефективността на интегрирания подход в социалната работа и препоръки за подобряването му. Анкетното проучване е проведено в периода: м. юни-м. юли 2024г.

Използваният подход на анкетното проучване е по „Метода на отзовалите се“. Анкетната карта съдържа 12 въпроса и беше достъпна на онлайн платформа.

Първия въпрос дава информация, че запитването е достигнало до широк кръг от професионалисти и показва, че преобладаващите участници в анкетното проучване са социални работници (40.7%), ръководители (22.2%), психолози (18.5%) и останалите 17.6% възпитатели, преподаватели и сътрудници социални дейности.

1. Каква е вашата роля в социалната работа ?

27 отговора

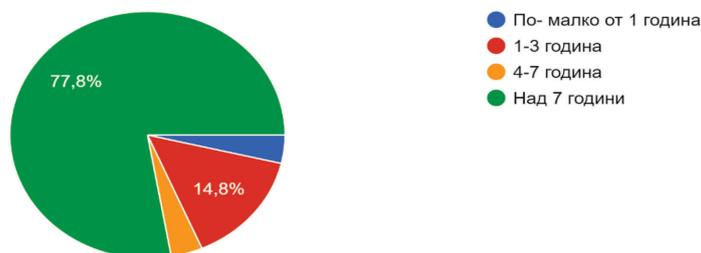

Фиг. 1. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Отговорите на вторият въпрос показва, че 77.8 % от участващите в проучването са с опит в социалната сферата над 7 години, а 14.8% между 1 и 3 години. Това показва, че допитването е достигнало до трудово ангажирани в сферата с дългогодишен опит.

2. Колко години опит имате в социалната работа?

27 отговора

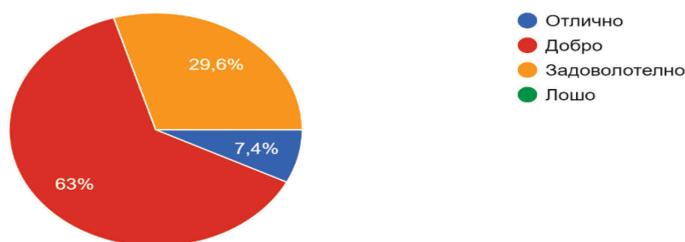

Фиг. 2. Графика на получените отговори от анкетното проучване

От трети въпрос извличаме информация, че преобладаващото мнение за оценка на нивото на интеграция между различните услуги е много добро с 63% подкрепа, 29.6% смятат че е задоволително, а 7.4% смятат че е отлично.

3. Как оценявате нивото на интеграция между различните услуги, които предоставяте?

27 отговора

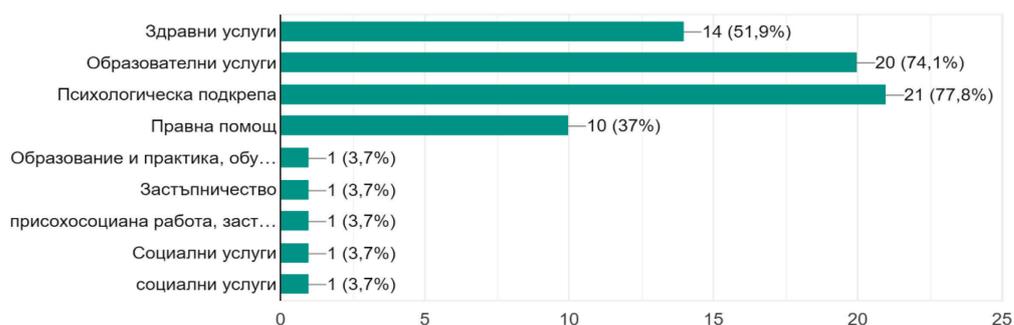

Фиг. 3. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Четвърти въпрос обуславя, че психологическата подкрепа, здравните и образователни услуги, както и правната помощ са основните услуги интегрирани в работата на специалистите. Добавени са отговори „социални услуги, образование и практика, обучителни дейности, застъпничество (пред различни институции), психо-социална работа“.

4. Кои от следните услуги са интегрирани във вашата работа? (Изберете всички, които се отнасят)

27 отговора

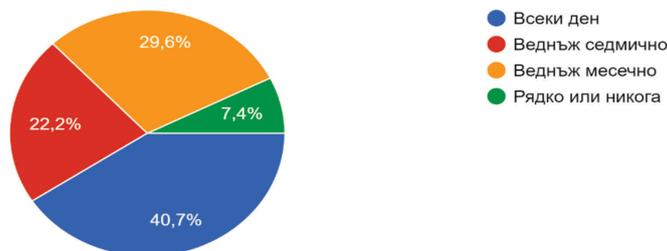

Фиг. 4. Графика на получените отговори от анкетното проучване

От зададеният въпрос номер 5 става ясно, че запитаните специалистите в сферата на социалните дейности комуникират и координират дейностите си с други професионалисти 40,7% всеки ден, 29,6% всеки месец, 22,2% всяка седмица, 7,4% рядко или никога. Цялостно комуникацията се осъществява много често.

5. Колко често комуникирате и координирате дейностите си с други професионалисти (например здравни работници, учители, психолози)?

27 отговора

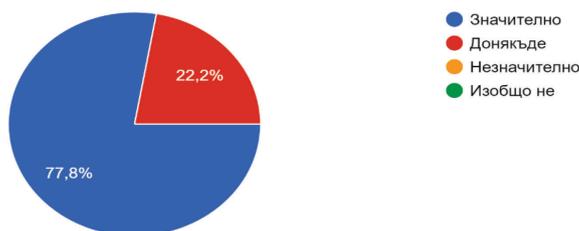

Фиг. 5. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Въпрос 6-ти дава отговор до колко интегрираният подход подобрява резултатите за клиентите. Според 77,8% от запитаните значително, а според 22,2 донякъде.

6. До каква степен смятате, че интегрираният подход подобрява резултатите за клиентите?

27 отговора

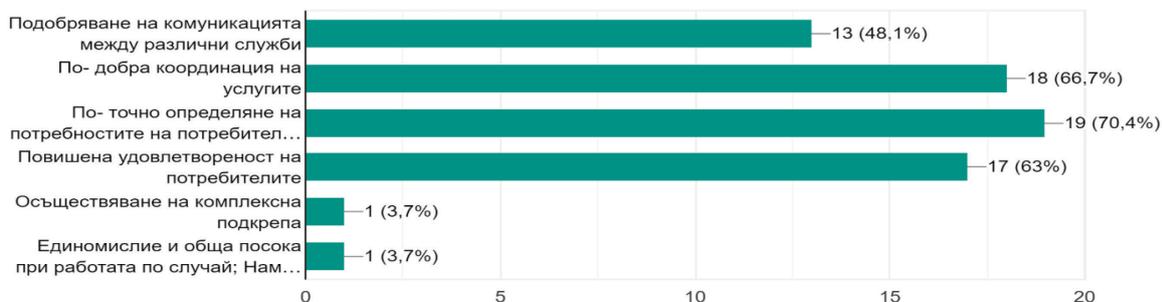

Фиг. 6. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Отговорите на седми посочват ползите от прилагането на интегрираният подход в работата на специалистите.

7. Какви са основните ползи от прилагането на интегриран подход във вашата работа? (Изберете всички, които се отнасят)

27 отговора

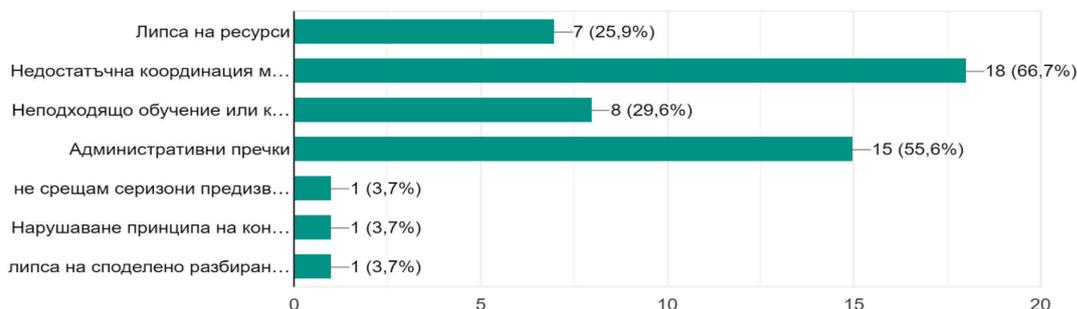

Фиг. 7. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Отговорите на осми въпрос дават отговори по отношение предизвикателствата, които специалистите срещат при прилагането на интегрираният подход.

8. Кои са основните предизвикателства, които срещате при прилагането на интегриран подход? (Изберете всички, които се отнасят)

27 отговора

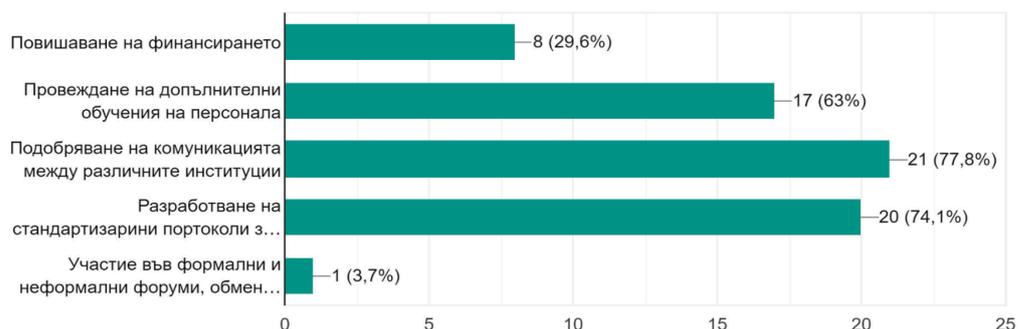

Фиг. 8. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Девети въпрос дава отговори на въпроса какви мерки могат да бъдат предприети за подобряване на интеграцията на услугите.

9. Какви мерки могат да бъдат предприети за подобряване на интеграцията на услугите? (Изберете всички, които се отнасят)

27 отговора

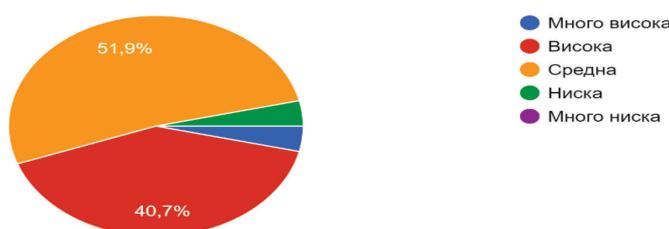

Фиг. 9. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Десети въпрос дава информация за оценка на удовлетвореността на клиентите от интегрираните социални услуги. Данните сочат, че удовлетвореността на клиентите е средна, има поле за подобрене.

10. Как оценявате удовлетвореността на клиентите от интегрираните услуги, които предоставяте?

27 отговора

Фиг. 10. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Отговорите от отвореният въпрос 11 дава допълнителна информация, относно прилагането на интегрирания подход в социалната работа?

11. Има ли нещо друго, което бихте искали да споделите, относно прилагането на интегрирания подход в социалната работа?

10 отговора

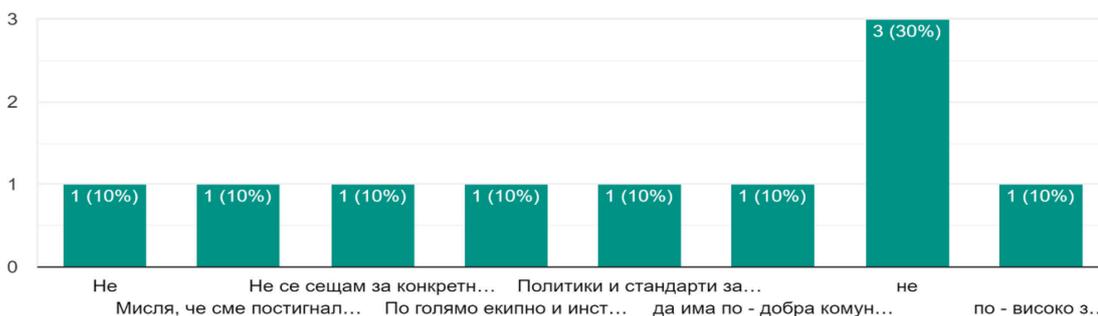

Фиг. 11. Графика на получените отговори от анкетното проучване

Отговорите от отвореният въпрос номер 12 обхваща препоръките за подобряване на процеса на работа и на предоставянето на услуги в съответната социална услуга.

12. Имате ли препоръки за подобряване на процеса на работа и на предоставянето на услуги във вашата организация?

10 отговора

Фиг. 11. Графика на получените отговори от анкетното проучване

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От проведеното анкетното проучване относно ефективността на интегрирания подход в социалната работа, и препоръките за неговото подобряване, се изведе фактът, че цялостно подхода дава положителни резултати. Нивото на интеграция между различните услуги е добро, но може да бъде подобро в насока адекватно взаимодействие между участващите в помагания процес. Изследването показва, че широка гама от услуги са интегрирани в работата на специалистите, като водеща е психологическата подкрепа. Комуникацията и координираните дейности с други професионалисти е ежедневна. Според специалистите, интегрираният подход подобрява резултати за клиентите значително. Ползите от прилагане на интегрираният подход са осезаеми за потребителя. В същото време предизвикателствата посочени от специалистите са не достатъчна координация между различните институции, административни пречки, често и бюрократичен подход. Мерките които могат да бъдат предприети за подобряване на интеграцията между различните услуги са подобряване на комуникацията между различните институции, разработване на стандартизирани протоколи за координация, обучение на персонала. Според запитаните специалисти удовлетвореността на клиентите е

добра, което е крайният резултат и основна цел от прилагането на интегрираният подход. Поле за развитие и подобрене съществува, но ползите от прилагането на подхода са неоспорими.

Интегрираният подход в социалната работа изисква сътрудничество, гъвкавост и ангажимент към постоянни подобрения[3]. Важно е да се осигури координация и сътрудничество между различните професионалисти, да се извършват цялостни оценки на нуждите на клиентите и да се включват клиентите в процеса на вземане на решения. Културната компетентност, редовният мониторинг и използването на технологии също са ключови за успешното прилагане на интегрирания подход. В дългосрочен план, устойчивостта на услугите и осигуряването на продължителна подкрепа са критични за постигането на положителни резултати за клиентите.

При прилагане на интегрираният подход се набляга на холистичен и съвместен метод за справяне с комплексните нужди на индивиди, семейства и общности [4]. Този подход съчетава множество дисциплини, теории и практики, за да осигури цялостна грижа. Основните му характеристики включват междупрофесионално сътрудничество, грижа, ориентирана към човека, културна компетентност и гъвкавост в стратегиите за интервенция.

Благодарности към помагащите специалисти, участващи в анкетното проучване и споделили професионалното си мнение по засегнатата тематика.

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2416C/05.03.2024г.

ЛИТЕРАТУРА

[1]<https://study.com/academy/lesson/service-delivery-of-social-work-practices.html>

[2] Закон за социалните услуги Обн. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. ДВ. бр.108 от 30 Декември 2023г.

[3]<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5982535/>

[4]<https://proceduresonline.com/trixcms1/media/2633/a-good-practice-assessment-planning-intervention-aug-2015-v3-010719.pdf>

[5]<https://agentsofchangeprep.com/blog/quality-assurance-in-social-work-and-the-aswb-exam/>

СОЦИАЛНО ПРИОБЩАВАНЕ НА ЛИЦА В НЕРАВНОСТОЙНО ПОЛОЖЕНИЕ

Соня Василева Кунева

*Технически университет Габрово,
Катедра Социални и стопански науки
e-mail: sonku@abv.bg*

Abstract

The report is focused on the problems related to the social inclusion of people with disabilities, aiming to identify the key changes in social policy in Bulgaria during the last years of social reform. The significance of the problems of people with disabilities, related to the equal exercise of their rights and freedoms, their full participation in public life and their social inclusion, are set forth as leading principles and goals of the Law on People with Disabilities, adopted in December 2018, in force from 01.01.2019, the law regulates public relations related to the exercise of the rights of people with disabilities in the Republic of Bulgaria.

Keywords: disabled people, social services, social work

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът за социалното приобщаване на лицата в неравностойно положение и хората с увреждания изисква спешни и адекватни мерки. Системите за социална защита би трябвало да позволяват на хората с увреждания да контролират собствения си живот, да улесняват активното участие на хората с увреждания, в комбинация с признаването на факта, че тези хора имат право на социална подкрепа, независимо от техния потенциален принос към обществото.

Въпреки постигнатият през последното десетилетие напредък, лицата в неравностойно положение и хората с увреждания все още са изправени пред значителни пречки и са изложени на по-висок риск от бедност и социално изключване.

Според изследвания на Световната здравна организация, над един милиард души /около 15% от населението в света/ има някаква форма на увреждане. Около 10% от децата и младежите в света (200 милиона души), имат сензорно, интелектуално или психическо увреждане, а по оценка на Световната банка 20% от най-бедното население на планетата е с увреждания.

Статистиката е стряскаща, но същевременно задължаваща, алармираща, изискваща към цялата общественост да не подценява проблемите на хората с увреждания, а да ги приеме и включи в цялостния социален живот като пълноправни членове на обществото.

Включването на хората с увреждания и лицата в неравностойно положение изисква прилагането на политики и програми, които премахват бариерите и гарантират упражняването на граждански, културни, икономически, политически и социални права.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основната цел на настоящият доклад е да проследи същността и основните специфики на местната социална политика, законодателството и социалното приобщаване спрямо лицата в неравностойно положение и хората с увреждания.

Обектът са лицата с увреждания, намиращи се в неравностойно социално положение в контекста на специфичните им потребности, възможности за социална интеграция и социални услуги.

Изследването в настоящият научен доклад проследява процесът на реформиране, децентрализация и ключовите характеристики на социалната политика в Община Марица спрямо хората с увреждания в неравностойно положение на местно ниво.

Община Марица е разположена в централната част на Южна България, в пределите на Горнотракийската низина. Попада в административните граници на област Пловдив, със средно разположение в нейната структура.

Поради непосредствената си близост до областния град Пловдив, основните дейности на жителите на общината – обитаване, труд, отдих, обществено обслужване, транспорт и комуникации, както и дейности, свързани с ползването на социални услуги, се осъществяват в условията на обвързаност и взаимно допълване между община „Марица“ и община Пловдив. По данни от Националния статистически институт, към 31.12.2022 г. населението на общината възлиза на 31 637 души.

Населението е един от важните ресурси за комплексното и устойчиво развитие на община „Марица“. Демографското състояние на общината и характеристиката на населението се анализират и оценяват като човешки потенциал и ресурс, допринасящ за социално-икономическото и инфраструктурното ѝ развитие.

Съхраняването на човешкия потенциал и подобряване на публичните услуги на населението е водещ приоритет, заложен в Плана за интегрирано развитие на общината през следващия програмен период /ПИРО 2021-2027/. В стратегическия документ са залегнали ясни и конкретни мерки за изпълнение целите за подобряване качеството на живот на жителите на общината, в това число и подобряване на социалната среда и достъпа до качествени социални услуги.

В сферата на социалните услуги в община „Марица“ усилията са насочени към превенцията срещу социалното изключване на хората в неравностойно социално положение и на лицата в риск. За да се планират и организират необходимите мерки за изпълнение на стратегическите цели за съхранение на човешкия потенциал, се извърши задълбочен анализ на потребностите на хората с увреждания, от който са изведени точни, аргументирани и обосновани мерки за адекватно предоставяне на социални услуги за жителите на общината. За планирането и развитието на социалните услуги в община „Марица“ се събират и анализират данни, свързани с идентифициране на потребностите за населението, различните целеви групи.

Иновативен подход към потребителите по проект „Грижа в дома в Община „Марица“.

Проектът „Грижа в дома в Община „Марица“ цели да подобри начина на живот на потребителите в неравностойно положение и преодоляване дефицитите в ежедневието им, както и създаване на нови възможности за комуникация и общуване в общността като цяло.

Чрез подпомагането по Процедурата „Грижа в дома“ се осигурява подходяща социална закрила и основни услуги за 184 човека в неравностойно положение, които не са обхванати от подкрепа по другите социални услуги, предоставяни на територията на Община „Марица“.

Целта на проекта е осигуряване подкрепа в домашна среда за лица с увреждания и възрастни хора, зависими от грижа, чрез предоставяне на почасови и мобилни социални и интегрирани здравно-социални услуги на нуждаещите се от помощ.

Дейностите по проекта осигуряват на 184 потребители социално- здравни грижи с контрол на здравния статус, медицински консултации и психологическа подкрепа и мероприятия за превенция на здравето, в съответствие с техните индивидуални потребности; помощ при изпълнение на ежедневни домакински нужди като доставка на храна, пазаруване, плащане на битови сметки, получаване на административни услуги (със средства на потребителите).

Дейностите обхващат уязвимите жители на всички 19 населени места от община "Марица", като с тази подкрепа се надграждат и допълват постигнатите резултати по други проекти, програми и мерки, финансирани със средства от националния бюджет, Европейския съюз и други източници.

Специфичните дейности, които се осъществяват чрез реализирането на този проект са:

- Предоставяне на почасови интегрирани социални услуги в домашна среда на нуждаещите се на територията на община „Марица”,
- Подобряване качеството на живот и осигуряване на достъп до интегрирани услуги за социално включване на хора с увреждания и техните семейства, както и възрастни хора, зависими от грижа.
- Подобряване достъпа до здравеопазване и промоция на здравето в общността на хора с увреждания и техните семейства, както и възрастни хора, зависими от грижа
- Подобряване на информираността на потребителите по въпроси, свързани с достъпа до здравеопазване и промоция на здравето.

Фокусът е насочен към най-уязвимите групи и предоставянето на адекватна грижа в домашна среда за хората в неравностойно здравословно състояние. Осигурява се социална закрила за лица с увреждания и възрастни хора, зависими от грижа, които не са обхванати от подкрепа по другите социални услуги, предоставяни на територията на Община „Марица“. Тези хора поради влошено здравословно състояние или възраст не могат да извършват сами основни ежедневни дейности и са зависими от помощта на друг, нуждаят се от ежедневни грижи. С включването на 184 потребители в проекта се акцентира върху тревогите и потребностите на всеки от тях, осигурява се така нужната за тези хора подкрепа за преодоляване на дефицитите им и социалната изолация, и се подобрява качеството им на живот и се въздейства по позитивен начин на светоусещането им.

Революционен и иновативен елемент в проекта „Грижа в дома в Община Марица“ е начинът на предоставяне на интегрираната здравно социална услуга. Здравният компонент в услугата съдържа „Контрол на здравния статус“ чрез дигитален асистент и „Предоставяне на почасови консултации от медицински специалисти в домашна среда – лекари, рехабилитатори, психолог.“

Услугата Контрол на здравния статус се изпълнява чрез дигитално устройство – гривна, поставена на ръката на потребителя, свързано с КОЛ център. Интегрираната здравно-социална услуга включва:

6 пъти на 24 часа автоматични измервания на пулс, кръвно налягане, температура

История на измерванията за последните 24 часа и до 1 година назад.

SOS - Паник бутон за моментално свързване с кол-център и втори запаметен номер (личен асистент, близък), двупосочна комуникация – телефонна връзка.

Вграден GPS тракер – проследяване на маршрут, моментна локация.

Вграден жироскоп – моментално автоматично свързване с кол-център и втори запамен номер при необходимост /особено за хора с деменция или аутизъм/

Непрекъсната 24 часова ангажираност на кол-център, който реагира на отклонения от нормалното състояние на потребителя с обаждане, информиране, консултиране, а при нужда се подава сигнал към спешна помощ.

Така организирана услугата „Дигитален асистент“ е в пъти по-ефективна и удобна за потребителите, ще донесе нова добавена стойност на грижата в дома, ще допълни работата на личния асистент и реално ще спаси човешки животи.

Проектът стартира със 160 потребители на социалната услуга „Социален сътрудник“ и 82 потребители в услугата "дигитален асистент". През следващия месец от социалната и здравната грижа са обхванати вече 184 потребители в нужда. Здравната услуга "контрол на здравния статус" се предоставя ежедневно, денонощно.

Потребителите приемат много добре осигурената грижа и се отнасят с особена отговорност към здравословния си начин на живот. Подчертан интерес към ползите от дигиталния асистент се наблюдава от асистентите и близките на потребителите, които имат възможност чрез приложение в мобилния си телефон да бъдат информирани и да наблюдават по всяко време здравословното състояние на потребителите.

Потребителите, които се нуждаят от помощ при изпълнение на ежедневни домакински нужди като доставка на храна, пазаруване, плащане на битови сметки, получаване на административни услуги и други подкрепящи дейности, са оценени според индивидуалните им потребности. За да се задоволят нуждите на хората са назначени Социални сътрудници, които почасово да извършват подкрепящи дейности на потребителите, за компенсирание на дефицитите им от социалното общуване.

В рамките на проекта се предоставят почасови мобилни интегрирани здравни услуги в дома на хората от целевата група, като в съответствие с индивидуалните потребности на всеки потребител са проведени консултации от лекар – ординатор, консултации и терапии с рехабилитатор, консултации с психолог. По време на консултациите и терапиите от специалисти се използват данните от историята на здравния статус, налични в базата на дигиталния асистент.

Социалният компонент на услугата съдържа доставка на храна, хранителни продукти и продукти от първа необходимост, както и плащане на битови сметки, заявяване и получаване на неотложни административни и битови услуги (със средства на потребителите). Дейността се изпълнява от наети "Социални сътрудници" за подкрепящи дейности според нуждите на потребителя.

Промоцията на здравето е водеща концепция, включваща дейности по повишаване на индивидуалното и общественото здраве и благополучие. Промоция на здравето включва подпомагане, съдействие и подкрепа на лицата от целевата група за допълнителна информираност за здравословен начин на живот и живот с различни хронични заболявания. Дейността е тясно свързана с първите две дейности по осигуряване на здравни и социални услуги на потребителите.

Осигуряване на супервизия и обучения на служителите, предоставящи почасови мобилни интегрирани здравно-социални услуги в домашна среда е част от съпътстващите дейности по проекта. Наетите служители, които не са изпълнявали дейности по предоставяне на социални услуги са обучени и инструктирани за правилата и начина на изпълнение на за-

дълженията им по настоящия проект. Предстоят надграждащи обучения и супервизия на дейността на социалните сътрудници.

Наемането на сътрудници е съобразено с нуждите на потребителите и водещ принцип е правото на личен избор на потребителя. Трудовият договор на всеки социален сътрудник е обвързан с потребителите, които обслужва и почасовата необходимост от подкрепа, определена в индивидуалната оценка на потребностите на потребителите. Поради отдалечеността между населените места в Община „Марица“, наетите сътрудници са на непълен работен ден, съобразно броя на потребителите, които обслужват в населеното място и часовете, необходими за изпълнение на социалната услуга на всеки от тях.

Тъй като дейностите по настоящия проект се изпълняват изключително в домашна среда, информираността на потребителите по социално значими здравни теми ще се изпълнява от медицинските специалисти и социалните сътрудници при посещенията им в дома на потребителите. За целта са подготвени материали, подпомагащи процеса на консултиране и информираност, свързани със здравословния начин на живот, хранене и превенция на социално значими заболявания.

С Решение на ЕК 2012/21/ЕС от 20 декември 2011 г. относно прилагането на член 106, параграф 2 от Договора за функционирането на Европейския съюз дейностите за посрещане на социални нужди във връзка със здравеопазването и дългосрочните грижи за хората в неравностойно положение са определени за УСЛУГИ ОТ ОБЩ ИКОНОМИЧЕСКИ ИНТЕРЕС.

Интегрираната здравно-социална услуга “грижа в дома” не би могло да се предлага при задоволителни условия за качество и достъпна цена. Качеството на предоставяната услуга трябва да бъде гарантирано при спазване на всички стандарти и изпълнение на дейностите при високо ниво на ефективност.

Екипът на Община „Марица“ е изключително мотивиран да предоставя услугата „Грижа в дома“. Прилагането на иновативни и модерни подходи в грижата за хора с увреждания и отчитането на тяхната ефективност стимулират екипа да продължи да работи в посока развиване и усъвършенстване на тази услуга и постигане на все по-добри резултати в грижата за хората от уязвимите групи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Социалната политика на Община Марица е една от приоритетните дейности на местното управление. Основна цел на местната власт е да създаде условия и да осигури достъпни и качествени социални услуги за широк кръг потребители, както и да утвърди общинската социална политика като ефективна система от социални услуги, която поставя в своя център потребителя, отговаря на нуждите на общността, осигурява равен достъп и непрекъснато подобрява своето качество.

Предоставяните социални услуги на територията на Община „Марица“ са в отговор на установени потребности. Чрез тях се осигурява повишаване качеството на живот на потребителите и техните семейства и се създават условия за пълноценно участие в обществения живот на хората в неравностойно положение и в риск от социално изключване.

Социалните услуги, предоставяни в Община „Марица“, са насочени към подпомагане и разширяване възможностите на потребителите да водят самостоятелен начин на живот и са свързани със задоволяване на определени жизнено потребности на лица и семейства, които поради здравословни, възрастови и други причини не могат сами или с помощта на своите близки да ги осъществяват.

Основен фокус в дейността на местната социална дейност е организацията по предоставянето на професионални социални и интегрирани услуги за най-уязвимите групи - деца и възрастни хора с грижа в семейна среда. Дава се възможност на възрастните хора да получат подкрепа в домашна среда, чрез различни видове специалисти – лични и социални асистенти, медицинско обслужване, контрол и превенция на здравето.

Цялостната оценка на самите ползватели на социалните услуги се съдържа в обратната връзка, която се получава време на годишния мониторинг на услугите. По време на посещенията в домовете на потребителите, те показват искрена благодарност, топли чувства и много добротата. Тази висока оценка за работата на целия екип на Община „Марица“ носи удовлетворение и е силен мотиватор да се продължи усърдната работа, да се развиват социалните услуги и да се реализира социално отговорна и адекватна политика, в полза на уязвимите лица с увреждания и в невъзможност от самообслужване.

Усилията следва да са насочени изключително към подобряване начина на живот на потребителите в неравностойно положение и преодоляване на дефицитите в ежедневието им, както и създаване на нови възможности за комуникация и общуване в домашна среда и в общността като цяло.

ЛИТЕРАТУРА

1. Директива 2000/78/ЕО за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите
2. Директива 2019/882 на ЕС за изискванията за достъпност на продукти и услуги
- Закон за защита от дискриминация Обн. ДВ. бр.86 от 30 Септември 2003г. изм. ДВ. бр.84 от Октомври 2023г.
3. Закон за личната помощ Обн. ДВ. бр.105 от 18 Декември 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.103 от Декември 2020г., изм. ДВ. бр.8 от 28 Януари 2022г.
4. Закон за социалните услуги Обн. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. ДВ. бр.108 от 30 Декември 2023г.
5. Закон за социалното подпомагане Обн. ДВ. бр.56 от 19 Май 1998г., изм. ДВ. бр.84 от 6 Октомври 2023г., изм. ДВ. бр.106 от 22 Декември 2023г.
6. Карта на ЕС за хората с увреждания
7. Конвенция за правата на хората с увреждания 2012 г
8. Методика за извършване на индивидуална оценка на потребностите от подкрепа за хората,
9. Наредба за медицинската експертиза Приета с ПМС № 87 от 05.05.2010 г.
10. Национална стратегия за дългосрочна грижа;
11. Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030;
12. Националната програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030;
13. Нова Европейска стратегия за хората с увреждания, приета 2021г
14. Стратегия за правата на хората с увреждания за периода 2021-2030 <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-yousay/initiatives/12603>
15. Доклад „Оценка на ролята на централната и местната власт при предоставянето на социалните услуги в контекста на новото законодателство
16. Стратегически документи на Община Марица /ПИРО 2021-2027/, анализи и отчетни доклади за социалните дейности в Общината.

МЕРКИ ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕЦАТА В СЕМЕЙНА СРЕДА

Лилия Василева Петрова

Специалност: Социални дейности,

Email: andito0308@abv.bg

Технически университет-Габрово

Катедра Социални и стопански науки

Научен ръководител: гл. ас. д-р Пламен Колев

Abstract

The role of the family is essential in the upbringing and education of the child. The family provides the skills a child needs to build adequate social relationships and contribute to society. The family is the most important social group in society. It has the greatest impact on a child's life. The family plays an essential role in education, in providing physical and emotional needs and in giving moral guidance to the child, even in providing a safe and secure environment.

From the first moments of life, children depend on parents and family to protect them and meet their needs. Parents are also the child's first teachers and act as role models, both for actions and the way of perceiving the surrounding world. Children thrive when parents are able to actively encourage their positive growth. The family environment provides a secure and safe environment for raising and educating children.

Keywords: children, measure of protection, family

ВЪВЕДЕНИЕ

Многоаспектността на социалната работа разполага с ефективни мерки и дейности на всички нива в обществената система. Държавата, в лицето на своите институции, разполага с необходимите ресурси и механизми за ограничаване на всички онези негативни фактори, поставящи децата и семействата в условия на риск. Част от мерките за закрила на децата в семейна среда са осигуряване на педагогическа, психологическа и правна помощ на родителите или лицата, на които са възложени родителските функции.

Социалното подпомагане и социалните услуги спомагат подобряването на социално-битовите условия както и комуникацията между членовете на семейството и справяне с конфликти и кризи в отношенията.

Към реализирането на мерките за закрила извън семейството се пристъпва само след изчерпване на всички възможности за предоставяне на закрила в семейна среда, освен в случаите, когато се налага спешното извеждане на детето от семейството.

Тревожна статистика сочи, че всяка година над 2000 деца в България са изоставяни от родителите си, повечето от които още в родилния дом.

По данни от 2021 г. в България 27% от общия брой на децата, настанени в алтернативна форма на грижи, живеят в резидентни услуги. Въпреки, че българската държава целенасочено развива грижата при близки и роднини, приемната грижа остава необходима за децата, за които този вариант не е възможен.

За 2021 година само 8 деца са осиновени от своите приемни родители. За първата половина на 2022 година отново само 8 деца са осиновени от своите приемни родители, от общо 223 осиновявания за първите седем месеца на 2022 година.

Изборът на темата на настоящия доклад е повлияно от сериозността на измененията в стабилността на семейните взаимоотношения в световен мащаб, върху която дават отражение редица фактори, породени от глобалните изменения във всички сфери на обществения живот, предизвикващи миграционните процеси, безработицата, бедността, демографските и

ценностни кризи, етническото преразпределение и т.н. Чрез трансформациите си, в отражение на тези фактори и разбирането на личността за многокултурния свят, семейството губи своя традиционен облик от миналото. Последниците са структурни и функционални модификации в семейната общност, дестабилизиране на връзките между поколенията, афинитет към безбрачно съжителство от страна на младите хора.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Най-добрата алтернатива, когато родителите не могат да осигурят подходяща грижа за своето дете поради различни причини е настаняването на дете при роднини или близки.

Една от ключовите предимства на настаняването на дете при роднини или близки е възможността за поддържане на семейни връзки, като по този начин често продължават да имат контакт със своите биологични родители, което им позволява да запазят връзката си със семейството си.

Настаняването на детето извън семейството се налага като мярка за закрила след изчерпване на всички възможности за закрила в семейството, освен в случаите, когато се налага спешното му извеждане [1].

Съгласно сега действащото законодателство мерките по закрила на децата може да се осъществяват в извън семейна среда или чрез предоставяне на социални услуги в общността [4]. Преди приемането на дете в социална услуга извън биологичното семейство се извършва задълбочена оценка на неговите нужди, рискове и ресурси. Това включва психологическа, социална и медицинска оценка, която помага да се определи подходящия вид настаняване и грижа за детето.

Децата, които се намират в рискови ситуации, са един от най-уязвимите сегменти на обществото и затова осигуряването на закрила за тях е от решаващо значение. Рисковите ситуации могат да включват различни аспекти като злоупотреба, пренебрежение, насилие, бедност, експлоатация, нарушаване на правата им и много други. При физическата или емоционална злоупотреба, децата могат да бъдат подложени на насилие или емоционално измъчване както в семейството, така и в други общности. Семействата, чието нормално функциониране е затруднено се определят като семейства в социален риск или с нисък родителски капацитет. Към тази група преди всичко спадат непълните семейства (с един родител); многодетните семейства; семействата на лица с увреждания; семействата на безработните, особено в случаите, когато и двамата съпрузи са безработни; пенсионерските семейства; семействата на бежанци. Тук могат да се отнесат също и самотните възрастни хора, бездомните лица, хората с различни здравни проблеми. Потенциален социален риск може да се реализира при неблагоприятни икономически и психологически условия за възпитание на децата (конфликти, алкохолна и наркотична зависимост, прояви на насилие). Всяко едно от семействата в социален риск има своите специфични проблеми, които изискват намесата на специалисти. Дали това е финансово затруднение, дефицит на внимание или адекватна социализация при децата, социалният работник трябва да изготви адекватен план за действия, които да доведат до решение на възникналите проблеми.

Мерките за закрила имат временен характер и действат в предварително определени граници, съгласно изготвената индивидуална оценка и плана за грижа за детето и на неговото биологично семейство. Временния характер на съответната мярка за закрила е нормативно обусловен съгласно чл. 28, ал.5 от Закона за закрила на детето[1]. Мерките за закрила имат временен характер и включват грижи, които заместват родителските и в същото време подпомагат детето и/или лицето, което полага грижи за него[2]. Полаганите временни грижи не са основа за нов семеен статус на ненавършилия пълнолетие и от тях не се поражда родствени отношения. Мерките за закрила дават само временно решение, което може да бъде достатъчно или в някои случаи недостатъчно за отстраняване на причината, която ги е наложила, но във всички случаи целта е осигуряване на сигурна и безопасна среда за отглеждане на детето. Настаняването извън семейството има временен характер и предоставя заместващи родителски грижи[3].

Съгласно чл. 24 и чл. 26 от Закона за закрила на детето мерки за закрила може да прилага само Дирекция Социално подпомагане и съдът[4]. В тази връзка мерките за закрила на детето в семейна среда се предоставят само от Дирекция Социално подпомагане. Настаняването извън семейството е в изключителната компетентност на съда и само временно преди съдът да се произнесе, Дирекцията Социално подпомагане може да извърши настаняване.

В Закона за закрила на детето изчерпателно са изброени случаи, в които МВР може да мерки за закрила, но в такива случаи МВР следва да уведоми Дирекция Социално подпомагане. Такива случаи са когато детето е жертва на престъпление, полицейска закрила, настаняване в резидентна услуга за срок от 48 часа и други.

Когато детето е лишено от родителски грижи, възникват задължения за органите по закрила на детето. Грижата, която се предоставя на детето посредством настаняването му извън семейството с акт на компетентен административен или съдебен орган според международната практика се нарича още „формална грижа“.

Причините провокирали липсата на грижи и налагането на съответната мярка за закрила, могат да бъдат многобройни и съществено отличаващи се една от друга по своя характер. Могат да касаят освен родители, настойници и попечители, така и приемно семейство, осиновители или семейство на близки и роднини, в което е настанено детето. Липсата на грижи може да бъде обусловено и от лица или персонал в социална услуга или резидентна грижа. Така например при неполагане на грижи за детето могат да бъдат засегнати правото му на живот, неосказване на съдействие в процеса на образование, negliжиране и т.н. При всяка форма на неизпълнение на задълженията за грижи, то ненавършилият пълнолетие се нуждае от закрила, а ако е настанено извън семейството, то в течение на настаняването се прояви липса на адекватна грижа от лицето, полагащо заместваща грижа, това настаняване трябва да се прекрати. В такива случаи са важни наблюдението, мониторинга и контрола от Отделите за Закрила на детето.

Психологическа подкрепа, образователни програми и социални услуги могат да помогнат на децата да преодолеят трудностите, които са изпитали и да стабилизират физическото и психологическото си състояние.

Редовното проследяване на рисковите ситуации и наличието на рискови фактори спомага за ефективността на предприетите мерки за работа с децата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение на всичко казано до тук може да се подчертае необходимостта от хуманност към децата, професионализъм и стриктно спазване на техните права. Закрила на детето е от основно значение за изграждането на здраво и устойчиво общество. Това е етична, правна и социална отговорност, която изисква непрекъснати усилия и ангажираност от страна на всички членове на обществото, независимо от техния статут. Отглеждането и възпитаването на децата ни трябва да бъде наш приоритет за да растат здрави и щастливи в семейството си.

От изложеното до тук следва да се направи изводът, че нуждата от прилагането на съответната мярка за закрила извън биологичното семейство не съществува само до момента на изготвянето на социална оценка, план за грижа и настаняването на детето в приемно семейство. Нуждата от закрила на непълнолетния съпътства целия процес на настаняването, отглеждането и прекратяване на настаняването. Мярката за закрила е продължителен процес в контекста на осигуряването на сигурна и безопасна среда и формиране на умения за социализация на детето. Закрилата е постигната когато децата в пълнота да ползват своите права както е посочено в Конвенцията за правата на детето. Закрилата изпълнява своята роля в пълнота и когато децата могат да ползват и да реализират своите права. Пълнотата на мерките за закрила се обуславят и от защитата, която получават децата, осигуреният достъп до образование, социални услуги и здравеопазване, както и от необходимите за развитието им

грижи. Държавните институции следва да стимулират укрепването на семейството, да гарантират неговата социална защита чрез широк кръг от социални инструменти и механизми.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Закон за закрила на детето, обн.ДВ,бр.48 от 13 юни 2000 г., изм. и доп. ДВ. бр.62 от 5 Август 2022г. (чл.28, ал.5)
- [2] Димитрова, Г. Настаняване на дете извън семейството, Сиела норма, София 2022, с.25
- [3] Цанкова, Ц. Осиновяването и проектът за изменение и допълнение на Семейния кодекс/ Правата на човека 2003
- [4] Закон за социалните услуги Обн. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. ДВ. бр.108 от 30 Декември 2023г.
- [5] Шулман, Л. Изкуството да се помага на индивиди, семейства и групи С...,1997
- [6] Закрилата на детето – проблеми и практики. Бюлетин ДАЗД – 2/2022г.
- [7]”Анализ на системата за закрила на детето в България”-Хосе-Мануел Фресно (ръководител на екипа) 2019г UNICEF.

КОНТРОЛИНГ В СЪВРЕМЕННИЯ БИЗНЕС

Стеля Михайлова Инджова

*Технически университет - Габрово,
ул. "Хаджи Димитър" 4, гр. Габрово, България
stelaindjova@abv.bg*

Кореспондиращ автор: stelaindjova@abv.bg

Abstract

Controlling is one of the key functions in modern organization management. It represents a system of methods and tools through which management exercises effective control over the organization's activities. The main purpose of controlling is to provide the necessary information for making management decisions and to help achieve the company's strategic goals. In this coursework, the main aspects of controlling are considered, including its role, functions, types and its importance for achieving efficiency and sustainability in management. The presentation includes a detailed analysis of different approaches to controlling, as well as the examination of examples of its application in practice. The conclusion summarizes the main findings of the study and provides recommendations for improving the controlling systems in business organizations.

Keywords: Controlling, management, control, business, analysis, planning, reporting, financial controlling, operational controlling, efficiency.

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременния свят на бързоразвиващи се технологии и глобални пазари, организациите се изправят пред редица предизвикателства, свързани с управлението и оптимизацията на своите ресурси. Тази динамична среда изисква внедряването на иновативни управленски инструменти, които да помогнат на мениджърите да следят, контролират и управляват различни аспекти на дейността на организацията. Една от най-важните концепции в управлението е контролингът, който съчетава функциите на планиране, контрол и анализ на данни, за да осигури правилното функциониране на организацията.

Контролингът се утвърди като необходим елемент в управлението на бизнес процесите и играе централна роля за успешното функциониране на всяка организация. Той осигурява критичната обратна връзка, чрез която мениджърите могат да сравняват реалните резултати с планираните цели и да предприемат корективни действия при необходимост. В условията на нарастваща конкуренция и необходимост от адаптивност, контролингът става основен инструмент за постигане на конкурентни предимства.

Научният доклад има за цел да представи същността на контролинга като концепция, да изследва неговите функции и да разгледа неговото приложение в управлението на съвременните организации. Внимание ще бъде обърнато както на финансовия, така и на оперативния контролинг, като ще бъдат анализирани ключови аспекти от тяхното приложение в практиката.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Същност на контролинга

Контролингът представлява система от методи и инструменти, чрез които ръководството на организацията осъществява ефективно управление на ресурсите и постига поставените

цели. Той се базира на събирането, обработката и анализа на информация, необходима за вземането на управленски решения. Основната функция на контролинга е да предоставя адекватна информация, която да помага на мениджърите да сравняват действителното състояние на организацията с планираните цели и да предприемат необходимите корективни действия.

Контролингът не се свежда единствено до контрол върху дейността на организацията, а включва и планиране, контролиране на разходи, анализ на отклоненията, както и прогнози за бъдещото развитие на компанията. В този смисъл контролингът е много повече от просто отчетност – той е активен процес на управление, който включва мониторинг и адаптиране на дейностите на базата на получените резултати.

2. Видове контролинг

Контролингът може да бъде разделен на два основни вида в зависимост от областите, в които се прилага: *финансов* и *оперативен*.

2.1. Финансов контролинг

Финансовият контролинг се фокусира върху анализа и управлението на финансовите ресурси на организацията. Той обхваща всички аспекти, свързани с финансовото планиране, бюджетиране, контрол върху разходите и приходите, както и анализ на финансовите резултати. Целта на финансовия контролинг е да осигури стабилност и устойчивост на организацията чрез ефективно управление на капиталовите ресурси.

Основните задачи на финансовия контролинг включват:

- Разработване и контрол на бюджета.
- Мониторинг на финансовите показатели и анализ на отклоненията.
- Управление на ликвидността и финансовата стабилност на организацията.
- Разработване на стратегии за управление на риска.

Финансовият контролинг играе ключова роля за определянето на финансовата устойчивост на организацията и осигурява основа за вземането на стратегически решения, свързани с инвестициите, финансирането и капиталовата структура.

2.2. Оперативен контролинг

Оперативният контролинг се занимава с текущото управление на ресурсите и дейностите в организацията. Неговата основна задача е да осигури ефективността на ежедневните операции, чрез които се постигат стратегическите цели на организацията. Оперативният контролинг се фокусира върху планирането, контролирането и оптимизацията на ресурсите в краткосрочен план.

Задачите на оперативния контролинг включват:

- Планиране и контролиране на оперативните дейности.
- Управление на производствени процеси и оптимизация на ресурси.
- Анализ на разходите и ефективността на дейностите.
- Оценка на оперативната ефективност и предприемане на корективни мерки.

Оперативният контролинг се занимава с ежедневната работа на организацията и гарантира, че текущите операции протичат гладко и ефективно.

3. Ролята на контролинга в управлението

Контролингът е съществен елемент в процеса на управление, тъй като осигурява необходимите данни за вземането на информирани решения. Той изпълнява ключова роля в координацията на различните управленски функции, като осигурява последователност и синхронизация между планирането, изпълнението и контрола.

Основните роли на контролинга в управлението включват:

- Информационна функция – предоставяне на управленския екип с необходимите данни за анализ и оценка на резултатите.
- Координационна функция – координация между различните отдели и функции в организацията за постигане на целите.
- Аналитична функция – анализ на данни и отклонения от плановете, с цел корекция на действията.
- Стратегическа функция – участие в дългосрочното планиране и формиране на стратегията на компанията.

Чрез контролинга се осигурява непрекъснат процес на наблюдение и адаптация на управленските дейности спрямо променящите се условия в средата.

4. Практическо приложение на контролинга

В различните индустрии контролингът се прилага по различен начин в зависимост от спецификите на бизнеса. В производствените компании, например, оперативният контролинг играе водеща роля за оптимизация на производствените процеси и управление на ресурсите. В същото време, във финансовия сектор, финансовият контролинг е критичен за мониторинг на рентабилността и управлението на инвестициите.

Един от основните инструменти в практическото приложение на контролинга е балансираната система от показатели (Balanced Scorecard), която позволява на компаниите да следят своите цели и показатели в различни аспекти – финансова ефективност, клиентска удовлетвореност, вътрешни бизнес процеси и обучение и развитие на служителите. Този подход дава на компаниите възможността да имат цялостен поглед върху своето представяне и да предприемат стратегически корекции.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Контролингът играе критична роля в съвременното управление на организациите, като осигурява необходимите механизми за мониторинг и оптимизация на дейността. Чрез интегриране на финансовия и оперативния контролинг, организациите могат да постигнат по-добра координация между различните звена, да минимизират разходите и да увеличат ефективността.

Благодарности: доц. д-р инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Братанов, И. (2013г.). Финансов контролинг и управление на фирмата. София: Тракия-М.
- [2] Дамянов, Н. (2010г.). Контролинг-теория и практика. София: Икономически университет.
- [3] Вълчев, А. (2015г.). Оперативен контролинг: Методология и практическо приложение. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски”.
- [4] Гонгалова, Е., Д., Петрова, Инвестиции и инвестиционни проекти, Габрово, Изд. ”Екс-прес”, 2008, ISBN 978-954-8606-93-6.
- [5] Каменов, К., И., Дамянов, А., Контролинг, Свищов, Ак. Издателство „Д. Ценов”, 1994
- [6] Касърва, В., Финансов анализ, София, Издателство НБУ, 2013, EAN 9789545357886, ISBN 9789545357886.
- [7] Матеев, Мирослав, Инвестиции и инвестиционен мениджмънт: теория и практика, Сиела, София, 2013, EAN 9789542811909, ISBN 9789542811909.
- [8] Петрова, Д., Управление на фирма – мениджмънт и инвестиции, Учебник, Габрово, Издателство „ЕКС – ПРЕС”, 2011, ISBN 978-954-490-249-0, с.267.
- [9] Симеонов, К., Регулиране на финансовите пазари в Европейския съюз, УИ „Св. Климент Охридски”, 2014, ISBN 9789540736143.
- [10] Симеонов, Огнян; Контролинг, Тракия – М, 2004.

КОНТРОЛИНГЪТ КАТО ФУНКЦИЯ НА УПРАВЛЕНИЕ ЧРЕЗ ЦЕЛИ

Василена Христова Маринова

*Технически университет-Габрово, ул. „Хаджи Димитър“ 4, Габрово, Р. България,
vasilena.mar@abv.bg*

Кореспондиращ автор: vasilena.mar@abv.bg

Abstract

The tasks given to management are becoming more demanding every day, requiring new knowledge and skills. In this context, the research question is how to activate management by objectives and how best to reach management by motivation and ultimately to achieve the managerial goal. In line with the problem, this research focuses on the controlling. He as a key function of management, together with planning, shapes the goals that the other two functions of leadership and directing lead towards organizing, thus completing the operation of the management functions. The combination of controlling and planning, which includes target decision-making, into a management system, which leads step by step to the goal. The system is called the WEG. As a goal-oriented system is a new knowledge that is presented in this research in an easily applicable form. Through the presentation of the steps of the WEG system, planning together with directing and organizing lead from management by objectives to a result that represents the goals of management, which is also the expected result of this research..

Keywords: controlling, goal achievement, planning and decision making, management, WEG system

ВЪВЕДЕНИЕ

В областта на управлението, както на теория, така и на практика, има две коренно различни групи, които се различават по отношение на развитието, икономики в преход и развити икономики. В развитите икономики науката, практиката и мисленето за управление се развиват динамично и намират нови и по-добри решения за своето приложение, докато икономиките в преход все още се борят с основите на управлението, както и със системите в управленската структура.

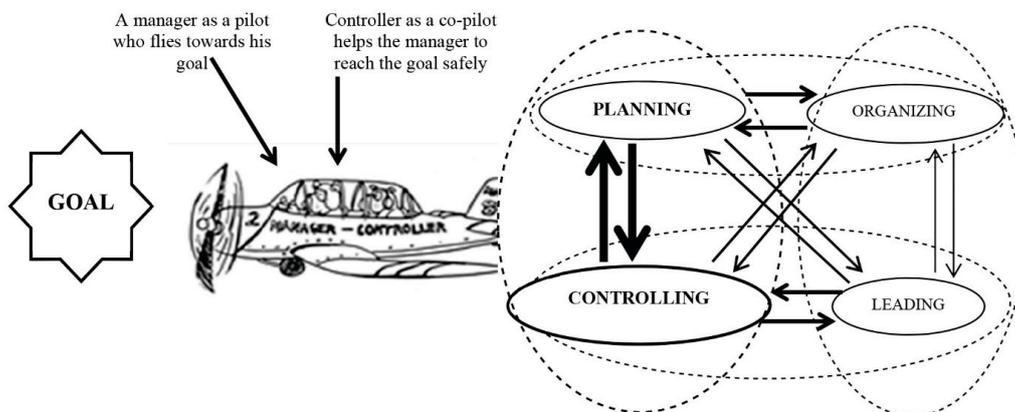
Контролингът, като основна функция на управлението, заедно с планирането, което върви ръка за ръка с вземането на решения, формира основата на управлението, в рамките на което се разработва моделът за постигане на поставените цели. Следователно постигането и реализацията на целите са основните задачи на управлението. Въз основа на тези задачи теорията разработва модели и методи, които отговарят на психологическите характеристики на човек, но и на организация, и формира системи, чрез които целта може да бъде постигната. Изследователската хипотеза гласи, че WEB системата е добра и лесно приложима форма за успешно управление.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. УПРАВЛЕНСКИ ФУНКЦИИ

Планирането, организирането, ръководенето и контролингът са четирите функции на управлението, но трябва да се отбележи, че всяка от тях се развива самостоятелно. Междупersonностните отношения са ключът към успеха на управлението и на тях се обръща специално внимание. Този факт се отнася и за контролинга, който заедно с планирането поема всички други функции и допринася за успешното им функциониране. Накратко контролингът гарантира, че всичко протича хармонично, по план и контролирано, но по такъв начин, че всеки служител да знае какво трябва да прави всеки ден и да има своя лична микросистема,

която следи и свързва със системите на останалите служители, които формират системата на компанията, и която под влиянието на развитието на е-технологиите се разпростира и върху заинтересованите страни.

Фигура 1. Планиране и контролинг

2. КОНТРОЛИНГ-ОРИЕНТИРАНО УПРАВЛЕНИЕ, ИЗИСКВАНЕ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛТА

След многобройните кризи през последните няколко десетилетия германската икономика се оказва най-устойчива и се възстанови най-бързо. Проблемите по време на криза се решават бързо, а щетите са минимални. Това са някои от най-важните основни характеристики или фактори, които правят немската икономика толкова устойчива и стабилна:

1. Мощният SAP разположи своя център в Германия близо до Франкфурт, където германските умове разработват нови и нови поколения SAP ERP програми. Без технологичната поддръжка на SAP управлението би било неефективно.

2. Силата на германския мениджмънт е и в интензивното сътрудничество между престижни немски университети, които развиват националния мениджмънт чрез подходяща форма на сътрудничество. В същото време връзката с икономиката, но и с политиката, е на най-високо ниво.

3. Връзката на висшето образование, институтите и отделните учени с икономиката е традиционен факт за германската икономика и живота като цяло. Всичко това допринася за развитието както на икономиката, така и на науката и образованието.

4. Контролингът като управленска функция идеално отговаря на немския манталитет, който винаги се е стремил към перфекционизъм, точност, постоянство и дисциплина.

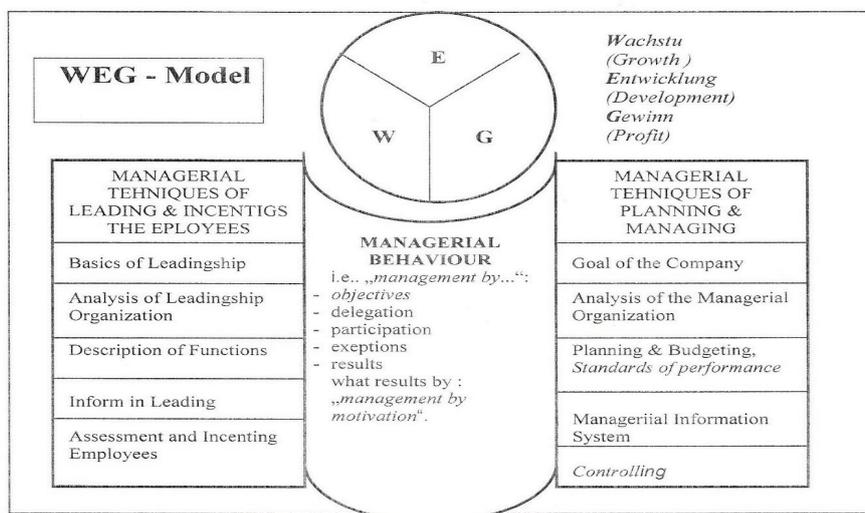
Следователно целият процес на управление е полезен само ако води до постигане на поставената цел чрез функциите на управление. В същото време е необходимо да се прави разлика между целите, поставени от ръководството, които са решаващи и условни за мениджърите, и целите, поставени от мениджърите за постигане на целите на ръководството. Тъй като проблемът с управлението на капитала, т.е. компанията, все още възниква в икономиките в преход, е необходимо ясно да се разграничи управлението от управленската структура.

Следователно планирането като управленска функция е тясно свързано с вземането на управленски решения. По този начин ръководството и управлението на една компания имат смисъл само ако техните функции водят до целта. Пътят към целта трябва да бъде планиран, а за да бъде този път ефективен, задачата на контролинга е да формира набор от инструменти, с помощта на които компанията да бъде активно управлявана и поддържана по планирания път. Активният субект на контролинга е контролерът, който има ролята на „навигатор“ във функцията на насочване на мениджъра. Контролерът е вторият пилот на мениджъра и неговата задача е да поддържа компанията по пътя към целта и да задейства планове за разпределение в моменти на възможни отклонения от плана, защото планът може да се промени, но не и целта. За да бъдат изпълнени планираните задачи успешно и навреме, контроле-

рът трябва да изгради и набор от инструменти, които при сравняване на планираното и действителното състояние да помогнат за идентифициране на невралгични точки в процеса, които трябва спешно да бъдат коригирани. По този начин възникналият проблем се въвежда в системата и решението му става част от системата, за да не се появява като нов проблем в бъдеще. Благодарение на електронните технологии, системите за самообучение са често срещани в управлението. По този начин контролерът допринася за високото ниво на ефективност на днешното управление. От друга страна, планирането и управлението могат да бъдат разделени само ако целите и свързаните с тях планове са реалистични и ако зад тях стои някой, който да гарантира тяхното изпълнение. По този начин приносът на контролора, като продавач на цели и планове, се включва в развитието на постоянно обучение за управление. Чрез обучението се развива мотивация и силна ангажираност, защото резултатите стават по-ясни и видими, дори и да са в бъдещето. А за да се случи всичко това чрез хармонизираната ангажираност на всички служители, се грижи контролорът, който е почти вездесъщ. Тук важи поговорката: „По-добре е да си 1% по-добър в сто случая, отколкото 100% по-добър в един случай“.

3. КОНЦЕПЦИЯТА НА WEG ЗА ЛИДЕРСТВО

При разработването на системата за контрол, насочена към управлението, немската школа е разработила множество модели и системи, които допринасят за успешното реализиране на целите. В теорията на контролинга има няколко десетки инструменти, които контролерите разработват и адаптират на практика към нуждите на компанията и индустрията, в която оперират. Някои модели са общи, проучени и доказани и на тяхна база са разработени стъпки за действие. Без тях работните процеси биха били рискови, защото биха следвали „системата проба-грешка“, което би означавало учене с течение на времето и чрез преживявания, богати на неуспехи, за придобиване на знания чрез опит. Един от тези модели, който гарантира управленска ефективност, е WEG моделът.

Фигура 2. Концепция за контролинг-ориентирана система за управление

Както се вижда от снимката, системата за управление на WEG се основава на принципите на контролинг, което означава, че се извършва стъпка по стъпка, оценявайки и измервайки ефективността и реагирайки не само в момента на отклонение от плана, но също така предсказва. Немската школа по мениджмънт е развила контролинга като управленска функция, която заедно с планирането доминира в управленската дейност. Системата WEG е разработена през 70-те години на миналия век в Академията по мениджмънт в Мюнхен, в рамките на Германския институт по икономика. Първоначално тя се основава на три стълба като предпоставки на система за управление, ориентирана към контрола: (1) Wachstum (растеж), (2) Entwicklung (развитие), (3) Gewinn (печалба). Гореспоменатите три стълба на системата

WEG имат условен характер и представляват тип цели, от които не може да се отклонява. Постоянният растеж е свързан и подчинен на развитието, защото растежът не винаги означава развитие и е необходимо да се обърне внимание на това. Освен това печалбата е функционално условие както за растеж, така и за развитие. И трите формират основата на системата WEG.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Моделът WEG е мощен европейски инструмент за управление, ориентирано към контролинга. Германската школа по мениджмънт разработва теория на управлението, базирана на контролинг и планиране, прилага я на практика и връща резултатите на академичните среди за по-нататъшно развитие. За разлика от тази немско-европейска концепция, американската концепция подкрепя работата и действието към планираната цел чрез отделното действие на контролинга като управленска функция. Не е препоръчително да се намесват в оценката кой модел е по-добър, защото и двата модела са плод на култура и манталитет и всеки се развива по свой начин и за свои мега цели. Единството на контрол и планиране позволи разработването на множество инструменти, от които моделът WEG е признат и приет на практика като използваем модел, върху който са изградени и свързани други инструменти. Може да се заключи, че европейско-германският модел се използва успешно в управлението на германската икономика. Икономическите резултати от този и други подобни модели са видими в практиката на немски и западноевропейски икономически субекти, а концепцията за контролинг-ориентирано управление е разработена от поколения програми за подкрепа на управлението на SAP.

Съществува спешна необходимост от проучване на този и подобни модели и тяхното прилагане в българските микро и макросистеми, ако българската икономика, и по-специално предприемачеството, иска да се разграничи от по-ниските рангове на държавите-членки на ЕС.

Благодарности: Доц. док. инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Гонгалова, Е., Д., Петрова, Инвестиции и инвестиционни проекти, Габрово, Изд. "Екс-прес", 2008, ISBN 978-954-8606-93-6.
- [2] Каменов, К., И., Дамянов, А., Контролинг, Свищов, Ак. Издателство „Д. Ценов“, 1994
- [3] Касърова, В., Финансов анализ, София, Издателство НБУ, 2013, EAN 9789545357886, ISBN 9789545357886.
- [4] Матеев, Мирослав, Инвестиции и инвестиционен мениджмънт: теория и практика, Сиела, София, 2013, EAN 9789542811909, ISBN 9789542811909.
- [5] Петрова, Д., Управление на фирма – мениджмънт и инвестиции, Учебник, Габрово, Издателство „ЕКС – ПРЕС“, 2011, ISBN 978-954-490-249-0, с.267.
- [6] Симеонов, К., Регулиране на финансовите пазари в Европейския съюз, УИ „Св. Климент Охридски“, 2014, ISBN 9789540736143.
- [7] Симеонов, Огнян; Контролинг, Тракия – М, 2004.
- [8] Controller-Praxis, Führung durch Ziele – Planung – Controlling, Band II, Verlag für ControllingWissen AG Offenburg, (Deyhle; A., 2003)
- [9] Encyclopedia of Management, 6th edition, GALE Cengage Learning, United States of America, 2009.
- [10] Management, 11th edition, South-Western Cengage Learning, Mason, (Griffin, R. W. 2011).

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА КОНТРОЛИНГА ПРИ УПРАВЛЕНИЕ НА ФИРМЕНАТА ДЕЙНОСТ

Иванела Петрова Арнаудова

*Технически университет-Габрово,
ул. „Хаджи Димитър“, гр. Габрово, България,
ivanela1305@mail.bg*

Кореспондиращ автор: ivanela1305@mail.bg

Abstract

Controlling is a key management function that ensures the alignment of business activities with the overall strategic goals of the organization. It involves the collection, analysis, and interpretation of financial and non-financial data to provide managers with insights into the efficiency and effectiveness of operations. Controlling helps in planning, monitoring, and decision-making by evaluating performance against set objectives.

Keywords: Planning and Goal-Setting, Monitoring and Reporting, Decision Support, Risk Management, Coordination

ВЪВЕДЕНИЕ

Същност на контролинга като съвременна концепция за управление на бизнеса

Понятието „контролинг“ произхожда от английската дума „to control“ и най-общо в икономически смисъл означава управление и наблюдение. Управлението означава и изисква поставяне на цели и на контрол по тяхното реализиране, поради което контролинговата концепция обхваща целия комплекс от задачи, свързани с планирането, с регулирането и с контрола на цялостната дейност на стопанските субекти. При изясняване на същността на контролинга според Огнян Симеонов могат да се обособят три основни концептуални подхода към него, а именно: а) задачите му се ограничават в управлението на стойностните показатели на предприятието; б) концептуалната рамка се разширява чрез подчертаване на информационната насоченост на контролинга; в) акцентира се върху неговата координираща роля в процеса на управление, т.е. дефинира се като метауправленска функция по координацията на управлението. От казаното дотук може да се обобщи, че съгласно съвременното разбиране контролингът може да се определи като съвкупност от управленски задачи за координиране на отчитането, анализа, планирането и контролирането на дейността на фирмата на базата на едно общо информационно обезпечаване. Следователно той се занимава с целевоориентирано координиране на всички управленски функции на фирмата, което създава възможност за гъвкаво нагаждане и за приспособяване към промените в обкръжаващата среда. Текст на въведението. Това е система за планиране, анализиране, отчитане, регулиране и контрол на дейността, целяща осигуряване на дългосрочна жизнеспособност и конкурентоспособност на фирмата.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Необходимост от внедряване на контролинга в управлението на предприятието

Внедряването на контролинга в управлението на предприятията е обусловено от две групи причини – от една страна, произтичащи от настъпилите промени във външната среда, а от друга страна – от недостатъците в сега съществуващите системи на управление в редица предприятия у нас. По-важните външни причини са в следните направления:

- интернационализация на пазарите, произтичаща от процесите на глобализация на световната икономика, и засилване на отвореността на националните икономики;
- все по-нарастващата динамика на фирмената околна среда – в резултат на разгръщащата световна конкуренция и на включването ни в европейското икономическо пространство нараства конкурентният натиск върху фирмите в националната икономика, рязко се скъсява жизненият цикъл на продуктите и на технологиите, което изисква динамизиране на иновационните процеси и на тяхното управление;
- все по-нарастваща комплексност на производството, усложняване на производствените процеси и на тяхната автоматизация в резултат от бурното развитие на научно-техническия прогрес, засилване на ролята на мениджмънта, на знанието, т.е. върви се към „икономика на знанието“;
- непрекъснато развитие и усъвършенстване на организационните структури на управление, преход към процесноориентираните организационни структури и към т.нар. втален мениджмънт, което способства за доближаване на фирмата до нейните клиенти;
- нарастваща специализация на фирмената дейност, засилване на процесите на партньорство и сътрудничество между фирмите;
- чести конюнктурни промени в продукти, в цени, в суровини, в търсенето и в предлагането на световните пазари;
- необходимост от преход към целевоориентирано управление на разходите на фирмата поради динамичното въздействие на пазарните цени и др.

По-важните слабости в сега съществуващите системи на управление на редица фирми у нас, които налагат необходимостта от преход към внедряване на контролинговата концепция и на контролинга, са:

- липсва дългосрочна концепция за развитие на предприятията, основана на съвременната фирмена философия и култура;
- липсващи, неясни или погрешни цели (производствени, парични, социални, екологични и др.);
- липсващо или недостатъчно развито стратегическо планиране и управление, основано на изпреварващото предвиждане на промените в обкръжаващата среда, и на тази основа разработване и избор на ефективни фирмени стратегии;
- недостатъчно развито тактическо и оперативно планиране, регулиране и контрол на дейността на база установяване на отклоненията и причините за тяхното възникване;
- недостатъчно използване на възможностите на диагностичния анализ и на базата на слабите сигнали и симптоми на белаяване на превантивни мерки за недопускане на значими отклонения от стандартите и от поставяните цели и задачи;
- недостатъчно ориентиране на отчетността и на фирмената информационна система за нуждите на ефективното управление на приходите, на разходите и на финансовия резултат въз основа на показателите за покриващия принос (приноса за покритие) и на ликвидността на предприятията;
- недостатъчно добре организирана система за непрекъснат анализ и за оценка на промените във външната среда, както и на система от индикатори и показатели за измерване и за оценка на състоянието на дейността на предприятията;
- недостатъчно точно оценяване на ефективността и на целесъобразността на бъдещите инвестиции и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Цели, задачи, инструменти и основни функции на контролинга в предприятията

В литературата съществуват известни различия в мненията на отделните автори по този въпрос. Някои автори като Д. Хан, П. Хорварт, Т. Райхман и др. акцентират върху целите, общите и специфичните задачи и инструменти на контролинга, а други като Р. Ман, Е. Майер, О. Симеонов и др. ги обособяват като основни функции на контролинга, но са налице различия в тяхното групиране. Така например според Д. Хан целта на контролинга е произ-

водна от целта на предприятието, което по принцип преследва три основни групи цели – материални (производствени), стойностни (парични) и социални (социално-екологични). Характерно за него е това, че той е призван да съдейства за реализиране главно на стойностните (монетарни) цели на предприятието – оптимизиране на финансовия резултат чрез максимизиране на печалбата и на цената (стойността) на капитала при гарантирана ликвидност. Оттук следва, че главната му цел е формиране на целенасочен комплекс от мероприятия за достигане на тази главна цел.

Основните задачи на контролинга се заключават в информационно обезпечаване на ориентираните към резултат процеси на планиране, регулиране, контрол (мониторинг), в изпълнение на функциите на интеграция, системна организация и координация на всички дейности в предприятията. Специфичните задачи на контролинга са: ориентираните към резултат планово-контролни разчети, счетоводно отчитане като документиране на базата на вътрешна отчетна система и формиране на системи, методики и организационни структури на контролинга. Според П. Хорварт основната му задача е ориентираната към резултат функция на поддръжка на ръководството, създаваща възможност за осъществяване на ориентирано към резултат управление на предприятието. Т. Райхман също обръща особено внимание на ориентацията на контролинга към резултата от дейността, с отчитане обезпечаването на ликвидността. Оттук той извежда като основна негова задача набирането и обработката на информация в процеса на разработване, координация и контрол на изпълнението на плановете на предприятието.

Благодарности Доц. док. инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

1. Гонгалова, Е., Д., Петрова, Инвестиции и инвестиционни проекти, Габрово, Изд. "Екс-прес", 2008, ISBN 978-954-8606-93-6.
2. Каменов, К., И., Дамянов, А., Контролинг, Свищов, Ак. Издателство „Д. Ценов”, 1994
3. Касърова, В., Финансов анализ, София, Издателство НБУ, 2013, EAN 9789545357886, ISBN: 9789545357886.
4. Матеев, Мирослав, Инвестиции и инвестиционен мениджмънт: теория и практика, Сиела, София, 2013, EAN 9789542811909, ISBN 9789542811909.
5. Петрова, Д., Управление на фирма – мениджмънт и инвестиции, Учебник, Габрово, Издателство „ЕКС – ПРЕС”, 2011, ISBN 978-954-490-249-0, с.267.
6. Симеонов, К., Регулиране на финансовите пазари в Европейския съюз, УИ „Св. Климент Охридски”, 2014, ISBN 9789540736143.
7. Симеонов, Огнян; Контролинг, Тракия – М, 2004.

ОСИНОВЯВАНЕТО И НЕГОВИТЕ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ И ПРЕПЯТСТВИЯ

**Ивелина Красиминова
Василева**
*Специалност – СД
ТУ – Габрово*

**Мариела Младенова
Тодорова**
*Специалност - СД
ТУ - Габрово*

Научен ръководител: гл. ас. д-р Пламен Колев

Резюме: Целта на този доклад е да разгледа какво представлява осиновяването, неговите правни аспекти, психологическите ефекти върху децата и осиновителите, както и предизвикателства и ползите от този процес.

Ключови думи: осиновяване, реинтеграция, кандидат – осиновители, тайна на осиновяване

ВЪВЕДЕНИЕ

Осиновяването е процес, при който изоставените деца получават нови родители – осиновители, а от друга страна кандидат – осиновителите реализират своите мечти да имат свое дете. През тази процедура се осигурява постоянна грижа за децата в семейна среда с всички произтичащи от това права и задължения, като между роднини по произход.

Осиновяването цели формиране на семейство, идентично по структура на биологичното, с единствената разлика, че не се основава на кръвни връзки, а на базисни нужди – нуждата на детето от дом и на възрастните от дете.

Осиновяването означава създаване на сигурна семейна среда и изграждането на нови отношения между детето и новото семейство.

Предварителното проучване на кандидатите, относно възможностите им да бъдат осиновители е задължително от гледна точка на висш интерес на детето и правата му да израсне в най – добрата семейна среда, като винаги се изхожда от идеята, че се търси семейство на детето, а не дете на семейство.

В спецификата на осиновяването влизат: условията за осиновяване; видовете осиновяване и процедурата по осиновяване.

В процедурите по осиновяване влизат: вписване на детето в регистъра за осиновяване; вписване на семейството в регистъра на кандидат – осиновителите; получаване на предложение на дете; съдебно решение и три годишен период на адаптиране.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Първият закон за осиновяването в България е приет през 1940г., с цел създаване на правна рамка, която да регулира осиновителния процес и да защитава правата на осиновените деца и осиновителите. Това е първата официална регулация на този социален и правен акт в страната. Основните характеристики на първия закон за осиновяването включва: официално признаване на осиновяването; пълно и непълно осиновяване; тайна на осиновяването; правна защита на осиновените деца. Този закон поставя основите на модерната осиновителска практика в България и служи като база за бъдещите законодателни изменения, които постепенно ще доразвият и усъвършенстват процедурата, за да отговори на социалните нужди и международните стандарти.

Към 2023г. за търсещите биологичните си родители деца беше изключително трудно да разкрият тайната на осиновяването и да получат информация от съда кои са техните кръвни

майка и баща. Над 80% от заведените дела с предмет разкриване на тайната на осиновяването претърпяват неуспех. От края на 2023г. са приети промени в Семейният кодекс със Закон за изменение и допълнение, касаещи осиновяването, най- вече във връзка с пълното осиновяване и възможността за получаване на информация, относно произхода на осиновения. С приетите промени се въвежда горна граница за разликата във възрастта между осиновявания и осиновяващия. Така осиновяващия трябва да е най – малко с 15г. и не – повече от 50г. по – възрастен от осиновения.

Правните аспекти на осиновяването са съществени за гарантиране на правата както на осиновителите, така и на осиновените деца. Ключовите правни елементи, които обхващат процеса са: Законови рамки за осиновяване; Изисквания към осиновителите; Процедура по осиновяване; Права и задължения на осиновителите; Права на осиновеното дете; Отмяна на осиновяването; Международно осиновяване; Етично осиновяване.

Осиновяването носи много ползи, но същевременно идва със своите предизвикателства. Въпреки трудностите, за много осиновители и осиновени деца този процес е източник на дълбока радост, удовлетворение и трансформация на живота.

Основните предизвикателства, свързани с осиновяването са емоционални трудности, правни и бюрократични пречки, социални и културни предизвикателства, финансови трудности.

Ползите от осиновяването са създаване на семейство, промяна в живота на детето, обогатяване на осиновителите, подкрепа на социални и морални каузи, силна връзка на любов и преданост.

Проучването е първият етап, през който кандидатите за осиновители трябва да преминат преди да започне процедурата по осиновяването. Първоначалният етап е от съществено значение за осигуряването на адекватна и сигурна среда за детето в риск, което ще може да живее в семейна среда. Процедурата по осиновяване на дете започва с подаване на заявление до Дирекция “Социално подпомагане“ по настоящ адрес на кандидат – осиновителя. Кандидат – осиновителя трябва да е жител на Република България и се проучва от ОЗД , като се търсят неговата мотивация, нагласа и желание. Проучването се извършва от социален работник в съответното ОЗД в срок 3 месеца и включва най – малко 3 срещи с кандидат – осиновителя и поне едно посещение в дома им. Кандидат – осиновителите предминават обучение, като за целта се насочват към подходяща социална услуга. След преминалото обучение се изготвя доклад, които се представя на ОЗД и на базата на доклада се прави оценка за вписването на кандидат – осиновителите в регистъра на осиновяващите при условията на пълно осиновяване. След вписване в регистъра, кандидат – осиновителите се вписват и в Национален регистър на кандидат - осиновители.

От 01.2025г. досиетата на последните кандидат – осиновители ще се водят от МТСП, а по настоящем същите се обработват в АСП.

Успешното осиновяване изисква подготовка, подкрепа и разбиране на всички страни, но в крайта може да промени живота на детето и на осиновителите по изключително положителен начин.

РАЗВИТИЕ НА СЛУЧАЙ НА ОСИНОВЕНО ДЕТЕ

Семейство Тодорови имат сключен брак от 7г. и биологичен син на бг., които правят опити за второ биологично дете, но в последствие разбират, че поради здравословни причини не могат да имат повече деца. Тъй като съпругата е осиновена, това мотивира семейството също да осиновят дете и подават заявление в ДСП за вписване в регистъра на кандидат – осиновители. След преминалите обучения, семейството е одобрено да осинови дете, което е вписано в съответния регистър воден от РДСП.

Детето, което им е предложено е изоставено на ниво родилен дом и му е осигурен престой в рамките на един месец в болничното заведение, през който месец ДСП намира професионално приемно семейство с подходящ профил, в което детето да бъде настанено.

Издадена е административна заповед потвърдена с решение от съда. В приемното семейство детето остава почти 1г., но тъй като в рамките на бм. биологичната майка не подава заявление за реинтеграция, то е вписано в регистъра на деца подлежащи на пълно осиновяване на съответната територия на РДСП. След вписването му в регистъра, детето е предложено на семейство Тодорови, които отговарят със съответния профил. Проведени са три срещи на детето със семейството, след което го осиновяват и във връзка с това има издадено съдебно решение от районен съд.

В конкретния случай, тъй като детето е осиновено в ранна възраст, периодът на адаптация е по – кратък. Семейството е запознато, че в следващите 3г. съгласно измененията в семейния кодекс ще бъде наблюдавано от определения социален работник от ДСП.

През изминалите 3г., семейството се сблъсква с типичните за отглеждане на дете ситуации – никнене на зъби, прохождение, развитие на речта, развитие на фината моторика, обогатяване на емоционалния свят. Адаптивният период преминава успешно и в програма на ДСП същите стават със статут на родители.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Осиновяването е сложен и емоционално натоварен процес с огромно социално и индивидуално значение, което не само осигурява дом и семейна среда за децата без родителска грижа, но също така носи радост и смисъл на осиновителите. Въпреки че този процес е съпътстван с редица предизвикателства, ползите от него са значителни. Успешното осиновяване изисква внимателно планиране, правна подкрепа и социално психологическа помощ както на детето, така и за осиновителите. Важно е обществото да продължава да подкрепя и насърчава осиновяването, като осигурява подходяща правна и социална подкрепа за децата и осиновителите.

Промените в законодателството в последните години, включително падането на тайната на осиновяването, показват стремеж към по – голяма прозрачност и защита на правата на осиновените деца. Това позволява на осиновените лица да получават достъп до важна информация за своя произход и здравословно състояние, като същевременно се запазват правата на биологичните родители, ако те желаят анонимност.

Осиновяването не е просто юридически акт, а решение, което носи дълбоки емоционални и социални последици. Въпреки предизвикателствата, осиновяването остава важен инструмент за осигуряване на дом, семейна грижа и любов на децата, които се нуждаят от това. Подобрването на законодателната рамка и осигуряването на дългосрочна подкрепа за всички участници в процеса са ключови за успешното развитие на осиновените деца и интеграцията им в обществото. По настоящем в нашето общество все по – често се говори за предоставянето на алтернативна грижа за децата, което от своя страна е водещ фактор и стимулатор в инициативата на лицата възпрепятствани от невъзможността им да имат свое дете. Статистически погледано, процесът на осиновяване е двустранно удовлетворение, при което осиновено дете получава качествени грижи, любов и морални ценности, а обгрижващите го емоционална наличност и семейна пълнота.

ЛИТЕРАТУРА

1. Божкова, Д. (2014). “Осиновяването“
2. Осиновяване (bremennost.bg)
3. Семен кодекс
4. <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/zakonodatelstvo/>
5. https://irinakonstantinova.com/2013/04/osinovqvane_dete/
6. <https://www.pravatami.bg/s/454>

УПРАВЛЕНИЕ И СТРУКТУРА НА „АГЕНЦИЯ ПО ЗАЕТОСТТА“ И ФУНКЦИИ НА БЮРАТА ПО ТРУДА

Анка Веселинова Костова

*Специалност “Социални дейности”, катедра “Социални и стопански науки”
Технически университет - Габрово*

Научен ръководител: гл. ас. д-р Пламен Колев

РЕЗЮМЕ: *Настоящият доклад дава представа за управлението и структурата на Агенция по заетост и функциите на Бюрата по труда.*

Ключови думи: РЕГИСТРАЦИЯ В БЮРО ПО ТРУДА И АКТИВИРАНЕ НА НЕАКТИВНИ ЛИЦА.

ВЪВЕДЕНИЕ

Агенция по заетостта е изпълнителна агенция към министъра на труда и социалната политика за изпълнение на държавната политика по насърчаване на заетостта, защита на пазара на труда, професионално ориентиране, обучение на възрастни, извършването на посреднически услуги за заетостта, работа с икономически неактивни лица и за проучване и анализиране на трудовите ресурси в страната.

История на Агенцията по заетостта

През 1990 г. с Постановление на Министерския съвет е създадено Национално бюро по заетостта с цел организиране на дейността по осигуряване на трудова заетост на населението. Заедно с Националното бюро са създадени и териториални бюра по труда.

От 1991 г. Националното бюро по заетостта е преобразувано в Национална борса по труда. Последната е преобразувана в Национална служба по заетостта от 1992 г. и изпълнява функциите на специализиран орган за защита при безработица и насърчаване на заетостта.

В края на 1997 година се приема и влиза в сила от 1 януари 1998 г. Закон за закрила при безработица и насърчаване на заетостта.

От 2002 г. държавната политика по заетостта се регламентира от нов Закон за насърчаване на заетостта. Този закон определя и статута на Агенцията по заетостта.

Управление на Агенция по Заетостта

Агенцията по заетостта се ръководи и представлява от изпълнителен директор.

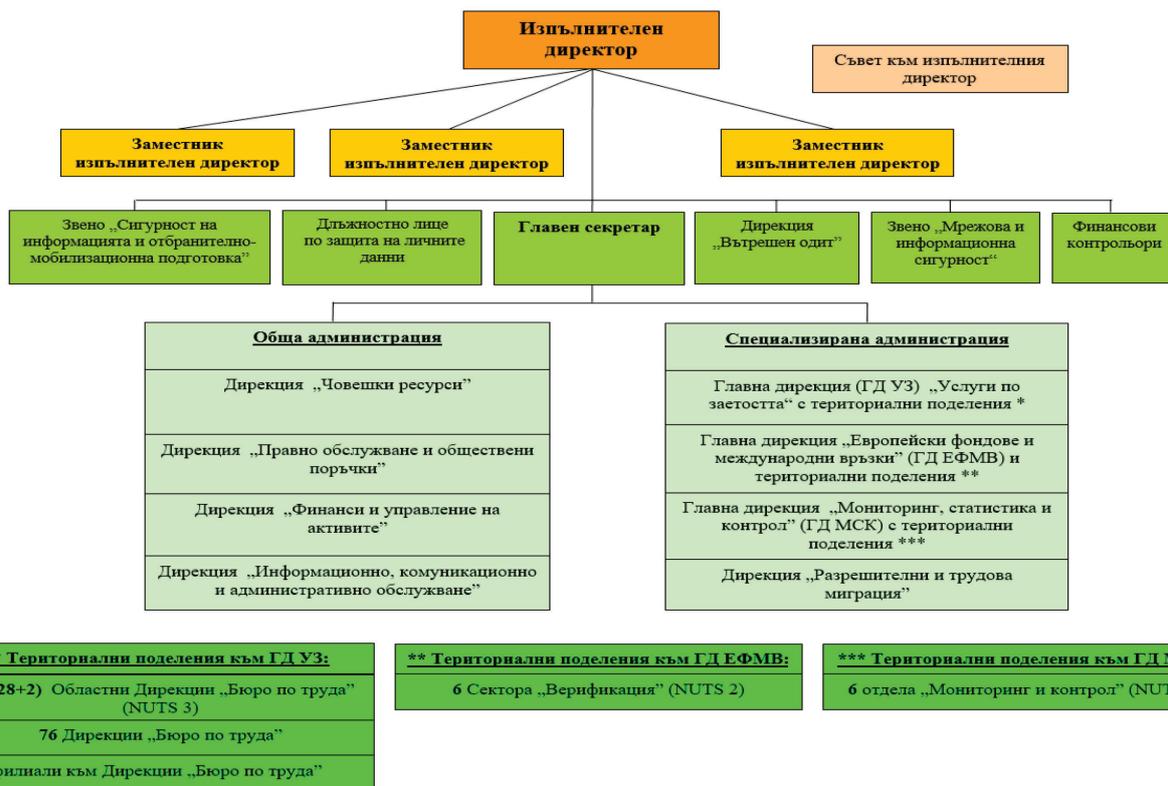
В своята дейност изпълнителният директор на Агенцията по заетостта се подпомага от Съвет към изпълнителния директор, който се състои от представители на представителните организации на работодателите и на работниците и служителите на национално равнище. В дейността си изпълнителният директор се подпомага и от трима заместник изпълнителни директори. Административното ръководство на Агенцията се осъществява от главен секретар.

Структура на АЗ

На пряко подчинение на изпълнителния директор са: Звено „ Сигурност на информацията и отбранително- мобилизационна подготовка, Звено „ Мрежова и информационна сигурност“, длъжностно лице по защита на личните данни, дирекция „Вътрешен одит“ и финансови контролбори.

Администрацията на Агенцията по заетостта на централно ниво е организирана в 8 дирекции, структурирани в обща администрация и специализирана администрация, и дирекция “Вътрешен одит”, която е на пряко подчинение на изпълнителния директор. Три от дирекциите в специализираната администрация са със статут на главна дирекция.

Изображение на структурата на Агенцията по заетостта

Функции на Бюрата по труда

Дирекциите "Бюро по труда" са териториални подразделения към Главна дирекция "Услуги по заетостта". Седалищата и териториалния обхват на дирекциите "Бюро по труда" се определят с Устройствения правилник на Агенцията по заетостта. Към настоящият момент функционират 106 Дирекции „Бюро по труда“. Към тях при необходимост се откриват нови административни звена като филиали, изнесени работни места и др. С цел да се улесни обслужването на търсещите работа лица и работодателите към по-голяма част от дирекциите "Бюро по труда" са разкрити 135 филиала и 166 изнесени услуги - изнесени работни места и мобилни бюра по труда.

Изображение на примерна структура на Дирекция „Бюро по труда“

ИЗЛОЖЕНИЕ

Агенцията по заетостта е изпълнителна агенция към министъра на труда и социалната политика за реализиране на държавната политика по насърчаване на заетостта. Осигуряването на заетост позволява пълноценно използване на възможностите и способностите на отделната личност, защитава правото ѝ на достойно съществуване и пълноценно участие в обществото.

Стратегическите цели по заетостта са:

- ✓ краткосрочна цел - увеличаване на заетостта и ограничаване на безработицата
- ✓ дългосрочна цел - повишаване на икономическата активност и трудовия потенциал на населението

Агенцията по заетостта осъществява своята дейност в рамките на съответна законова уредба - Закон за насърчаване на заетостта, Правилник за неговото прилагане, Устройствен правилник, Кодекс на труда и други нормативни актове.

Основни функции на Агенцията по заетостта:

- ✓ регистриране на свободните работни места и на лицата, активно търсещи работа
- ✓ посреднически услуги за осигуряване на заетост
- ✓ съвместно участие с общините и работодателите в разработването общополезни дейности на местно и национално ниво
- ✓ участие в разработването и реализацията на програми и мерки за заетост и обучение, насочени към точно определени групи от безработни лица, които по различни причини са по-трудно приспособими на пазара на труда
- ✓ изпълнение, самостоятелно или съвместно с други органи или организации, на проекти и програми в областта на заетостта, професионалното обучение и квалификация, социалната интеграция, финансирани от предприєдинителните фондове на Европейския съюз или от други международни организации (в т.ч. и такива с участие на български ресурси)
- ✓ защита и запазване на заетостта
- ✓ организиране на квалификационно и мотивационно обучение за безработни и зети лица
- ✓ посредническа дейност за заетост на български граждани в чужбина и на чужденци в България
- ✓ анализиране на търсенето и предлагането на пазара на труда и прогнозиране на евентуалните промени в него

Съгласно чл.28, ал.1 и ал.2 на Правилника за прилагане на Закона за насърчаване на заетостта ежегодно Агенция по заетостта разработва план за действие, който се реализира от териториалните поделения на Дирекции „Бюро по труда“. Планът за действие включва мерки и дейности за заетост и обучение на възрастни, които ще осигурят запазването на работни места, създаването на нови работни места, повишаването на уменията и активирането на неактивни лица. Основната дейност на Агенция по заетостта, в съответствие с функциите на обществен трудов посредник, е ефективното стимулиране на преходите в заетост и подкрепа на предприемачеството. Финансирането е с държавни средства, определени за активна политика на пазара на труда, със средства по ОП РЧР 2014-2020, финансирана по ЕСФ и П РЧР 2021-2027, финансирана по ЕСФ+, Националния план за възстановяване и устойчивост и схеми съфинансирани от Европейската комисия чрез програма на ЕС за заетост и социални иновации.

Основни дейности на дирекциите "Бюро по труда":

- ✓ регистриране на лицата, активно търсещи работа
- ✓ услуги за лицата, активно търсещи работа:
 - а) информация за обявени свободни работни места;

- б) информация за програми и мерки за заетост и обучение;
- в) посредничество по информиране и наемане на работа;
- г) професионално информиране, консултиране и ориентиране;
- д) професионално и мотивационно обучение;
- е) включване в програми и мерки за заетост;
- ж) стипендия за обучение за придобиване на професионална квалификация
- ✓ услуги за работодателите:
 - а) информация за лицата, които активно търсят работа;
 - б) информация за програми и мерки за запазване и за насърчаване на заетостта;
 - в) посредничество за наемане на работна сила;
 - г) включване в програми и мерки за заетост;
 - е) преференции и премии при запазване и/или увеличаване на заетостта;
 - ж) премии за обучение за придобиване на професионална квалификация и/или стажу-

ване

- ✓ участват в екипите по изготвяне на проекти за необходимите мерки при масови уволнения
- ✓ участват в разработването на регионални и местни програми за заетост и за обучение
- ✓ участват в реализирането на национални, браншови, регионални и местни програми за заетост и за обучение, включително на рискови групи на пазара на труда
- ✓ участват в проучването на потребностите от обучение
- ✓ извършват информационен обмен за свободните работни места и за лицата, активно търсещи работа
- ✓ извършват изследвания и наблюдения на пазара на труда; изготвят анализи и прогнози за състоянието и тенденциите в развитието на местния трудов пазар

Неактивни са лицата, които не учат, не работят и не търсят активно работа (т.е. нито са заети, нито са безработни) и нямат регистрация в Бюрото по труда. Те са над 1 милион души. Факторите за изключването от пазара на труда са различни, сред тях са липса на образование или проблем със здравето. Липсата на трудови навици също се отчита като проблем от специалистите. Агенцията по заетостта полага усилия за това неактивните граждани да бъдат мотивирани за работа и да усетят подкрепата на институциите чрез реализиране на различни програми.

Основна цел на Национална програма „Активиране на неактивни лица“ е активиране и включване на пазара на труда на неактивни, в т.ч. обезкуражени, и на безработни лица посредством индивидуално и групово прилагане на инструменти и услуги за привличането и мотивирането им да се регистрират в дирекциите „Бюро по труда“ и насърчаване на включването им в обучение и/или заетост. В дългосрочен план се цели социална интеграция на икономически неактивните лица в трудоспособна възраст и на безработните от уязвимите групи на пазара на труда, както и намаляване на риска от бедност сред тези лица. През 2023 г. по програмата средномесечно са работили общо 384 лица, в т.ч. 88 ромски медиатори, 85 младежки медиатори, 24 мениджъри на случай, 24 психолози и 163 организатори в общините. В резултат от реализацията на програмата в Дирекциите „Бюро по труда“ са регистрирани като безработни общо 14 354 неактивни лица.

Агенцията по заетостта реализира активна политика, приоритетно насочена за подпомагане социално-икономическата интеграция на уязвимите групи в неравностойно положение на пазара на труда, включително от етническите малцинства. Интеграцията на последните е свързана с решаването на проблема с високия процент на безработица сред тях, основните причини за което са ниското образователно и квалификационно ниво, поради което шансовете им на трудовия пазар са ограничени. През 2023 г. са предоставени 38 5643 услуги по заетост на безработни и неактивни лица, самоопределили се като роми, в изпълнение на Нацио-

налната стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021 - 2030). Включените през 2023 г. в насърчаване на заетостта чрез мотивиране, професионално ориентиране и обучение на безработни лица са 14 005 лица от ромски произход, както следва:

- ✓ мотивиране за активно поведение на пазара на труда/за търсене на работа (групови срещи за активно поведение на пазара на труда и участие в Ателие за търсене на работа) – 8 787 лица. Включени в групови форми за професионално ориентиране – 4 443 лица.
- ✓ включени в обучение за професионална квалификация и/или ключови компетентности – 775 лица.

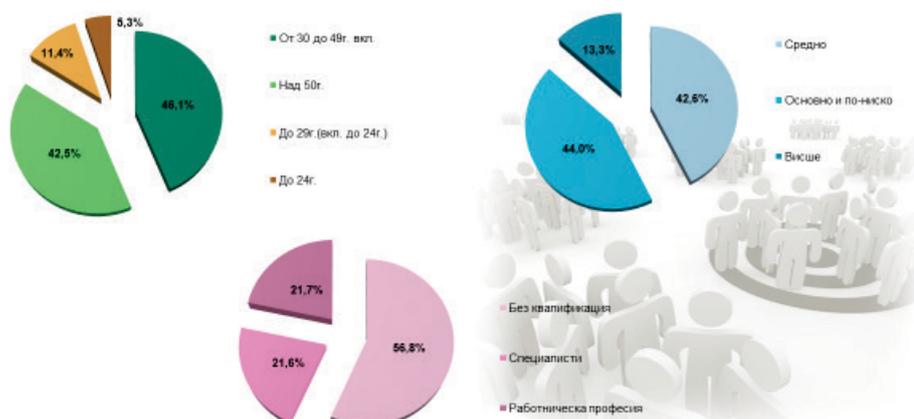
В изпълнение на мерките за осигуряване на заетост на ромите през 2023 г. в заетост са включени 14 739 лица. Най-много са започналите работа на не субсидирана заетост – 12 505 лица. По програми и мерки за заетост и обучение и по проекти на ОП РЧР са устройени на работа 2 234 лица. За насърчаване на социалния и граждански диалог, в подкрепа на трудовата реализация на ромите, през периода са проведени 473 срещи с ромски лидери и организации по места.

Съществен принос имат наетите ромски медиатори, които, съвместно с ромските лидери и организации, на терен реализират дейности за мотивиране на неактивните представители на ромския етнос. Наемането на ромски медиатори, като трудови посредници в екипите на бюрата по труда, датира от 2008 г., а целта му е насърчаване на активното поведение на пазара на труда сред ромската общност. Към момента работещите в системата на АЗ ромски медиатори участват във всички дейности на ДБТ, свързани с активиране на неактивни лица.

Активирането е един от пътищата за справяне с недостига на работна сила. На база на този неизползван работен потенциал в лицето на тези хора ние може да запълним доста от липсващите кадри на пазара на труда. Рисково е да оставим неактивните граждани, особено младите, които нито работят, нито учат, извън подкрепата от държавата. Целта е да се идентифицират тези граждани и чрез социалните партньори и общините да се стигне до тях. В страната има т. нар. клубове по активиране, в които безработните могат да получат консултации и съдействие за намиране на работа. Министерството ще продължи да подкрепя и насърчава търсенето на всякакви мерки и действия, за да може да поощрим тези хора да се върнат на пазара на труда. Обърнато е внимание на усилията за подкрепа на уязвимите групи за използване на техния потенциал.

Статистика за регистрираните безработни и лица и неравнопоставените групи

СТРУКТУРА НА РЕГИСТРИРАНИТЕ БЕЗРАБОТНИ ЛИЦА В БЮРАТА ПО ТРУДА КЪМ 30.06.2024

НЕРАВНОПОСТАВЕНИ ГРУПИ НА ПАЗАРА НА ТРУДА КЪМ 30.06.2024Г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Най- голямото предизвикателство е активирането на неактивните лица, защото там има огромен потенциал за удовлетворяване на потребностите от работна сила. Лицата обаче нямат желание за учене, развитие и професионална изява. При направено проучване от Агенцията по заетостта сред младежи, които са извън образование, заетост или обучение т.нар. **NEETs** (Not in Education, Employment or Training) е видно, че потенциала като брой лица е голям, но трудно ще се постигне бърз резултат при реализацията им на пазара на труда. 25% от анкетираните лица заявяват, че не си търсят работа, 37% търсят от време на време. Липсва и желание за включване в обучение: 56% от лицата не знаят дали биха се включили в обучение, а 20% са категорични, че не желаят да се обучават.

С цел преодоляване на проблемите Агенцията по заетостта предприема редици инициативи и работи по различни проекти, чиято цел е да достигне до неактивните лица, да повиши знанията, уменията и квалификацията на търсещите работа лица и да успее да удовлетвори потребностите на работодателите, както и да даде възможност за достоен живот на всички български граждани.

Актуалните към момента инициативи са: провеждане на Трудови борси, Ден на работодателя и изнесени работни места. Работа по Програма за обучение и заетост на продължително безработни лица, Национална програма „Активиране на неактивни лица“, „Подкрепи една мечта“, провеждане на „Ателие за търсене на работа“.

Реализират се и проекти по Програма "Развитие на човешките ресурси" 2021 – 2027: Родители в заетост, „Започвам Работа“ Компонент 1 „Активиране“, Започвам Работа - Компонент 2 "Обучение", Започвам Работа - Компонент 3 "Заетост", „МЛАДЕЖКА ЗАЕТОСТ+“, Квалификация, умения и кариерно развитие на заети лица.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Официален сайт на АЗ : www.az.government.bg
2. Национален статистически институт

СЪВРЕМЕННИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПРОБЛЕМИ ПРИ ОРГАНИЗАЦИЯТА И УПРАВЛЕНИЕТО НА ЦЕНТЪР ЗА СОЦИАЛНА РЕХАБИЛИТАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ НА ХОРА С УВРЕЖДАНЯ

Христина Вескова Василева
Велислава Венциславова Мокова

Технически университет-Габрово

специалност "Социални дейности" Катедра „Социални и стопански науки“
Кореспондиращ автор: hristina.v.vasileva@abv.bg

Научен ръководител: гл. ас. д-р Пламен Колев

Abstract

This report presents an analysis of the main challenges and problems related to the organization and management of social services for people with disabilities. The main emphasis is placed on the role and significance of the Centers for Social Rehabilitation and Integration of People with Disabilities.

Keywords: social rehabilitation, social integration, disabled people, social services.

ВЪВЕДЕНИЕ

Хората с увреждания са равнопоставена част от обществото. Социалната рехабилитация и интеграция са от изключителна важност за хората с увреждания, тъй като те играят ключова роля в подобряване на качеството на живота и предоставянето на възможности за пълноценно участие в обществото. Основополагащият документ Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания подчертава необходимостта от профилактика, осигуряване на здравна подкрепа, адекватно образование, заетост и трудова реализация, както и осигуряване на условия за лично-стно развитие, индивидуално за всеки индивид. [3]

Социалните услуги в България имат ключова роля за превенция и преодоляване на социалното изключване на уязвимите групи в обществото. [4] В България Законът за социалните услуги цели „гарантиране на равен достъп до социални услуги, отговарящи на индивидуалните потребности на лицата; гарантиране на качеството и ефективността на социалните услуги; гарантиране на правото на всяко лице на подкрепа за живот в домашна среда и в общността; насърчаване на интегрирания подход при осигуряването на подкрепа на лицата; насърчаване и развитие на публично-частното партньорство при предоставянето на социални услуги.“ [1]

Важен инструмент за предоставянето на социални услуги на хората с увреждания се явяват Центровете за социална рехабилитация и интеграция (ЦСРИ), които играят съществена роля в социалната политика на всяка страна. Значимостта на ЦСРИ в социалната политика е неоспорима. ЦСРИ осигуряват на хората с увреждания достъп до комплексни социални услуги като рехабилитация, професионално ориентиране, обучение, предотвратяване на социалната изолация, предоставяне на разнообразни програми и инициативи за подобряване на качеството на живот на хората с увреждания, подкрепа на техните семейства, насърчаване на равенството и социалната справедливост и т.н.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Процесите на социална рехабилитация и интеграция на хората с увреждания могат да бъдат разгледани в няколко основни аспекта. На първо място, социалната рехабилитация предоставя на хората с увреждания необходимата подкрепа и средства, за да възстановят или максимизират своите физически, психически и социални способности. Това може да включва терапевтични услуги, обучение за адаптиране към нови условия, както и предоставяне на технически средства, които улесняват ежедневието им живот. Значим аспект се явява психологическата подкрепа и самочувствие. Рехабилитацията помага на хората с увреждания да развият чувство на самоувереност и независимост. Психологическата подкрепа, която те получават, е решаваща за преодоляване на изолацията и депресията, които често съпътстват хората с увреждания.

Следващият важен аспект е социалното включване и интеграция на хората с увреждания. Социалната интеграция цели да включи хората с увреждания активно в обществения живот. Това се постига чрез премахване на социалните бариери и създаване на условия за равен достъп до образование, работа и социални услуги. Участието в социални и трудови дейности дава на хората с увреждания възможността да се чувстват полезни и ценени членове на обществото.

Рехабилитацията и интеграцията също така играят важна роля в промяната на нагласите на обществото към хората с увреждания. Чрез тях се популяризира разбирането, че уврежданията не трябва да бъдат пречка за пълноценно участие в живота. Това намалява социалната стигматизация и дискриминация.

С помощта на социалната рехабилитация хората с увреждания могат да водят достойно и независим живот. Те получават достъп до услуги, които им помагат да преодолеят ежедневието предизвикателства и да се включат в различни социални и културни активности, което води до по-добро физическо и емоционално благополучие.

Чрез подкрепа в трудовата интеграция, хората с увреждания могат да участват в пазара на труда, което от своя страна им осигурява финансова независимост и възможност за развитие на професионални умения. Това е съществено не само за личното им удовлетворение, но и за икономиката като цяло, тъй като те се превръщат в активни участници на трудовия пазар.

Същност, основни функции и цели на Център за социална рехабилитация и интеграция (ЦСРИ) – гр. Габрово [6]

Центърът за социална рехабилитация и интеграция – гр. Габрово предоставя подкрепа на индивидуалното развитие, поддържане и придобиване на нови способности и самостоятелност на деца и лица със сензорни, физически и множество увреждания, лица от различни рискови групи, чрез целенасочени дейности за интеграция и превенция на социалното изключване.

Социалните услуги са дейности за подкрепа на лицата за:

- превенция и/или преодоляване на социалното изключване;
- реализиране на права;
- подобряване качеството на живот.

До приемането на Националната карта на социалните услуги за социалните услуги, предоставяни в Център за социална рехабилитация и интеграция за пълнолетни лица, се прилагат стандартите за качество за социалните услуги по чл. 15 от Закона за социалните услуги:

1. информиране и консултиране (като общодостъпна и като специализирана услуга);
2. общностна работа;
3. застъпничество и посредничество;
4. терапия и рехабилитация;
5. обучение за придобиване на умения (като общодостъпна и като специализирана услуга);
6. подкрепа за придобиване на трудови умения.

Дейностите за подкрепа се предоставят почасово, индивидуално и/или групово, в присъствена, мобилна и дистанционна форма на работа, съобразно специфичните потребности и личните предпочитания на потребителите, лица от семейния кръг и други значими за тях хора. Дейностите на служителите са разпределени съобразно Индивидуалния план за подкрепа (ИПП) на всеки потребител. Основните дейности за всеки потребител са разписани в индивидуален график за работа. Интензивността на сесиите се определя от оценката на случая, но не по-рядко от веднъж седмично.

ЦСРИ предоставя специализирана среда, която като сигурност, безопасност, достъпност и универсален дизайн, оборудване и обзавеждане, естетика и комфорт отговаря на специфичните потребности на целевата група. Осигурени са необходимите помещения за индивидуална и групово работа, кабинети на специалистите. Налични са актуални информационни и комуникационни технологии. Залите са екипирани с необходимите уреди и пособия, стандартни и специализирани технически помощни средства. Спазени са санитарно-хигиенните изисквания по отношение осветление, отопление и вентилация на всички помещения. Разработен е План за защита при бедствия и аварии. Прилага се процедура за съхранение и използване на потенциално вредни вещества, Програма за превенция и план за действие при възникване на епидемична ситуация; за действие при инцидент/смърт на потребител; политики и процедури за сигурността и поверителността на личните данни за потребителите. Всички документи се архивират по правила за архивиране на информацията. Разработена и налична е информация за целите на външна и вътрешна комуникация. Подробна информация за услугата (цели на услугата и целеви групи, основни дейности, организация, специалисти и др.) се предоставя на органите по насочване – Дирекция “Социално подпомагане“ - Габрово.

Социалната услуга разработва и осъществява индивидуални и групови програми за грижи по всяка от дейностите за подкрепа, съобразени с личния избор, възрастта, степента и спецификата на функционалния дефицит, характера и темперамента на ползвателя. Определя конкретните цели, прогнозира очакваните резултати и времето за тяхното постигане, планира стратегия за преодоляване на рисковете в работата с всеки ползвател. Провежда работни срещи на екипа за ежемесечен преглед на изпълнението на индивидуалния план за подкрепа на всеки потребител. Оценяват се резултатите от предоставените дейности, осигурената специализирана подкрепа за изследване, разбиране и преодоляване на идентифицираните проблеми и затруднения на потребителите, като решенията и действията за преодоляването им са с личното участие на всеки потребител и съобразени с тяхната възраст, степен на риск, специални потребности и индивидуални особености. Всеки управляващ случаите специалист изготвя месечен писмен мониторингов доклад за изпълнението на ИПП на всеки потребител.

Съвременни предизвикателства пред ЦСРИ

Независимо от дългогодишните реформи, социалните услуги в България често се сблъскват с проблеми и предизвикателства, свързани с недостатъчна ефективност, неадекватно прилагане на политики и ограничения в достъпа за нуждаещите се. Някои от основните съвременни предизвикателства пред Центровете за социална рехабилитация и интеграция на хората с увреждания са:

1. *Финансови ограничения и бюджетни предизвикателства*, което най-общо се изразява в недостатъчни ресурси за предоставяне на качествени услуги и липса на устойчиво финансиране и влияние на икономическите условия върху услугите.

Финансирането на социалните услуги продължава да бъде недостатъчно или неравномерно разпределено. Забелязва се дублиране на дейности и неефективно използване на ресурси, което е резултат от липсата на адекватен механизъм за координация между различните институции.

2. *Недостатъчно квалифициран персонал* - трудности при намирането на специалисти с необходимите компетенции и недостиг на социални работници, терапевти и медицински персонал.

Работната сила в социалната сфера играе ключова роля в подкрепата на хората с увреждания. Инвестирането в персонал е от съществено значение за предоставянето на качествени социални услуги. Значението на работната сила в социалния сектор се признава и е сред основните принципи за качество на социалните услуги, посочени в Доброволната Европейска рамка за качество на социалните услуги. [5]

3. *Законодателни и административни ограничения*, произтичащи от проблеми с прилагането на законодателни реформи и норми и редица бюрократични процедури, които забавят предоставянето на услуги. Сложните и тромави административни процедури забавят и ограничават оперативната ефективност на централните.
4. *Технологични предизвикателства*, свързани с нужда от модерни технологии и адаптация към нови методи на работа. Забелязва се също така и недостатъчно средства за внедряване на дигитални решения за подобряване на обслужването, закупуване на ново оборудване и осигуряване на адекватни условия на работа.

Проблеми при управлението на ЦСРИ

За целите на настоящия доклад са обобщени и представени най-често срещаните проблеми, свързани с управлението на ЦСРИ:

1. *Организационни проблеми*, като липса на координация между различни институции и служби. Затрудненото взаимодействие между различните държавни, общински, неправителствени организации и институции води до забавяне и неефективност при предоставянето на социалните услуги. Друг аспект на организацията на ЦСРИ се явяват затрудненията и сложностите в управлението на персонала и предоставянето на услуги.

2. *Комуникационни трудности*, които се изразяват най-вече в липса на ясна комуникация между персонал и клиенти. Липсата на ефективни канали за информиране на обществото относно наличните услуги, които предоставя ЦСРИ, е израз на слаба информираност и комуникация.

3. *Проблеми с интеграцията в обществото* – все още хората с увреждания се сблъскват с предразсъдъци и стереотипи, които препятстват способността им да участват активно в обществения живот. Заради социалната стигматизация, хората с увреждания са по-склонни да се изолират и да бъдат изолорани от обществото. Липсата на информираност и знания относно видовете увреждания и потребности на хората с увреждания допринася за формирането на погрешни представи в обществото относно възможностите и потенциала на хората с увреждания.

Добри практики и възможности за подобрене на организацията и управлението на ЦСРИ- гр. Габрово

ЦСРИ прилага утвърдена система за управление на качеството, на служителите и ресурсите. Поддържа регистри и обобщена информация (справка) относно резултата за потребителите за активните и приключени случаи. Управлението на социалната услуга е ясно структурирано, като ръководителят се назначава от доставчика на услугата. Определени са отговорностите, нивата на взимане на решения (подчиненост) и задълженията на служителите. Осигурени са достатъчно на брой и с необходимата професионална подготовка служителите. За всички позиции има разработени и одобрени длъжностни характеристики. Оценката на служителите се извършва веднъж годишно и отразява целите и мерките за професионалното им развитие. Социалната услуга (СУ) изпълнява програма за въвеждащо и надграждащо обучение на служителите; осигурява професионална подкрепа чрез наставничество, групово и индивидуална супервизия и интервизия. СУ осигурява ефективно управление на случая за всеки потребител, съобразно неговите индивидуални потребности, ресурси и желания.

Екипът на ЦСРИ е ключов за предоставянето на качествени социални услуги.

- Създава условия за участие на потребителите и хората от тяхното близко обкръжение за участие във всички етапи на планиране, реализация и оценка на плановете.

- Предоставя разнообразни по съдържание и форма дейности за подкрепа на потре-бителите, реализирани в индивидуални, групови и мобилни форми на подкрепа.
- Организира почасово обслужване на потребителите по предварително изготвен график.
- Води и актуализира лични досиета на потребителите в центъра.
- Създава условия за разгръщане на ресурсите и изграждане на система от механизми, компенсирани дефицитите.
- Прилага достъпни форми на информиране, посредничество и административна по-мощ, в зависимост от конкретната сфера на функциониране на ползвателите.
- Предлага мобилна работа с цел по-широко обхващане на целевите групи и предо-твратяване процеса на социално изключване, чрез използване ресурсите на услугата.
- Работи за повишаване на образованието и квалификацията на ползвателите със специални обучителни потребности.
- Предлага мотивиране, професионално консултиране и ориентиране за самостоятелно и конкурентно участие в свободния пазар на труда.
- Поддържа гореща връзка с хората от най-близкото обкръжение и насърчава усилията за създаване на стимулираща и подкрепяща семейна среда.
- Защишава правото на хората от уязвимите групи да упражняват контрол над соб-ствения си живот, оставайки в общността.
- Осигурява условия за изграждане на отношения, основани на взаимно доверие, професионално отношение и зачитане, и създаване на професионални граници в общуването, съобразно възраст, особености в комуникацията и ниво на интелек-туално развитие на клиентите и техните близки.
- Гарантира, че служителите и потребителите общуват в среда с ясни правила на поведение, в които личните граници и особености са уважени и етичния кодекс е спазен.
- Прилага Процедура за действие при проява на неприемливо поведение от страна на потребител.
- Създава условия за спазване на правата на потребителите, включително правото на закрила на личността, защита на потребителите от всякакви форми на наси-лие, злоупотреба и небрежност.
- Информира и подкрепя потребителите да изразяват мнение по въпроси, които ги касаят или тревожат, и да получават своевременно отговор на тях.
- Гарантира в максимална степен зачитане личното достойнство на потребителите и защита от злоупотреба и насилие.
- Създава условия за изслушване мнението на потребителите в процеса на предос-тавяне на услугата, като гарантира, че изразените мнения на потребителите няма да доведат до негативни последствия за тях.
- Търси активно мнението на потребителите или техните законни представители при оценка изпълнението на Програмата за развитие на качеството.
- Взаимодейства с родителите/законните представители на потребителите.
- Прилага формални и неформални подходи за включване на родители-те/законните представители в предоставянето на услугата при ясни правила за взаимодействие и споделяне на мнение по отношение на подкрепата.
- Осигурява условия за свободно и безопасно придвижване на клиентите, за съхраняване на живота и здравето им. .
- Инициира работни срещи с експерти от институциите по проблемите на трудовата експертиза, пенсионното осигуряване, здравето обслужване и социално подпомага-не.

- Популяризира дейността на ЦСРИ в публичното пространство, чрез актуална Фейсбук страница и информационни материали, рекламни клипове, изяви на специалистите в медиите.

ЦСРИ прилага иновации и методи за работа, съобразени с проучени добри практики за работа с деца и лица със сензорни, физически и множество увреждания.

Добри практики:

❖ В първата сряда на всеки месец СУ кани потребителите и техните близки на обща среща с целия екип. В първата част “груповото информиране и консултиране” експерти от Дирекция “Социално подпомагане”, Община - Габрово, ТЕЛК, РЗИ, НОИ, Дирекция „Бюро по труда“, РЗОК разясняват актуалните промени в законодателството за хората с увреждания. Във втората част – отбелязване на световни, национални и традиционни празници и събития, присъщи на общността с интерактивни форми за пряко участие на клиентите: презентации, викторини, състезания, аудио визуални демонстрации. Особен интерес предизвиква рубриката „Микрофонът е Ваш“, като форма за личностна и творческа изява на разнообразни умения и таланти. В последната част се отбелязват именни и рожденни дни на клиентите, поднасят се подаръци и накрая – концерт и общото хоро. Тя е най-добрият пример за висока ефикасност: само за 2 часа се реализират няколко дейности с повече от половината от потребителите и техните близки: коректно информиране и консултиране „лице в лице“от действащи специалисти, обратна връзка – мониторинг и оценка на удовлетвореността и проучване на актуални потребности, възможност за социални контакти с хората от общността, личностна изява, контакт с културата и изкуството.

❖ Периодичен мониторинг и контрол на пряката работа с потребителите: Пряката работа с потребителите се предоставя по Актуализирана Процедура за управление на случай. Със заповед на ръководителя за всеки специалист са определени случаите, които управлява. Всеки понеделник екипът провежда работна среща, на която се прави периодичен преглед на изпълнението на резултатите от индивидуалния план за подкрепа. В срещите участват всички специалисти, които предоставят СУ. Управляващите случаите представят междинните мониторингови доклади за напредъка и проблемите на потребителите, които се обсъждат, допълват или коригират от целия екип. Одобрените доклади се отразяват на хартиен носител и се съхраняват в досиетата на клиентите като Месечен отчет за индивидуална работа с потребителя.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Социалната рехабилитация и интеграция са критични процеси за гарантиране на равни права и възможности за хората с увреждания. Те не само подобряват индивидуалното благополучие, но и допринасят за едно по-солидарно и приобщаващо общество, което приема различията и осигурява подкрепа на всички свои членове. Центровете за социална рехабилитация и интеграция на хората с увреждания са важен инструмент за реализиране на целите на социалната политика, насочени към гарантиране на по-добър живот и интеграция на хората с увреждания.

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект №2416С/05.03.2024г.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Закон за социалните услуги, Обн. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019 г., изм. ДВ. бр.108 от 30 Декември 2023 г.
- [2] Икономически и социален съвет. (2023) Анализ на интеграцията на хората с увреждания на пазара на труда – мерки, стимули и предизвикателства. София
- [3] Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания // www.un.org/disabilities
- [4] <https://www.mlsp.government.bg/socialni-uslugi>
- [5] <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6140&langId=en>
- [6] <https://www.gabrovo.bg/bg/article/258>

„ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗАВИСИМОСТТА КЪМ ПОРНОГРАФСКО СЪДЪРЖАНИЕ“

Любомира Катинчева

*Специалност: Социални дейности,
катедра „Социални и стопански науки“
Технически университет – Габрово
e-mail: katincheva@abv.bg*

Научен ръководител: гл. ас. д-р Пламен Колев

Abstract

The topic of "Pornography Addiction" is very relevant in today's modern life. It is still a "Taboo" topic, but gaining popularity. This report describes the negative influences on modern man's life and the negative consequences of this type of addiction.

Keywords: pornography, addiction, negative influence

ВЪВЕДЕНИЕ

Зависимостта от порнография е една от темите, за които все още малко се говори, смятана за тема „табу“, но набираща популярност. С нарастването на достъпността до интернет и лесния достъп до порнографски материали, все повече хора се сблъскват с трудността да контролират своето потребление. В практиката си психолозите забелязват увеличаване на случаите на зависимост от порнография и какво влияние оказва върху живота им.

Американската психиатрична асоциация (АРА) отбелязва, че експертите не са единодушни относно влиянието към тази зависимост. Привържениците предполагат, че тя може да помогне на хората да подобрят сексуалния си живот и да осигури безопасност за желанията.

Противниците вярват, че тя уврежда взаимоотношенията, допринася за сексуална агресия и създава нездравословно и разрушително поведение.

Някои психиатри се съмняват дали пристрастяването към порнография трябва да се квалифицира като компулсивно разстройство по подобие на наркотична или алкохолна зависимост. Те предполагат, че има промени в мозъчната дейност, които са поразително подобни на това, което изпитват хората които употребяват наркотици.

Проучване от 2017г., което разглежда хора, търсещи лечение за проблемна употреба на порнография, открива прилики с употребата на вещества и пристрастяването към хазарта. Участниците в проучването показват повишено активиране в областта на мозъка, наречена вентрален стриатум, което предсказва повишено желание за гледане на еротичен материал. [2]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Мъжете са по предразположени към този вид зависимост, тъй като сексуалният нагон при тях е много по първичен, силен и директен. Мъжете са много по-чувствителни към визуални стимули, мъжката сексуалност е по-ригидна.

Това, обаче не означава, че и при жените не може да се случи. Може, но много по-рядко.

Мозъкът ни е пластичен и подлежи на промяна през целия ни живот, което означава, че прекомерната употреба на порнографски материали, може да бъде проблем, както за възрастни, така и за подрастващи.

Мощните визуални, сексуални сцени с голяма интензивност свръхстимулират мозъка. Така той получава големи дози допамин. В стремежа си хората да си доставят допамин, все по често прибегват до лесно достъпните сайтове. В детството ни се е втъпявало, че сексът е „най-мръсното“ нещо, най-смъртоносният грях, желанието е било отричано и потискано. [1]

В следствие на това, някои хора отнасят сексуалността си към различни области на порнографията. Някои мъже прибегва до порнографски материали, за да открият своята идентичност – липсващата им мъжественост. Те отразяват силният и мощен образ на своя Аз. Мъжът намира утеха, убежище в гледането и консумация на порнографски сцени, които всъщност са ритуали на установяване наново на нарцистичното равновесие, което потвърждава любовта към себе си. Този цикъл често се свързва с чувството на лишение на любов и привързаност. Тези форми на поведение са свързани с необуздани фантазии, нереалистични в нормални, живи интимни отношения. За нещастие мъжете често си позволяват наистина да се чувстват добре, когато са сами в собствената си компания. Обожанието, което демонстрират към жените (по време на консумацията на порнография), надвишава и най-дивите очаквания на партньорката от плът и кръв.

Порнографията е фантазна култура, която има своето място което води до узурпиране на реалността. Индустрията процъфтява, жените стават все по ядосани, а мъжете са роби на импотентността. [3]

Кога, обаче това започва да се превръща в зависимост?

Когато прекомерното гледане и самозадоволяване на нуждите се превърне в ежедневие, мозъка свиква с това и след това нормалните сексуални стимули не го удовлетворяват. Изгубва се желанието и възможността да се осъществяват живи интимни отношения. Получава се ефект подобен на наркотична, алкохолна или друг вид зависимост. В екстремни случаи дори човек може да изгуби способност да бъде интимен с друг човек.

Друг проблем е постоянния и лесен достъп. Човек може да се ангажира прекомерно, при което твърде често се освобождава допамин и се стига до изчерпване на допамина. Това се преживява като:

- Депресивно състояние
- Липса на мотивация и ентузиазъм за каквато и да е дейност
- Липса на наслада от нещата, които преди са носели радост
- Неспособност за концентрация

Навикът може да се превърне в компулсия в опит за освобождаване на допамин. Този вид зависимост поглъща все по голяма част от ежедневието на човека, често се губи желание за общуване и сексуалност с истински партньор в реалния живот и се замества с виртуален. Повечето хора пренебрегват тази тема. Гледането на „филми за възрастни“ се смята за „нещо нормално“ и за това се negliжират проблемите и последиците. От историите в реалния живот, все по-често се наблюдава този ефект – мъжът предпочита виртуални сцени, отколкото партньорка. При положение, че мъжът ежедневно се сблъсква с нови образи на красиви, привлекателни жени от екрана за партньорката е непосилно да се конкурира с тях. Съответно тя започва да се чувства пренебрегната, отхвърлена, недостатъчна, незадоволена и това съвсем логично и естествено може да доведе до раздяла.

Силно рискува група са подрастващите. Светът днес е твърде плашещ за тях и лесно, и бързо се скриват интернет пространството. Психолози твърдят, че момчетата са по-силно сексуално фрустрирани и когато в началото на пубертета се появи сексуалният интерес, нямат нужната сексуална култура и знания за реални отношения. Имат бърз и лесен достъп до океан от порнографски филми, и това е първото им запознанство със сексуалния „живот“. Те все още не могат да направят разлика между реално и виртуално, което създава много силна предпоставка към зависимост. Младите зрители на интернет порнографията е по-вероятно да страдат от дългосрочни физиологични и психологически щети, продължаващи до зряла възраст, защото излагането се е случило по време, когато мозъкът им все още не е завършил развитието си. Младежите могат да изпитат чувство на объркване, изолация и срам, когато гледат порнографско съдържание. Когато станат в зряла възраст срещат сериозни проблеми

със създаване на трайни отношения, сексуален интерес и моногамия. Изкривява се тяхната представа здравословна връзка и очакват неща, които не са разумни. Това създава сериозна предпоставка и към сексуално насилие. Изследвания сочат, че гледане на порнографски филми с елементи на насилие в ранни години, увеличава многократно риска от сексуално насилие в зряла възраст.

Невежеството по темата и липсата на сексуално образование в ранна възраст е голям проблем. Зависимостта към порнографията започва по различни причини, както и при зависимостта към наркотични вещества, алкохол и др. Младешките първо гледат от любопитство, във времето употребата продължава, за да намали стреса и тревожността. Идва момент, в който „класическите сцени“ не могат да задоволят нуждите и зависимият прибегва до все по „хард“ клипове. [4]

С развитието на технологиите, това ще се превръща във все по голям проблем. Има някои предупредителни знаци, които сигнализират, че има зависимост:

- натрапчиви и постоянни мисли за порнографско съдържание дори, когато не се гледа активно.
- гледане на порнография на мобилния телефон на работа, училище или в социална среда.
- човекът се чувства засрамен, виновен или депресиран от гледането на еротични сцени
- въпреки вредата, която нанася върху личните отношения с партньора или работата, зависимият човек не спира да гледа порнографско съдържание и не желае да потърси помощ.
- зависимият изпитва понижено сексуално удовлетворение от партньора.
- зависимият се крие, лъже и не желае да признае, че потребява порнографски материали.
- многократни опити за спиране, но неуспешни.
- еректилна дисфункция и др.

Консултирането със специалист е от голяма полза. [2]

Някои факти за порно индустрията:

Порно индустрията е от най-бързо развиващите се бизнеси в целия свят.

Всяка година се произвеждат около 13 000 филма (данни към 2017г.), които носят приходи около 13млрд. долара.

В САЩ порно индустрията носи повече пари от Националната футболна асоциация и лигата на бейзбола, взети заедно.

Всяка минута около 30 000 000 човека гледат порнографски материали.

Индустрията дори раздава награди за добър актьор, актриса, филм и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Зависимостта към порнографията е един порочен кръг. Обществото ни има спешна и крещяща нужда от гласност на този проблем. Необходимо е да се говори много, за да може зависимите да осъзнаят, че имат проблеми и да потърсят помощ от опитни специалисти. Специалистите, психолозите, социалните работници и други в областта на помагащите професии е необходимо да се запознаят с този все още „тих“ проблем по нашите ширини. Много от хората дори не подозират, че са зависими, за това е необходимо да се говори, и да се популяризират негативните последствия от този тип зависимост.

Чрез зависимостта към порнографията се разрушава семейната структура и ценностна система. Лечението остава за цял живот, за това е много важна и превенцията, а именно – адекватно сексуално образование в училищна възраст от специалисти. Този порочен кръг може да бъде прекъснат само с осъзнаване на проблема, с много смелост, решителност за

един по-качествен и спокоен начин на живот. С помощта на опитен специалист, зависимият може да се върне към нормален начин на живот.

Превенцията е от изключителна важност особено при подрастващото поколение – а именно, възпитание на здрава сексуална култура, емоционална интелигентност в училищата!

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Орлин Баев – БАЕП – българска асоциация за естествена психотерапия
- [2] Даниел Чутров – БАЕП – българска асоциация за естествена психотерапия
- [3] Ги Корно – Отсъстващи бащи, изгубени синове
- [4] Иво Величков – психолог и психотерапевт.

ПРЕВЕНЦИЯ И СПРАВЯНЕ СЪС СИНДРОМА НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ИЗГАРЯНЕ „BURNOUT” В ПОМАГАЩИТЕ ПРОФЕСИИ

Мария Димитрова Ковачева

Технически университет-Габрово

специалност “Социална работа и европейски политики”

Кореспондиращ автор: maria86kovacheva@abv.bg

Abstract

The present study is dedicated to a current and especially significant topic these days, related to the burnout syndrome, its consequences, ways of coping and prevention. Many of the conditions and diseases of modern times are explained by the negative impact of stress and burnout syndrome on the human organism, which affects and affects both the individual and the community level.

Keywords: burnout syndrome, helping professions.

ВЪВЕДЕНИЕ

Синдромът на професионалното прегаряне е психологическо откъсване от живота, характеризиращо се с емоционално изтощение, социално отчуждение и намалени постижения. Феноменът професионално прегаряне е нарастващ източник на лична деморализация и неефективност в професионални условия. Този проблем расте в съвременното общество и води до непрофесионално и неефективно поведение, съпровожда се с тревожност, раздразнителност, нетърпение, цинизъм и липса на емпатия.

Обект на настоящото изследване е бърнаут синдромът като социално явление и проявление в помагащите професии.

Предмет на изследването е влиянието на стреса и стресогенните фактори върху работещите в сферата на помагащите професии, превенцията и връзката му с бърнаут синдрома.

Целта на разработката е да се анализират и изследват стресогенните фактори, оказващи влияние на работещите в помагащите професии, както и да се очертае значимостта на ролята на превенцията на бърнаут синдрома.

Доброто познаване на проблема е ключ към организирането на подходяща програма за превенция на последиците от бърнаут синдрома и справяне с евентуално възникнали вече отрицателни тенденции.

ИЗЛОЖЕНИЕ

През 80 –те години на миналия век в психологичната теория и практика се появява понятието Burnout – синдром на професионално прегаряне /изпепеляване/.

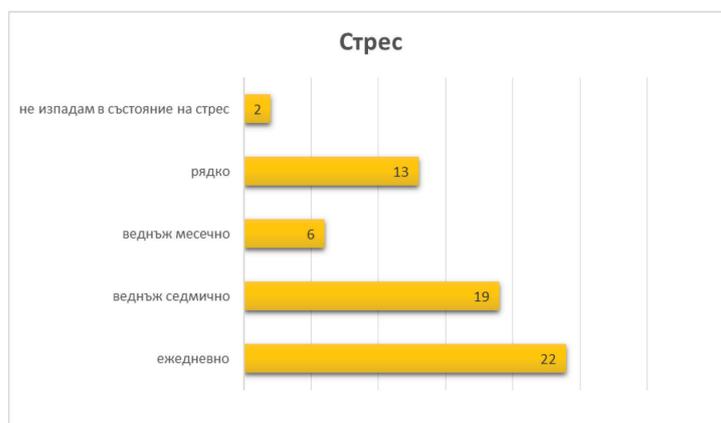
До този момент синдромът е бил описван, като стрес, изчерпване, депресия, отчуждение и др. През 1974г. Хърбърт Фрейденбергер, американски психиатър и психолог формулира терминът бърнаут, като характеристика на психологично състояние, при здрави хора, които работят в емоционално напрегната трудова среда. След дълги наблюдения на професии, работещи предимно с хора, той констатира психофизично изчерпване при част от тях, водещо до загуба на илюзии и чувство за полезност и удовлетворение от извършваната дейност. Първоначално професионалното прегаряне е било установено при специалисти, работещи в

благотворителни организации и медицински учреждения. След 1982 г. групата на рисковите професии се разширява, като към нея се прибавят педагози, юристи, политици, мениджъри, полицаи и социални работници. Изследванията през последните години показват, че симптоматиката на бърнаут може да се прояви и при хора, които дълго време се грижат за болен член на семейството.[1] Професионалното прегаряне (бърнаут), според дефиницията на Фройденбергер е „изчерпване на енергията при професионалистите в сферата на социалната помощ, когато те се чувстват претоварени от проблемите на хората, с които работят“[2]

В периода април – май 2024 г. се проведе изследване сред 62 специалисти в социалната сфера и социалните услуги в област Габрово. За целта на изследването бе разработена анкетна карта за проучване на превенцията и справяне със синдрома на емоционалното прегаряне в помагачите професии в сферата на социалните услуги.

От проведеното анкетиране сред специалистите демографският профил очертава следните закономерности: 8 лица попадат в графата от 20 до 30 годишна възраст, 33 лица - в графата от 30 до 50 години, а 21 са посочили от 51 до 70 годишна възраст. Следователно над 50 процента от анкетираните са на средна възраст около 40 години. От отговорите на този въпрос става ясно, че помагачите професии не са сред най-атрактивните за младите хора. От една страна, като причина може да бъде все още по-ниското заплащане в тази сфера в сравнение с другите професионални сфери, а от друга страна нежеланието за работа в стресова ситуация и прекалено голямата отговорност. Също така трябва да отбележим, че всичките 10 анкетирани медицински специалисти (медицински сестри) са на възраст между 51 и 70 год. възраст. Дефицитът от медицински сестри се отразява и в социалната сфера. На въпрос номер 2 „Вашият пол е?“ – от фигура 4 става ясно, че 53 от анкетираните са жени и само 9 мъже. „Помагача професия“ често се нарича или разглежда, като доминираща от жените област. Около 85% от работещите в социалната сфера са жени. По-малко мъже навлизат в професията. Причините за по-малкия брой мъже в социалната сфера не са подробно проучени, въпреки че изглежда ясно, че социалната стигма около мъжете в социалната работа играе съществена роля, както и икономическите фактори. Мъжете обикновено смятат социалната работа за подходяща за жените професия. Данните показват, че въпреки всеобщото мнение, че жените са с по-лабилна психика, приемат работа с повече рискове и стрес. Въпрос номер 3 е свързан с образованието на участниците в анкетирането. От фигура 5 става ясно, че 46 от респондентите са с висше образование, 10 са със средно/средно специално и 6 са с полувисше. Като заключение на въпрос номер 3 може да кажем, че образованието на респондентите е високо и отговаря на изискванията за заемана длъжност и квалификация. На въпроса „Знаете ли какво е бърнаут?“ над 95 % от участниците са посочили положителен отговор. От този въпрос можем да заключим че, работещите в помагачите професии са много добре запознати със синдрома на професионалното изгаряне. На следващия въпрос „Разпознавате ли симптомите на стреса и професионалното прегаряне?“ отново имаме доста голям процент отговорили положително, а именно 92 % лица са посочили, че разпознават симптомите на бърнаут и само 8 % лица са с отрицателен отговор. Резултатите от този въпрос показват, че анкетираните имат добра основа за разпознаване на стреса. Донякъде може да се тълкува, че разпознаването на симптомите на стреса се дължи на личния опит в това отношение. Ако се потърси взаимовръзка между резултатите от трудовия стаж и отговорите на този въпрос, може да се отчете, че в помагачите професии вероятността за професионално прегаряне на специалистите с професионален опит до 20 години, е твърде висока. Това обосновава още веднъж в голяма степен сериозността на изследвания проблем и необходимостта от адекватни стратегии и мерки за справяне с него. анкетата дава възможност на респондентите да изразят своето мнение и да посочат, кои според тях са източниците на стрес на работното им място. 31 от анкетираните смятат, че най-големият проблем и източник на стрес е голямото количество работа, която трябва да свършат за кратко време. Те смятат, че това натоваване е ежедневно и е често срещано явление. Това може да се обясни от една страна с увеличаване на броя на клиентите/потребителите, с които работи един специалист в областта на социалната дейност и от друга страна, постоянните промени в законодателните и нормативни доку-

менти, с които работят – „твърде много документи в професионалната дейност“; „твърде много работа“, както повечето от тях посочват. 15 от респондентите смятат, че за тях стресът идва от необходимостта за самостоятелно вземане на важни професионални решения при работа в близък контакт с клиенти/потребители. Многобройни трудни случаи, с които да се справят и решават в работата с клиенти/потребители с психични разстройства, умствена изостаналост, агресивно поведение и недоброволни такива. 14 са на мнение, че стресът се проявява основно от липса на разбиране и сътрудничество от страна на клиентите, изпълнение на задачи, които са отговорност на някой друг от колегите, претоварването с роли и лошата организация. Само 2 от анкетираните смятат, че стресът идва най-вече от работодателите. От фигура 1 можем да видим, колко често анкетираните изпитват стрес на работното място. Видимо от нея 22 от респондентите имат ежедневен стрес, 19 всяка седмица, 6 ежесечно, 13 рядко и 2 не изпадат в ситуация на стрес. Така предоставени данните показват, че стресът в помагащите професии е много висок.

Фигура 1. Честота на стресовите ситуации

На следващия въпрос, който е свързан със споделянето на проблемите на работното място, 31 от анкетираните посочват, че споделят с колеги, 16 със семейството си, 7 с приятели. 8 лица посочват, че не споделят с никого. Респондентите имат подкрепата на своите колеги в професионалната дейност. Значителен брой винаги получават подкрепа от колегите си в своята работа. Анкетираните често се възползват от помощта и подкрепата на колегите. Макар, че голяма част от тях сами организират работата си, сами решават работните си задачи, поради многото работа и поставените срокове за изпълнение, в повечето случаи се налага сътрудничество и колективна работа за справяне с текущите задачи и е от особено значение да можеш да разчиташ на подкрепата на колегите си в този процес, както и да му споделиш проблемите си в професионален план. По отношение на въпроса „Пренасяте ли стреса на работното място в семейството?“ по-голямата част от респондентите (62,9%) са посочили, че не пренасят стрес в семейството. Тук можем да заключим, че по-голямата част от анкетираните успяват да намерят други начини за справяне със стреса. 37,1 % от анкетираните съобщават, че пренасят стреса в семейството си. Този сравнително висок процент насочва вниманието към факта, че специалистите в помагащите професии се нуждаят от подкрепа относно начините за справяне със стреса на работното място.

Следващият въпрос е свързан с конфликтите в семейството заради стреса на работното място. Тук имаме същият процент отговори, както на предходния въпрос – 62,9 % са дали отрицателен отговор, а 37,1 % са посочили, че имат конфликти в семейството заради стреса на работното място. Това още веднъж потвърждава, че стресът на работното място се отразява негативно на семейните отношения. На въпроса „Отразява ли се стреса на качеството на работата Ви?“ видимо от фигура 11 - 65 % от респондентите посочват, че стресът се отразява на качеството на работата им. Професионалистите, страдащи от високи нива на стрес, имат по-ниска ангажираност, те са по-малко продуктивни и имат по-високи нива на отсъствия от тези, които не работят под прекомерен стрес. 35% от анкетираните посочват, че стресът не

се отразява на работата им. На въпрос „Имате ли ограничени възможности за свободно изказване на мнение относно стресовите ситуации на работното място?“ от всичките 62 анкетираните, 16 (25,8 %) посочват, че имат ограничения относно изказа на ситуациите на стрес. Респондентите в по-голямата си част са свободни да изказват мнение относно стресовите ситуации на работното им място. Това, от една страна, позволява на работодателя да проследява състоянието на служителите си и да реагира своевременно като, например, задава теми за супервизии. От друга страна и в потвърждение на резултати от въпроса, свързан със споделянето на трудности в работата, специалистите могат да получат и получават подкрепа от колегите си.

В анкетата присъства и въпрос, който обхваща редица твърдения, чиято цел показва, как работещите в помагащите професии се справят със стреса. На първото твърдение „Редовни ли са почивките по време на работа“ от 62 анкетираните, 23 са посочили, че имат редовни почивки, 24 отговарят, че имат такива до някъде, а 10 казват, че редовните почивки не се отнасят за тях. Тези отговори ни карат да заключим, че от една страна, спецификата на работа не позволява редовни почивки на специалистите, което води до претоварване – физическо и емоционално. От друга страна, фактор за нередовно почиване може да се явява липсата на адекватно работно натоварване. Второто твърдение се отнася за редовни почивки, но сред природата. Въпреки натовареното ежедневие, 28 от анкетираните активно релаксират сред природата, а 22 до някъде. Твърдение номер 3 гласи: „Физически и дихателни упражнения по време на работа“. На това твърдение 51 % от анкетираните са дали негативен отговор, а именно „не се отнася“. Можем да заключим, че упражненията не са сред предпочитаните средства за понижаване на стреса. Съгласно четвъртото твърдение „Получавате ли помощ и подкрепа от колегите в трудни моменти и стресови ситуации, свързани с работата“, видимо от фигура 13 - 31 от анкетираните посочват „напълно“, 18 - „до някъде“ и само 6 - „не се отнася“. Тук можем да заключим, че въпреки, че голям процент от анкетираните дали като отговор на въпроса „Кои смятате, че са източниците на стрес на работното Ви място?“, че стресът идва от колегите, все пак доста голям процент (54 %) посочват, че могат напълно да разчитат на тях. Петото твърдение се отнася за любимите дейности, с които анкетираните понижават стреса, а именно „Занимания с любими дейности в свободното си време/хоби, спорт, театър и др.“ 60 % от респондентите са отбелязали „напълно“, 30 % са посочили „до някъде“ и само 10 % „не се отнася“. Тук може да заключим, че по-голямата част от специалистите намират време и се опитват да се справят със стреса чрез различни любими занимания. Съгласно шестото твърдение „Опора в семейството“ при него са на лице следните отговори. 40 лица са посочили, че имат напълно опора в семейството, 17 са дали отговор „до някъде“ и само 5 посочват „не се отнася“. Тоест голям процент от анкетираните дават положителен резултат и получават подкрепа и опора в семейството. Отговорите на това твърдение потвърждават в значителна степен и отговорите на въпроса с кого споделят своите проблеми и притеснения от работния процес, при които беше регистрирано 26 % със семейството. Твърдение номер седем гласи „Работа на високи обороти“. Както стана ясно по-горе, според респондентите работата е твърде много и с кратки срокове, тук напълно очаквано 37 от респондентите дават положителен отговор. 18 лица посочват „до някъде“, а 7, че не се отнася за тях. От отговорите на следващото твърдение „Срещи и разговори с приятели“, се забелязва, че има спад на положителните отговори, те са само 21 на брой. 30 от лицата посочват „до някъде“, а 11 посочват отрицателен отговор. Тук можем да заключим, че респондентите предпочитат да се разтоварват от стреса със занимателна дейност /твърдение номер 5/ от колкото да се срещат и да провеждат разговори с приятели. Съгласно твърдение номер 9 „Провеждане на супервизии“, при него голям процент от респондентите са дали положителен отговор. 46 лица (74,2%) са посочили „напълно“, 10 (16,2%) - „до някъде“, а 8 (12,9%) – „не се отнася“. Като резултат на това твърдение можем да заключим, че при една голяма част от работещите в помагащите професии се правят редовни супервизии, което вероятно е продиктувано от изискванията за осигуряване на въвеждащи и надграждащи/специализирани обучения за служителите. Твърдение десет гласи „Прехвърляне на част от задачите на други

колеги“. 62% от анкетираните не прехвърлят своите задачи на колегите си. Докато 27% посочват, че не често, но все пак прехвърлят, а 11% напълно прехвърлят задачите си. От една страна, може да се счита, че по-голямата част от респондентите са отговорни към своите задължения и изпълняват съвестно задачите си. Но от друга страна, като превенция на бърнаута е необходимо при някои ситуации особено по-специфични или свръхнатоварване, да се преразпределят задачите, делегират отговорности на други лица и т.н. Според единадесетото твърдение „Употреба на медикаменти, алкохол и др.“, консумацията на алкохолни напитки може да помогне на хората да се справят със стреса, но в дългосрочен план е вероятно да добави чувство на безпокойство и депресия. Само 3 % от респондентите споделят за употреба на психоактивни вещества като тютюн, алкохол, психоактивни медикаменти. Останалите не смятат, че това е средство за справяне със стреса. Предпоследното твърдение гласи „Консултации със специалист /психолог, психотерапевт/ извън работното място“. Само 6 лица от анкетираните са посочили, че ползват услугите на специалист. Останалите 54 категорично посочват, че не се отнася за тях. Въпреки, че 90% от анкетираните посочват, че не ползват такива услуги, има и лица, които вече ползват тези, не толкова популярни сред нашето общество консултации. Тези резултати, макар и не високи като проценти, показват, че въпреки провежданите супервизии, личните стратегии за справяне със стреса, се налага необходимостта от специализирана подкрепа. Положителният извод в случая е, че специалистите търсят различни адекватни начини да се справят със стреса и синдрома на бърнаут. На последното твърдение „Не правя нищо“ 90 % от респондентите посочват, че „не се отнася“, следователно можем да заключим, че само 10 процента не предприемат нищо, за да намалят нивото на стреса.

Въпрос от анкетата дава възможност на респондентите да изразят своето мнение относно това какво смятат, че трябва да се промени, за да се понижи нивото на стрес на работното им място. Тук мненията се прекриват с въпрос номер 8. 28 от анкетираните смятат, че трябва да се намали голямото количество работа, и да се увеличат сроковете. 12 смятат, че трябва да се промени организацията на работата и да бъдат вземани по – адекватни управленски решения. Според 9 лица трябва да се разпределя работата между всички специалисти еднакво или според тежестта на случаите, с които работят. 5 лица смятат, че трябва да се подобри комуникацията между колегите. 7 от респондентите посочват, че каквото и да се промени стресовите ситуации ще са част от ежедневието им. Един от респондентите смята, че ако директорът бъде сменен няма да имат никакви стресови ситуации. Обобщено 95 % от анкетираните смятат, че има какво да се промени, за да се намалят стресорите на работното място.

На последния въпрос анкетираните посочват, какво конкретно правят техните работодатели, за да намалят стреса на работното им място. Сред посочените методи за намаляване на стреса на първо място е супервизията. 35 от респондентите посочват, че редовно им се провеждат екипни и индивидуални супервизии. 17 лица посочват, че освен супервизия, работодателите им често организират тиймбилдинги и обучения. Макар и много малък процент, но все пак неоспорим факт, 10 лица посочват, че работодателите не правят нищо за понижаване на стреса и превенция срещу професионалното прегаряне, а и повишават допълнително стреса им. Тук можем да заключим, че на 90 % анкетираните лица работодателите се опитват да помогнат на своите служители да преборят стреса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Професионалният стрес е сериозно предизвикателство за личността, за организацията, за изследователите.

Въз основа на резултатите от емпиричното изследване могат да се очертаят следните по-важни изводи:

➤ Необходима е яснота по отношение на всеки професионалист относно неговото място в структурата, функциите, правата и задълженията; създаване на благоприятен психологи-

чески климат; структуриране и организиране на работата, така че да се повиши ефективността ѝ; оказване на помощ на млади специалисти в адаптацията; оптимизиране на професионалната натовареност и въвеждане на допълнителни материални и морални стимули; предоставяне на възможност за допълнително обучение и супервизия.

➤ Поставяне и преследване на реалистични цели – обикновено помагачите професионалисти очакват чудеса от себе си и своите клиенти. Това често води до неуспех и разочарование. „Празнуване“ на малките победи – въпреки, че е трудно да се открие разликата между малката победа и неуспеха от цялостното начинание, е важно да се търсят малките победи.

➤ Поставяне на ограничения по отношение на времето и енергията, които се влагат в работата – често помагачите професионалисти negliжират своите физически, психологически и емоционални нужди в името на нуждите на клиента.

➤ Овладяване на умения и навици за саморегулация – чрез алтернативни дейности. Професионално развитие и самоусъвършенстване – фокусирайки върху концепцията за учене през целия живот.

➤ Емоционално общуване с колеги – желанието за споделяне и търсенето на поддръжка с колегите дава възможност за намаляване на психоемоционалното напрежение, а същевременно общите усилия спомагат за по-бързо и ефективно решаване на проблемни ситуации.

➤ Разделяне на професионалния от личния живот – пренасянето на професионалните проблеми в къщи допълнително ангажират професионалиста емоционално, не му дават възможност за пълноценна почивка, натоварват близките му.

➤ Търсене на помощ – когато помагачият професионалист започне да усеща признаци на емоционално изтощение и/или деперсонализация е необходимо да потърси помощ от специалист. Това ще бъде от полза и за самия него и за клиентите и за организацията, в която работи.

➤ Значителна полза би имало въвеждането на редовна супервизията, като метод за личностна поддръжка на практикуващите социална работа, при справяне с конфликти, възникващи при работата с клиенти или колеги, за профилактика на стреса, разкриване на положителните страни от работата и ресурсите на помагачия професионалист.

В заключение синдромът на професионалното прегаряне е последният етап, резултат от непреодолян професионален стрес в сферата на помагачите професии. Той е заразителен, т.е. може да обхване и други членове на организацията, като носител на негативни последици от това. Ръководителите в организациите също биват засегнати от бърнаут, което предполага справяне с проблема не само на индивидуално равнище, но и на равнище колектив, което поставя високи изисквания към компетентността и професионализма им като ръководители. Затова мобилизирането на индивидуалните ресурси на всеки човек-специалист, ресурсите на средата, извличането на позитиви от бърнаута, чрез справяне с чувството на неуспех в професионалната си дейност, преосмисляне на поведението си, подкрепа от околните и т.н., се явяват ключови за справяне със синдрома на професионалното прегаряне.

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2416С/05.03.24

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ачкова, М. (2001) Приложна психология в медицината и здравните грижи, София: Коти ЕООД
[2] Бойко В. (1999) Методика диагностика уровня эмоционального выгорания. В: Д. Райгородский (ред.) Практическая психодиагностика: Методики, Самара.

ПРИЧИНИ И ФАКТОРИ, ОБУСЛАВЯЩИ НЕРАВЕНСТВОТО, БЕДНОСТТА И СОЦИАЛНОТО ИЗКЛЮЧВАНЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Ренета Красиминова Недялкова¹

¹Технически университет - Габрово, 5300, Габрово, ул. Х. Димитър 4, България

Кореспондиращ автор: renetanedyalkova@gmail.com

Abstract

Poverty is an eternal problem, but in recent years there have been complex measures and clear goals for its reduction have been identified. At EU level, many strategic documents have been developed, as well as specific methodologies for monitoring key indicators taking into account poverty and social exclusion. Similar processes are taking place in Bulgaria, but the quantitative measurement of the indicators shows a deviation from the set goals. Clarification of the causes and factors of poverty can help to specify measures to reduce poverty, on the one hand, and on the other hand, to provide more clarity on the necessary reforms.

Keywords: poverty, social exclusion, social inequality

ВЪВЕДЕНИЕ

Бедността и социалното изключване са комплексни проблеми с много измерения. Те засягат не само доходите и материалното състояние на хората, но и възможностите им активно да участват в обществото. В съответствие с това разбиране за комплексния характер на бедността и възприетите дефиниции, прилагането на цялостен и интегриран подход за борба с бедността се е утвърдил като основен подход на националните и европейските политики в тази област [2]. Този подход разглежда бедността не само като социален феномен и въпрос, който обхваща единствено системата за социално подпомагане и социално осигуряване, а като многостранен проблем, предполагащ обединяването на ресурсите на всички системи – образователна, здравна, икономическа, финансова, жилищна и др. Комплексният характер на предприетите мерки има за цел да постигне на по-добри резултати за подкрепа на уязвимите групи от обществото и да осигури тяхното социално включване. В рамките на доклада са разгледани европейски и национални стратегически документи, както и са проследени основни тенденции които се явяват причина и фактор за неравенството, социалното изключване и бедността в България.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Сред ключовите аспекти на политиките за борба с бедността е гарантирането на основни права (икономически, социални, културни, граждански и политически) и зачитането на човешкото достойнство [5]. Между бедността и правата на човека съществува тясна обвързаност. Бедността може да бъде както причина за, така и резултат от нарушаването на правата на човека. В „Принципи и насоки за подход към стратегиите за намаляване на бедността, основан на правата на човека“ на Върховния комисариат на ООН за правата на човека, като особено важни за намаляването на бедността са изведени следните права и тяхното гарантиране: правото на здраве, на образование, на прилична работа, на подходяща храна и подходящо жилище, на персонална сигурност, на равен достъп до справедливост.[5] Гарантирането на правата на човека като фактор за постигане на устойчиво развитие е залегнало и в Целите за устойчиво развитие на ООН, които следва да бъдат постигнати до 2030 г. [5] Борбата с бедността е сред най-важните цели в дневния ред на ООН и е свързана с основния принцип

„никой да не бъде изоставен“. По този начин до 2030 г. е поставена Цел 1 „Изкореняване на бедността във всичките ѝ форми и навсякъде“ чрез многоаспектни и обхващат мерки за повишаване на заетостта, инвестиции в образованието, социално подпомагане, подобряване на жилищните условия и др.

В рамките на стратегическите документи на европейско и национално ниво са представени ключови тенденции, които имат решаващо значение за постигане на амбициозните цели, от една страна, а от друга, характерни за европейското общество. В тази връзка са обособени редица индикатори, чрез които се измерва напредъка за реализиране на комплексния подход в борбата с бедността. Статистическите данни в България, по отношение на наблюдаваните индикатори позволяват, от една страна, да се обособят основните причини и фактори за бедността, а от друга, тези индикатори се превръщат в основа за определяне на политиките.

В тази връзка като основни причини за бедността се посочват следните негативни тенденции:

1. Демографските процеси. Демографските тенденции в България през последните години се характеризират с продължаващо намаляване и застаряване на населението, ниски нива на раждаемост и високи нива на обща смъртност. Националният статистически институт (НСИ) отчита, че се задълбочава дисбалансът в териториалното разпределение на населението.[1] В резултат на механичния прираст (нетното салдо от външната миграция) броят на населението в страната намалява с незначителни стойности по години, а в дългосрочен период, очакванията са, че населението в България ще намалее с близо 2 мил. души до 2090 г. Намаляването на населението в България се дължи главно на отрицателен естествен прираст, а не на външна миграция, показват данните. Размерът на родилните контингенти и тяхната плодовитост оказват съществено влияние върху равнището на раждаемостта и определя характера на възпроизводството на населението. Тоталният коефициент на раждаемост за 2023 г. е 8,3, а коефициента на плодовитост е 1,81[1]. Намалението на населението в страната, в резултат на отрицателния естествен прираст се дължи главно на високите нива на общата смъртност и на продължителния акумулиращ ефект на ниската раждаемост, при това ниската раждаемост не може да компенсира значително по високите нива на смъртност. Един от индикаторите за качеството на живот и в контекста на демографските тенденции е средната продължителност на живот. Средната продължителност на предстоящия живот общо за населението на страната през годините нараства от 74,9 години през 2021 г. до 78,9 години през 2023 г.[1] Следователно най-значимата демографска тенденция в развитието на населението в България е процесът на застаряване. Икономическите последици от застаряването на населението са свързани с ограничаване на потенциала за нарастване на работната сила, което ограничава и възможностите за растеж на икономиката. Демографските дисбаланси се превръщат в проблем на макро-фискалната стабилност и устойчивостта на социално-защитните системи, като се отразяват и върху системата на здравеопазване и пазара на труда.

2. Динамика на бедността. България е сред държавите членки на ЕС, в които рискът от бедност за населението е над средното равнище за ЕС. По данни от изследването на доходите и условията на живот (EU-SILC) за 2023 г. равнището на бедност в България е 20,6% или бедни са около 1 325.9 млн. лица [6]. През 2023 г. рискът от бедност по възрастови групи е най-висок за населението на възраст 65 и повече години – 34,6% и за децата до 18-годишна възраст – 20 %. Тази тенденция показва устойчивост във времето и въпреки намаляването на относителната стойност, продължава да отвежда България на едно от челните места. Децата са специфична уязвима група, в много по-голяма степен застрашена от риск от бедност и социално изключване, отколкото възрастните, като причините за това са комплексни и многостранни. Основният фактор, увеличаващ риска за попадане в групата на бедните за преобладаващата част от населението, е тяхната икономическа активност и участието им на пазара на труда. Разпределението на бедността по икономическа активност е изключително важно, тъй като най-непосредствено показва връзката между икономическите процеси и бедността.

Според икономическия статус, през 2023 г. рискът от бедност е най-висок за безработните – 56,8%, пенсионерите – 23,2% и други икономически неактивни лица – 30,1% [6].

Следователно вида и наличието на заетост има съществено влияние за нивата на бедност в страната, като данните показват и наличие на висок процент на работещи бедни, които през 2023 г. са 11,4% при средно 8,3% за европейския съюз [1],[6].

Анализът на данните от индикаторите ясно показва, че бедността е тясно обвързана с нивата на образование и икономическата активност на населението. Оценките на бедността в зависимост от типа на домакинството показват, че най-висок е относителният дял на бедните сред едночленните домакинства с лице на възраст над 65 години, самотните родители с деца, както и домакинствата с три и повече деца. Равнището на бедност е в пряка корелация с равнищата на социалноикономическите неравенства, които са и един от основните фактори, обуславящи задълбочаването на бедността. Неравенството в разпределението на доходите в България е най-високото в ЕС и се увеличава непрекъснато през последните години. Разликата между доходите на най-бедните и най-богатите 20% от домакинствата е 7,6 пъти по-висок в България и достига стойност 37,2 през 2023 г. [6]

Статистическите данни на НСИ показват, че данните за комбинирания индикатор „население в риск от бедност или социално изключване“, през 2020 г. е на стойност 21,5% от населението, като подобна стойност се наблюдава и през 2018 г. [1].

Важен аспект в изследването на бедността е нейното регионално измерение. При изчисляване на линията на бедност за всяка област е приложен същият метод както при линията на бедност на национално ниво – 60% от средния общ разполагаем нетен доход на домакинствата в областта. Очаквано, областите с по-добри икономически показатели (заетост, доходи) са обикновено и такива с по-ниски нива на подоходното неравенство или на относителната бедност.

Динамиката на демографските процеси и бедността в България е основание за идентифициране на следните основни причини и фактори, обуславящи социалното изключване в страната ни. Тези фактори се забелязват на всякъде по света и са идентифицирани като водещи в научната литература:

- **Ниво на образование.** Достигната степен на образование съществено влияе върху икономическата активност на населението и е пряко свързана с наличните умения.
- **Развитие на технологиите.** Смята се, че развитието на технологиите стимулира безработицата така, че при неквалифицираната работна ръка развитието на технологиите създава конкуренция с машините, което води до загуба на работа.
- **Разлика между половете.** В много страни все още съществуват различията между половете на пазара на труда, по отношение на възнаграждението. Това е характерно и за България.
- **Глобализация.** Тя засегна почти всички области на живота и регионите в света. Експертите все още спорят доколко тези процеси са важни за увеличаване на неравенството, но регионалните диспропорции в България са значително повлияни от глобализацията.
- **Количествените улеснения.** Развитите страни в последно време водят политика на т. нар. количествено облекчаване, което спомага за подкрепата на икономическия растеж. Парите, които централните банки отпечатват като част от мерките за количествено облекчаване, отиват директно във финансовия сектор. Това може да е полезно за самия сектор, както и тези, които притежават необходимите активи или работят във финансовия сектор. Обаче тези мерки не обхващат хората и не водят до подобряване на техния начин на живот.
- **Спадът на покупателната способност на парите.** По различни причини покупателната способност на парите е намалена с 99% през последните 100 години. Това означава, че средно тя е спаднала с 5% годишно. Следователно тези, чиято заплата е ос-

новен източник на доходи, преживяват непрекъснато намаляване на тяхното богатство. А тези, които притежават активи, са в доста по добро положение.

Изброените фактори са посочени като основна причина за задълбочаване на бедността в рамките на редица изследвания. В същото време тези фактори и тяхното преодоляване стоят в основата на действащите политики във всяка страна членка[5].

На основата на представените статистически данни може да се констатира, че усилията в България за намаляване на бедността трябва да бъдат ориентирани в следните сектори и области:

- **достъп до образование** и по-специално формиране на умения за реализация на пазара на труда. Проблемите с липса на умения, както сред подрастващите, така и сред възрастните, произтичат от процесите на глобализация и технологичното развитие. Следователно осигуряването на адекватно образование би трябвало да е една от основните цели, чрез които да се противодейства на обособените тенденции. Тук се включва и необходимостта от намаляване на броя на децата, ранно напуснали училище и предоставянето на възможност за продължаващо обучение на възрастни и пълнолетни лица.
- **достъп до здравни услуги.** Затрудненият достъп на групите в най-голям риск от социално изключване при ползване на здравни услуги води до влошаване на общото им здравословно състояние и увеличаване на смъртността сред тях. Това индиректно влияе върху детското благосъстояние, демографското разпределение на населението и възможностите за социално развитие. Този проблем се отнася до живеещите в малките населени места, в планинските и отдалечените райони, както и за хората, които са безработни, бедни или със специфични проблеми и потребности (хора с увреждания, възрастни хора, деца в риск и др.).
- **по-адекватна демографска политика.** Демографските дисбаланси и регионалните различия в България водят до неравномерно концентриране на работни места, обезлюдяване на региони и растяща бедност.
- **осигуряване на равен достъп до други услуги, свързани със секторите на образование, здравеопазване, социални услуги и пазар на труда.**

Представените данни от европейската статистика и НСИ показват, че в България причините и факторите за социално неравенство, бедност и социално изключване са същите както в редица Европейски страни. В същото време основните тенденции, причиняващи бедността в България са по-ясно изразени, като по този начин групите, живеещи в риск от бедност и социално изключване в страната ни обхващат повече лица и семейства. В България, в съответствие с водещи стратегии на ниво ЕС са разработени и национални такива. Определени са ясно измерими показатели за проследяване на напредъка, но количествените данни са противоречиви и показват, че страната ни значително изостава в тази област.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като член на ЕС, България има стратегическа визия за намаляване на бедността и са разработени редица документи, с оглед постигането на основните цели до 2030 г. В същото време факторите и причините, водещи до бедност, както и количествените индикатори показват, че в нашата страна се наблюдават по-високи нива на монетарната бедност, обособяват се традиционни рискови групи и са необходими повече усилия.

В рамките на доклада са изолирани основни области на интервенция, с цел преодоляване на съществуващите проблеми. Тези области се отнасят до секторите, здравеопазване, образование, пазар на труда, политики в областта на доходите и системите за социална защита.

Комплексните мерки и действия могат да доведат до намаляване на рисковете от бедност и социално изключване, както и да гарантират спазването на основни права.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Национален статистически институт (НСИ) – Демографска статистика, Индикатори за бедност и социално изключване, Пазар на труда, Социална защита - <https://www.nsi.bg/bg>
- [2] Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030, приета с Решение № 976/31.12.2020 г. на Министерския съвет и актуализирана с Решение № 368/02.06.2022 г. на Министерския съвет
- [3] План за действие за периода 2023-2024 г. за изпълнение на Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030, приет с Решение № 553/28.07.2021 г. на Министерския съвет
- [4] Un office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Principles and Guidelines for a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies, 2006, HR/PUB/06/12, <https://www.refworld.org/docid/46ceaf92.html>
- [5] <https://www.eca.europa.eu/bg/sustainable-development-goals> - Целите на ООН за устойчиво развитие в контекста на Европейския съюз
- [6] [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi022/default/table?lang=en&category=t_ilc.t_ilc_ip.t_ilc_li.t_ilc_li__\(EU-SILC\)](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi022/default/table?lang=en&category=t_ilc.t_ilc_ip.t_ilc_li.t_ilc_li__(EU-SILC))

АНАЛИЗ НА СТРУКТУРАТА НА ЗДРАВНООСИГУРИТЕЛНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ - СЛАБОСТИ, ПРОПУСКИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ

Иванела Мирославова Петрова

*Специалност „Социални дейности“, Катедра „Социални и стопански науки“,
Технически университет Габрово*

Кореспондиращ автор: ivchonka255@gmail.com

Abstract

The topic covered in this report is aimed at the importance and relevance of the problem related to the weaknesses and gaps in the health insurance system of Bulgaria. The emerging new organizational and functional trends related to ways to ensure equal and effective access to quality healthcare are also examined.

Keywords: health care, health insurance, society, quality, weaknesses, perspectives, development, analysis

ВЪВЕДЕНИЕ

Структурата на една здравна система оказва съществено влияние при опазването и управлението на здравето на населението, включваща в своите поделения достъпа до здравни услуги; осигуряването на средства за здраве; равния достъп до здравни грижи, независимо от пол, възраст, социално положение или платежоспособност, както и предоставянето на висококачествени здравни услуги, съответстващи на индивидуалните нужди. Наличието на крепко здраве е условие за по-добро качество на живота в личностен план, а в обществен аспект е източник на социална и икономическа стабилност, което от своя страна допринася за развитието на други сектори, сформиращи потенциала на една страна. Пред здравноосигурителната система в България, стоят и редица проблеми, свързани с нарастващите дефицити, високите разходи и неудовлетвореността на потребителите. Естеството на причините за тези проблеми се корени основно в липсата на единен пазар, недоверието на потребителите спрямо системата и липсващата връзка между реалната стойност и цената на здравната услуга. развитието на една здравноосигурителна система, трябва да е с оглед потребностите на човека, който стои в основата на всичко. Осигуряването на ефективни механизми за устойчиво финансиране на здравната система се отчита също като важен фактор за преориентиране на здравната система към променящите се здравни потребности на хората, постигането на което става чрез включване на всички участници заети с този процес.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според Конституцията на Република България, „Здравеопазването на гражданите се финансира от държавния бюджет, от работодателите, от лични и колективни осигурителни вноски и от други източници при условия и по ред, определени със закон. По своята същност здравеопазването е система за опазване на човешкото здраве чрез медицински и немедицински дейности, включващи превенция, диагностициране, терапия на заболявания и травми, както и други физически и ментални увреждания при хората. Здравеопазването в България е смесено – държавно и частно, като системата на държавното здравеопазване и отчасти частното функционира чрез месечни осигурителни вноски, които имат смисъла да заплащат услугите в здравната сфера. Според Закона за здравното осигуряване в България „Здравното осигуряване е дейност по набирането на здравноосигурителни вноски и премии, управлението на набраните

средства и тяхното разходване за закупуване на здравни дейности, услуги и заплащане на стоки“. [2] Всички граждани според Конституцията на България, имат право на здравно осигуряване, което да им гарантира от своя страна достъп до безплатно медицинско обслужване при условия и ред, определени със закона и в цялост достъпна медицинска помощ.

Според законодателството в България, здравното осигуряване е задължително и доброволно.

Въз основа на Закона за здравно осигуряване в България, **задължителното здравно осигуряване** „гарантира свободен достъп на осигурените лица до медицинска помощ чрез определен по вид, обхват и обем пакет от здравни дейности, както и свободен избор на изпълнител, сключил договор с районна здравноосигурителна каса“. [2] Задължително здравноосигурените лица, заплащат задължителна здравноосигурителна вноска, която се определя чрез Закона за бюджета на НЗОК. Размерът и за 2024 г. е **8 на сто**. Разпределението на здравноосигурителните вноски между осигуряващия и осигурения е в съотношение 60 към 40 или 4,8% за сметка на осигуряващия и 3,2% за сметка на осигурения. Самоосигуряващите се лица заплащат пълния размер на здравноосигурителната вноска, а лицата определени чрез списък, въз основа на Закона за здравно осигуряване се осигуряват за сметка на държавния бюджет.

Според данни от Годишния отчет за дейността на Националната здравноосигурителна каса за 2022г., задължително осигурените лица с непрекъснати здравноосигурителни права по пациентска листа към 31.12.2022 г. са общо **5 731 797**, като разпределението, според съответната възрастова категория е следното - от 0-18 г. – **1 196 380** души; от 18-65 г. – **3 075 359** души и над 65 г. – **1 460 058** души. [4] В сравнение, за **2001г.** регистрираните здравно осигурени лица, достигат **95%** от общото население, като използват медицинска помощ заплащана от НЗОК. За тогавашния период, проблем е имало с така наречените „гратисчии“, т.е. лицата, които не са заплатили вноски или редовно не внасят такива, а същевременно с това са регистрирани при общопрактикуващ лекар и ползват медицинска помощ и лекарства, заплащани от НЗОК.

Спрямо реформите, които е претърпяла здравноосигурителната система в България, съществени изменения могат да се наблюдават в регламентирането на **доброволното здравно осигуряване**, които го поставят в приложното поле на Кодекса за застраховането. Съгласно Закона за здравно осигуряване „Доброволното здравно осигуряване е дейност по поемане на рискове, свързани с финансовото обезпечаване на определени здравни услуги и стоки срещу заплащане на премии, въз основа на застрахователни договори“. [2] Чрез доброволното здравно осигуряване се обезпечава предоставянето на здравни услуги и стоки, които са както извън, така и в обхвата на задължителното здравно осигуряване. Предимствата за осигуреното лице, които предоставя доброволното здравно осигуряване се изразяват в координация при ползване на медицински услуги, избягване на нерегламентирани плащания и данъчни облекчения. Съгласно Закона за данък върху добавената стойност, вноските по доброволно здравно осигуряване не се облагат. Друго облекчение има и за вноските за доброволно здравно осигуряване, направени от работодателя в размер до 60 лв. месечно, като за всяко едно лице се приписват от облагаемия доход на фирмата, според Закона за корпоративното подоходно облагане.

➤ **Влияние на демографските промени върху здравноосигурителната система в България**

Анализът на влиянието на демографската ситуация в България, предоставя възможността да се насочи фокусът на внимание върху потребностите на населението от здравни стоки и услуги, както и начинът по който те биха могли да се осигурят. Често срещани са понятията „демографска криза“ и „демографска катастрофа“, чрез които се описва състоянието в страната. Повторението им във времето се превръща сякаш в някакъв обективен факт, който потвърждава реалността, но не формулира крайни решения на проблема. Населението на България от 1985г. до днес е намаляло с близо 2 милиона души. Социологическите проучвания сочат, че всяка година населението в страната, намалява с **около 50 хиляди души**. Като основни

фактори се отчитат високата смъртност, ниската раждаемост, водеща до отрицателен естествен прираст, застаряването на населението и миграционните процеси, в резултат на които голяма част от младото и трудоспособно население на страната, напуска нейните граници.

Според данни на Националния статистически институт, предвид текущата демографска статистика, населението на страната в края на 2022 г. е **6 447 710 души**. В сравнение с предходната година населението е намаляло с 34 774 души, или с 0.5%. България, запазва положителен естествен прираст на населението до 1985г., като за периода от 1920-1985г., то се е увеличило от **4 846 971** на **8 948 649** души. През 1987 г. се наблюдава за първи път отрицателен естествен прираст на населението, като най-високи стойности от **1,17%** се отбелязват през 1994 г. След 1990 г. до настоящия момент се наблюдава намаление броя на населението, като това се дължи на два основни фактора – отрицателен естествен прираст и миграция на населението. [3]

Въз основа на данни от Националния статистически институт за 2022 г. естественият прираст на 1 000 души от населението на страната е следния:

Таблица 1. Естествен прираст на населението за 2022 г.

За 2022г.					
Естествен прираст (брой)			Естествен прираст (%)		
Общо	Град	Село	Общо	Град	Село
-62 218	-34 275	-27 943	-9,6	-7,2	-16,4

В сравнение за 2015 г., естественият прираст на населението в страната е следния:

Таблица 2. Естествен прираст на населението за 2015г.

За 2015г.					
Естествен прираст (брой)			Естествен прираст (%)		
Общо	Град	Село	Общо	Град	Село
-44 167	-18 263	-25 904	-6,2	-3,5	-13,4

От данните е видно, че тенденцията на отрицателен естествен прираст се запазва, а стойностите се влошават. През 2022 г. всички области в страната имат отрицателен естествен прираст. В сравнение с останалите страни-членки на ЕС, при които се наблюдава също отрицателен естествен прираст на населението им, стойностите за България са значително по-високи. Коефициентът на естествения прираст общо за ЕС през 2021 г. е **минус 2.7%**. Девет страни имат положителен естествен прираст, като най-висок е този показател в Ирландия (5.2%), Кипър (3.5%) и Люксембург (3.4%). Освен нашата страна с високи стойности на отрицателен естествен прираст, след нас се нареждат и Латвия - минус 9.1%, и Литва - минус 8.7%. [3,5]

По отношение на външната миграция през 2022 г. **13 175** души са променили своя настоящ адрес от страната в чужбина. Емигрантите на възраст 0-14 г. са **5.4%**, тези на възраст 15-64 години са **69.4%**, а на 65 и повече навършени години - **25.2%** от всички емигранти.

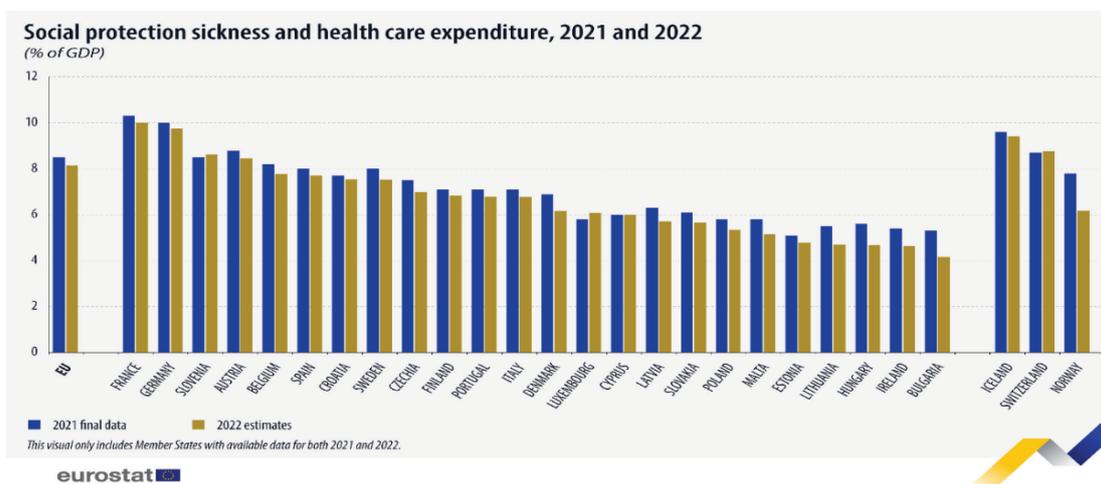
Отрицателните тенденции по отношение на намаляващия брой на населението през последните години, води до значителното му застаряване, намаляване на хората в работоспособна възраст, увеличение на пенсионната и осигурителната тежест. Според доклад за населението и демографските процеси през 2022 г. на НСИ, относителният дял на жените на възраст над 65 години е **27.4%**, а на мъжете - **19.3%**. Разликата в стойностите между двата пола се дължи на по-високата смъртност сред мъжете и като следствие от нея на по-ниската средна продължителност на живота при тях. Общо за ЕС-27 относителният дял на населението на 65 и повече навършени години е **21.1%**. [3]

Променя се броят и относителният дял на населението в под, във и над трудоспособна възраст. Влияние върху съвкупностите на населението във и над трудоспособна възраст оказват, както застаряването на населението, така и законодателните промени при определянето на възрастовите граници за пенсиониране. Населението в трудоспособна възраст към 31.12.2022 г. е **3 775 хил. души**, или **58.5%** от населението на страната.

➤ **Ефективност на разходите за сектор „Здравеопазване“**

Въз основа на своето икономическо развитие и здравно-демографски фактори, всяка държава решава в какво съотношение ще представи баланса между показателите за качество на здравните услуги и ефективността на разходите. Най-висок процент от дяловете в публичните разходи на страните членки от Европейския съюз, държи именно сектор здравеопазване. В България, за 2024 г., общо разходите и трансферите за функция здравеопазване достигат **8 163 353,1 хил. лв.** или **3,97 %** от прогнозируемия БВП. Спрямо предходната 2023 г. увеличението възлиза на **1 136 140 хил. лв. (16,2%)**, докато заложеният ръст за 2023 г. в сравнение с 2022 г. е почти двойно по-нисък - **653 298 хил. лв. (10,2%)**. Тенденцията през последните години за нарастване на разходите за здравеопазване се запазва, но стойностите, спрямо средните за Европа, отреждат на България едно от последните места по този показател. [6]

Според данни на Евростат , за 2022г. България е с най-нисък дял в ЕС на разходите за социална защита и здравеопазване, както и с най-голям спад спрямо 2021 г. [5]

Фигура 1. Процентен дял на разходите за социална защита и здравеопазване в ЕС за 2021г. и 2022г.

Източник : <https://ec.europa.eu/eurostat>

Средното ниво на разходите за социална защита и здравеопазване сред страните от Европейския съюз, измерени като дял от brutния вътрешен продукт, са възлизили на 8,1 процента през 2022 г. Въз основа на данни за 24 членки на ЕС, разходите за социална защита и здравеопазване са били най-високи във Франция (10% от БВП на страната), Германия (9,7% от БВП на страната), Словения (8,6 % от БВП на страната), Австрия (8,5% от БВП на страната) и Белгия (7,8% от БВП на страната). Най-нисък дял на разходите за социална защита и здравеопазване, отнесен към БВП на съответната страна за 2022 г. е регистрирала България (4,2%), Ирландия (4,6%), Литва (4,7%) и Естония (4,8%). Почти всички страни от ЕС регистрират спад в разходите си за социална защита и здравеопазване през 2022 г. на годишна основа. Най-значително намаление на разходите за здравеопазване в ЕС е регистрирано в България (-1,1 процентни пункта), за разлика от Люксембург (+0,3 процентни пункта) и Словения (+0,1 процентни пункта), които отчитат увеличение на разходите за здравеопазване като дял от БВП за страната. Ниският процентен дял на разходите за здравеопазване, на глава от населението са индикация за ниско качество на предлаганите здравни услуги, което от своя страна води до търсене на здравни услуги зад граница и доплащане по отношение на общите разходи за лечение и за лекарствени препарати. С приоритет при разпределение на средствата за здравеопазване,

трябва да е доболничната помощ, профилактиката и превенцията на здравето. Всичко това би било от решаващо значение за гарантиране на по-качествени и по-ефективни здравни грижи и за оптимизиране на разходите в системата. [1]

➤ *Слабости в здравноосигурителната система в България*

Опазването и управлението на здравето на населението е в основите на държавните аспекти, отнасящи се до социалната сигурност и здравната осигуреност на хората. Реформите, извършвани в системата на здравето, проправят път именно към реализацията на едно по-продуктивно общество, но заедно с това не винаги са така обективни, на което се дължи и натрупването на проблеми в системата. Ключова позиция заемат и механизмите за финансиране на сектора, чиято роля е важен фактор за преориентиране на здравната система към променящите се здравни потребности на хората и осигуряване на качествена здравна помощ, с включване на всички заети в областта институции и предприемане на информирани и адекватни мерки за отстраняване на възникналите рискове за здравето. Като основни дефицити в структурата на здравната система се отчитат забавеното дигитализиране на сектора, недостигът на медицински кадри, регионалните различия в достъпа до здравна помощ, превесът на болничната помощ за сметка на нерационално използваният потенциал на доболничната помощ, проблемът с личното доплащане за здраве и недостига на лекарства. Основен показател за качеството на една предоставена здравна услуга или стока може да се счете удовлетвореността на потребителите, които са имали необходимост от използването и. Според проучване на Националния център за парламентарни изследвания през изминалата 2023 г. по показател удовлетвореност от прегледите, поети от НЗОК в сравнение със заплатените от пациентите, над половината от респондентите заявяват, че получават повече време и внимание при заплатен лично от тях преглед. [1] Финансовите затруднения са риск, пред който нито една държава не е защитена. Липсата на финансова защита може да ограничи достъпа до здравни услуги, да влоши здравето, да задълбочи бедността и да увеличи здравните и социо-икономическите неравенства. Голям брой хора изпитват затруднения, когато осъществяваните директни плащания, направени при предоставена здравна услуга/стока, надхвърлят възможностите на едно домакинство. В анализ на Министерството на здравеопазването, публикуван в проекта на Националната здравна стратегия 2030 е посочено, че „Директните плащания от домакинствата представляват **37,8%** от разходите за здравеопазване – най - високият дял в ЕС и приблизително **2,5 пъти по-висок** от дела за ЕС като цяло (средно 15,6% от общите разходи)“. [6] Процентът на здравно неосигурените хора в България остава значително висок, като тези хора имат достъп само до някои публично финансирани здравни услуги. Това е така, защото достъпът до услугите, заплащани от НЗОК се основава на плащане на здравни осигуровки. Държавата заплаща здравни осигуровки само за хората в изключителна бедност, но много други живеят под линията на бедността и не могат да си позволят да плащат здравни вноски. Покритието от НЗОК се губи ако не са платени повече от три месечни здравни осигуровки през последните три години. За да се възстановят здравноосигурителните права, трябва да се заплатят всички натрупани през последните пет години неплатени здравни осигуровки, което е степен на задължнялост, непосилна за много хора. Денталната помощ, осигурена от НЗОК, има ограничено покритие, което е предпоставка за недостатъчност на осъществяваните здравни грижи, спрямо финансово затруднените лица в обществото. Високият процент доплащания за лекарства по лекарско предписание, все още е проблематичен за по-бедните домакинства и хронично болните лица. Лекарствата за хора с тежки хронични заболявания са безплатни чрез покритието на НЗОК, но за повече от половината от всички финансирани от НЗОК лекарства се изисква доплащане от 50% и повече от определената цена. Според Национална стратегия за електронно здравеопазване и дигитализация на здравната система 2030 г., извършените анализи на законодателната рамка и нормативните актове, уреждащи дейността на НЗОК, показват липса на познание на специфичните функции, компетенции или цели на политиката, които се отнасят до развитието на електронното здравеопазване.

➤ *Перспективи за развитие на здравното осигуряване в България*

Проблемите на здравноосигурителните модели в различните страни произлизат от конфликта между ограничените ресурси и постоянно увеличаващите се разходи. В държавите с по-ниски доходи се обособяват дефицити, свързани с недостига на финансови средства; слаб управленски капацитет и здравна инфраструктура; съсредоточаване основно в големи региони; недостатъчни регулации, водещи до ескалация на разходите, без необходимото подобряване на здравните услуги. Високите административни разходи за осигуряване дейността на здравноосигурителните фондове и проблемите при събирането на осигуровките също са основен проблем. Те се дължат на слабата инфраструктура и управленски капацитет от една страна и на значителното влияние на „сивия“ сектор и безработицата – от друга. Един от основните стратегически документи, свързани със здравната политика на България е Национална здравна стратегия 2030. [6] Тя „представя дългосрочната визия за развитие на сектора на здравеопазването, стратегическите му цели и приоритети, както и конкретните политики за тяхното изпълнение“. Стратегическите цели, заложи в документа са: **Стратегическа цел 1: Устойчиво подобряване на здравето и среда, подкрепяща здравето; Стратегическа цел 2: Ефективно управление на ресурсите с фокус върху здравните резултати; Стратегическа цел 3: Гарантиране на здравната сигурност и намаляване на неравенствата.** Реализирането на стратегическите цели включва изпълнение на конкретни политики и действия, които са обособени в три групи, като приоритети на стратегията. **Приоритет 1: Инвестиции в превенция и насърчаване на здравословно поведение и среда, подкрепяща здравето на всички през целия живот.** Фокусът на Приоритет 1 е насочен към насърчаване здравословния начин на живот, като се преодолеят рисковите фактори, отразяващи негативния начин на живот на хората, както и да се повиши здравната култура на обществото. **Приоритет 2: Инвестиции в трансформиране на здравната система, ориентирана към потребностите на хората.** Политиките и областите на въздействие на Приоритет 2 са за развитие на извънболничната помощ; технологично развитие на болничната помощ; развитие на капацитета на спешната помощ; подобряване на достъпа до лекарствени продукти и медицински изделия; дигитализация на здравната система; планиране на работна сила и дългосрочен, устойчив и предвидим механизъм на финансиране, основан на здравни резултати.

Първичната медицинска помощ за последните години се отчита, като най-слабо финансираната част на здравеопазването и бележи липса на медицински кадри, които да обслужват системата. България е сред страните в ЕС с най-малко общопрактикуващи лекари на човек от населението и броят им продължава да намалява, като се увеличава делът на лекарите, навършили пенсионна възраст и тези, които предстои да я навършат. Добре обучените и мотивирани общопрактикуващи лекари и лекари-специалисти от извънболничната медицинска помощ са основен инструмент за реализацията на политиката и преодоляване на здравните предизвикателствата, пред които е изправена страната.

С оглед недостига на общопрактикуващи лекари в дългосрочен план е заложено да се усъвършенства процесът на специализация по обща медицина и да бъдат създадени стимули за медицинските специалисти за непрекъснато повишаване на квалификацията и развиване на умения за консултиране и лечение.

Съобразно бюджета, Националната здравноосигурителна каса предлага разпределение на средствата за здравноосигурителни плащания за 2024 г, което е следното: за първична извънболнична медицинска помощ – **558 038,5 хил. лв.** (ръст от 23,3%); за специализирана извънболнична медицинска помощ – **567 208,1 хил. лв.** (ръст от 22,7%); за дентални дейности, съгласно чл.1, ал.2 от проекта на ЗБНЗОК за 2024 г. - **328 882,3 хил. лв.** (ръст от 20%); за медико-диагностична дейност – **261 845,4 хил. лв.** (ръст от 10,4%); за лекарствени продукти, медицински изделия и диетични храни за специални медицински цели, съгласно чл.1, ал.2 от проекта на ЗБНЗОК за 2023 г. - **2 023 544,7 хил. лв.** (ръст от 14,4%); за болнична медицинска помощ – **3 572 644,4 хил. лв.** (ръст от 14,9%); за здравноосигурителни плащания за медицинска помощ, оказана в съответствие с правилата за координация на системите за социална сигурност, както и за поставяне на ваксини срещу КОВИД-19 за здравноосигурени лица - **156 545,4 хил. лв.** (ръст от 46,8%) . [4]

Към перспективите за развитие на здравноосигурителната система, стратегическо влияние оказва и лекарствената политика, заемаща ключова роля в общественото здраве. Подобряване на достъпа до лекарствени продукти и медицински изделия е една от политиките, заложи в стратегията. Осигуряването на равнопоставен достъп на пациентите до лекарствени продукти е споделена отговорност на всички заинтересовани страни в системата на здравеопазването, в това число и Националната здравноосигурителна каса. За целта са предвидени редица мерки за качеството и безопасността на един лекарствен продукт, както и такива за „гарантиране правото на пациентите на универсален, ефективен, безопасен и навременен достъп на разумни цени до основни и иновативни терапии, които да обезпечат устойчивостта на системите за обществено здравеопазване“. По отношение на достъпа до лекарствени продукти, НЗОК предвиди актуализация и така от 01.04.2024г , драстично се намали доплащането от страна на пациента на медикаменти за сърдечно-съдови заболявания, които са причина номер едно за предотвратима смърт у нас и по света. [4]

С цел развитие на системата на здравеопазването се налага и дългосрочно и устойчиво развитие на електронното здравеопазване. През следващите години е заложено да се надгради и развие Националната здравно информационна система. Чрез усъвършенстването ще се подобри прозрачността в управлението на финансовите разходи; ще се съкрати времето за обслужване на пациенти и ще се повиши качеството и достъпността на здравните услуги в здравеопазването, включително чрез възможности за предоставяне на различни дистанционни здравни услуги.

България, подобно на други страни, и в бъдеще ще продължи да бъде подложена на натиск за увеличение на средствата за здравеопазване. Осигуряването на ефективни механизми за устойчиво финансиране на здравната система не може да бъде постигнато без ефективни мерки за повишаване събираемостта на здравните вноски. Независимо от факта, че НАП отчита ежегодно преизпълнение на приходите от здравноосигурителни вноски спрямо приетите с годишните закони за бюджета на НЗОК, то все още броят на здравно неосигурените лица е значителен. Това налага провеждането на държавна политика за повишаване на събираемостта на здравни осигуровки, включително и чрез повишаване на мотивацията на населението да изпълнява задължението си за внасянето им. Едновременно с това трябва да бъдат създадени адекватни условия за развитие на доброволното здравно осигуряване чрез медицински застраховки, които да позволят на гражданите достъп до желани здравни услуги в страната и чужбина извън създадените механизми за финансиране с публични средства.

Приоритет 3: Прилагане на фокусирани стратегии за въздействие върху специфични проблеми на общественото здраве. Под особено внимание за Приоритет 3 са взети интервенциите в специфични области на въздействие, свързани с най-актуалните и тежки предизвикателства - подобряване на майчино и детско здраве; борба с рака; подобряване възможностите за лечение на мозъчно-съдовите болести; развитие на донорството и трансплантациите, подобряване на психичното здраве; гериатрична грижа и ограничаване на антимикробната резистентност. Предвидено е разширяване на обхвата на дейностите по детско и майчино здраве в пакета от здравни дейности, заплащани от НЗОК, както и развитие на механизмите за заплащане от държавния бюджет и други източници на дейности по детско и майчино здраве извън обхвата на задължителното здравно осигуряване.

➤ **Примери за функционалността на здравноосигурителните системи в световен мащаб**

Здравното осигуряване е доминиращ модел за предоставяне на здравни услуги в страните в **Европа**. Този модел е избран и в България, като валидно за всички страни членки всеки гражданин е задължен на солидарен принцип да участва с редовни вноски, свързани с дохода на лицето, като вноските се управляват от независими публични или частни организации, натоварени с нормативно определена отговорност. Здравната система на **Обединеното кралство** има безплатна публично финансирана здравна система – Националната здравна система (NHS). NHS е различна от много системи за здравеопазване на други места, тъй като се финансира чрез данъци, а не чрез здравно осигуряване. Има и по-малък частен здравеопазващ

сектор, в който има възможност за сключване на частна здравна застраховка, но значително малък процент от населението избират да закупят такава. NHS се контролира от Министерството на здравеопазването и отговаря за възлагането на услуги за първична медицинска помощ като лекари, зъболекари и фармацевти. От 2013 г. Групите за клинично пускане в експлоатация (CCG - Clinical commissioning group) имат отговорността да възлагат услуги за вторична медицинска помощ в местните райони, които са – болнична помощ; рехабилитационни грижи; неотложна и спешна помощ; повечето обществени здравни услуги; услуги за психично здраве и обучителни затруднения. Системата на здравеопазване в **Япония** предоставя различни видове услуги, включително скринингови прегледи, пренатални грижи и контрол на инфекциозните заболявания, като пациентът поема отговорност за 30% от тези разходи, докато правителството плаща останалите 70%. Плащането за лични медицински услуги се предлага от универсална система за здравно осигуряване, която осигурява относително равен достъп с такси, определени от правителствена комисия. Всички жители на Япония са длъжни по закон да имат здравно осигуряване. Медицинските такси са строго регулирани от правителството, за да бъдат достъпни. В зависимост от дохода на семейството и възрастта на осигурения, пациентите са отговорни за плащането на 10%, 20% или 30% от медицинските такси, като правителството плаща останалата такса. Освен това се определят месечни прагове за всяко домакинство, отново в зависимост от дохода и възрастта, а медицинските такси, надвишаващи прага, се отменят или се възстановяват от правителството. Неосигурените пациенти са отговорни за плащането на 100% от своите медицински такси, но таксите се отменят за домакинствата с ниски доходи, получаващи държавна субсидия. **Индия** има модел на универсално здравеопазване, който се финансира от публични и регулирани от правителството частни застраховки, както и чрез данъци, финансиращи обществените болници. Здравното осигуряване се осъществява посредством частна застраховка или от различните програми за здравно осигуряване, финансирани от правителството. В исторически план е имало няколко финансирани от правителството здравноосигурителни схеми, предназначени да подобрят покритието за специфични групи от населението. Една от схемите, насочена към намаляване на финансовата катастрофа и уязвимостта на населението с по-ниски доходи е Националната здравноосигурителна програма (Rashtriya Swasthya Bima Yojana или RSBY), стартирана през 2008 г. През март 2018 г. централното правителство въвежда и „PM-JAY“. Програмата предлага болнично покритие за 40 % от населението на страната, което е бедно или с ниски доходи. Важна схема за здравното осигуряване е „Схемата за държавно осигуряване на служителите“, която се организира от Министерството на труда и заетостта за работната сила на компании с 10 или повече служители. Това е единствената схема за здравно осигуряване в Индия, към която допринасят както служителите, така и работодателите. От 2022 г. общото държавно финансиране за здравеопазване е на стойност \$74 милиарда. Допълнителните плащания са намалели, тъй като повечето разходи за здравеопазване се покриват от държавни здравноосигурителни схеми, здравни осигуровки от държавното осигуряване на служителите и регулирани от правителството частни здравни застраховки. Здравеопазването в **Канада** се предоставя чрез провинциални и териториални системи за публично финансирано здравеопазване, неофициално наричани “Medicare”. Medicare е термин, който се отнася до публично финансираната здравна система на Канада. Вместо да има единен национален план, има 13 провинциални и териториални плана за здравно осигуряване. Канадската система за здравеопазване гарантира, че всички хора имат достъп до необходимите болнични и лекарски услуги без директни такси на мястото на лечение. Въпреки това не се включват лекарства, отпускани с рецепта, стоматологични грижи или грижи за зрението. Следователно някои от гражданите се обръщат към частни застраховки или плащания от джоба си за тези услуги. Здравноосигурителната система във **Бразилия** – „SUS“ (Sistema Único de Saúde), създадена през 1988 г., гарантира на всички жители универсален достъп, напълно безплатен, до обществени здравни услуги и до частни болници по споразумение. За да се възползва от тази система, осигуреното лице трябва да следва специфична пътека за грижа, като винаги посещава основно “SUS” отделение, като първа стъпка, което може да го насочи към друг лекар или болница, ако е необходимо. Покритието, което се

предоставя, обхваща - общопрактикуващи и специализирани консултации; прегледи и тестове; хоспитализации ; лекарства, посочени като основни и такива, доставяни в болница. Други здравни услуги, предоставяни от професионалисти или частни заведения, които не са обхванати от обществено споразумение, както и повечето лекарства, остават за сметка на осигуреното лице. За да покрийт оставащите си разходи и всички грижи, които не се възстановяват от SUS, много от жителите избират да получат допълнителни услуги, като: „Planos de saúde“ (здравни планове), които позволяват консултации в рамките на местна мрежа от свързани лекари и заведения; “Cooperativas medicas” (здравни кооперации), които позволяват на членовете да имат достъп до всички услуги за грижи, предоставяни от една болница в замяна на вноса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Здравноосигурителната система, трябва да удовлетворява очакванията на хората, да защита правата и достойнството им и да работи така, че да предоставя качествено, навременно и сигурно обслужване. Покритието при възникване на непредвидими ситуации и усложнения, свързани със здравето на един човек, създава условия за едно по-сигурно и по-високо качество на живот. Проблемите в системата на здравното осигуряване и в цялост в българското здравеопазване са многобройни, а оценките за решенията, които следва да се вземат, често са противоречиви и не водят до необходимата промяна. Според обществените нагласи, промяна е необходима и тя трябва да е свързана с повишаването на контрола в процеса на предоставяне на здравното покритие, както и финансовата защита, която спрямо други страни, в България е по-слаба. Ключова роля в поддържането на ефективна здравноосигурителна система заемат политиките, които, предопределят изпълнението на функциите и задачите на здравното осигуряване. В центъра на събитията, следва да бъде поставен човекът, с неговите потребности и възможности, като му се гарантира, че въз основа на направената вноска, ще му бъде предоставено сигурно и качествено здравно обслужване при възникване на потребност.

Здравното осигуряване следва да внася сигурност и гаранция на хората, а не недоверие и тежест в системата на една държава. Бъдещите реформи трябва да оправдаят и докажат необходимостта и важността на една такава система, както и да възвърнат доверието на гражданите от обществото, че промяна в системата ще има и тя ще е в посока на доброто здраве.

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2416C/05.03.2024 год.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Данни, свързани с проучване на Национален център за парламентарни изследвания. <https://www.parliament.bg/bg/ncpi>
- [2] Закон за здравното осигуряване , <https://lex.bg/laws/ldoc/2134412800>
- [3] Интернет страница на НСИ, <https://nsi.bg/bg>
- [4] Интернет страница на НЗОК , <https://www.nhif.bg/>
- [5] <https://ec.europa.eu/eurostat>
- [6] <https://www.mh.government.bg/bg/politiki/strategii-i-kontseptsii/strategii/>

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПРОБЛЕМИ ПРЕД МЛАДЕЖТА В ОБЩИНА ИСКЪР

Валентина Нанкова Горанова
Специалност „Социални Дейности“
Катедра „Социални и Стопански науки“
Технически Университет Габрово

Научен ръководител: гл. ас. д-р П. Колев

Abstract

This report examines the problems and challenges facing young people from small settlements. It was prepared based on the example of Iskar Municipality, which is a small municipality and has a big problem with keeping young people in its territory.

Keywords: challenges, problems, youth

ВЪВЕДЕНИЕ

Един от основните приоритети на малките населени места е подобряване качеството на живот и условията за успех на всеки млад човек. В тази връзка трябва вниманието на местната власт да бъде насочено в търсене на възможности и дейности, които да мотивират младите хора и те да намират реализация и развитие на територията на общината. Необходимо е сътрудничество и да се заложи на мерки за по-добра координация в сфери като образование, трудова заетост, социално включване, здравеопазване, етническа толерантност, равнопоставеност на половете, конкурентоспособност.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Демографска перспектива

Демографска перспектива е един от основните проблеми в община Искър. Непрекъснатото намалява броя на младите хора, поради липса на работа и условия за реализация и развитие, което води не само до спадане броя на населението, а и до застаряването му поради отрицателен естествен прираст.

По данни на ГРАО в Община Искър за 2023 г. населението по постоянен адрес възлиза на 5 451 души, от които броя на лицата на възраст между 15-29 години е около 1100 от общото население на общината.

Основната характеристика на младежката общност в община Искър, както и предизвикателствата пред нея, не са по-различни по-принцип от тези на младежите в национален мащаб. Община Искър се характеризира с:

- Намалена раждаемост;
- Отрицателен естествен и механичен прираст;
- Ускорено застаряване на населението - увеличаване дела на хората в над трудо-способна възраст;
- Дефицит на квалифицирана работна сила;
- Миграция към големите градове в страната и в чужбина;
- Обезлюдяване на населените места.

2. Образование

Община Искър разполага с добре разгъната образователна мрежа, която гарантира равнопоставен достъп до образование, в т.ч. и много извънкласни дейности. Материално-техническата база на всяко едно училище и детска градина е в добро състояние за провеждане на нормален учебно-възпитателен процес. Възможностите за професионално развитие, достъп до качествено образование, участие в културно масови мероприятия, участие в местното самоуправление са само част от приоритети, които си поставят държавата и общините, за да подкрепят личностното развитие и успешната реализация на младежите.

Пред образователната система като цяло стоят два големи проблема. Първият проблем е свързан с ранното отпадане от образователната система на ученици и незавършено основно образование, а вторият - с невъзможността за реализиране на пазара на труда и оттук с мотивацията им да търсят професионална реализация. Ранното отпадане на учениците от образователната система, липсата на завършено основно или средно образование са основни фактори, в резултат на които се стига до младежко социално изключване. Проблемите в образователната система оказват пряко влияние върху избора на младежите за бъдещето им кариерно развитие и професионалната реализация в живота. Въпреки задоволителното общо образователно равнище, се наблюдава висока неграмотност сред ромите и уязвимите групи, която се дължи на нередовното посещаване на училище, липсата на мотивация за получаване на знания. Висок е процентът на ученици от уязвимите групи, които срещат трудности при възприемане на учебния материал, поради наличие на езикова бариера и нисък социален статус. Отделни ученици отсъстват от училище без да имат уважително основание. Причините за това са безотговорно отношение и липса на мотивация за ефективно участие в учебния процес от страна на учениците и родителите им. Много хора са намерили препитание в чужбина и са оставили на възрастните си родители грижата за учениците. Слабият контрол от една страна е причина за системно отсъствие от училище. Това явление е характерно най-вече за младежите, чиито родители живеят и работят в чужбина. Те осигуряват финансово децата си, но липсва ефективен контрол. Не са единични и случаите, в които родителите вземат децата при себе си, където не посещават училище и когато се върнат, повтарят класа или са преминали възрастта за задължително обучение.

3. Младежка заетост

Активирането на младежите и повишаването на тяхната заетост е сред основните приоритети на националната политика по заетостта. От изключителна важност за задържане на младите хора е създаването и запазването на добри условия за реализация в трудовата и социалната сфера.

Все още липсва практика работодателите да инвестират в обучението и квалификацията на младите работници и служители. Голяма част от работещите млади хора са демотивирани от заплащането и условията на труд. Много от младите хора не търсят активно трудова заетост. Поради несъответствието на квалификацията на безработните лица с изискванията на работодателите се задълбочава дисбалансът между търсенето и предлагането на работна ръка, липсата на трудов опит и не на последно място епидемичната обстановка във връзка с COVID-19.

Младежите в трудоспособна възраст напускат общината, за да търсят реализация в по-големите градове и чужбина. За младежите, които са отпаднали от образованието, възможностите им за задържане на пазара на труда са ограничени. Младите хора без опит са в неблагоприятно положение и са сред първите засегнати от влошените икономически условия. Една част от младите хора нямат желание за продължаване на образованието. При тях липсва мотивация за трудова дейност и за включване в курсове за обучение и квалификация. Те търсят почасова или сезонна работа, работа в чужбина, нямат желание за постоянна заетост или по трудов договор. По този начин те остават лишени относно трудовите си права и съществува риск да попаднат в сивия сектор на икономиката.

За да се противодейства на нарастващата се младежка безработица, община Искър търси начини за подкрепа на създаване на работни места, чрез включване в Национални програми по заетост. Програмите са с краткосрочен характер, а по-важно е в дългосрочен план да се създават устойчиви работни места.

4. Достъп до информация и качествени услуги.

Достъпът до информация е много важен фактор за развитието на всяка личност. Познването на информационните технологии дава предимство на тези, които ги ползват, за осведомяване в областите представляващи интерес. Информационни услуги за младежи предоставят Дирекция „Бюро по труда“, Дирекция „Социално подпомагане“, Общинска администрация, читалищата и библиотеките в населените места. Ползването на компютър и интернет са ключови характеристики на днешното младо поколение. Нарастването на дела на младежите, които могат да работят с компютър, е значително. Достъпът до интернет вече е възможен и от съвременните телефони, проблемът е, че рядко младите хора търсят информация, касаеща квалификация, европейски програми, свободни работни места.

5. Гражданска активност

Проблемите на младите хора се изразяват основно с осмисляне на свободното им време чрез разширяване и разнообразяване на младежките и спортните прояви, възможност за трудова реализация, осигуряване на поле за изява на таланти и други специфични умения. Младите хора предпочитат да се изявяват в неформални среди. Младите хора общуват повече в социалните мрежи и предпочитат посредствения, чрез технологии контакт пред директния „лице в лице“. Социалните мрежи са естествена за тях среда, в която създават контакти, търсят и споделят информация, общуват с приятели.

Участието на младите хора в процеса на взимане на решения по проблеми и въпроси, важни за тяхното бъдеще, членството им в различни младежки организации, включването им в различни инициативи допринася за социалното и трудовото им развитие.

7. Младежка престъпност

Недоброто икономическо състояние и слабата икономическа заетост, недостатъчното възпитателно въздействие спрямо малолетните/непълнолетните лица и ниската ефективност на наказателното правораздаване са доминиращите криминогенни фактори през последните години.

В Община Искър се запазва общия брой на малолетните/непълнолетните извършители и броя на извършените противообществени прояви и престъпления. Като относително най-голям дял от всички извършени престъпления от малолетни и непълнолетни остават кражбите и хулиганските прояви. Най-често чрез противозаконни деяния младежите се опитват да разрешават имуществени и парични проблеми.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От съществено значение е сътрудничеството и партньорството на всички пряко ангажирани институции на национално, регионално и местно ниво с представителите на неправителствените организации и младите хора. Ангажираността, активното участие на младежите и включването им в етапите на създаване, изпълнение, мониторинг и оценка на политиките са от ключово значение за постигане на ефективност, ефикасност, въздействие и устойчивост на провежданата политика за младежта.

На общинско и национално ниво е необходимо да бъдат предприети мерки за насърчване на заетостта и подкрепата за млади хора, които не учат, не работят и не се обучават. Успешно могат да бъдат приложени следните специфични цели за провеждане на общинска политика за младежта както и мерки за постигането ѝ.

Специфична цел 1: Улесняване на достъпа до качествени услуги за специална подкрепа на пълноценното личностно и обществено развитие на младите хора в съответствие с потребностите и интересите им.

Мярка 1. Организиране на общински информационни кампании, насочени към младите хора.

Мярка 2. Запознаване на младите хора с публичните институции и с правата им като част от местната общност и като граждани на Република България и на Европейския съюз.

Специфична цел 2: Осигуряване на достъп до услуги за трудова реализация.

Мярка 1. Подкрепа на личностното и обществено развитие на младите хора, включително развитие на жизнени умения, умения за семейно планиране и добро и отговорно родителство.

Мярка 2. Организиране на свободното време на младите хора.

Специфична цел 3: Насърчаване на икономическата активност на младите хора.

Мярка 1. Информирание и консултиране на младите хора относно възможностите за мотивационно и квалификационно обучение, изготвяне на индивидуални планове, както и насочване към подходящи свободни работни места, включително и по програми и мерки за заетост.

Мярка 2. Осигуряване на възможност за придобиване на трудов стаж на безработни младежи чрез средствата по ОП „Развитие на човешките ресурси“ с цел улесняване прехода между образование и заетост.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Общински план за младежта на Община Искър.
- [2] Население по области, общини, местоживене и пол | Национален статистически институт (nsi.bg)
- [3] Официален сайт | Агенция по заетостта (government.bg)

ИКОНОМИЧЕСКИЯ ЕФЕКТ НА ТУРИЗМА, СВЪРЗАН С АЛЕКСАНДРОВСКАТА ГРОБНИЦА И СТАТУЯТА НА БОГОРОДИЦА В ХАСКОВО

Живко Иванов Иванов

Технически университет – Габрово

Кореспондиращ автор: zivkoivanov42@gmail.com

Abstract

The purpose of this study is to analyze the economic impact of tourism related to two key cultural landmarks in Haskovo - the Alexander Tomb and the Statue of the Holy Virgin and Child, their impact on the local economy and cultural environment, as well as the opportunities for tourism development in the region. Also, the study examines how these sites, although they do not generate large direct revenues, play an important role in cultural tourism and the development of small and medium-sized businesses in Haskovo.

Keywords: Economic effect, Tourism, Tomb of Alexander, Statue of the Holy Virgin, Cultural heritage, Haskovo, Local economy, Cultural tourism, Religious tourism, Tourism development.

ВЪВЕДЕНИЕ

Хасково е значим културен и религиозен център в Южна България. Александровската гробница и Статуята на Света Богородица са ключови туристически атракции, които играят съществена роля в икономическото развитие на региона, привличайки множество посетители и стимулирайки местната икономика. Макар че тези обекти не са сред най-доходоносните туристически атракции в Хасково, те са от огромно значение за идентичността на града, който привлича специфична група туристи, заинтересовани от култура, история и религия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Александровската гробница

Александровската гробница се намира в западните покрайнини на село Александрово, на около 20 км източно от град Хасково. Открита е през 2000 г. при разкопки на могилата “Рошавата чука” до с. Александрово, от екип археолози, ръководен от д-р Георги Китов (1943-2008). Гробницата е тракийска и е едно от най-значимите открития на българската археология. Построена е през втората половина на IV век пр. Хр. Служила е за последен дом на богат тракийски владетел, чието име остава неизвестно. Стенописите на гробницата са уникални и сравнително добре запазени. Архитектурата на гробницата също е впечатляваща. Около нея е създаден музей на тракийското изкуство.

Статуята на Света Богородица с Младенеца е един от символите на Хасково. Тя се издига на Младежкия хълм и е висока 14 метра, като стои върху 17-метров постамент, в който се намира православен параклис. През 2004 г. градът влиза в Книгата на Гинес като притежател на най-високата статуя на Дева Мария с Младенеца в света.

Идеята за изграждането на монумента е на бившия кмет Георги Иванов, а проектът е реализиран от Петьо Александров и Никола Стоянов. Паметникът е открит на 8 септември 2003 г. на празника Рождество Богородично, който също така е обявен за празник на града.

Този религиозен монумент не генерира директни приходи чрез входни такси, тъй като достъпът до него е безплатен. Въпреки това, статуята е важна част от културния и религиозния

зен живот на Хасково и събира туристи, особено по време на големите религиозни празници. Всяка година, на 8 септември – Рождество Богородично, Хасково отбелязва своя празник, който събира стотици хора, както местни жители, така и туристи. По време на тези тържества се провеждат множество културни и спортни събития, които допринасят за оживяването на града и икономиката му.

Икономически ефект от туризма, свързан с Александровската гробница и Статуята на Света Богородица

1. Приходи и културни атракции

Въпреки че Александровската гробница и Статуята на Света Богородица не генерират директни и значителни приходи в сравнение с по-големите търговски обекти и туристически дестинации, те привличат определен сегмент от туристи. Главно тези които имат интерес към исторически, археологически и религиозни забележителности. Тези посещения подпомагат местната икономика чрез закупуване на сувенири, храна и услуги.

2. Подкрепа за местния бизнес и туризъм

Въпреки че обектите не носят директни приходи от входни такси, посетителите стимулират местните бизнеси чрез потребление на услуги като ресторанти, кафенета и малки хотели. Туризмът в тази част на града може да не е основен икономически двигател, но той предоставя важна подкрепа на малки и средни предприятия в околностите.

3. Социално и културно значение

Статуята на Света Богородица и Александровската гробница са важни за културното наследство на Хасково, като предоставят на жителите на града чувство на гордост и духовна връзка с историята. Освен това, те допринасят за културните събития и религиозни тържества, които са важни за социалната структура на града.

4. Културни и религиозни събития

Паметникът на Света Богородица е важен център на религиозни и културни събития, които допълнително укрепват местната икономика чрез привличане на посетители, особено по време на празника Рождество Богородично на 8 септември. Тези събития включват концерти, изложби и религиозни церемонии, които придават жизненост на културния живот на Хасково.

Трудности свързани с туризма

Въпреки културното значение на Александровската гробница и Статуята на Света Богородица, икономическото им влияние е ограничено поради следните предизвикателства:

- **Липса на масов туризъм:** Макар тези обекти да са значими за културния и духовен живот на региона, те не привличат масов туризъм, което ограничава техния икономически принос в сравнение с по-големите туристически обекти.
- **Времеви препятствия и спад на туризма в България:** След спада, преживян заради пандемията от COVID-19, общият брой на нощувките в туристическите обекти в Европейския съюз, е достигнал 2.73 милиарда през 2022 г. Това е само с 5% под броя на нощувките през рекордната 2019 г., когато са били 2.88 мили-

арда. В сравнение с 2021 г. обаче се наблюдава рязко показване – с цели 49%, показват последните изнесени данни на европейската статистическа служба Евростат.

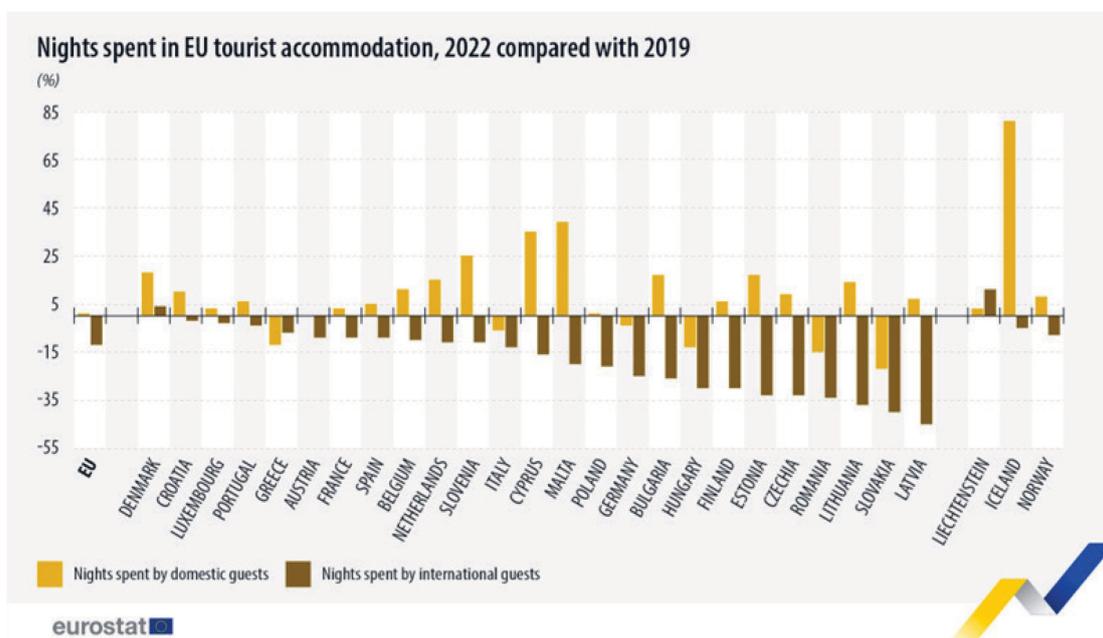
Възможности за развитие

1. Насърчаване на културния туризъм

Увеличаването на броя на културните събития, свързани със Статуята на Света Богородица и Александровската гробница, би могло да привлече повече туристи и да засили икономическия им ефект върху региона.

2. Създаване на нови туристически маршрути

Интегрирането на тези обекти в по-големи туристически маршрути, свързани с други забележителности в региона, може да помогне за увеличаване на интереса към тях и за разширяване на посещаемостта.

Фигура 1. Ноци прекарани в EU туристически обекти, 2022 сравнена с 2019

Таблица 1. Туризма за последните 5 години

Година	Туризм в България: Ръст на брой туристи	Туризм в Хасково: Ръст на брой туристи	Туризм в България: Приходи (% ръст)	Туризм в Хасково: Приходи (% ръст)
2018	+5%	+2%	+7%	+1.5%
2019	+8%	+4%	+10%	+3%
2020	-60% (пандемия COVID-19)	-50% (пандемия COVID-19)	-65%	-55%
2021	+30% (възстановяване след COVID-19)	+20% (възстановяване след COVID-19)	+25%	+15%
2022	+15%	+10%	+18%	+8%
2023	+12%	+8%	+16%	+6%
2024(Прогноза)	+10%	+12%	+15%	+10%

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Александровската гробница и Статуята на Света Богородица са два от най-важните културни и туристически обекти в Хасково. Статуята е както религиозен също така и отличителен символ за градът. Александровската гробница е единственият обект в България, носител на Знак за европейско наследство. Макар и да не са от най-доходоносните атракции за всички посетители на областта и града, те не играят не по-малка роля в развитието му.

Благодарности: доц. д-р инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

- [1] [https://bg.wikipedia.org/wiki/Света_Богородица_\(Хасково\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/Света_Богородица_(Хасково)).
- [2] <https://visithaskovo.com/destinations/александровската-гробница-bg/>
- [3] <https://www.economic.bg/bg/a/view/bylgarija-otchita-ogromen-spad-na-chujдите-turisti-prez-2022-g>
- [4] www.nsi.bg
- [5] www.tourism.government.bg

СОЦИАЛНО - ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ ЗА ОБЩИНА ПРАВЕЦ СЛЕД ПРЕМЕСТВАНЕТО НА АМ “ХЕМУС”

Владимир Миленкински

*Технически Университет - Габрово, ул. “Хаджи Димитър” 4, Габрово, България,
e-mail:vladimir_milenkinski@outlook.com*

Кореспондиращ автор: vladimir_milenkinski@outlook.com

Abstract

This analysis aims to trace how the displacement of one of the main road arteries in the country affects the following factors:

- *Demographic analysis*
- *Economic indicators*
- *Social indicators*
- *Infrastructure and environment*
- *Political and institutional factors*

Keywords: socio-economic; decline and rise; relocation of a major road;

ВЪВЕДЕНИЕ

Целта на анализа, е да се покаже взаимовръзката между различни аспекти от социално-икономическата обстановка в община Правец и региона, и как изместването АМ “Хемус” изиграва важна част както в падението така и в последващия възход който продължава и до днес. Ще разгледаме основни фактори като: Демографски данни, Икономически показатели, Социални показатели, Инфраструктура и околна среда, Политико-институционални фактори.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Известен с това че е родното място на дългогодишния лидер на БКП - Тодор Живков, градът има интересна и динамична история и преди и след промените през ‘89та след свалянето му от власт.

Демографски и икономически показатели

През 1956 г. населението на Правец брой едва 941 души. След 9 септември 1944 г. селото(тогава) бързо променя облика си благоустроява се, изграждат се много обществени сгради. започва строежа на АМ “Хемус” предлагайки по-добра свързаност. Обявен е за град 1981, по повод 1300г. България, а по-късно става и община с 10 населени места и към днешен момент около 9000 души.

Компютрите „Правец“ от ‘80-те години са наречени на Правец. Основно компютрите „Правец“ са се произвеждали в Комбината по микропроцесорна техника в града. По този начин, при този този бум в производството, през ‘80-те години България се нарежда на 3-то място в света по производство и използване на електронни устройства на глава от населението, а Правец заема централно място в българската индустрия за производство на персонални компютри.

Създаден е Завод за производство на комбинирани фуражи в брашнест и гранулиран вид („АГРОВИЛ ФУРАЖИ“) за всички видове животни успешно се справя с голямата конкуренция и стагнацията в развитието на животновъдството. При създаването на по благоприятна

икономическа среда производственият капацитет на предприятието позволява значително увеличаване обема и номенклатурата на произведената продукция, което от своя страна ще доведе до разкриване на нови работни места.

Общината е разположена в североизточната част на [Софийска област](#). С площта си от 316,715 km² заема 9-о място сред 22-те общините на областта, което съставлява 4,47% от територията на областта. Границите ѝ са следните:

на юг – [община Етрополе](#);

на запад – [община Ботевград](#);

на север – [община Роман](#), [област Враца](#);

на североизток – [община Ябланица](#), [област Ловеч](#);

на изток – [община Тетевен](#), област Ловеч.

Съществува добра свързаност в лицето на автобусни превозвачи както за връзка между населените места в общината, така и с по-големите граничещи градове, поради факта че отново АМ “Хемус” се явява фактор - няма по-бърз начин да се стигне до столицата освен преминаването през града.

Ясното време и слънчевото греене в котловината се измерва на 2160 часа в годината. Значителен е броят на слънчевите дни в късна есен и през зимата. Дните с мъгла са малко – едва от 7 до 10-годишно, което нарежда Правец на едно от първите места в България по този показател. Това , както и локацията му развива туризма в лицето на местния “Балкантурист”. По този начин, с нуждата от допълнителна работна сила, привлекателните географско положение и климат, се увеличава и вътрешната миграция към региона и населението достига над 6000 души.

След ‘89та година, предприятията са приватизирани и производството спира. Голяма част от хората работещи в тях остават без работа и се пренасочват основно в сферата на туризма които започва да се развива. От доста отдавна (още преди Освобождението) Правец е известен със своите ханове (както в последствие се кръщава тунелът на бъдещата магистрала) като те наброяват над 10 разположени на паркинги до минаващата покрай града магистрала. Поради локацията си, равно отдалечени от най-близките големи паркинги тогава - Долни Богоров и Ябланица, са предпочитано място за престой на преминаващите международни товарни камиони а и на всички преминаващи. Това продължава до 97-98ма година когато кризата с хиперинфлацията срива цялостно икономиката на страната. Правец не прави изключение. Масово се затварят магазини и ханчета а малкото останали, година по - късно след преместването на АМ “Хемус” над града, също затварят и обявяват фалит. Безработицата е масова. Невъзможността за справяне с кризата дори налага затварянето на “Топлофикация Правец” тъй като не успява да събере задълженията си. “Балкантурист” също разпродават обектите си и обявяват фалит.

Правят се няколко опита за частично съживяване на икономиката - отворена е наново, съществуваща оранжерия, в която се отглеждат се ягоди, но не просъществува дълго време. Разходите се оказват повече от приходите. Населението започва да се изселва по по-големите градове и започват да продават жилищата си. Увеличеното предлагане на имоти спрямо търсенето, обезценява тяхната стойност. (100-120лв/кв.м). Малко по-късно, през 1998ма се създава среден бизнес който някак успя да се задържи и до сега - беше създаден завод за пластмасови изделия(бутилки за минерална вода, кофички за кисело мляко) на фирмата “Greiner - Dippa”, част от австрийски гигант в производството на пластмасови опаковки.

Няколко години по-късно, местен предприемач отваря наново фуражния завод. Друг предприемач “НИКИ РОТОР АВИЕЙШЪН” ООД създава собствен завод първоначално за части за малки хеликоптери а в наши дни затваря напълно цикъла като вече сам ги произвежда в днешни дни и печели международно признание. [Home - NIKI Rotor Aviation \(nikiaviation.com\)](http://nikiaviation.com).

Именно тези неголеми предприятия успяват да спрат обезлюдяването и обедняването частично но не са с достатъчно голяма необходимост от персонал.

Високата безработица на свой ред води до друг икономически ефект - а именно интерес на инвеститори които да изнесат производството си съответно за по евтина работна ръка. Сред тях са гигантите:

- „ЕПИК Електроник Асембли” ЕООД /www.epiq.com/;
- „Микроак” ЕООД /mikroak@mikroak.com/;
- „Грамер” АД /<http://grammer.business.bg/>,
- „Сименс” ЕООД /www.siemens.bg/;
- „Булсан” ООД /www.bulsan.bg/ – производител на санитарна керамика.

Насърчава се също така и малкия и реден бизнес. Създават се множество фамилни ферми за производство на сирена и кашкавал, мед, сладкарски цехове, месо и месни продукти. Ежегодно се прави базар, на който местните производители представят своята продукция - само българска и само от района.

В близкото село Разлив - сокове “БББ” също правят свой цех. В друго - Трудовец се направи голяма оранжерия за производство на краставици която снабдява гиганта БИЛА.

След близо 10 годишен период на икономически застои, след което през 2010та е построен новият жилищен комплекс “Езерото”, състоящ се от кооперации и фамилни къщи като до тях е изградено сертифицирано голф игрище на което се организират и международни състезания, и нов хотел нает от испанската верига “РИУ”(в последствие понастоящем - “Хаят”). Поради близостта му до столицата, и приятната балканска атмосфера и климат, бързо става предпочитана дестинация от фирми за провеждане на конференции. Сключва се 10 годишен договор между хотела и БФС за почивна и тренировъчна база на футболни отбори. Провеждат се също така и културни събития като ежегодните “Моцартови празници” на които се събират едни от най-големите класически изпълнители като Веско Ешкенази, Райна Кабаиванска и др.

Това от своя страна води до развитието на Инфраструктура и околна среда.

Правят се 2 нови стадиона, тенис корт, обновява се съществуващият басейн с олимпийски размери, отварят се множество нови кафета, ресторанти, заведения за бързо хранене, боулинг. Местното читалище “Заря”, обособява и театрална зала.

Усвояват се множество европейски проекти за саниране и облагородяване на инфраструктурата което прави града вече по приятен за живот, започва интерес към закупуване на жилища, обусловен не само от климата, и развитието на града, а и от доброто управление и законови мерки (престъпността почти липсва).

Повишеният интерес към жилищата увеличава интереса към тях, и те значително поскъпват като към момента кв.м. панелно жилище е около 1500лв

Близостта до София, около 50км, и фактора че пътят е магистрален (30 мин с автомобил) също така позволява на семейства със стабилна работа в столицата да пътуват, да работят за по-добри заплати и в същото време да са сигурни че децата им растат в спокойна среда, с детски площадки на всяко междублоково пространство и имат истинско детство което води до следващата точка от анализа.

Социални показатели

Създадена е Националната професионална гимназия по компютърни системи и технологии (НПГ по КТС), известна също и със старото си име Учебен квалификационен технологичен център по микропроцесорна техника и технологии (УКТЦ по МТТ) е създадена през 1986г. като резултат от икономическия бум в технологичната индустрия в началото на ‘80-те години. Гимназията е по ръководството и в структурата на Техническият университет, София, като заедно с Технологично училище „Електронни системи“, София са единствените средни училища в България, тясно специализирани в изучаване на компютърни дисциплини. И до ден днешен силно търсена и привличаща ученици от цялата страна.

По - късно се създава ГПЧЕ “Алеко Константинов” с изучаване на английски, немски и френски език, приемаща всяка година по 7 паралелки и доста време една от 20те най-предпочитани гимназии в страната.

Отново АМ “Хемус” има влияние и в това отношение. Към училищата има пансионери, и това позволява дори на по-далеч живеещи ученици да изберат някое от престижните училища, като имат подходящ удобен транспорт в около 50-70км радиус.

Политически и институционални фактори

Политиката на областната администрация е силно насочена към развитието и поддръжката на инфраструктурата, чистотата и сигурността на града. Именно тези фактори имат ключова роля за интереса към района. Дори за най - малко нарушение се търсят последствия, града е опасан на всичките си 3 изхода с наблюдателни камери което прави почти невъзможно да не се открие потенциален нарушител на закона. Обръща се голямо внимание на хора в неравностойно положение, пенсионери и нуждаещи се от общински жилища с които общината разполага. Събираемостта на данъци е силно повишена което от своя страна довежда до възможността за по - добро развитие.

Фигура 1. снимка на обновения спортен комплекс и част от санираните жилищни сгради

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Извода от анализа е най вече феномена как от едно силно падение, каквото предизвика заобикалянето на магистралата може да се преобърне във възход който вече е толкова голям, че общините Правец и Ботевград, с привлечените инвеститори се превръщат в едни от най-развитите към момента като дори осигуряват транспорт до градове на над 50км за да задоволят нуждата си от работна ръка която на местно ниво не достига. Географското положение, близостта до столицата, добрата управленска практика и законодателство ги правят също така желани от хората които искат да имат по - спокоен и сигурен живот.

Благодарности: доц. д-р инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

Начало - Областна администрация Софийска област (egov.bg)
Правец – Уикипедия (wikipedia.org)

ЗДРАВЕТО И ОКОЛНАТА СРЕДА, ВКЛЮЧИТЕЛНО ЗАМЪРСЯВАНЕТО НА ВЪЗДУХА

Зорница Цветанова

Технически-Университет Габрово, Хаджи Димитър №4, Габрово, България,
rem12@abv.bg

Кореспондиращ автор: rem12@abv.bg

Abstract

Air pollution has serious impact on our health and the environment, and it also leads to significant economic losses. We can easily understand this by looking at aspects:

Health costs: When the air is polluted, people are more likely to get sick, this increases the cost for treatment.

Damage to nature: Pollution harm plants, animals, and water resources.

Prevention costs: Reducing pollution requires investments in technology and green solution like electric cars and clean energy sources.

Keywords: *Air pollution, health and the environment.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Замърсяването на въздуха има сериозно влияние върху нашето здраве и околната среда, а и също така води до значителни икономически загуби.

Лесно можем да разберем това, като разгледаме няколко основни аспекта:

Разходи за здраве: Когато въздухът е замърсен, хората по-често се разболяват от болести, това увеличава разходите за лечения.

Увреждане на природата: Замърсяването вреди на растенията, животните и водата.

Разходи за предотвратяване: За да се намали замърсяването, са нужни инвестиции в технологични и зелени решения като електрически автомобили и чисти енергийни източници.

ИЗЛОЖЕНИЕ

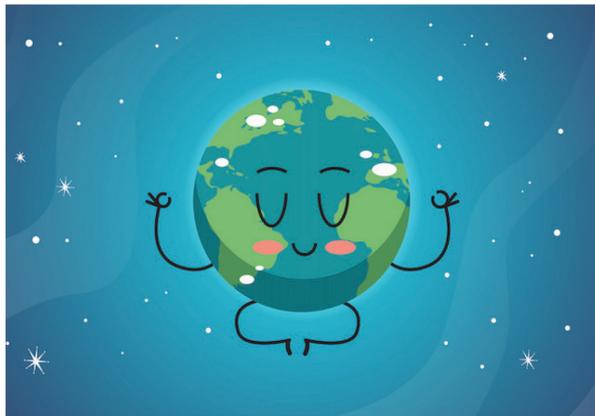
Темата за връзката между здравето на хората и околната среда е изключително важна.

Замърсяването на въздуха вреди на човешкото здраве и околната среда, това е проблем, който всички виждаме, но избираме да пренебрегваме и това води до последици. За да бъдем здрави имаме нужда от чист въздух, чиста вода и здравословна храна. Когато прекарваме време сред природата и чистият въздух се чувстваме добре, но замърсеният въздух и среда много негативно може да повлияе върху нашето ежедневие и живот. Опазването на природата е изцяло в нашите ръце. Начинът по който се грижим за нея, определя нейното състояние. Ако не полагаме достатъчно усилия, това ще доведе до нови и по-сериозни екологични проблеми, включително и до увеличаване на замърсяването на въздуха. Намалването на замърсяването на въздуха ще допринесе за подобряване на съществуващите хронични заболявания, причинени от него, както и за повишаване на работоспособността, което ще има положителен икономически ефект. Това е само една малка част от екологичните проблеми, които можем да решим, ако се стремим да ги намалим или ограничим възможно най-много. Търсенето на най-ефективните решения е ключово за опазването на нашето здраве, така и на околната среда. Може да започнем от инвестиции в технологии и зелени решения като електрически автомобили, които оказват положително въздействие върху околната среда и променят начина, по който мислим за транспорта. Електрическите автомобили излъчват значи-

телно по-малко вредни вещества, те предлагат по-ниски разходи за гориво, защото е по-евтино, освен това електрическите превозни средства имат по-малко движещи се части, което позволява по-ниски разходи за поддръжка. За разлика от традиционните автомобили, които използват изкопаеми горива и излъчват големи количества въглероден диоксид, азотни оксиди и фини прахови частици, електрическите автомобили значително намаляват тези вредни вещества. Те не само подобряват качеството на въздуха, но и допринасят за намаляването на замърсяването на въздуха. Намаляването на замърсяването на околната среда изисква усилия на местно и глобално ниво, като започнем от строго въвеждане на екологични стандарти за индустриалните предприятия и това ще има положителен ефект върху качеството на въздуха, който ние дишаме всеки ден. Когато държавите налагат по-строги екологични стандарти, като контрол върху вещества на замърсители и задължение за прилагане на зелени технологии за пречистване на въздуха, това води до положителен ефект. Намаляването на вредни вещества от индустриалните производства намалява риска от хронични заболявания.

Освен за здравето на хората, въвеждането на строги екологични стандарти ще има и икономически ползи. Все повече страни и компании инвестират в разработването на нови технологии, които намаляват замърсяването или го унищожават напълно. В България също има компании, които работят в разработването на нови екологични технологии за намаляване на замърсяването и опазване на околната среда. Освен замърсяването на въздуха, замърсяването на водите също представлява заплаха за качеството на водата и околната среда. Водата е основен ресурс от който всички зависим, но замърсяването на езера и реки може да доведат до сериозни здравословни проблеми. За да се намали замърсяването на водите, е необходимо прилагане на усилия на местно и глобално ниво, като например технологии за пречистване на замърсени води, които трябва да се внедрят навсякъде, ако е необходимо. Замърсяването на въздуха и водите не само влошава здравето на хората, но също така има значителни икономически последици, като например увеличени разходи за здравеопазване. Замърсяването на въздуха се дължи както на природни процеси така и на човешки дейности. Пренаселеността и начинът на живот на хората водят до увеличаване на отпадъците всеки ден и използват повече природни ресурси, които с времето могат да се изчерпят. За да предотвратим това е важно хората да бъдат образовани за опазването на околната среда и да стимулираме кръгова икономика с дейности като намаляване на отпадъците, рециклиране на отпадъците, повторна употреба на рециклиран преработен продукт или повторна употреба на ресурси. Всеки от нас може да допринесе за опазването на природата като избира по-екологични решения в ежедневието си, освен рециклиране на отпадъци, един от начините е използването на многократни чанти вместо пластмасовите, които употребяваме всеки ден и замърсяват околната среда. Туризмът е един от най-важните сектори в икономиката, който може да пострада от замърсяването на въздуха. Дестинации с чиста природа може да загубят туристи поради лошото качество на въздуха, което води до загуба на приходи за местния и глобален бизнес и икономика. Дестинации, които зависят само от туризма могат да бъдат сериозно засегнати. Фабриците са едни от най-добрите методи за икономическия растеж, но лоши за околната среда, защото предизвикват сериозни екологични проблеми. Фабриците излъчват големи количества вредни вещества, които замърсяват въздуха и също се отразяват негативно на здравето. Фабриците всеки ден произвеждат големи количества отпадъци, които са трудни за преработка и увеличават замърсяването. Необходимо е да се направи балансирано отношение към производствените дейности и намаляване на негативно влияние върху околната среда. Подобряването на екологичните условия предпазва нашето здраве и също така води до по-здравословен начин на живот, което от своя страна води до повишаване на продуктивността и икономиката. В много от големите градове в България се предприемат активни мерки за следване на качеството на въздуха, като същевременно се организират различни информационни екологични кампании. Тези кампании имат за цел да повишат обществената отговорност по отношение на опазването на природата и начина на живот. Замърсяването на въздуха указва влияние върху почвите, когато токсичните вещества попаднат в атмосферата,

те могат да предизвикат различни проблеми за екосистемата. Една от основните цели на тези кампании е да информират гражданите за вредите от замърсяването и да ги насърчат да предприемат действия за намаляване на своя екологичен отпечатък. Това включва засаждане на дървета и зелени площи в градовете, които помагат за пречистване на въздуха. Също така се насърчава използването на възобновяеми енергийни източници като слънчева и вятърна енергия, които са по-екологични.

Фигура 1. Meditating Earth

Таблица 1. Страни, които отбелязват лошо качество на въздуха през 2023 година.

# Държава	Популация	Средно
Бангладеш	169,356,251	164
Пакистан	231,402,117	160
Индия	1,407,563,842	147
Таджикистан	9,750,064	134
Буркина Фасо	22,100,683	128
Ирак	43,533,592	121
Обединени арабски емирства	9,365,145	119
Непал	30,034,989	118
Египет	109,262,178	118
Демократична република Конго	95,894,118	114
България	6,877,743	53

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Чистата природа е необходима, за да се чувстваме здрави и да имаме достъп до основните ресурси, от които се нуждаем. Инвестирането в нови технологии, като електрически автомобили и системи за пречистване на водите, може да ни помогне да подобрим качеството на въздуха и водата. Това не само ще подобри нашето здраве, но и ще увеличи работоспособността. Важно е да се прилагат строги екологични мерки за опазване на околната среда и да образоваме обществото да пазят природата, когато приложим добри решения, можем да създадем по-чиста и устойчива среда за живеене. Време е да поемем отговорност за действията си и да се ангажираме в опазването на околната среда.

Благодарности: доц. д-р инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Здравето и околната среда, включително замърсяването на въздуха - във фокуса на дейността на ЕАОС 2021.
- [2] Air quality index (AQI) and air pollution in Bulgaria 2024.
- [3] Замърсяване на земята и почвата – широко разпространено, вредно и нарастващо 2021.
- [4] Въздействие на електрически автомобили върху природата.
- [5] Често срещани източници на замърсяването на водите 2020.

ДЕПРЕСИЯ И САМОУБИЙСТВЕНИ МИСЛИ КАТО ПСИХИЧНО ЗАБОЛЯВАНЕ И ПРОБЛЕМ В ОБЩЕСТВОТО

Христо Цветанов Асенов

Технически университет – Габрово

Катедра „Компютърни системи и технологии“

Специалност „СКИ“

Кореспондиращ автор: hristoasenov360@gmail.com

Abstract

In this report we are trying to show to the world that depression and suicide are part of our life, and we must help people through hard times. We are reviewing some statistics that show alarmingly large number of people who suffer from depression and people that take away their own life.

Keywords: depression, suicide.

ВЪВЕДЕНИЕ

Добре известен факт е, че броят на хората, които посягат на собственият си живот нараства постепенно и един от големите фактори за това е депресията. Около 5% от населението на света страда от депресия. Средно 14 от 100 000 човека слагат край на своят живот, като тази статистика е стигнала най-високо до 17.6 от 100 000 през месец Май на 2023 година. Самоубийството е третата водеща причина за смърт при хората на възраст между 15 и 29 годишна възраст. Статистики показват че мъжете са по-склонни да посегнат на своят живот, като случаите при мъжете са 3-4 пъти повече от колкото при жените. Време е да си зададем важните въпроси, а именно какво подтиква тези хора да сложат своят край и защо е толкова често срещана причина сред мъжете. Как да предпазим себе си и близките си от тези мисли и действия? Как да забележим че човек е изпаднал в депресия?

ИЗЛОЖЕНИЕ

Нека започнем със световната статистика, като тя до момента (1.10.2024г) показва че повече от 800 000 човека са сложили край на животът си. Средно на всеки 40 секунди човек се самоубива. Причините за самоубийство са многостранни, повлияни от социално, културно, биологични, психологически и фактори на околната среда, присъстващи през целия ни живот. Голям брой от младите хора изпитват затруднения със обучението в училище, биват подложени на подигравки свързани със сексуалната им ориентация, външният им вид, изпитват финансови затруднения, трудно намират работа и за това доста от тях, преценяват че е по-лесно да сложат край на живота си от колко да продължат да се борят дълги години, което е много тъжно. Това показва в какво общество живеем, имайки в предвид че млад човек не вижда живота, като нещо за което да си струва да се живее. Как обаче обществото влияе върху мъжката психика? От доста дълго време насам “обществените роли” натискат мъжете да “възмъжеят”.

Те биват окуражавани да притежават тежък характер, и всяко признание че не всичко е наред се приема като слабост. Мъжете не биват окуражавани да говорят за проблемите си, и когато те имат такива, предпочитат да замълчат и да се справят сами с тях.

Тези мисли са пуснали корени още от детството, когато ни се обяснява че мъжете не трябва да плачат. Депресията при мъжете е доста често срещана, макар те да го обясняват като “стрес” вместо тъга или безнадеждност. Те също така са по-склонни да “лекуват” състоянието си със злоупотреба с наркотични вещества и алкохол. Депресията е често срещано психично разстройство. Тя е разстройство на настроението, което причинява постоянно чувство на тъга и загуба на интерес. Наричано още голямо депресивно разстройство или клинична депресия, то засяга начина, по който се чувствате, мислите и държите и може да доведе до различни емоционални и физически проблеми. Депресиран човек изпитва проблеми с извършването на нормални ежедневни дейности, изпитва празнота, чувства се безполезен и ненужен, сякаш е загубил своя път и цел в живота. Проучванията показват че 1 от 3 жени и 1 от 5 мъже преживяват тежка депресия в живота си. Част от симптомите на депресията биват :

- Лоша концентрация;
- чувство на прекомерна вина или ниска самооценка;
- безнадеждност за бъдещето;
- мисли за смърт или самоубийство;
- нарушен сън;
- промени на апетита и теглото;
- чувство на силна умора или липса на енергия.

Ето и няколко начина да се погрижим за себе си, ако изпитваме депресия:

- Опитайте се да извършвате дейности, които някога са ви доставяли удоволствие;
- поддържайте връзка с приятели и семейството си;
- спортувайте редовно, макар и кратка разходка;
- придържайте се към редовните си навици за хранене и сън колкото е възможно повече;
- избягвайте или намалете употребата на алкохол и не използвайте забранени вещества, които само влошават депресията;
- споделете своите чувства и/или проблеми на някой, на когото имате доверие;
- и най-важното, ако все още изпитвате депресия потърсете професионална медицинска помощ.

Ако имате мисли за самоубийство:

- Запомнете, че не сте сами и много хора са преминали през това, което изпитвате и са намерили помощ;
- говорете с хора, на които вярвате, за това което чувствате;
- говорете със здравен работник, като лекар, психолог;
- ако смятате, че сте в непосредствена опасност да се самонараните, се свържете с наличните служби за спешна помощ или кризисните линии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ако сте човек, който изпитва затруднение в живота със депресия или мисли за самоубийство, не се притеснявайте да потърсите помощ. Стотици хиляди хора слагат край на своя живот годишно. Нека помогнем на себе си и близките си. Понякога на човек просто има нужда да знае, че има хора, които го обичат и са готови да му помогнат. Ако ви е грижа за един човек,

то тогава ще забележите промени в поведението му, когато страда от депресия или самоубийствени мисли. Не се колебайте да потърсите помощ. Ето няколко телефона за връзка с компетентни лица, които биха ви помогнали :

- 02/81 64 892 / 046/662 904 – Български червен кръст (телефони на доверието) – може да се свържете с телефона на доверието, за да поговорите с някого за проблемите, които ви заобикалят и начина, по който се чувствате;
- 112 – единния европейски номер за спешни повиквания в България;
- 02/981 00 06 (спешен кабинет) – Център за психично здраве „Проф. Н. Шипковенски“ ЕООД

Благодарности към доц. д-р инж. Д. Петрова

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <https://ifightdepression.com/bg/start>
- [2] <https://www.worldometers.info/>
- [3] <https://www.who.int/>
- [4] <https://www.healthline.com/>
- [5] <https://ourworldindata.org/>
- [6] <https://www.nature.com/articles/d41586-024-00210-9>.

ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И УКРАИНА

Иван Карагяур

¹Технически университет – Габрово, ул. Хаджи Димитър, 4, гр. Габрово, България

Кореспондиращ автор: vanya4227@gmail.com

Abstract

Bulgaria and Ukraine have strong historical and cultural ties, reinforced after Ukraine's independence in 1991. Bulgaria supports Ukraine's sovereignty, especially after Russia's 2014 annexation of Crimea and the 2022 invasion. While there are internal debates in Bulgaria over military aid, both countries maintain robust trade and energy cooperation, with a focus on regional stability and shared interests.

Keywords: Bulgaria, Ukraine, economic relations

ВЪВЕДЕНИЕ

Отношенията между България и Украйна имат дълбоки исторически корени и се развиват динамично в контекста на съвременната геополитическа обстановка. Двете държави споделят общо културно наследство и исторически връзки, които датират от Средновековието, когато влиянията на различни империи оформят развитието на регионите.

След края на Студената война, България и Украйна установяват дипломатически отношения, които водят до увеличаване на търговията и икономическото сътрудничество. Съществуват множество възможности за развитие в секторите на селското стопанство, енергетиката и туризма, които допринасят за икономическата интеграция между двете страни.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Отношенията между Република България и Украйна са многопластови и обхващат различни сфери като икономика, политика, култура и образование.

Украйна стана родина за най-голямата в света българска диаспора. Според данни на преброяването през 2001 г., на нейната територия живеят около 204,6 хил. души от български произход.

ИКОНОМИЧЕСКО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Отношенията между България и Украйна в туристичния сектор се развиват в рамките на Спогодбата за сътрудничество в областта на туризма. България е атрактивен туристически пазар за украинските граждани. Българската страна е заинтересована от създаването на максимално благоприятни условия за туристически пътувания между двете страни, с цел разширяване на туристическия обмен. След актуализирането на действащата Спогодба за взаимни пътувания на граждани на двете страни през 2004 г., която създава по-добри условия за взаимните пътувания в двете посоки, през 2005 г. броя на украинските туристи посетили страната ни нараства на 83 746. През 2006 г. украинските туристи са 94 214 (ръст – 12,5% спрямо преходната година), през 2007 г. са 101 677, през 2008 г. са 118 566, което потвърждава тенденцията на нарастване на туристическия обмен. Украинските граждани определено имат интерес към туристическата дестинация „България“, особено към почивки по Черноморието. Туристите от Украйна заемат около 13 място за целия период, а българите подреждат Украйна на 20-о място в класацията на предпочитаните дестинации за почивка и отдих.

Двустранни спогодби регламентират отношенията България – Украйна в сферата на автомобилния, железопътния, въздушен и воден транспорт. Основен транспортен проект, с участието на двете страни е проектът за изграждане на Черноморски магистрален път. Бъл-

гария и Украйна са страни-членки на ОЧИС (Организацията за Черноморско икономическо сътрудничество) и в това си качество са приели Меморандума на ОЧИС (Белград 2007 г.) за построяване на Черноморски магистрален пръстен (съгласуван с ЕС) за качествена пътна инфраструктура, свързваща страните от Черноморския басейн с Азия.

България и Украйна са страни и по програмата ТРАСЕКА (Транспортен коридор Европа-Кавказ-Азия), в която участват още 10 страни от Европа и Азия. Програмата предвижда модернизация на съществуващите и изграждане на нови обекти за мултимодални превози и терминали с цел развитие на всички видове транспорт по евроазиатските коридори.

Има обективни условия за засилване на сътрудничеството в областта на инвестициите. С приемането на България в ЕС се създават най-благоприятни условия за работа на чуждестранните инвеститори.

Обемът на инвестициите от Украйна в България за периода 2005 – 2008 г. достига до 22,5 млн.щ.д. Преобладаваща част от тях са в промишлеността и търговията.

По данни на украинската статистика българските инвестиции в Украйна за периода 2000 – 2008 г. достигат 20,7 млн.щ.д. От 112 страни България заема 37 място по брой на чуждестранни инвестиции в Украйна.

Насърчаването на инвестиционната активност и партньорство между български и украински компании е основната цел на българо-украинското сътрудничество в последните години. Обсъждат се условията за осигуряване на свеж финансов ресурс за бизнеса в условията на криза и възможностите за по-лесен достъп до банково финансиране чрез създаване на смесени предприятия с участието на страна-член на ЕС. Има възможност за ползване на ресурс от структурните фондове на ЕС при регистриране на съвместни дружества в България. Български строителни компании ще получат подкрепа за участие в изграждането на спортни съоръжения в Украйна за предстоящото Европейско първенство по футбол през 2012 г., както и на хотели, чието строителство по решение на украинското правителство е освободено от данъчно облагане.

Данните са следните. Преките български инвестиции в Украйна за периода 2001 – 2010 г. възлизат на 30.8 млн. евро. Като някои от тях са придобиването на мажоритарен дял от „Фикосота Синтез“ АД от фабриката за перилно препарати „Оникс“ през 2008 г. Стойността на сделката е част от тригодишен инвестиционен план в размер на 12 млн. долара. Най-значимата българска инвестиция в Украйна е собственост на компанията „Приста Ойл“ и се намира в пристанището на град Одеса.

Украйна е извън първите 20 в класацията на чуждестранните инвеститори в България. За украинските инвеститори са много перспективни секторите на недвижимите имоти, металургията и туризма. Така например компанията „Интерприборсервиз“ ООД е ангажирана да извърши замяна на морално остарелите системи за безопасност с високотехнологично оборудване в АЕЦ Козлодуй.

Търговският обмен между България и Украйна показва значителен ръст през последните години. През 2022 г. стокообменът между двете страни достигна 3,016 милиарда щатски долара, което представлява увеличение от 105.1% спрямо предходната година. Основните стоки, които България изнася за Украйна, включват нефтени масла, минерални или химични торове, медикаменти и стъкло.

През 2024 г. България и Украйна активизираха икономическите си контакти на базата на взаимноизгодно и отворено сътрудничество, особено в контекста на възстановяването на Украйна от последиците от войната с Русия. Това сътрудничество включва и навлизане на пазарите на трети страни въз основа на сътрудничество, а не на конкуренция.

Енергетиката е ключова област на сътрудничество и инвестиции между двете страни. Български компании инвестират в проекти, свързани с енергийната сигурност и диверсификация на енергийните източници в Украйна. Това включва инвестиции в инфраструктура за природен газ и електроенергия.

Секторът на информационните технологии и иновациите също привлича значителни инвестиции. Български и украински компании работят заедно по проекти, свързани с разработка на софтуер, киберсигурност и дигитализация на различни индустрии.

Селското стопанство е друга важна област на инвестиции. Български компании инвестират в украинския селскостопански сектор, като се фокусират върху производство и преработка на зърнени култури, както и върху развитие на модерни агротехнологии.

След войната с Русия, България активно участва в усилията за възстановяване на Украйна. Това включва инвестиции в инфраструктурни проекти, здравеопазване и образование, които са от критично значение за възстановяването на страната.

Стокообмен между България и Украйна (в млн. щ. долари)

Година	Стокообмен в млн. щ. д.	Ръст %	Износ в млн. щ. д.	Ръст %	Внос в млн. щ. д.	Ръст %	Салдо в млн. щ. д.
2014 г.	968,6	-27,3	252,1	-55,6	716,5	-6,1	-464,5
2015 г.	697,3	-28,0	177,2	-29,7	520,1	-27,4	-342,9
2016 г.	612,6	-12,1	157,8	-10,9	454,8	-12,6	-297,0
2017 г.	686,6	12,1	169,5	7,4	517,0	13,7	-347,5
2018 г.	789,2	15,0	222,6	31,3	566,6	9,6	-344,1
2019 г.	983,5	24,6	381,7	71,5	601,8	6,2	-220,0
2020 г.	936,9	-4,7	261,7	-31,5	675,2	12,2	-413,5
2021 г.	1470,9	57,0	480,8	83,3	990,1	46,6	-509,2
2022 г.	3016,4	105,1	1189,2	147,3	1827,2	84,6	-638,1
2023 г.	1964,6	-34,9	910,1	-23,5	1054,5	-42,3	-144,4

Преки инвестиции от Украйна в България (млн. евро)

Период	Поток (нетни трансакции)	Размер (салдо към края на отчетния период)
2014 г.	-2,7	30,3
2015 г.	16,5	44,9
2016 г.	2,5	46,1
2017 г.	-4,9	48,1
2018 г.	10,5	149,9
2019 г.	3,9	159,2
2020 г.	-83,5	89,4
2021 г.	22,3	146,3
2022 г.	37,5	189,7
2023 г.	82,6	322,3

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заключението за отношенията между България и Украйна е, че те са стабилни и основани на взаимна подкрепа, исторически връзки и общи интереси в областта на регионалната сигурност. Въпреки различията по въпроса за военната помощ, сътрудничеството в икономиката и културните връзки остават важни и укрепват двустранните отношения. Търговският обмен между двете страни нараства, като основните сектори включват енергетика, селско стопанство и информационни технологии. Има активни програми за обмен на студенти и съвместни културни инициативи, които укрепват връзките между народите. България участ-

ва в усилията за възстановяване на Украйна след войната, предоставяйки хуманитарна помощ и подкрепа за инфраструктурни проекти. Отношенията имат голям потенциал за развитие, с фокус върху иновации и технологии.

Благодарности: доц. д-р инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

- [1] https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83_%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0
- [2] <https://www.mi.government.bg/foreign-economic-trade-policy/ukrajna/>
- [3] <https://www.bta.bg/bg/news/economy/660070-balgariya-i-ukrayna-aktivizirat-ikonomicheskite-si-kontakti-na-bazata-na-vzaimno>
- [4] <https://www.bia-bg.com/uploads/files/BG%20-%20Ukr&Rus.pdf>
- [5] <https://www.mfa.bg/bg/3134>
- [6] <https://www.bgonair.bg/a/2-bulgaria/359660-kabinetat-reshi-balgariya-sklyuchva-sporazumenie-posigurnostta-s-ukrayna>

БЕЗУСЛОВЕН БАЗОВ ДОХОД (Universal Basic Income)

Корделия Георгиева

*Технически университет - Габрово
Габрово, ул. „Хаджи Димитър“ 4, България
kordelia777@gmail.com*

Кореспондиращ автор: kordelia777@gmail.com

Abstract

Universal Basic Income (UBI) is a social welfare program, that gives periodical minimal funds for everyone that doesn't require any state of employment/unemployment or means-testing. Its foremost idea is to give enough so that the average person has enough to feed all their needs. It's a way to guarantee a basic level of equality and eliminate poorness, giving individuals the right to choose how to live their lives outside of working for minimum wage. With the rise of technology and unemployment, the idea of UBI is getting more appealing, but dividing the social thoughts on its eventual implementation.

Keywords: universal basic income, UBI, basic income, equal income, equality, negative income tax, minimum wage, workers

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът с бедността продължава да расте, въпреки напредването на технологиите. Млади хора вече нямат възможността да построят и поддържат свой собствен дом. С все повече усилия се постига изхранването и отглеждането на повече от едно дете, без да се понижи стандартът на живот на семейството. Екскурзиите са една луксозна мечта, вместо да са част от израстването на личността и възможност за запознаване с нови култури, сблъскване с красотите на природата. Въпреки това, обществото като едно цяло непрестанно продължава да търси начини за подобряване на финансовото положение за всички.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Универсалният базов доход (също Безусловен базов доход, БДД, на англ. Universal Basic Income, UBI) представлява държавна публична социална програма за периодично минимално заплащане, което е безусловно, т. е. не задължава гражданите да имат/нямат работа или да покриват дадени изисквания за бедност. Целта на програмата е да се предостави възможност на всеки да живее финансово по-спокоен живот, като получава достатъчно парични помощи да покрива базовите си нужди като ток, вода, гориво, храна. Въпреки, че все още не е била имплементирана в пълния си вид, с внедряването си такива програми все повече будят дискусии за последиците от такава глобална реформа.

За такива реформи се е говорело още през 16-ти век, като имаме сведения за завършени идеологии и позиции чак през 19-ти. Хенри Джордж, американски политически икономик и журналист, предлага да се създаде пенсионна и инвалидна система, като негово желание е социалната помощ да бъде предоставяна на нуждаещите се „като право“, а не като благотворителна кампания. Неговите идеи дават началото на така наречения Джорджизъм (Georgism) или Single Tax Movement – икономическа идеология, която гласи, че хората трябва да притежават стойността, която сами произвеждат, а икономическата печалба от земи, натурални ресурси и градски населени места, трябва да се разделят поравно на всички членове от обществото.

След Първата световна война Бъртранд Ръсел смята, че Великобритания трябва да приеме нов социален модел, комбиниращ позитивните аспекти на социализма и анархизма, и че базовият доход трябва да е непременно част от това ново общество. Клифорд Хю Дъглас, британски инженер и икономист, се притеснява от факта, че повечето граждани на държавата не могат да си позволят да купуват стоките, които те самите произвеждат. Така той става пионер на движението за социален кредит, комбинация между парична реформа и базов доход. През 1944-1945 г отново британец, икономистът Уилям Беверидж издава предложение за нова социална система, която включва социални застраховки, добавки за бедните граждани и безусловни парични помощи за всички деца. През 60-те години Милтън Фридман измисля т. нар. отрицателен данък върху дохода (ОДД или на англ. Negative Income Tax, NIT). Според него гражданите, които са под прага за минималния доход за живот, трябва да получават помощи от държавата, за да я достигнат, а тези които са над – да изплащат данък на държавата, пропорционално на процента доход, който имат над прага. В средата на 70-те години от конгреса в САЩ е приет акон, подобен на ББД, за данъчен кредит върху дохода (Earned Income Tax Credit, EITC), който представлява държавен кредит без лихва, размерът на който се определя от финансовото положение на лица и семейства, предимно с деца.

С напредването на автоматизацията и изкуствения интелект (ИИ) обект на притеснение са вече изчезващите работни места от различни сфери на икономиката – софтуерно инженерство, администрация, образователна система, изкуство, музикална индустрия. Макар „роботите“ все още да не са навлезли напълно в човешките дейности, бъдещето, в което все по-малко хора работят, е напълно ясно и неизбежно. Това е, защото устремено се стараем да правим животите и трудоемката работа все по-улеснена, за да можем да отделяме време и за другите неща от нашето ежедневие. Въпреки това, безработицата нараства и всява притеснение във всеки от нас. С намаляването на работните места намаляват и възможностите населението да печели някакви основни доходи и да се издържа месец за месец. Тук ББД би бил перфектно решение на проблема. Той може да спаси хора, изпаднали в лошо финансово положение благодарение на технологичния взрив, и да подсури, че всеки може да се възползва от богатството на обществото. Сам Барак Обама вярва, че развитието на ИИ ще доведе до общоприетата нужда от „безусловни пари за всеки“. Известни бизнесмени като Илън Мъск и Андрю Йенг също са изразили своята подкрепа. През 2020 г. кандидат-президентът Андрю заявява, че автоматизацията на производството е пряка причина за загубата на над 4 милиона професии в предприятията. В следствие на това той прави една от бъдещите си програми за ББД от 1 000 долара на месец за всеки възрастен американец.

Малко по-малко подобни на ББД социални програми прокарват пътя си в правителствата на някои държави. Ето няколко примера:

- 1) 2011-2012 г.: Подобен вид програма е изпробван в няколко села в Индия. Резултатът е растеж от 25% в образованието на младите хора.
- 2) 2010 г.: Дава се старт на ББД в цялата си същност в Иран – изплатен на всеки един гражданин, като покрива разходите за гориво, ток и част от хранителните продукти.
- 3) 2016 г.: В Южна Корея всеки 24-годишен гражданин получава право на сигурен доход от 215 долара всяка четвърт от годината. Той е наречен „локална валута“ и може да бъде използвана само в локални бизнеси. Достатъчно успешен експеримент, за да бъде разширен в цялата провинция Кьонги-до – най-населената в цяла Южна Корея, през 2018 г.
- 4) В Канадските градове Хамилтън, Тъндър Бей и Линдсей е в сила 3-годишен план, наподобяващ ББД, който е фокусиран върху бедната част от населението. Той трябва да бъде отнет при започването на каквато и да е работа.
- 5) 2020г.: 3-годишен проект в Германия, който осигурява по 1 200 евро на регистрирали се онлайн хора на случаен принцип, казва, че ББД с такива размери би направил животите на 80% от гражданите по-добри.

COVID-19 се отрази фатално на икономическия свят. Много от хората или загубиха работите си, или бяха пуснати в неясен, временен неплатен отпуск заради невъзможността да излизат от домовете си до супермаркета, а най-вече – да пътуват до работните си места. Като отклик на кризата държавите по света масово предприеха някакъв вид базов доход или помощи, които се раздаваха на безработни. Около 90 различни държави и региони, включително

Съединените щати, Испания, Хонг Конг и Япония представиха временни програми за директен трансфер на пари за своите граждани. В Европа се отвори петиция за „спешен базов доход“, който събра повече от 200 000 подписа.

От 70-те години се говори за решаването на проблема с бедността по недискриминативен начин. По-горе споменахме за т. нар. Отрицателен данък върху дохода (ОДД). Той е известна алтернатива на БДД.

Въпреки, че двете имат различни структури, те имат една обща цел – да намалят процента на бедност в най-нисшите слоеве на обществото. Трябва да разберем, че цената и дистрибутивните последици от двете идеи може да са идентични. Но ако се вгледаме по-обстойно можем да определим, че ОДД може да бъде имплементиран с много по-малко административни дейности (т. е., по-евтино) и по такъв начин, че да се ускори продуктивността на населението (т. е., повече икономически напред за същата цена).

БДД представлява универсален базов доход, който е гарантиран на всеки член от населението, който осигурява определен размер доход безусловно, универсално, редовно и индивидуално. Всеки получава същата стойност, по едно и също време, без значение от работния му статус. Но ако започне работа, неговите допълнителни пари ще бъдат таксувани определен процент. ОДД също е вид гарантиран доход, който би осигурявал определен брой минимални пари на хора, които нямат никакви доходи. Този негативен данък трябва да е с намаляващ процент спрямо всяка единица валута, която дадените хора започнат да получават постепенно. В крайна сметка означава, че всеки гражданин би печелил едни и същи заплати, просто едните имат помощи от държавата, а другите – биват таксувани от държавата.

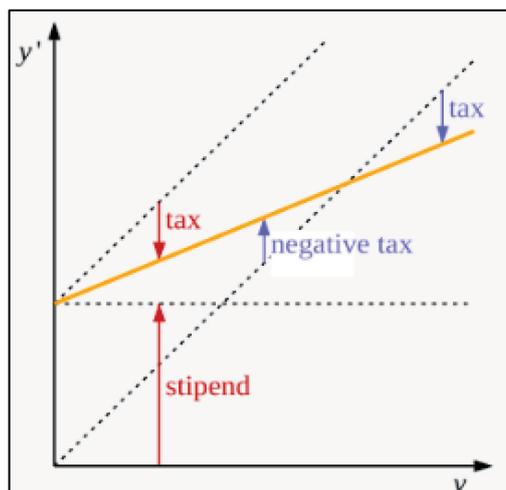
Начинът, по-който повечето хора гледат на БДД срещу ОДД е от гледна точка на цената. Те биха казали, че ОДД излиза по-икономичен. Нека вземем двама работника: единият получава по 500 лв на месец от ОДД и получава данъчна ставка от 50%; другият получава БДД от 1000 лв и се сблъсква с 50% такса на допълнителните си доходи. ОДД не излиза по-икономичен, но изглежда така, защото ОДД е таксуван 50%, но не се брои за такса. Такса, наложена на получените помощи на работника, а не на неговата заплата.

Административните разходи при БДД са потенциално по-малки. Това е така, защото всеки получава еднаква сума, без значение какъв е неговия индивидуален доход. Правителството не се нуждае от допълнителен мониторинг на доходите или други оценки. При ОДД се изисква проследяване на доходите, за да се определи кой има право на помощите и какъв трябва да е техният размер. Също така трябва да се правят периодични корекции и справки, за да се избегнат грешки при плащанията.

Все пак трябва да се гледа комфорта на гражданите – това е главната цел. БДД не зависи от дохода, затова за хората няма директен стимул да работят по-малко, тъй като това няма да им се отрази на финансовия живот. ОДД от друга страна, може да премахне стимула им да работят повече от обикновено, защото това ще доведе до по-големи данъчни ставки и намаляване на индивидуалния ОДД.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Някои критици казват, че безусловният базов доход не е финансово възможно за повечето държави, че наличието на такъв ще доведе до още по-голяма безработица. Че няма справедливост в това всички да получават еднакви възнаграждения, без значение дали допринасят

Фигура 1. Два начина за разглеждане на базовия доход, комбиниран с плосък данък върху дохода, като и двата водят до същия нетен доход: стипендия с конвенционален данък върху дохода над стипендията; отрицателен данък за хора с ниски доходи и конвенционален данък за хора с високи доходи

за доброто на обществото. Феновете на идеята обаче смятат, че е напълно възможно такава програма да бъде финансирана. По принцип неатрактивни работни места ще трябва да подобрят своите условия и заплати, от което гражданите със сигурност ще се възползват. Наличието на базови доходи, покриващи основни нужди, за които не би трябвало изобщо да мислим, ще подтикне хората към търсене на професия, насочена към техните индивидуални интереси и таланти. Ще ги подтикне да работят за общото благо, а не само за паричната печалба.

Благодарности: доц. д-р Д. Петрова

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Universal basic income, Wikipedia, wikipedia.org.
- [2] Negative Income Tax is Not Cheaper Than Universal Basic Income, Nor is Guaranteed Income 'More Progressive' by Excluding the Rich, UBI Guide, scottstantens.com.
- [3] Basic income is less radical than you think, Vox, vox.com.
- [4] The Relative Cost of a Universal Basic Income and a Negative Income Tax, ResearchGate, researchgate.net.

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И СПЕЦИФИЧНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В БЪЛГАРИЯ

Мирослав Христов Райков

¹Технически университет – Габрово

5300, Габрово, ул. „Х. Димитър“ 4, България

Специалност: “Социални дейности“

Кореспондиращ автор: miroslavraykov@abv.bg

Abstract

Non-governmental organizations are an important part of the development of civil society and play a key role in shaping civic activity, protecting the interests of society and solving significant problems. At the same time, as a form of organized association, the non-governmental sector in each country is influenced by the legislation in force, the available support and civic activism. This report provides an overview of the Bulgarian legislation, on the basis of which the main characteristics of NGOs in Bulgaria are deduced. In order to highlight the specific context in our country and to identify leading challenges, the results of two national surveys are presented.

Keywords: non-government organization, civil society,

ВЪВЕДЕНИЕ

Неправителствените организации (НПО) са независими и доброволни организации, които са създадени от граждани, с цел защита на интересите на обществото. Поради тяхната независимост и принципа на самоуправление, НПО играят важна роля в гражданското общество и предлагат решения на редица обществени проблеми. През последните десетилетия интензивното развитие на НПО и тяхното навлизане в разнообразни сектори като: опазване на околната среда, предоставяне на социални услуги на уязвими групи, здравеопазване и здравни грижи, култура, защита на човешките права, борбата срещу дискриминацията и др., ги превръща във водещи „играчи“ при определяне на действащите политики и формирането на обществените отношения. Европейската комисия посочва, че около 80% от източниците на финансиране в рамките на съюза са насочени към НПО.[2] По-конкретно, НПО са финансово подкрепени в областите: „Социално приобщаване, равенство на половете и равни възможности“; „Култура и медии“; „Насърчаване на гражданското участие“; „Транспорт, енергетика и ИКТ“; „Хуманитарна помощ“ и „Развитие на иновации и научни изследвания, чрез разнообразни европейски програми [2]. От една страна, тези сфери са изключително актуални за развитието на съвременното общество, а от друга, подкрепата към НПО от страна на ЕК показва, че техния принос е оценен изключително високо. Предвид това, в рамките на доклада се проследяват основните характеристики на НПО в България, от гледна точка на законодателството, както и се акцентира на резултати от проучвания, които показват конкретни предизвикателства пред тяхното развитие в национален контекст.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Обществените отношения в областта на НПО в България, се регулират от Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ)[3]. В основата на българското законодателство стои право на българските граждани за сдружаване, регламентирано в Конституцията. Съгласно законодателството, всички създадени по силата на този закон организации имат качеството на юридическо лица. Законът за юридическите лица с нестопанска цел урежда необходимите правни стъпки за придобиване и загубване на качеството на юридическото

лице с нестопанска цел (ЮЛНЦ), като засяга всички въпроси по неговото учредяване, регистрация, устройство, дейност и прекратяване. [3]

Категорично е посочено, че юридическите лица, създадени по силата на този закон не могат да извършват политическа, религиозна и синдикална дейност. По този начин закона урежда правната уредба на два основни вида организации: **сдружение и фондация**[1].

Възникването на тези организации се реализира на два етапа: учредяване и регистрация. Учредяването е процесът, при който юридически или дееспособни физически лица изразяват своята воля за създаването на ЮЛНЦ, като определят всички основни обстоятелства, които следва да бъдат заявени за вписване в съда на етапа на регистрация.

За да се регистрира вече учредено юридическо лица, председателя/учредителя подава заявление с придружаващи документи до окръжния съд по адрес на управление с искане за вписването му в съдебния регистър[1].

Нормативната уредба създава еднакви условия за учредяване, регистрация и начин на осъществяване на целите, както на сдруженията, така и на фондациите. Общите характеристики на двата вида организации са, че те не разпределят печалба, не са ограничени в избора на целите си и областите, в които да работят. Основната разлика между сдруженията и фондациите, се състои в това, че фондациите нямат членове. Допълнителната разлика е свързана и с органите на управление, като при сдруженията има минимум един върховен орган в лицето на Общото събрание и един управителен орган – Управителен съвет, докато при фондациите органите на управление, било то еднолични или колективни зависят от волята на учредителите. Подобни характеристики и специфики на НПО са характерни и за другите европейски страни, но литературните източници, изтъкват че като юридическо лице фондациите имат повече разновидности в практиката[7].

Така например *според дейността си*, фондациите се разделят на оперативни и дарителски. Оперативните фондации разработват собствени програми и проекти, в които инвестират средства. Дарителските фондации функционират само, за да акумулират средства от разнообразни източници и да ги разпределят по определени критерии между индивидуални лица и организации. *Според формата на собственост* фондациите се разделят на държавни, корпоративни, общински и частни. Държавните фондации се създават с държавни средства и функционират самостоятелно или към министерства, със собствен управителен съвет и директор. Върху тях се упражнява държавен надзор. Корпоративните фондации представляват особени структури с отделен управител и се създават със средства, отделени от печалбата на корпорацията. Тези фондации обикновено носят името на корпорацията и предоставят дарения под различна форма на индивидуални лица и нетърговски организации. Общинските или колективни фондации са оперативни фондации, тъй като разработват самостоятелни програми. Те представляват основен регионален източник на дарения за голяма част от нетърговските организации. Частните фондации се наричат още независими или семейни фондации. Те се създават най-често в резултат на оставено наследство с цел да се избегне плащането на данъци или да се реализира благотворителната идея на основателя на фондация.

В зависимост от целите, които си поставят, фондациите се разделят на генерални и специфични. Генералните фондации имат разнообразни цели и подкрепят проекти в различни области. Този вид фондации разполагат с професионален персонал от специалисти и експерти. Подпомагат предимно нетърговски организации и индивидуални лица, които се ползват с високо обществено доверие. Фондациите със специфични цели обикновено са малки и подкрепят само проекти в определена област – например археология, литература, театър и др. Голяма част от тези фондации са оперативни фондации, които развиват собствени програми. *Фондациите могат да бъдат разграничени и според големината и разположението си* на: международни, национални, регионални и местни. [7].

Отчитайки основните аспекти на устройството, целите и видовете НПО в България може категорично да се установи, че те са поставени в сходна нормативна среда. Единствената разлика е възприетото деление на НПО в частна и НПО в обществена полза[6], което не е характерно за други страни в Европа.

От нормативната уредба е видно, че НПО в България имат същите специфични характеристики, а именно: те са юридически лица и имат правен статут, не са подчинени на правителството, не са обвързани с политическа дейност или религиозни разбирания, доброволни са, самоуправляващи се и въпреки, че извършват стопанска дейност, ползват приходите от нея за нестопанската си цел. Следователно българските НПО притежават същите характеристики като подобни организации в рамките на Европа, но пред тях има специфични предизвикателства.

През 2023 г. са проведени две мащабни изследвания на Институт за отворено общество, насочени към проследяване на динамиката на развитие на НПО в България, както и осветляването на субективното отношение към тези организации в България и Норвегия. [4] [5]:

При проследяването на динамиката на развитие на НПО в България през 2023 г. и съпоставяне на получените резултати с подобно изследване реализирано през 2017 г. Институт за отворено общество прави следните няколко извода[4]:

1. В търговският регистър, Агенцията по вписванията и в регистъра на ЮЛНЦ има регистрирани 26 хил. НПО, като 70% от тях са сдружения. Териториалното разпределение на действащите НПО в България показва, че те предимно се намират в столицата. Наличните данни и анализът на авторите посочва, че независимо от големия брой регистрирани организации, не всички са активни и извършват дейност.
2. В рамките на изследването са очертани основните предизвикателства на тези организации в България, а именно липсата на финансиране, недостатъчна подкрепа от страна на държавата и липсата на професионалисти.
3. Като основни източници на финансиране са посочени програмите на ЕС, управлявани от ЕК, а според 70% от участниците в цитираното национално и представително проучване споделят, че ЕС значително подкрепя развитието на гражданското общество в България.

Повече подробности за динамиката на развитие на НПО в България и конкретните предизвикателства в национален контекст дават данните, получени при сравнение на ситуацията в България и Норвегия[5]:.

В рамките на изследването прави впечатление факта, че българските НПО не се радват на обществено доверие, като доверието в правосъдието и медиите е значително по-ниско в България. Сравнителният анализ показва още, че в България секторът на НПО е по-малък и едва 20% от българските граждани членуват в неправителствена организация. Липсата на доверие на обществото, несъвършенства на правната рамка, политическия натиск и ограничения капацитет оформят уникалният контекст и специфичните обществени фактори, които формират гражданската активност в България.

Представените характеристики и данни от изследванията позволяват да се направи следните изводи:

1. НПО в България имат същите характеристики, вменени в законодателството. Българските НПО са автономни, доброволни, ориентирани към значими обществени каузи. Принципът на самоуправление и свободно определяне на целите и нестопанската им дейност би следвало да води до по-голямо обществено доверие и да насърчаване на гражданската активност.
2. Сравнителният анализ и изнесените субективни данни от Институт за отворено общество показват, че НПО в България се радва на по-ниско доверие в обществото, изпитва финансови затруднения и усеща липса на специалисти. Тези предизвикателства обясняват защо НПО в България са по-малко на брой, повече са концентрирани в столицата и обхващат по-малко на брой членове.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

НПО са важна част от гражданското общество и играят съществена роля за подобряване на живота на хората и за укрепване на демокрацията. НПО насърчават гражданите да се включат в решаването на обществени проблеми и оформят облика на гражданското общество.

во. Членството в НПО е доброволно, като членовете на НПО работят за постигане на общи цели без финансови стимули, провокирани от тяхната обществена значимост. В България има специфично законодателство, което регулира устройството, функционирането и дейността на юридическите лица. На тази основа НПО в България имат същите характеристики като сродни организации в Европа. В същото време секторът в България се характеризира със специфични предизвикателства, които отразяват националния контекст.

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2416C/05.03.2024 г.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Български център за нестопанско право. Прозрачност, публичност и отчетност на НПО (2024), <https://bcnl.org/analyses/prozrachnost-publichnost-i-otchetnost-na-npo-2024.html>
- [2] European Commission, официален уебсайт: https://commission.europa.eu/funding-tenders/how-apply/eligibility-who-can-get-funding/funding-opportunities-ngos_bg
- [3] Закон за юридическите лица с нестопанска цел, в сила от 01.01.2001 г.(Обн. ДВ. бр.81 от 6 Октомври 2000г.) <https://lex.bg/laws/ldoc/2134942720>
- [4] Институт за отворено общество (2023) Динамика на неправителствения сектор в България, Фондация „Институт за отворено общество“ ISBN: 978-954-2933-72-4
- [5] Институт за отворено общество(2024).Компас на гражданската активност: Сравнителен анализ на гражданската активност в България и Норвегия, https://osis.bg/wp-content/uploads/2024/06/Bulgaria-Norway-comparative-report_V.pdf
- [6] Маврова, Б.; Управление и контрол на организация с нестопанска цел, Изд.“Албатрос”, София, 1999.
- [7] Пожаревска, Р. Организациите с нестопанска цел в процеса на присъединяване към европейската общност, Научни трудове, Т.1, УНСС,С., 2005, с.231-246.

МАРКЕТИНГОВО ПРОУЧВАНЕ С ЦЕЛ ИЗБОР НА СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТЪРГОВСКИ ОБЕКТ

Таня Иванова

Технически университет – Габрово,
Ул. „Хаджи Димитър” 4, гр. Габрово, България

Кореспондиращ автор: Таня Иванова: taniaomv@gmail.com

Abstract

A company offering school supplies, office supplies and children's toys is looking for an answer to the question: Will a strategy based on increasing the area of the sales outlet, expanding the range of products offered and improving customer service lead to an increase in market share? In order to answer this question, a marketing research was planned and carried out using the survey method. A questionnaire was drawn up and a paper questionnaire survey was completed. The sample is non-random, in retail and recreational locations. The analysis of the obtained data confirms the hypothesis that the choice of a development strategy by increasing the sales area, combined with the offer of new products and services, will be successful, and this would lead to an increase in the store's market share and revenues.

Keywords: marketing research, marketing strategy.

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременни условия във всяка фирма възникват проблеми, по които маркетинговият екип трябва да вземе решение, понякога в отсъствието на достатъчно информация. В случай, че наличните информационни източници не предоставят необходимата информация, се налага планиране и изпълнение на маркетингово проучване и ако фирмата не разполага с достатъчен ресурс да го възложи и да заплати на специализирана агенция, ще трябва да използва квалификацията и опита на собствения си персонал, който да се справи със задачата.

В маркетинговата теория съществуват множество определения за маркетинговите проучвания, даващи приоритет било на изследователската им (и научна) същност, било на практическата им приложимост при разработване на маркетинговите решения. Без да пренебрегваме едното или другото, за целите на настоящото изложение, можем да приемем като определение следното: Маркетингово проучване е целенасоченото набиране, обработка и анализ на информация по конкретен маркетингов проблем, имащо за цел да подпомогне изработването на решение за преодоляване на проблема или откриване и оползотворяване на маркетингови възможности [1, с.46-47].

Фирма „Х 2013“ ЕООД работи в сферата на търговията и услугите от 2013 г. Основната и дейност е продажба на ученически пособия, офис консумативи и детски играчки. В съвременните пазарни условия е изключително трудно налагането на пазара на подобен вид търговия. Необходими са максимални усилия за борба с конкуренцията и то при наличието на ограниченията и трудностите, които съдържа обкръжаващата бизнес среда в момента. Фирмата следва маркетингова стратегия различна от тази на конкурентите, базираща се на иновативност, богат асортимент от продукти, предоставяне на все по-голям брой и вид услуги.

Един от основните въпроси, на които мениджмънтът на фирмата търси отговор е: Целесъобразно ли ще бъде да се разшири продуктовата гама и площта на търговския обект и дали това ще доведе до разширяване на пазарния дял.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Дефиниране на проблема на маркетинговото проучване, определяне на основните изследователски въпроси и избор на метод за набиране на данни

След началната ориентация в управленската ситуация и проучването на нейния контекст изследователят трябва да е в състояние да дефинира в точни термини управленския и изследователския проблем. *Управленският проблем се отнася до това, какво управленците трябва да направят, докато маркетинговият изследователски проблем се отнася до това каква информация е нужна, за да се разреши управленският проблем* [2, с.39], [3, с. 41]

При извършване на ситуационен анализ беше дефиниран проблем във фирмата – необходимост от разширяване на пазарния дял. Стратегията за постигане на тази цел би могла да включва осигуряване на повече работно пространство (увеличаване на площта на търговския обект), съчетано с разширяване на асортимента предлагани продукти, което да доведе и до по-добро обслужване на клиентите. Фирмата се нуждае от отговор на въпроса: Дали такава стратегия би била успешна? По този начин а основата на фирмения проблем се дефинира темата на проучването – основният информационен проблем, чието решаване ще подпомогне вземането на маркетингово решение, обуславящо пазарния успех.

Проблемът (темата) на проучването може да се дефинира така: Ще доведе ли до увеличаване на пазарния дял стратегия, базирана на увеличаване на площта на търговския обект, разширяване на асортимента на предлаганите продукти и подобряване на обслужването на клиентите ?

На тази основа се определят основните изследователски въпроси:

- Ако увеличим търговската площ на магазина, това ще увеличи ли продажбите?
- Ако разширим асортимента от стоки и услуги, това ще привлече ли повече клиенти?
- Подобряването на обслужването и обстановката в магазина въздейства ли върху удовлетвореността на клиентите?
- Какви са предимствата и недостатъците на фирмата спрямо конкурентите?

По всеки от тези въпроси се издигат следните изследователски хипотези:

- Увеличаването на търговската площ ще улесни избора на клиента и ще доведе до отделяне на повече време за разглеждане на продуктите и достатъчно време за спокоен избор;
- Разширеният асортимент от продукти в няколко желани области (за лична употреба, за подарък, за консумативи в работна среда), както и въвеждането на допълнителни услуги ще доведе до повишаване на задоволеността на клиентите;
- Подобряването на обслужването и обстановката в магазина ще въздейства положително върху удовлетвореността на клиентите;
- Недостатък на фирмата спрямо магазините, принадлежащи към големи търговски вериги е по-малкият асортимент, а предимство е индивидуалното обслужване и приятната среда за пазаруване.

За да се отговори на всеки от така формулирани въпроси и да се потвърдят или отхвърлят хипотезите, е необходимо да се изберат източници и методи за набиране на данни.

Източник на набираните количествени полеви (първични) данни е пазарът, състоящ се от потенциални и текущи клиенти в рамките на общината, в която е базиран магазинът. Избран е методът на допитване, чрез анкета с хартиен въпросник. Извадката е неслучайна, по удобство, в местата на продажба и отдих. Извадката обхваща 355 респонденти.

2. Въпросник за набиране на първични количествени данни

Здравейте, г-не/г-жо, правим проучване за фирма „X“ ЕООД. Благодарим ви, че отделите време за изследването. Вашето мнение е от изключително важно значение за нас и ще помогне да подобрим нашите продукти и услуги. Проучването е напълно анонимно и конфиденциално и ще бъде използвано само за целите на фирмата.

1. Какво е вашето общо мнение за предлаганите стоки и услуги на магазина ?

-
2. Колко често използвате или закупвате продукт/услуга от Магазин „X” ?
- повече от веднъж седмично;
 - веднъж седмично;
 - веднъж месечно;
 - веднъж на 6 месеца;
 - много рядко.
3. Каква е вашата обща удовлетвореност от продуктите/услугите, които се предлагат?
- доволни;
 - по-скоро доволни;
 - нито доволни, нито недоволни
 - по-скоро недоволни;
 - недоволни.
4. Качеството на обслужване задоволява ли ви ?
- да, напълно;
 - по-скоро да;
 - нито да, нито не
 - по-скоро не;
 - не.
5. Каква е вашата обща удовлетвореност от цените на предлаганите продукти/услуги ?
- ниски са;
 - задоволителни са;
 - за мен няма значение;
 - малко високи са;
 - много високи са.
6. Колко често препоръчвате продуктите/услугите на Магазин „X” ?
- винаги;
 - често;
 - рядко;
 - много рядко;
 - никога.
7. Какви подобрения или добавки бихте препоръчали?
-
8. Има ли нещо, което искате да споделите за вашите взаимодействия с магазина?
-
9. Каква е вашата методика за комуникация с магазина (възможни са няколко отговора)?
- на място;
 - по телефона;
 - онлайн (по електронна поща, фейсбук страница и др.);
10. Какво е вашето предпочитание за плащане при покупка?
- в брой;
 - с карта;
 - по банка.
11. Какво е общото ви мнение за асортимента на продуктите и услугите?
- винаги намирам;
 - рядко намирам;
 - има, но не точно каквото търся;
 - не намирам;
 - нямам мнение.
12. Харесва ли ви аромата, който се усеща, когато влезете в магазина?
- да, много;

- б) задоволителен е;
 - в) не съм забелязал/а/;
 - г) силен е;
 - д) не ми харесва.
13. Ще ви бъде ли по приятно, ако има музика докато разглеждате продуктите?
- а) да;
 - б) няма значение;
 - в) не.
14. Покупката Ви най-често лична за Вас ли е или за подарък?
- а) за мен;
 - б) за подарък;
 - в) и двете неща.
15. Ако магазина разполага с кафе, по-приятно ли ще ви бъде да го посещавате?
- а) бих дошъл да пия кафе;
 - б) бих съчетал покупка и пиене на кафе;
 - в) нямам мнение;
 - г) идвам само с цел покупка;
 - д) не няма да ми е приятно.
16. Склонни ли сте да направите импулсивна покупка?
- а) да;
 - б) понякога;
 - в) никога.
17. Случвало ли Ви се е да влезете с ясна цел да купите един продукт, а да купите и друго?
- а) да;
 - б) често;
 - в) рядко;
 - г) много рядко;
 - в) никога.
18. Има ли случай, в който не сте намерили продукт, който сте търсили?
- а) много пъти;
 - б) рядко;
 - в) никога.
19. Какъв е продукта, който сте търсили, а не сте намерили?
.....
20. Намирате ли нови продукти, които сте видели на реклама и сте решили да закупите?
- а) да, винаги;
 - б) понякога;
 - в) не знам дали предлагат;
 - г) много рядко;
 - д) никога.
21. Служителите в магазина успяват ли да ви помогнат в избора, когато сте затруднен/а/?
- а) да, винаги;
 - б) доста пъти;
 - в) понякога;
 - г) рядко;
 - д) никога.
22. Бихте ли желали магазина да предлага доставка до домовете?
- а) да ;
 - б) бих се възползвал понякога;
 - в) за мен няма значение;

- в) само, ако ми се наложи;
 - г) не .
23. Ще ви бъде ли по удобно да разгледате продуктите в сайт на магазина?
- а) да, предпочитам;
 - б) бих се възползвал;
 - в) не използвам такива услуги
24. Харесва ли ви декора в магазина ?
- а) да, много;
 - б) донякъде;
 - в) не съм забелязал/а/
 - г) не много;
 - д) не.
25. Според Вас чистотата в магазина на ниво ли е ?
- а) да ;
 - б) повечето пъти;
 - в) не съм забелязал;
 - г) не всеки път;
 - д) не .
26. Бързо ли се ориентирате към стоката, която търсите с влизането ви в магазина?
- а) да;
 - б) по-скоро да;
 - в) понякога;
 - г) по-скоро не;
 - д) не.
27. Предпочитате ли да отидете в по-голяма верига магазини, които предлагат такъв асортимент от стоки или бихте избрали нашия магазин ?
- а) да;
 - б) понякога;
 - в) рядко;
 - г) само в определени случаи;
 - д) никога.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След изпълнение на планираното маркетингово изследване данните бяха обработени и получените резултати бяха анализирани. Обобщено, те могат да бъдат представени така:

Издигнатите в началото хипотези в по-голямата си част бяха потвърдени. Качеството на обслужване е оценено като по-скоро високо, както и съществуващият декор и чистотата в магазина. Въпреки това, обслужването би могло да се подобри чрез въвеждане на допълнителни услуги, например доставка на поръчките по домовете.

Предимство би било, ако се предостави възможност, пазаруването в магазина да се съчетае с отход на кафе.

По отношение на комуникациите на фирмата предпочитанията на клиентите са разнообразни. Очертава се сегмент потребители, предпочитат спестяване на време и усилия чрез онлайн информиране и пазаруване, но има и такива, които предпочитат реалната среда, общуването и съчетаването на пазаруване с приятно прекарване на свободното време.

Цените на предлаганите продукти са определяни от респондентите най-често като задоволителни, т.е. отговарящи на потребителската стойност за клиентите. Прави впечатление и сравнително високият брой респонденти, които споделят, че са склонни и към импулсивни покупки.

Асортиментът е по-беден в сравнение с този, който предлагат големите вериги магазини. Разширяването на търговската площ, съчетано с обогатяване на асортимента би допринесло за задоволяването на повече потребности и увеличаване на пазарния дял на магазина.

Като извод от направения анализ се потвърждава хипотезата, че възприемането на стратегия на развитие чрез увеличаване на търговската площ, съчетано с предлагане на нови продукти и услуги би довело до увеличаване на пазарния дял и приходите на магазина.

Научен ръководител: доц. д-р Веряна Боева

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2415С

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Николова, А., В.Боева, Основи на маркетинга, изд. Екс-Прес, Габрово, 2013.
- [2] Желев, С., Маркетингови изследвания, изд. „Стопанство”, София, 2008
- [3] Corner, P., Research Request Star Can Enhance Use of Results, *Marketing news* 19 (January 1985).

РАЗКРИВАНЕ НА РЕЛЕВАНТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗА ПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ПРОДУКТ ФИТНЕС ДОБАВКА С НАТУРАЛЕН СЪСТАВ

Илияна Андреева

Технически университет – Габрово,
Ул. „Хаджи Димитър” 4, гр. Габрово, България

Кореспондиращ автор: Илияна Андреева: ilianaandreeva@abv.bg

Abstract

MShbH protein shake is a new product made entirely from natural ingredients that could have good sales potential. In order to reveal the relevant characteristics on the basis of which the product can be successfully positioned, a marketing research was planned and conducted. The research uses the focus group discussion as a qualitative method for gathering information, and the survey as a quantitative method. The results of the marketing research bring out the following relevant features: natural composition of the product and innovative packaging - recyclable, more convenient to use and more practical as a cut. Positioning is done using all the tools of the marketing mix.

Keywords: marketing, marketing research, positioning

ВЪВЕДЕНИЕ

Пазарът е съвкупност от всички потенциални потребители на дадена стока или услуга и посредниците, които създават допълнителни предпоставки за осъществяване на процесите на размяна. Като имаме предвид това, можем да кажем, че целите които си поставя маркетинговата стратегия, отразяват общата концепция за внедряване на нов продукт.

Сегментирането на пазара и позиционирането на продукта в предпочитания сегмент са пряко свързани. Сегментирането дава отправни точки за създаване и производство на продукт, който съответства в най-голяма степен на потребностите и предпочитанията на избрания целеви пазар. Позиционирането пък е свързано със самото налагане на продукта като най-добре удовлетворяващ тези потребности и предпочитания. Сегментирането дава идеи за характеристиките, които трябва да има продуктът, за да удовлетвори най-добре потребностите на избрания сегмент. Позиционирането убеждава потребителите, че това е действително така [1, с. 134-135].

Всеки фитнес център предлага богат набор от фитнес уреди и услуги, за да може да постигне максимално удовлетворение на своите клиенти. Проучванията показват, че във всеки фитнес център се предлагат различен вид добавки, но подобен продукт със състава и бъдещите ползи от употребата му, до сега не е предлаган на пазара. *Протеинов коктейл MShbH* е нов продукт, произведен изцяло от натурални съставки, който би могъл да има добър потенциал за продажби. Това е продукт, който може да се използва във всички фитнес центрове в България. С цел да се разкрият релевантните характеристики, на базата на които успешно може да се позиционира продуктът е планирано и проведено маркетингово изследване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

При позиционирането на един продукт фирмата може да се базира на една от трите стратегии и съответстващите им позиционни подходи: стратегия на диференциация, стратегия на разходно лидерство и стратегия на фокусиране. При стратегията на диференциацията фирмата акцентира върху уникалността на продукта чрез открояване на характеристики като качество, дизайн, обслужване, начин на дистрибуция, страна на произход и др. [3, с. 218].

За позициониране на продукта *Протеинов коктейл MSHbH* е подходяща стратегията на диференциация с използване на подхода позициониране по продуктова характеристика [3, с. 222]. За да бъдат разкрити релевантните характеристики, на базата на които това може да се осъществи успешно, трябва да се направи маркетингово изследване.

Маркетингово изследване

Най-общо, стратегиите и изследователските програми за набиране на данни са три типа: формулативна, дескриптивна и експериментална (каузална).

Формулативна програма се използва, когато целите са свързани с по-точното дефиниране на изследователския проблем, издигане на хипотези, генериране на идеи за разработка на изследователския инструментариум и др. Методите, използвани при тази програма са по-слабо структурирани и дават на изследователите по-широки възможности за креативност [1, с. 59]. В рамките на формулативната програма се използват качествени методи за набиране на данни.

За целите на настоящото изследване, с цел очертаване на възможни релевантни характеристики за позициониране на продукта е проведена дискусия във фокус група.

Груповите дискусии могат да бъдат дефинирани като метод за събиране на информация чрез спонтанно обстойно дискутиране на предварително определен кръг от въпроси от ad hoc създадени малки групи от хора, ръководени от изследовател (който най-често се нарича модератор) [2, с. 79].

В случая фокус групата е съставена от осем респонденти, редовно посещаващи фитнес зали. На респондентите са показани мостри и разяснения за продукта и са им поставени няколко основни въпроса, по които да дискутират:

1. Какво е отношението ви към протеиновите коктейли като фитнес добавка?
2. А това, че протеинов коктейл MSHbH е продукт с натурален състав от значение ли е за Вас?
3. От значение ли е за Вас, че протеинов коктейл MSHbH е съвместим с други фитнес добавки ?
4. Какъв вид фитнес добавки предпочитате – натурални или синтетични?
5. Има ли значение за вас, че протеинов коктейл MSHbH е в рециклираща се опаковка?
6. Интересува ли Ви, че опаковката може да се използва многократно в определеният от производителя срок?
7. Познавате ли друг вид фитнес добавка под формата на коктейл с натурални съставки, която сте срещали на пазара?

В резултат на проведената дискусия се очертават следните хипотези:

- Част от посещаващите фитнес зали не използват фитнес добавки поради опасения, че те са вредни за здравето. Част от тях са склонни да опитат такава, която е с натурален състав.

- За потребителите има значение, че опаковките могат да се рециклират или използват многократно.
- Предпочитанията на повечето използващи фитнес добавки са в полза на натуралните.
- Участниците в дискусиата не познават или не могат да си спомнят за други марки и видове срещани на пазара фитнес добавки под формата на коктейл с натурални съставки.

На основата на издигнатите хипотези е планирано количествено маркетингово изследване по метода на допитването. То се осъществява чрез хартиен въпросник, разпространяван във фитнес залите и чрез имейл анкета сред посетители на фитнес зали, чиито имейли са в база данни за посещаващи фитнес зали потребители. Анкетната карта съдържа изображения на продукта и започва с кратко придружаващо писмо:

Здравейте, уважаеми/а господине/госпожо,

Правим проучване относно нов продукт – Протеинов коктейл MSHbH и бихме искали специално вашето мнение, като лоялен клиент на фитнес зала, от която имаме Вашите данни. Уведомяваме Ви, че данните Ви няма да бъдат използвани и разпространявани, а ще бъдат използвани единствено за целите на изследователското проучване. Анкетата ще бъде кратка. Благодарим предварително за отделеното време!
Вашето мнение е важно за нас!

Въпросник

1. Използвате ли фитнес добавки?

- Да, всеки ден
- Да, при всяко посещение на фитнес зала
- Да, няколко пъти седмично
- По-рядко
- Никога не съм използвал/а (*ако това е отговорът Ви, моля отговорете на следните допълнителни въпроси*)

1.1 Не използвам защото:

- Не мисля, че съставките описани върху етикета на продукта отговарят на истината
- Набавям си необходимите вещества с правилно хранене
- Е вредно за здравето

1.2 Бихте ли участвали в разяснителен семинар на тема – фитнес добавки?

- Да
- По-скоро да
- По-скоро не
- Не

1.3 На какъв лектор бихте се доверили?

- Фитнес инструктор
- Медицински специалист – диетолог
- Представител на фирма, дистрибутираща фитнес добавки, който е запознат със състава, свойствата и резултатите от употребата на този тип продукти

1.4 Ще Ви бъде ли полезно да отговаряме на Ваши запитвания по имейл?

- Да
- Не

2. Бихте ли опитали новата фитнес добавка с натурални съставки - протеинов коктейл MSHbH?

- Да

- b) Не
- c) Може би

3. Бихте ли предпочели продукт протеинов коктейл MSHbH, заради натуралният му състав?

- a) Да
- b) Не
- c) За мен това не е от значение

4. Бихте ли предпочели продукт протеинов коктейл MSHbH заради рециклиращата се опаковка?

- a) Да
- b) Не
- c) Това няма значение

5. Бихте ли предпочели продукт, който е пакетирани на дози съобразени с теглото на потребителя?

- a) Да, това е за предпочитане
- b) Да, но не е от първостепенно значение
- c) Това не е критерии за мен
- d) Не

6. Изпитвате ли затруднение при използването на фитнес продукти с разфасовка от 1000 гр.?

- a) Да (ако това е отговорът Ви , моля отговорете на въпроса от стр.10)
- b) Не

6.1 Забелязвам следните недостатъци на продукта :

(можете да посочите повече от един отговор)

- a) Не мога да го оползотворя до изтичане срока на годност
 - b) Количеството е голямо и с времето променя вкуса си
 - c) Продуктът е хигроскопичен, попива влага и това го прави негоден за употреба
 - d) Опаковката е голяма и заема много място
 - e) Опаковката не е удобна за ползване. При отваряне се разпилява част от продукта
 - f)
- (моля, напишете отговор, който не намирате в горе посочените)*

7. Бихте ли препоръчали продукт протеинов коктейл MSHbH на други ваши познати?

- a) Да, защото е с натурален състав
- b) Да, защото е нов продукт
- c) Не
- d) Не, защото не използвам фитнес продукти

8. Моля посочете вида на населеното място на което живеете?

- a) Областен град
- b) Град, който не е областен център
- c) Село
- d) Не желая да отговоря

9. Работите ли?

- a) Да
- b) Не
- c) Не желая да отговоря

Извадката е изпълнена с общо 450 респонденти. При разпространението и във фитнес залите тя е извадка „по удобство”, а изборът на респондентите от базата данни е случаен. След обработката на резултатите се очертават следните изводи :

- Най-голяма част от респондентите използват фитнес добавки няколко пъти седмично или по-рядко.
- Тези, които не използват фитнес добавки, посочват като причина това, че те са вредни за здравето.
- Част от тях биха се доверили на медицински специалист, който да разясни свойствата и начина на употреба на фитнес добавки с натурален състав;
- За повечето от запитаните, използващи фитнес добавки, натуралният състав на продукта е от значение.
- За приблизително половината от използващите фитнес добавки рециклиращата се опаковка е от значение.
- Част от респондентите изпитват затруднения при ползването на продукта заради неудобна опаковка, като предполагаемите причини са посочвани почти равен брой пъти. Това показва, че като по-удобна би била оценена по-малка разфасовка.
- Повечето от тези, които използват фитнес добавки и предпочитат такива с натурален състав, живеят в областни градове и са работещи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

При позиционирането на продукт Протеинов коктейл MSHbH се използва стратегията на диференциация чрез подхода *позициониране по продуктова характеристика*. В резултат на проведеното маркетингово изследване са разкрити следните релевантни характеристики: **натурален състав** на продукта и **иновативна опаковка** – рециклируема, по-удобна за използване и по-практична като разфасовка. Позиционирането се извършва, като се използват всички инструменти на маркетинговия микс. От промоционалните инструменти, подходящи за позиционирането на продукта ще се използва информираща реклама на сайтове, свързани с фитнес тренировки и предлагане на фитнес уреди, а също и реклама и информация в самите фитнес зали. Предлагат се и безплатни лекции и статии в интернет с участието на известни медицински специалисти и фитнес инструктори. На следващ етап се прогнозира и хоризонталното разпространение на информация между самите потребители, което създава доверие в най-голяма степен.

Научен ръководител: гл. ас. д-р Цанка Златева-Петкова

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2415С

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Николова, А., В.Боева, Основи на маркетинга, изд. Екс-Прес, Габрово, 2013.
- [2] Желев, С., Маркетингови изследвания, изд. „Стопанство”, София, 2008.
- [3] Желев, С., Г. Младенова и авторски колектив, Маркетинг, изд. Комплекс УНСС, София, 2013.

ИНТЕГРАЦИЯ НА ДЕЦА С АУТИЗЪМ

Александра Ганева, Вероника Богданова
Технически университет, гр. Габрово, България

Кореспондиращ автор: veronikabogdanova05@abv.bg

Abstract: *The following report is about textbook and methods for teachers who is working with autistic childrens. The way they have to be treated, how to have properly attitude to help them socialize.*

Keyword: Autism, autistic childrens

ВЪВЕДЕНИЕ

Аутизмът е нарушение в развитието, засягащо способността за общуване и взаимодействието със заобикалящия свят. Проявява се в ранното детство, преди 3-годишна възраст, и се диагностицира по симптомите от аутистичния спектър, проявяващи се в този период. По-големите деца, тийнейджъри и възрастни не развиват аутизъм.

Аутизмът може да варира от лек до тежък. Среща се около четири до пет пъти по-често при момчета, отколкото при момичета. Характерно за аутизма е затрудненото възприятие на околния свят, често придружено и от забавено интелектуално развитие.

Въпреки, че не го разглеждаме, като заболяване, все пак говорим за лечение.

Ключът към лечението на аутизма е ранното разпознаване на признаците и симптомите на нарушенията от аутистичния спектър при кърмачета и малки деца.

Аутизмът е разстройство, а не заболяване. Редица са когнитивните разстройства, които попадат в категорията на аутизма, като аутистично разстройство, детско дезинтегративно разстройство, первазивно разстройство на развитието и синдром на Аспергер и други.

Интеграцията на деца с аутизъм означава да се накарат да почувстват, че те принадлежат към група. Друга цел на интеграцията е да получат поощрения и ясни граници. Важно е също така да знаят, че са способни и важни за другите членове на групата. Това е от основно значение за тях, за да получат помощ, да установят отношения с едно или повече от децата в тази група.

Най-важните хора в един такъв процес на интегриране са учителите. Затова те трябва да бъдат добре обучени, подготвени и с желание да се отнесат към процеса. В противен случай начинанието няма да има успех. Важно звено, разбира се е и родителският апарат. Родителите на такива деца често се чувстват отхвърлени и неразбрани от обществото и също се нуждаят от подкрепа, интеграция и психологическа помощ.

Група специалисти се събира и създава учебник, който да обучава и насочва учителите, които се занимават с деца от аутистичния спектър.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Разстройствата от аутистичния спектър принадлежат към категорията термини „чадър“, състояща се от пет начални условия от детството, известни като генерализирано разстройство на развитието (PDD). PDD обхваща група от пет разстройства, които имат неврологична основа; те са причинени от мозъчно разстройство, което засяга как индивидът мисли, комуникира и взаимодейства с другите.

Труд на четирима автори, които в две части са събрали основни опорни точки, на

които да стъпят учителите, занимаващи се с такива ученици. Засегнати са основните модели в аутистичния спектър, дадени са примери, казуси, които да ориентират и насочат педагозите към адекватни реакции в тяхната работа. Адекватното обучение, поведение и реакции на учителите при работата си с децата-аутисти е ключово за добрия напредък и качествена социализация на тези деца. Незнанието и неразбирането на начина на възприятие и протичане на мисловната дейност, е основна причина за самовглъбяване и утежняване на състоянието на дете, което не е диагностицирано навреме или грешно.

Когато става дума за деца със специални потребности, на преден план излиза въпросът къде да бъдат обучавани те. Родители, учители, специалисти обсъждат този въпрос и търсят най-подходящия вариант за детето, защото безспорно, всяко дете има право да получи образование. В Декларацията от Саламанка се казва, че „всяко дете има основното право на образование и трябва да получи възможност да достигне и овладее приемливо ниво на знания.” Освен това „всяко дете има уникални качества, интереси, способности и образователни потребности. Образователните програми трябва да се създават така, че да вземат под внимание широкото разнообразие на тези качества и потребности.” В тази Декларация се казва също, че „децата със специални образователни потребности трябва да имат достъп до обикновените училища, които да им осигурят педагогика, насочена към детето и неговите нужди. Обикновените училища, ориентирани към включване на такива деца, са най-ефективното средство за борба с дискриминационните отношения – те създават гостоприемна общност, изграждат толерантно общество и постигат образование за всички. Нещо повече – те осигуряват действено образование за мнозинството от децата и подобряват ефективността и в крайна сметка рентабилността на цялата образователна система.”

Точно това е и същността на интеграцията на децата със специални образователни потребности – да учат в масово училище, заедно със своите връстници, обградени от достъпна и подкрепяща среда и съобразено с техните възможности обучение, индивидуални образователни програми, ресурсно подпомагане, специалисти, дидактически материали, помагала и т. н.

Ето защо учебникът със заглавие „Аутизъм“ е една доста подробна и насочваща разработка, която би се оказала много полезна при работа с деца аутисти именно в аспекта на интегриране. В него са разгледани подробно видовете, как да се подхожда към всеки от него. Дадени са насоки за реакция и поведение на обучаващите, примери взети от практиката на специалисти с опит в сферата. Доста подробно са описани стъпките за това, какво може да бъде променено във възприятието на децата, за да се постигне ефект от работата им в група.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ако се позовем отново на Декларацията от Саламанка, която очертава приоритетните области на интеграцията на децата със специални образователни потребности. Една от тях е Образование в ранна детска възраст. Успехът на интегрираното училище до голяма степен зависи от ранната идентификация, оценка и стимулиране в ранна детска възраст на детето със специални нужди. Това означава в предучилищната възраст на детето да се полагат такива грижи и образователни програми, които да подпомагат ранното физическо, интелектуално и социално развитие на „специалното“ дете и готовността му за училище.” На това ниво програмите трябва да включват принципа за интеграцията, да са разработени по специален начин, като съчетават предучилищна дейност и здравни грижи в ранна детска възраст. *(Декларация от Саламанка, Испания, юни 1994 г.)* «На практика, учителите от специализирани училища без да са против приобщаващото образование се чувстват в конфликт и срещу политиките на НПО и официалните институции, защото в тях те не виждат приоритет на индивидуалният подход и преценка, а разчитат, зад действията и промените в нормативната база, зад медийните публикации и материали, стремеж към „тотална“ интеграция, която от тяхна гледна точка е напълно невъзможна и дори вредна.» **“ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ И ОТНОШЕНИЕ КЪМ ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ”** – изследване на агенция Алфа Рисърч Реалността е следната – имаме обща подкрепа на политиката, но мненията се разминават в оценките „интеграция, приобщаване”, на „кого” и „доколко“, тъй като децата са различни и за жалост не всички са подходящи за интегриране. И въпреки стремежа да бъдат премахнати т.нар. специализирани училища, за някои деца и родителите им те биха били единствен вариант да се докоснат до образование и училищна среда.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Аутизъм-наръчник за учители - Клаудия Даниела Мъчука, Юлия Бълуцою, Раду Кътълин Пуркару, Михаела Елена Филип.
- 2 Декларация от Саламанка, Испания, юни 1994г.
- 3 Обществени нагласи и отношение към приобщаващото образование-изследване на Алфа Рисърч.
- 4 Psiholozi.com

ВЛИЯНИЕТО НА „АРСЕНАЛ“ АД И КОМПЛЕКС „МАРИЦА ИЗТОК“ ВЪРХУ ИКОНОМИКАТА НА ОБЛАСТ СТАРА ЗАГОРА И СТРАНАТА КАТО ЦЯЛО

Калоян Пенков Колев

Технически университет – Габрово

ул. Хаджи Димитър 4, Габрово, България, info@tugab.bg

Кореспондиращ автор: kokichakolev@gmail.com

Abstract

This report will present the impact of the presence of the two largest employers in the Stara Zagora region – "Arsenal" AD near Kazanlak and Maglizh, and TPP "Maritsa East" near Radnevo and Galabovo – on the economy.

Keywords: companies, economy, influence, Stara Zagora region

ВЪВЕДЕНИЕ

„Арсенал“ АД е предприятие, базирано в Казанлък, занимаващо се във военната индустрия. Произвежда основно стрелково и артилерийско въоръжение, боеприпаси, барути, капсули, пиротехнически изделия, твърдосплавни инструменти и др.

„Марица Изток“ е комплекс от топлоелектрически централи, разположен в югоизточната част на България. Той е един от най-големите производители на електрическа енергия в страната и играе важна роля в енергийния сектор на България. Комплексът включва няколко блока, които работят основно с въглища, добивани от близките мини. ТЕЦ "Марица Изток" е известен с високото си производство на електрическа енергия, но също така е обект на критики заради екологичните си въздействия, свързани с емисиите на въглероден диоксид и други замърсители. В последните години се предприемат мерки за модернизация и намаляване на екологичния отпечатък на централата.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Област Стара Загора е един от ключовите икономически региони в България, известен със своето индустриално развитие и значими предприятия. Областта има една от най-високата средна работна заплата в страната. В центъра на икономическата активност в региона стоят две важни компании: „Арсенал“ АД и комплекс „Марица Изток“. Този доклад ще разгледа влиянието на тези две структури върху икономиката на областта, като акцентира на тяхната роля в заетостта, инвестициите и социалното развитие.

„Арсенал“ АД е крупно многофункционално инфраструктурно предприятие, в което работят средно около 8 000 служители. Разполага с заводи в близост до град Казанлък и град Мъглиж, и двата разположени в северната част на област Стара Загора. Основано през 1990 година, като специализира в производството на оръжейни системи и военна техника. Историята на предприятието е свързана с прехода на България от социализъм към пазарна икономика, когато много от държавните предприятия преминават през значителни промени.

В началото „Арсенал“ АД наследява традициите на предишни оръжейни заводи, които са работили за армията и за износ. С времето компанията започва да се адаптира към новите условия на пазара, като инвестира в модерни технологии и иновации. Тя разработва нови продукти, включително стрелково оръжие, боеприпаси и различни системи за сигурност.

След влизането на България в НАТО започва и производството на оръжия и боеприпаси, които отговарят на стандартите на НАТО.

През годините „Арсенал“ АД успява да се утвърди като важен играч на международния оръжеен пазар, като изнася продукцията си в множество държави. Компанията се стреми да отговаря на съвременните изисквания за качество и безопасност, като същевременно поддържа традиционните си ценности.

Днес „Арсенал“ АД е известен не само в България, но и в чужбина, и продължава да играе важна роля в отбранителната индустрия, като се фокусира върху иновации и устойчиво развитие.

Предоставянето на работа на толкова много хора допринася за увеличаване на доходите на населението и подобряване на жизнения стандарт. В заводите работят както хора от околията, така и от Стара Загора. Наличието на множество работни места подпомага населението, с което също се мотивира оставането по родните им места поради наличието на сигурен, стабилен и добър живот, както и предоставен транспорт до работното място от Стара Загора и Казанлък.

Обобщено, положителните черти са следните:

- **Работни места:** Компанията е един от основните работодатели в региона, предоставяйки хиляди работни места. Това е особено важно за местната икономика, тъй като осигурява доходи на много семейства.
- **Икономически растеж:** Чрез своето производство и износ „Арсенал“ АД допринася за икономическия растеж на региона. Приходите от продажби на оръжия и военна техника увеличават местния брутен вътрешен продукт (БВП).
- **Инвестиции:** Компанията инвестира в модернизация на производствените мощности и технологии, което може да доведе до повишаване на производителността и конкурентоспособността на местната индустрия.
- **Верига на доставки:** „Арсенал“ АД създава верига от доставчици и партньори, което допринася за развитието на местния бизнес и икономика. Много малки и средни предприятия зависят от поръчките на компанията.
- **Данъчни приходи:** Чрез своите операции „Арсенал“ АД генерира данъчни приходи за местната и националната администрация, които могат да бъдат използвани за финансиране на обществени услуги и инфраструктура.
- **Технологичен напредък:** Компанията е в крак с иновациите в отбранителната индустрия, което може да доведе до технологичен напредък и развитие на нови технологии, които могат да бъдат приложени и в други сектори на икономиката.
- **Социална отговорност:** „Арсенал“ АД може да играе роля в социалната отговорност, като подкрепя местни инициативи, образователни програми и социални проекти, което допринася за подобряване на качеството на живот в региона.

Арсенал не е и без своите отрицателни черти:

- **Екологични проблеми:** Производството на оръжия може да доведе до замърсяване на околната среда, включително замърсяване на въздуха и водите, както и генериране на опасни отпадъци.
- **Социални последици:** Оръжейната индустрия често е свързана с конфликти и насилие, което може да доведе до негативни социални последици в региони, където се използват произведените оръжия.
- **Етични въпроси:** Производството и търговията с оръжия повдигат етични въпроси относно отговорността на компаниите за последствията от техните продукти.
- **Репутационни рискове:** Свързаността с оръжейната индустрия може да доведе до негативна обществена реакция и репутационни рискове, особено в контекста на глобалните конфликти и хуманитарни кризи.

- Трудови условия: В някои случаи условията на труд в оръжейните заводи могат да бъдат проблематични, включително въпроси, свързани с безопасността на работниците. През годините е имало множество инциденти, в които са загивали невинни животи. Това е една причина, поради която някои не биха желали да работят в предприятието. Инцидентите стават поради трудови злополуки или целенасочени саботажи.

Другият голям играч на пазара, този път южно от Стара Загора, е комплекса „Марица Изток“. Историята на комплекса започва с откритията на значителни находища на лигнитни въглища в района на Раднево и Гълъбово, което води до изграждането на мините и електрическите станции. Първоначално комплексът е създаден с цел да осигури енергийни ресурси за индустриализацията на България и да задоволи нарастващото търсене на електрическа енергия.

През годините „Марица Изток“ преминава през различни етапи на развитие, включително модернизация на технологиите и разширяване на капацитета. Комплексът включва няколко въглищни мини и електрически станции, които произвеждат значителна част от електричеството в страната.

Положителните характеристики на комплекса са:

- Работни места: Комплексът е един от основните работодатели в региона, предоставяйки около 8 000 работни места в мините и електрическите станции.
- Енергийна сигурност: „Марица Изток“ играе ключова роля в осигуряването на енергийна сигурност за България, като произвежда значителна част от електричеството в страната.
- Развитие на инфраструктурата: Комплексът е допринесъл за развитието на инфраструктурата в региона, включително пътища, транспортни мрежи и комуникации, което улеснява достъпа до ресурсите и подобрява свързаността.
- Образование и обучение: Комплексът често работи в партньорство с образователни институции, за да осигури обучение и квалификация на работниците. Това повишава уменията на местната работна сила и допринася за дългосрочното развитие на региона.
- Подкрепа за местния бизнес: Комплексът може да предоставя възможности за местни компании, които предлагат услуги и стоки, свързани с енергийния сектор, като строителство, поддръжка и доставки.
- Социална стабилност: Съществуването на голям работодател като „Марица Изток“ може да допринесе за социална стабилност в региона, като намалява безработицата и осигурява икономическа сигурност на семействата.

Отрицателните влияния също не са за пренебрегване:

- Въздействие върху качеството на въздуха: Изгарянето на въглища в комплекса води до емисии на вредни газове като въглероден диоксид, азотни оксиди, фини прахови частици и серен диоксид, които могат да причинят проблеми със здравето на хората и да допринасят за климатичните промени.
- Въздействие върху водните ресурси: Използването на вода за охлаждане на енергийните съоръжения може да доведе до загрязване на водата в река Марица и да причини проблеми за водните организми. Процесите на добив и обработка на въглища могат да доведат до замърсяване на местните водоизточници с токсични вещества и тежки метали.
- Въздействие върху почвата: Изхвърлянето на отпадъци от енергийния комплекс може да замърси почвата и да причини проблеми за растителността и животните в околността.
- Въздействие върху здравето на населението: Излагането на населението на вредни емисии и замърсяване на въздуха и водата може да причини проблеми със здравето, като например респираторни проблеми, рак и други заболявания.
- Въздействие върху околната среда: Изграждането на енергийния комплекс и свързаните с него инфраструктури може да причини унищожаване на природни хабитати и да намали биоразнообразието в околността.

- Социални въздействия: Работата в комплекса може да бъде свързана с опасни условия на труд, а също така може да доведе до социални конфликти в местните общности, особено ако има опити за закриване или намаляване на дейността.
- Зависимост от въглицата: Дългосрочната зависимост от въглищната енергия може да затрудни прехода към по-чисти и устойчиви източници на енергия.
- Изселване и заличаване на населени места: През годините поради разрастване на рудниците са били заличени до момента 5 села – Търговище, Овчарци, Голяма и Малка Детелина и Гледачево. Предвижда се в близките години да бъдат изселени и заличени селата Бели бряг и Трояново. Това изселване от родните места и тяхното затриване води до смут и несигурност сред потърпевшите, които биват принуждавани да продадат своите къщи, за да се преселят в близки селищни пунктове.

Като цяло бъдещето на комплекс „Марица Изток“ е изключително несигурно. В последните години той е на загуба откъм приходи. Все повече се говори за намаляване на мощностите и способностите му, че дори и за закриване. Тези мерки целят по-малко замърсяване и преход към употреба на зелени и устойчиви източници на енергия.

	Наименование	Населено място	Брой служители (средно) 2022	Брой служители (средно) 2023	Общо приходи 2022 (хил. лева)	Приходи от оперативна дейност 2021 (хил. лева)	Приходи от оперативна дейност 2022 (хил. лева)	Ръст/спад (%)	Печалба 2021 (хил. лева)	Печалба 2022 (хил. лева)
1	ТЕЦ Марица изток 2 ЕАД	Ковачево	2 322	2 342	4 008 990	1 353 160	4 008 855	196	-137 426	1 189 727
2	Ей И Ес - ЗС Марица изток 1 ЕООД	Гълъбово	*	*	1 331 207	1 075 317	1 331 207	24	134 947	- 531 313
3	Мини Марица-изток ЕАД	Раднево	524	518	865 196	626 055		- 100	- 17 089	7 552
4	Арсенал АД	Казанлък	6 811	8 064	753 743	500 327	644 202	29	81 805	167 414
5	Ригъм - 4 - ТБ ООД	Стара Загора	49	50	375 549	215 010	374 632	74	272	10 198
6	Дайнинг Енерджи ЕООД	Гълъбово	16	17	311 498	81 220	308 462	280	13 899	10 992
7	Зара - Е ООД	Стара Загора	48	47	276 595	164 269	276 592	68	674	5 874
8	М+С Хидравлик АД	Казанлък	1 347	1 390	223 003	152 813	223 003	46	18 921	32 933
9	Кастамону България АД	Горно Сахране	353	334	165 832	138 976	165 825	19	- 2 254	- 4 163
10	Загорка АД	Стара Загора	418	400	145 244	125 756	145 228	15	8 235	331

Фигура 1. Класация на предприятията в област Стара Загора според размера на приходите за 2022 г. и данни за печалбата

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение „Арсенал“ АД и комплекс „Марица Изток“ играят ключова роля в икономиката на област Стара Загора и страната като цяло въпреки някои от негативите. Днес „Марица Изток“ все още остава ключов фактор за енергийния баланс на България, като продължава да играе важна роля в икономиката на региона и страната. Те не само че осигуряват значителна заетост и инвестиции, но и влияят на социалното и икономическото развитие на региона.

Благодарности: доц. д-р инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Икономически годишник на регион Стара Загора, <https://chambersz.com/wp-content/uploads/2024/07/economic-yearbook-stara-zagora-region-bulgaria-2024.pdf>

- [2] История на “Арсенал” АД, https://www.arsenal.bg/History_BG.pdf
- [3] ARSENAL Company Profile, <https://www.arsenal-bg.com/company-profile-12>
- [4] ДОКЛАД ЗА ЕКОЛОГИЧНА ОЦЕНКА НА ПРОЕКТ НА ПУРБ В ИЗТОЧНОБЕЛОМОРСКИ РАЙОН 2016-2021, https://earbd.bg/files/File/EO%20PURB/za%20print_IBR_pdf/DEO_IBR_05.12.pdf
- [5] Две села очакват изселване заради разширяването на мини Марица Изток, <https://bntnews.bg/news/dve-sela-ochakvat-izselvane-zaradi-razshiryavaneto-na-mini-marica-iztok-1208426news.html>
- [6] „Мини Марица-Изток“ е на изкуствено дишане – едва плаща заплати, <https://www.economic.bg/bg/a/view/mini-marica-iztok-e-na-izkustveno-dishane-edva-plashta-zaplata>
- [7] "Мини Марица изток" поглъщат нови села, <https://www.duma.bg/mini-maritsa-iztok-poglashtat-novi-sela-n203254>
- [8] Марица-изток – Уикипедия, <https://bg.wikipedia.org/wiki/Марица-изток>.

СИНДРОМ НА ДЕФИЦИТ НА ВНИМАНИЕТО И ХИПЕРАКТИВНОСТ ПРИ ДЕЦАТА. СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ В РАЗВИТИЕТО НА ДИАГНОСТИКАТА И ЛЕЧЕНИЕТО

Никол Найденова Пиринска

Технически университет-Габрово, Факултет „Стопански“,
специалност „Социални дейности“

Кореспондиращ автор: niki0624@abv.bg

Abstract

This report aims to present the essence of attention deficit hyperactivity disorder in children, the modern possibilities of diagnosis and treatment. Symptoms begin in childhood and can affect daily life, including social relationships and performance at school or work. ADHD is well known among children and teenagers, but many adults also have the disorder. The application of innovative treatment methods and technologies are a prerequisite for improving the social functioning of children with ADHD.

Keywords: ADHD, developmental disorder

ВЪВЕДЕНИЕ

Синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност (СДВХ) е невноразвитийно разстройство, което най-често се диагностицира в предучилищна и училищна възраст, като процента на клинично диагностицираните случаи в световен мащаб варира между 7% до 11%. Проучване установява, че 58,1% от децата са имали умерена или тежка форма на синдрома и 77,9% са имали поне още едно съпътстващо разстройство. [7] Съпътстващите разстройства включват поведенчески проблеми като тревожност или депресия и проблеми в развитието като трудности при ученето или забавено речево развитие.

СДВХ се характеризира с проблеми с концентрацията, вниманието и контрола на импулсите, като затрудненията оказват негативно влияние върху ежедневието и поведението. Децата със СДВХ изпитват затруднения да седят неподвижно, да следват указания и инструкции, като често действат, преди да обмислят нещата. Лесно се разсейват при изпълнението на задачи, дори когато се опитват да се съсредоточат върху работата си. Тези затруднения често водят до проблемно и неадаптирано поведение, конфликти у дома, неуспехи в училище и проблемни взаимоотношения с връстниците.

Научните изследвания показват, че в около 90% от случаите, симптомите и техните последици персистират в зряла възраст. Някои от симптомите могат да намалеят с времето, защото възрастните успяват да развият механизми на компенсирание. Много възрастни днес със СДВХ никога не са били диагностицирани, поради не доброто познаване на проблема.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според различни научни източници синдромът на дефицит на вниманието и хиперактивност, известен още като ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder), може да се дефинира „като постоянно разстройство на вниманието и/или хиперактивност, което нарушава функционирането или развитието на индивида. Нарушението може да се проявява чрез проблеми с концентрацията, задържането на вниманието, импулсивност или двигателна хиперактивност, които не съответстват на възрастовите стандарти на детето или възрастния“ [1] Международната класификация на болестите (ICD-11) на Световната здравна организация

описва СДВХ като поведенческо разстройство, характеризиращо се с липса на внимание, повишена импулсивност и хиперактивност. Тези симптоми трябва да се наблюдават в различни контексти (например у дома и в училище) и да водят до значителни проблеми в социалната, академичната или професионалната функция. [5]

Предполага се, че децата с Хиперактивност и дефицит на вниманието срещат сериозни затруднения с устойчивостта на вниманието и задържането на интереса към задачите. Това затруднение може да отсъства по време на игра или при занимания, които са интересни за детето. За съжаление проблемът с вниманието е най-ясно изразен в учебни ситуации, особено при изпълнение на скучни и повтарящи се задачи, домашни или други занимания, в които детето се включва по задължение. Barkley отбелязва, че през годините в опити да се дефинират проявите на ХАДВ и да се изведат най-ясните симптоми, които дават основание на изследователите да считат, че индивидът има наличие на това нарушение, е възникнала нуждата от консенсус. [6] На международен симпозиум през 1988, се приема, че за да има индивидът наличие на ХАДВ, трябва да покрива поне следните критерии:

- Информация за проблеми в активността и вниманието, получена от възрастни, касаеща поне две различни обстановки (у дома, в детско заведение, в клиника);
- Потвърждение за поне три или четири затруднения в активността и три или четири във вниманието;
- Начало преди 7 годишна възраст;
- Продължителност на проявите поне две години;
- Значимо завишени резултати при приложение на методите на изследване на проявите на Хиперактивност и дефицит на вниманието в скалите за изследване на родители и учители. [6]

Според Пирьова ХАДВ е поведенческо отклонение, което създава сериозни проблеми от ранна детска възраст. Тя отбелязва като основни характеристики импулсивност, усилен двигателна активност, затруднения в концентрацията и устойчивостта на вниманието. [4]

В определянето на наличие или отсъствие на клинична изява, свързана с ХАДВ, Боянова, Станкова подчертават необходимостта от продължително и внимателно наблюдение, тъй като при децата с ХАДВ, проблемите с вниманието и импулсивността са тежки и интензивни. Това е основната разлика между детето, което има нарушения във функционирането като резултат от висока активност и дефицит на внимание и приятното, буйно, приказливо и будно дете. Това разграничаване е трудно, особено в по-малката възраст. [2]

Признаци, симптоми и диагностициране

Признаците и симптомите на ХАДВ обхващат две основни ключови области: *невнимание и хиперактивност/импулсивност*. Някои деца проявяват симптоми само от първата група, други по-скоро от втората група, но повечето деца, диагностицирани с ХАДВ, имат симптоми и от двете групи.

Диагностицирането на ХАДВ може да се направи чрез критериите на Диагностичен и статистически наръчник на психичните разстройства 5-а ревизия (DSM-5). DSM-5 е диагностичен и статистически наръчник за психични разстройства.

Симптоми на невнимание според DSM-5:

- Често не обръща внимание на детайлите и прави грешки в училище и на работа;
- Често има затруднения да задържа вниманието си при изпълнението на задачи или игрови дейности;
- Не слуша когато му се говори директно;
- Бързо губи фокус и лесно се отклонява;
- Среща затруднения при организирането на задачи и дейности;
- Не харесва или не желае да се ангажира със задачи, които изискват продължително умствено усилие;

- Често губи неща необходими за задачи (училищни принадлежности, книги, документи);
- Лесно се разсейва от външни стимули;
- Забравя за ежедневните си дейности, като например писане на домашни, а за по възрастните- плащане на сметки.[1]

Симптоми на хиперактивност според DSM-5:

- Често се върти и тропа с крака или пляска с ръце;
- Често напуска мястото си в ситуации, в които трябва да стои седнал;
- Тича или се катери в ситуации, в които това е неподходящо;
- Не може да играе или да изпълнява други дейности тихо;
- Винаги е в движение сякаш е „задвижвано от двигател“;
- Говори прекалено много. [1]

Точната причина на СДВХ не е известна, но се смята, че са включени разлики в развитието на области в мозъка, отговорни за вниманието и контрола на поведението.

Тези разлики могат да бъдат причинени от гени, които **наследяваме** от родителите си (СДВХ се предава в семейството), увреждане от излагане на **токсини** (като олово, цигарен дим или алкохол в утробата) или други фактори (преждевременно раждане или нараняване на главата).

Има разлика в симптомите при различните възрасти. Те се разпределят най-общо в четири възрастови групи.

Възраст от 2 до 5 години:

- детето непрекъснато се движи, върти или извършва някаква дейност;
- не може да стои мирно по време на хранене, четене, слушане на приказка и др.;
- има нужда от непрекъсната стимулация и движение, скача от играчка на играчка, променя фокуса на дейността си и е неспокойно, нервно;
- детето е много нетърпеливо, често прекъсва другите, не чака реда си в игрите или се включва, докато другите играят, без да попита;
- не играе само или почти не играе самостоятелно, защото има нужда от непрекъснати насоки и контакти;
- затруднява се да контролира емоциите си, често избухва в ежедневни ситуации, плаче;
- не контролира импулсите си и често губи контрол, когато някой не е съгласен с него;
- проявява агресивно, безотговорно и безразсъдно поведение, когато играе и може да нарани себе си или другарче;
- задава много въпроси, но не изчаква да получи отговорите им;
- трудно контролира движенията си, много е импулсивно и по тази причина често се наранява, докато играе;
- понякога детето се отдава на мечти в негов вътрешен свят;
- когато си ляга, не може да заспи лесно и не иска да остане в леглото.

Възраст от 5 до 10 години:

- разсейва се лесно от движещи се хора около него или от собствените си мисли;
- не дава играчките си на другите деца, не чака реда си и е много нетърпеливо;
- реагира емоционално, не контролира емоциите си според ситуацията;
- детето говори, когато от него се очаква да мълчи и да слуша;
- детето не обръща внимание на инструкциите, които трябва да изпълни;
- детето не чака реда си, прекъсва другите и създава конфликти;
- оставя въпросите на контролното или домашната не попълнени, въпреки че знае отговорите им;
- спира със задачите, преди да са завършени докрай;
- дълго време, след като родителят е отказал нещо на детето, то продължава да спори с него.

Възраст от 10 до 15 години:

- разсейва се лесно от движещи се хора около него или от собствените си мисли;
- не дава играчките си на другите деца, не чака реда си и е много нетърпеливо;
- реагира емоционално, не контролира емоциите си според ситуацията;
- детето говори, когато от него се очаква да мълчи и да слуша;
- детето не обръща внимание на инструкциите, които трябва да изпълни;
- детето не чака реда си, прекъсва другите и създава конфликти;
- оставя въпросите на контролното или домашната не попълнени, въпреки че знае отговорите им;
- спира със задачите, преди да са завършени докрай;
- дълго време, след като родителят е отказал нещо на детето, то продължава да спори с него.

Възраст от 15 до 18 години:

- разсейва се лесно от движещи се хора около него или от собствените си мисли;
- не дава играчките си на другите деца, не чака реда си и е много нетърпеливо;
- реагира емоционално, не контролира емоциите си според ситуацията;
- детето говори, когато от него се очаква да мълчи и да слуша;
- детето не обръща внимание на инструкциите, които трябва да изпълни;
- детето не чака реда си, прекъсва другите и създава конфликти;
- оставя въпросите на контролното или домашната не попълнени, въпреки че знае отговорите им;
- спира със задачите, преди да са завършени докрай;
- дълго време, след като родителят е отказал нещо на детето, то продължава да спори с него.

Социален живот и затруднения в социалното функциониране на деца със СХДВ

Социалният живот на дете с разстройство на вниманието може да бъде доста труден. Те проявяват склонност да се оттеглят от социални контакти, стоейки настрана срамежливо, загрижени дали са приети от връстниците си. Съществува и другата крайност, участвайки във всички дейности и групи с основната цел да станат най- харесваното и популярно дете.

Децата с дефицит на внимание и хиперактивност, пропускат важни сигнали, идващи от останалите, изразени чрез езика на тялото, мимиките на лицето, неправилно интерпретират невербалната комуникация, поради невъзможност да обхванат ситуацията в нейната цялост. Понякога казват грешната дума в грешния момент, често не схващат хумора и шегите на връстниците си, което ги кара да се чувстват „не на място”. Избягването на социалните контакти ги прави още по-тревожни, понижава самооценката им, кара ги да се съмняват в себе си и да изпитват чувство на безнадеждност.

Съпътстващите затруднения, които настъпват в социалния живот на тези деца са *опозиционно предизвикателно разстройство (ОПР)*, при което детето проявява лошо поведение към семейството, близките и приятелите си; *тревожно разстройство*; *емоционални нарушения*, включително депресия и биполарно разстройство; *различни поведенчески разстройства*.

Съвременни методи на терапия

В повечето случаи синдромът на хиперактивност се лекува като психиатрично разстройство и се контролират симптомите му чрез консултации със специалисти, стимуланти или и двете. Редица поведенчески терапии, упражнения и модификации на диетата (като добавяне на свободни мастни киселини) също могат да помогнат при синдром на хиперактивност.

Психологическите терапии като *модифициращата терапия на поведението и семейната терапия* могат да намалят симптомите. *Когнитивно-поведенческата терапия* е ефек-

тивно доказан метод за справяне със симптомите на ХАДВ. Тя помага на клиентите да развият умения за управление на времето, организиране, справяне със стреса.

Съвременните проучвания са категорични, че има **храни**, които могат да доведат до СДВХ или да усложнят симптомите при вече налично такова състояние, затова освен общоприетите мерки – поведенчески и медикаментозни, е добре да се обърне внимание и на хранителните навици, нещо което е част от ежедневието на всеки човек. Прекомерната употреба на захар, на храни с висок гликемичен индекс под каквато и да било форма, са сериозен фактор за появата на ХАДВ. Повишената консумация на газираните напитки също могат да окажат негативно влияние върху психическото състояние, според специалисти от Университета в Осло. [8] Изкуствените подсладители, също влизат в тази група храни и могат да допринесат за проблеми с поведението при подрастващи и възрастни.

Обратно, някои естествени средства и нутриенти могат да повлияят **благоприятно** и са ефикасни при синдрома на дефицит на вниманието и хиперактивност. Такива са магнезий, калций, микроелементи, вит А, вит Д, вит Е, цинк, есенциални мастни киселини, витамин В комплекс и др. Ето защо правилното и балансирано хранене, допринасят не само на нормалното физическо, но и психическо развитие, факт който се потвърждава и в контекста на този проблем.

Лекарствата за СДВХ намаляват симптомите на невнимание и импулсивност, чрез оптимизиране на невротичната среда в ПФС (префронталния кортекс) и в стриатума - части от главния мозък. Всички ефективни лечения за СДВХ взаимодействат с катехоламини.

Един сравнително нов метод за справяне със СДВХ е неврофийдбека. **Неврофийдбек** буквално означава обратна връзка. Той е сто процента безопасен и неинвазивен. Показва как всъщност работи мозъка, базиран е на ЕЕГ изследване. Мозъка на човека генерира вълни с определена честота и напрежение всяка секунда. За да бъде човек здрав, внимателен, спокоен, концентриран, уравновесен и да има спокоен сън, тези вълни трябва да са правилно процентно разпределени.

Чрез тренинги клиентът се стреми да достигне неврофизиологично състояние, в което да е едновременно внимателен, концентриран и спокоен. По този начин се подобрява работата на мозъка и дава възможност за пълноценен живот. Методът дава много добър резултат при хора с различни затруднения или проблеми. Изключително подходящ е за хора с повишена тревожност, паническо разстройство, тикови и други разстройства. Приложим е при всички видове аутоимунни заболявания. Подходящ за работещи под голямо напрежение и стрес. Може да има добър резултата при различни зависимости, депресия, нарушения на съня. Има доказателства за преодоляване на репродуктивни проблеми. Влияе положително при нарушения на вниманието и концентрацията. Тренингите с биофийдбек са напълно безопасни, защото няма намеса в работата на мозъка, а се провежда тренировка, с цел да се постигне спокойствие и саморегулация. Чрез игра се учи мозъка да е спокоен, концентриран и внимателен. След няколко тренинга в кабинета, мозъкът започва да прилага наученото и извън кабинета. Създава се устойчива способност за саморегулация и преодоляване на различни нежелани симптоми. Веднъж наученото по време на тренингите остава като трайна способност на човек за в бъдеще.

Най-ефективната терапия на ХАДВ е мултидисциплинарният подход. ХАДВ изисква комбинация от различни методи (медикаментозни, терапевтични, обучителни). Много добри резултати дават индивидуалните планове, разработени от мултидисциплинарен екип от специалисти – медици, психолози, родители, учители.

Социалният живот на дете с ХАДВ може да бъде доста труден и сложен. Ето какво споделя дете с дефицит на внимание: „Когато пиша ми се схваща ръката.“, „Изобщо не обичам да ходя на училище.“, „Винаги ни зариват с домашни.“, „Когато някой се опитва да ми обясни нещо отново и отново с различни думи ме заболява главата и се обърквам.“, „Трудно ми е да чета.“, „Чувствам, че се въртя в кръг, когато съучениците ми бърборят в клас.“, „Иска ми се да правя нещо друго, вместо да стоя тук и да се мъча да разбирам, какво ми обясняват.“, „Нямам навика да уча.“, „Чувствам се много глупаво в клас, всички разбират, за какво

става дума, а аз не.”, „Нямам търпение да свършим училище.[9] Тези състояния могат да провокират две различни страни, свързани със социалното положение на детето. От една страна, може да стане социално изолирано, със занижена самооценка, висока тревожност. А от друга страна – да се опита да бъде най-популярното и интересно дете, което да доведе до девиантни изяви.

Иновации в терапията и бъдещите изследвания на ХАДВ

Иновациите в терапията и бъдещите изследвания на ХАДВ в тази област насочват вниманието към по-прецизни и индивидуализирани подходи. Някои от тях са:

- *Игри с биообратна връзка* – компютърни игри, основани на биообратна връзка, които са предназначени за трениране на вниманието и самоконтрола при децата с ХАДВ. Използват се сензори за стимулиране на мозъчната активност, като по този начин се подобрява концентрацията по игрови начин.

- *Виртуални среди* – позволяват да се стимулират реални ситуации, в които клиентите да упражняват контрол върху поведението в безопасна и контролирана среда.

- *Метакогнитивна терапия* – иновативен терапевтичен метод позволяващ развитието на умения за самонаблюдение, самооценка и регулиране на когнитивните процеси.

- *Изкуствен интелект* – изкуственият интелект може да бъде използван за по-прецизна диагностика, като анализира големи обеми от данни, което да доведе до по-ранно откриване на разстройството и оптимизиране на терапевтични решения. Позволява да се разработят модели, чрез които изследователите да прогнозираят как клиентите ще реагират на дадена терапия, което от своя страна ще позволи индивидуализиране на подхода още от самото начало на терапията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ранната диагностика и навременна терапевтична интервенция могат да доведат до ефективно и успешно овладяване на симптомите на СДВХ. В допълнение, пластичността на мозъка и неговата способност да се променя в отговор на преживяванията, е много по-висока в ранна детска възраст. Продължителните проучвания показват, че когато децата с дефицит на вниманието и хиперактивност не са диагностицирани навреме и не са лекувани правилно, те могат да развият повече увреждания и съпътстващи заболявания в юношеството и в зряла възраст. Надеждите са, че когато се разберат по-добре невробиологичните основи на СДВХ, ще се придобие по-пълна перспектива за нейните симптоми и лечение.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Американска психиатрична асоциация. (2009). *Справочник за диагностичните критерии на ДСН-IV-TR*. София: Българска психиатрична асоциация/изд. „Изток-Запад
- [2] Боянова, В., Станкова, М. (2005) Хиперактивност и дефицит на вниманието, ФСК
- [3] Гецфелд, А. (2011). Аномална психология. Сборник случаи. Една нова перспектива. Изд. „Изток-Запад“, София
- [4] Пирьова, Б. (2008). Невробиологични основи на детското развитие. Изд. Нов български университет
- [5] Световна здравна организация
- [6] Станкова, М. (2012). Клинични и социални аспекти на поведенческите проблеми в предучилищна възраст. София
- [7] <https://valentinadimitrova.com/sindrom-na-deficit-na-vnimaniето-hiperaktivnost/>
- [8] <https://nadezhdahospital.com/statii/detsko-zdrave/hiperaktivnost-ili-sindrom-na-hiperaktivnost-s-defitsit-na-vnimaniето/>
- [9] <http://www.desislavaivanova.com/?p=69>.

НОВИТЕ ФОРМИ НА ЗАЕТОСТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРА НА ТРУДА

¹ Златомира Николаева Бонева

² Ивайло Величков Димитров

¹ТУ-Габрово, гр.Габрово, Република България, zlatna1977.abv82@gmail.com

²ТУ-Габрово, гр.Габрово, Република България, ivodimitrov01@abv.bg

Кореспондиращ автор: e-mail zlatna1977.abv82@gmail.com

Abstract:

The report presents the new forms of employment, their advantages and challenges, the reasons for undeclared work, as well as the activities to deal with the "gray" sector in order to increase social security. An analysis was made from a survey in 23 organizations regarding the interest in new forms of work.

Keywords: new forms of employment, undeclared work, challenges

ВЪВЕДЕНИЕ

Стандартната заетост все още доминира в ЕС, но европейските пазари на труда се характеризират с все по-разнообразни форми на заетост. В България стандартната форма на заетост е петдневна, осемчасов работен ден и 40 работни часа за седмица. Свидетели сме на бурно развитие на информационно-комуникационните технологии и на промените, които те предизвикват в начините на организиране на заетостта- тя придобива нови форми, възможно е да бъде упражнявана от всяко място и по всяко време с максимална гъвкавост за всички страни. Очаква се някои нови форми на заетост да продължат да се разрастват поради двойния преход към цифровата ера и въглеродно неутрална икономика. Много нови форми на заетост са задвижвани от необходимостта от гъвкавост на работодателите, клиентите или работниците. При развиването им от решаващо значение е да се гарантира, че тази гъвкавост не отслабва закрилата на работниците. Необходимо да се обърне внимание на работното време, представителството, наред със здравето и безопасността.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Сред новите форми на заетост спадат:

- Надомна работа с договор и работа от разстояние (раздел 8 б, чл.107 з от КТ) – работата, извършвана извън офисите на работодателя и осъществявана чрез съвременните информационно-комуникационни технологии и интернет връзки. Това е вид дистанционна работа, позволяваща гъвкавост спрямо мястото и времето, изискваща коректност и спазване на сроковете. Проучване показва, че близо 81 % от хората в ЕС предпочитат работата от разстояние, тъй като могат да работят от дома си и това им създава комфорт. Условието и редът за работа се уговарят в колективен или индивидуален трудов договор, а работещите от разстояние имат същите осигурителни права като стандартно заетите.

- Работа на непълно работно време (чл. 138, ал.1,2,3,4 от КТ) - 19% от заетостта в ЕС по данни на Евростат и продължава да се утвърждава като една от гъвкавите тенденции в структурата на заетостта. Лицата могат да бъдат наемани на безсрочен, срочен или граждански договор.

- Трудов договор за работа през определени дни от месеца и еднодневен договор за краткосрочна заетост в селското стопанство (чл. 114 от КТ) - създаден с цел да не се губи

правото на обезщетение за безработица, излизане от „сивия труд”, т.е., отношенията да се трансформират в легитимни и заетостта да бъде отчетена пред държавните органи. Договорите за едно лице в календарна година са до 90 дни. Това са дейности като прибиране на селскостопанска реколта, изискващи наемане на голям брой работници за кратък период и без специални квалификации. Работодателят заплаща предварително данъците и осигурителните вноски.

- Споделяне на работници / съвместно наемане – поради недостиг на човешки ресурси с определена професионална квалификация. Сдружение работодатели сключват трудов договор с конкретния служител, в който се определят разпределянето на работните часове, задълженията, дейностите. Друга форма на споделяне е, когато работодател не може да подсигури заетост на наето лице и го препраща при друг работодател без да прекъсват трудовите си правоотношения.

- Споделена заетост – работодателят наема двама или повече служителите на една длъжност на непълно работно време. В индивидуалния договор се уточнява режима на работа и задължения на всеки служител. Тази форма на заетост се налага все повече в ЕС, и когато единият служител отсъства той бива заместен от другия.

- Преотстъпена временна заетост – наемане на външни лица със срочен договор, извършващи определена дейност. Договорните правоотношения приключват с приключване на задачата. Такива дейности могат да бъдат консултантски услуги, проектни дейности, капацитет на висококвалифицирани експерти.

- Случайна заетост – може да бъде периодична или на повикване и без очаквания за последващи трудови ангажименти, като наетото лице се търси само при възникнала необходимост. 53 % от работната сила на ЕС предпочита тази форма на заетост. Такива лица могат да бъдат строителни работници, сезонни работници, лица в сферата на туризма, трудовите договори са срочни с договорено трудово заплащане. Тази форма на заетост генерира висок риск от възникване на недеклаирана заетост.

- Заетост с ваучери – когато работодател има нужда от работници с определена квалификация, закупува от агенция ваучер със стойност трудово възнаграждение и осигурителни вноски. Трудовият договор се сключва между работника и агенцията и агенцията се явява посредник между двете страни. Често това могат да бъдат извършване на битови услуги по домовете, в селското стопанство, а това са сектори с висока степен на недеклаирана заетост. Системата с ваучери е елегантен метод за легализиране на трудовата дейност.

- Портфолио заетост – самонаети лица, упражняващи свободни професии, предлагат своите услуги на пазара – фрилансъри . Това е най-бързо нарастващата група на пазара на труда, над 50%. (преводачи, журналисти, работещи в медиите, в сферата на изкуството, в научните и технически изследвания и др.). Целта на портфолио заетостта е да се избегне работата за един работодател, а да се извършват услуги за голям брой работодатели, като лицето се рекламира и предлага само. Трудовите договори обикновено са граждански и попадат под регулациите на Закона за задълженията и договорите (ЗЗД).

- Заетост чрез платформа (работа в облак) - онлайн платформа за срещи на лица и организации за извършване на услуги, специализирани дейности или разрешаване на проблем. Платформите представляват дигитални трудови пазари, на които се срещат потенциални работодатели и наети лица. Този вид платформи помагат на хората в неравностойно положение да имат пълноценен живот, понижават нивата на безработица, помагат за баланса между пренаселените и опустелите райони, понижават емисиите на въглеродния двуокис от ежедневното пътуване до работа и обратно.

- Заетост чрез обединяване на ресурси – микропредприятия или самонаети лица обединяват своите ресурси, за да покрият изисквания за по-голяма поръчка или производствен капацитет. По този начин няколко малки изпълнители получават шанс да изпълнят сегмент от по-голяма поръчка, налице е обединяване на различни видове заетост. Обединената заетост на ресурси може да бъде: кооперативи, съвместна заетост с общо работно място, както и ор-

ганизации-шапки, предоставящи административни услуги като фактуриране, социална защита, данъчни консултации и др.

През 2024 г. беше проведена анкета сред персонала на 23 предприятия, чрез която установихме интереса на работниците и служителите към новите форми на труд. От всички анкетираните фирми като цяло 44% смятат, че техните работници / служители биха проявили интерес към новите форми на труд, докато 56% общо считат, че това няма да се случи.

Фигура 1. Процентно съотношение на фирмените служители, проявили интерес към работа чрез новите форми на труд

Познаването на традиционните форми на уреждане на трудовите отношения, както и на новите форми на труд, е по-скоро в компетенциите на работодателите. По тази причина не е изненадващо, че служителите първоначално по-скоро може да не проявят интерес към новите форми на труд. Въпреки това обобщение, в различните изследвани сектори се наблюдават разнообразни тенденции. Така например в сектора на информационните услуги около 53% от анкетираните работодатели смятат, че служителите им ще се заинтересуват от новите форми на труд. На другия полюс се намират например секторите производство на обувки и други изделия от обработени кожи без косъм и Спомагателни дейности във финансовите услуги и застраховането, в които над 47% от работодателите смятат, че интерес със сигурност няма да се появи.

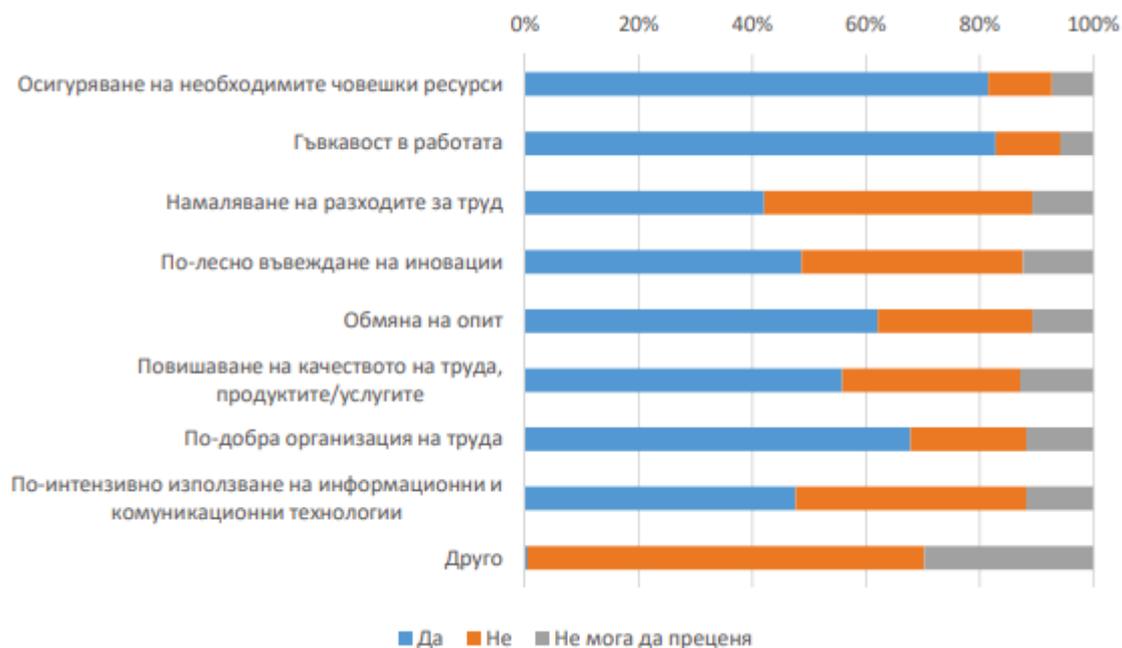
Разновидност на споделените работни места са т.нар. коуркинг пространства, които позволяват перфектно решение за нетуъркинг, намаляване на разходите и увеличаване на продуктивността. Виртуалният офис предоставя възможност на професионалистите да не поддържат офис с всички съпътстващи разходи и отделено време, а да се възползват от такъв. Повечето споделени офиси предлагат три опции за наем: hot desks, dedicated desks, и офиси.

- при първия вариант се ползва бюрото, което е свободно в момента;
- втори вариант – запазва се конкретно бюро, върху което може да се остави компютър, монитор и друга техника и пособия;
- при наемането на офис се ползва отделно обособено пространство или стая, което е най-скъпо като вариант.

Споделените работни пространства вече се харесват не само от новосъздадени стартапи, работещи на свободна практика и предприемачи, но също и от по-големите компании. Много гиганти като Apple, Alibaba, Microsoft, Facebook, Samsung още преди няколко години осъзнават ползите от споделените офиси, като преместват там някои от своите отдели.

Трите големи ползи от тази форма на труд, разпознати от респондентите, са: гъвкавост на работата, осигуряване на необходимия човешки ресурс и по-добра организация на труда (Фигура 2). И трите показателя са логични, тъй като формата на труд споделяне на ра-

ботно място предоставя възможност в рамките на работния ден двама служители да работят както последователно, така и паралелно в зависимост от конкретните бизнес нужди на работодателя.

Фигура 2. Потенциални ползи от използване на споделено работно място/ коуркинг пространство

Фигура 3. Очаквания за работни места и професии, които ще бъдат засегнати от интензивното навлизане на ИКТ [2]

Гъвкавостта и развитието на гъвкави форми на заетост подобряват ефективността на фирмите.

Табл. 1. Гъвкави форми на заетост в съвременните организации – класификация [3]

Критерии	Разновидности на формите за заетост
Работно време	- непълно работно време - работа през почивните дни - работа през празнични дни - гъвкави граници на работно време - гъвкави работни часове за определен период - работа на смени - допълнителни часове работа - работа на повикване
Договорни отношения	- срочен трудов договор - поделение на работното място (длъжността) - договор с посредничество - втори трудов договор - граждански договор - недефинирани/неясни договорни отношения
Локализация на работната сила	- мобилна заетост (труд) - работа в дома - телеработа - телецентрове
Статус на работната сила извън организацията	- работа за агенция за временна заетост - независим статус
Трудови задължения	- ротация на длъжности - промяна на трудовите задължения в рамките на длъжността - промяна на длъжността
Заплащане на труда	- заплатата, обвързана с равнището на трудовото изпълнение

Недекларирана заетост – същност и факторна обусловеност на „сивия труд” и начини за преодоляването му

Недекларираната заетост е по-вероятно да възникне при срочна, временна или сезонна заетост, при работа на повикване, краткосрочна заетост, при допълнителна втора работа паралелно с основния трудов договор. Непознаването на трудовото законодателство е причина хората да подценяват сериозността на нарушенията които правят, когато се съгласяват да работят без трудов договор.

- Работа без договор – анализи сочат, че колкото по-продължителна е дадена заетост и колкото по-строго фиксирани са параметрите и, толкова по-ниска е вероятността от възникване на недекларирана заетост. Най-слабо рисковата е постоянната безсрочна заетост на пълен работен ден, докато по-гъвкавите форми на заетост позволяват възможни разминавания със законодателството. Затова трябва да се работи в посока изграждане на нов данъчен морал и нагласи, които да съответстват на промените и новите тенденции във формите на заетост.

- Работа на договор с фиктивни клаузи и допълнително плащане на необлагаема сума в брой. Поради дефицит на определени професии лицата с конкретна квалификация изискват по-високо нетно възнаграждение и работодателят назначава дадения служител на договор с по-малки възнаграждения и осигуровки, а доплаща останалото в брой. Налице са нарушения на трудовото, осигурителното и данъчното законодателство и престъпления по чл. 255а и 255б от НК. Тъй като работодателят има икономически интерес, той толерира тази форма в повечето случаи. От наетия служител зависи до голяма степен тази порочна практика да бъде прекратена.

- Труд над уговореното с трудовия договор работно време- Извънреден труд без заплащане. Най-често се случва при сключен договор на непълно работно време – 2, 4, 6 часа, но работи 8 или повече часа. Често наетите лица може да не осъзнават за некоректното отношение, докато работодателите са напълно наясно за нарушението.

- Наемане на граждански вместо трудов договор с цел намаляване на данъци и осигуровки. При сключване на граждански договор се приспадат 25% като присъщи разходи и

това е основата върху която се начисляват осигуровките и дължимия данък, а това се води данъчна измама.

- Фалшива самонаетост – с цел спестяване на осигуровки, лица се пренасочват към самонаемане, а в същото време извършват дейност за трудов договор. Това сваля отговорност от работодателя, а самонаетите лица получават по-ниско възнаграждение.

Причини за съществуването на недеklarирана заетост:

- Икономически причини: финансов интерес и за двете страни – работодателят намалява разходите за труд и по-малки суми за осигурителни вноски, а работникът получава по-високо нетно възнаграждение.

- Липса на доверие в социално осигурителните системи – калкулацията, че ако за 40 години един служител е внесъл в държавата сумата X, то когато се пенсионира на 65 г. и при средна продължителност на живота 74 г. ще получи едва четвърт от внесените от него осигурителни и пенсионни вноски. Това демотивира много хора и те започват да считат, че социално осигурителните системи не са справедливи и надеждни, сочат се примери с ниските пенсии, с ненавременен и некачествен здравно обслужване.

- Нормативни причини – когато в малка страна като България работят едновременно и коректни и „сиви” предприятия, коректните се оказват в губеща позиция. Това нерядко води до преминаване на коректни работодатели в сенчестата категория, според тях – за да оцелеят.

Тези наблюдения ни насочват вниманието към един по-ефективен, по-рационален и разходооправдан индиректен подход на противодействие на недеklarирания труд, който трансформира подходът в такъв на „промяна на съзнанието”, в която се ангажират доверието и участието на гражданите в изграждане на култура на съучастие. В много страни целите са не да се елиминира недеklarираната работа, а да се трансформира в законна, като се обръща все повече внимание на стимули и инвестиции в декларираната работа. Все повече се работи в посока на мерки за превенция на хората в риск от недеklarирана работа, както и подкрепя за тях да направят прехода от сивата/черната икономика в светлата законова работа. Европейската Платформа за борба с недеklarираната работа признава, че въпреки наказателни, указателни и превенционни мерки, приети от много страни, малко са страните, които прилагат холистичния/цялостния подход в тази работа и търсят общ напредък и интегрални резултати. Затова е и апелът за повече инициативи за промяна /трансформация на нагласите и поведението в по-широк мащаб. Платформата е категорична, че за да се постигне холистичния подход публичните власти /служби/ администрации трябва да работят в тясно сътрудничество със социалните партньори. Нещо повече, насърчава се взаимодействието между ключовите партньори с цел осигуряване на по-ефективно транс-граничното сътрудничество на арената на борба с недеklarираната работа. А подобряването на трудовите стандарти, социалният диалог са конкретни мерки, които допринасят в тази борба с неформалната икономика и нерегистрираната заетост.

Дейности за справяне с недеklarирания труд и повишаване на социалната сигурност – Стратегия по заетостта на Република България 2021-2030 г. [1]

За превенция и ограничаване на недеklarирания труд ще се прилагат комплекс от мерки за изсветляване на икономиката в страната, като целта е да се защитят трудовите и осигурителните права на наетите лица и да се създадат условия за лоялна конкуренция между предприятията. Мерките съчетават, както законодателни промени, така и правоприлагащи и информационни дейности. В изпълнение на изискванията на Конвенцията за надомна работа на МОТ се прилага специален вид трудов договор за надомна работа. Той предвижда надомните работници да се ползват от правата, които имат всички други работещи, полагащи труд в помещенията на работодателя.

Ще продължи прилагането на трудовия договор за извършване на краткотрайна сезонна селскостопанска работа, който допринася за увеличаване на легалното полагане на труд в селското стопанство. В Кодекса на труда са регламентирани санкции за повторно и системно

използване на недеклариран труд. В процедура по обществени поръчки не може да кандидатства предприятие, в което е установено полагане на недеклариран труд в предходен тригодишен период. Ще продължат инспекционните кампании на ИА „Главна инспекция по труда“ и проверките за спазване на изискванията на трудовото законодателство, като при изготвяне на годишния план на ИА ГИТ се отчитат рисковите дейности, където може да има нарушения, свързани с недекларирания труд. Също така ще продължи провеждането и на специални инспекционни кампании в секторите, където има установени високи нива на недеклариран труд –туризъм, селско стопанство и строителство. Планира се извършване на последващи проверки в предприятията, където е установено нарушение, свързано с недеклариран труд. Целта е да се противодейства на повторното и системно извършване на нарушения.

Освен законодателни и инспекционни действия ще продължат и информационните кампании, които целят насърчаване, както на работодателите, така и на работниците да следят за спазване на изискванията на трудовото и осигурителното законодателство.

Примери за проведени кампании са: Заплата в плик, с действащ интернет сайт, който показва ползите от декларирания труд и загубите, които търпи лицето от недеклариране на труда. Общоевропейската кампания за насърчаване на декларирания труд, в рамките на която са проведени различни информационни дейности.

Информирането и обучението на бъдещите заети лица и работодатели, докато са още ученици в системата на образованието, относно ползите от декларирания труд и техните трудови права формира култура за спазване на трудовото законодателство.

Ще се провеждат и информационни кампании преди началото на сезонната заетост в селското стопанство за популяризиране на едnodневните трудови договори.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Традиционните работни места и отношения на подчиненост отстъпват място на развитието на комуникационните и информационните технологии, на дигитализацията и автоматизацията на производствените процеси. С новите форми на труд се поставят въпроси пред уреждането и на други отношения между страните.

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2413C/29.02.2024 г.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <https://www.eufunds.bg/>
- [2] <https://www.mlsp.government.bg/uploads/37/politiki/trud/proekt-bdeshcheto-na-truda/d2-pilotni-sektori-report.pdf>
- [3] https://www.unwe.bg/uploads/Yearbook/Yearbook_2008_No1_K%20Vladimirova,Atanasova.pdf

МАРКЕТИНГОВО ПРОУЧВАНЕ С ЦЕЛ СЕГМЕНТИРАНЕ НА ПАЗАРА НА БИО БЯЛО САЛАМУРЕНО СИРЕНЕ

Божидар Димов¹, Емин Мехмед²

Технически университет – Габрово,

Ул. „Хаджи Димитър” 4, гр. Габрово, България, e-mail

Технически университет – Габрово,

Ул. „Хаджи Димитър” 4, гр. Габрово, България, e-mail

Кореспондиращ автор: Божидар Димов: bojidar_we@abv.bg

Abstract

The organic white brine cheese market represents a specialized segment of the cheese market targeting consumers who appreciate highly organically produced products. In turn, this segment can be divided into several micro-segments, which can be distinguished on the basis of relevant criteria. These criteria are found on the basis of marketing research on the organic white brine cheese market. In the first part of the research, in order to outline possible criteria, a qualitative study is planned using the method of focus group discussion. The relevance of the outlined criteria is established through a quantitative research using the survey method. Based on the application of these criteria, two market micro-segments are obtained and characterized.

Keywords: marketing research, market segmentation

ВЪВЕДЕНИЕ

Интересът на потребителите към традиционните български млечни изделия - сирене, кашкавал, кисело и прясно мляко, запазва лидерската позиция в пазарската кошница на България. Голям брой клиенти се насочват и към алтернативни продукти като високопротеинови, био, безлактозни и веган млечни артикули, които бележат ръст от 20%, спрямо предходната година. Това показват данните от анализ на тенденциите в потреблението на ключови за българския пазар стокови групи, изработен от Kaufland България.

Бялото саламурено сирене си остава най-предпочитаният продукт в категорията „Млечни“ от българския потребител. Само през 2021 г. са закупени 3 пъти повече количества сирене, в сравнение с кашкавал. Резултатите тук се обясняват, както с традиционната привързаност на българина към сиренето като самостоятелен продукт, така и като съставка в множество кулинарни рецепти [3].

С цел по-успешното обхващане на пазара на био бяло саламурено сирене е направен опит за неговото микро сегментиране, като чрез маркетингово проучване са изведени релевантни критерии за сегментиране и са характеризирани получените сегменти.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Кратко описание на пазара за био бяло саламурено сирене

Пазарът за био бяло саламурено сирене представлява специализиран сегмент в областта на пазара на сиренето, насочен към потребителите, които ценят биологично произведените продукти. Ето кратко описание на някои характеристики на този пазар:

Биологично Производство: Продуктите в този сегмент са произведени съгласно стандартите за биологично земеделие и животновъдство. Този фактор е от основно значение

за потребителите, които предпочитат продукти, произведени без използване на химикали и с устойчив подход.

Качество и Вкус: Био бялото саламурено сирене се отличава с високо качество и внимателно подбрани съставки. Вкусът и текстурата са често от ключово значение за потребителите, като се очаква продуктът да предоставя автентичен вкус и богата текстура.

Ценова Категория: Поради специфичния си характер и биологичните стандарти, био бялото саламурено сирене често е позиционирано в по-високия ценови клас. Потребителите, търсещи биологични продукти, са обаче склонни да заплатят за по-качествени и етично произведени храни.

Пазарен сегмент:Целевият сегмент включва хора, които се интересуват от здравословни храни и са ориентирани към екологично устойчив начин на живот. Това могат да бъдат хора, предпочитащи био храни, вегетарианци или онези, които просто ценят висококачествени сирена.

Позициониране на бранда: Брандовете в този сегмент акцентират върху биологичните и екологични аспекти на своите продукти. Комуникацията подчертава уникалността, качеството и етичните стандарти, които ги правят привлекателни за целевата аудитория.

2. Маркетингово проучване

Пазарът за био бяло саламурено сирене се развива в съответствие с тенденциите за здравословен начин на живот и увеличено интерес към биологичните продукти. Иновации във вкусовете, опаковките и методите на производство могат да допринесат за привличане на вниманието на потребителите. Този сегмент от пазара предлага възможности за растеж и развитие, особено сред потребителите, които се стремят към балансиран начин на живот и са грижовни към околната среда.

От своя страна този сегмент може да се раздели на няколко микро сегмента, които да се обособят на основата на релевантни критерии. Тези критерии се откриват на основата на маркетингово проучване на пазара на био бяло саламурено сирене.

В първата част на проучването, За да се очертаят *възможни* критерии, се планира качествено проучване по метода на дискусиата във фокус групи. Релевантността на очерталите се критерии се установява чрез количествено проучване по метода на допитването.

2.1. Дискусия във фокус група

Проведена е дискусия с фокус група в домашна обстановка. В нея взеха участие 10 респонденти - мъже и жени на различна възраст. Времевия интервал, в който се състоя дискусията беше около час и половина. Схемата на воденето и е представена в ръководството за дискусия:

Ръководство дискусия с фокус група

Блок А. Потребителско поведение

1. Мотивации за Покупка:
 - Какви са основните мотивации за потребителите при избора на био саламурено сирене?
 - Влияе ли факторът "био" на техните решения за покупка?
2. Релевантни характеристики на Продукта:
 - Какви характеристики на био саламуреното сирене са от значение за потребителите (вкус, текстура, съдържание на мазнини, съдържание на сол и др.)?
 - Как тези характеристики влияят на тяхното предпочитание?
3. Канали за комуникация:
 - Какви са основните източници на информация за био саламурено сирене за потребителите (реклами, препоръки от приятели, онлайн ревюта)?
 - Влияят ли тези източници на техните решения?
4. Лоялност и предпочитания:
 - Има ли лоялност към определени марки или видове био саламурено сирене?

- Какви са предпочитанията на потребителите във връзка с марките или различните видове – овче, краве, козе сирене ?
- 5. Фактори за възприятие:
 - Как био саламуреното сирене е възприето от потребителите в сравнение с традиционните видове сирене?
 - Има ли стереотипи или митове, които влияят на възприятието на продукта?
- 6. Ценова чувствителност:
 - Колко ценово чувствителни са потребителите при покупка на био саламурено сирене?
 - Влияе ли цената върху тяхното решение за покупка?

Тези въпроси могат да помогнат да се разберете по-дълбоко потребителското поведение във връзка с био саламурено сирене и да се събере ценна информация за това каква е предпочитаната практика при пазаруване и консумация на този вид продукт.

Блок Б: търговска марка

За да се разкрият аспектите на потребителското поведение във връзка с търговската марка на био сирене, въпросите са насочени специфично към търговската марка:

1. Познаваемост и Удовлетвореност:
 - Колко потребители са запознати с търговската марка на био сирене?
 - Каква е степента на удовлетвореност от продуктите на тази марка?
2. Фактори за избор:
 - Кои са основните фактори, които водят потребителите към избора на търговска марка в сравнение с други налични на пазара?
 - Какво ги прави уникални в сравнение с конкурентите?
3. Лоялност към Марката:
 - Има ли потребители, които са лоялни към търговската марка, и защо?
 - Какви инициативи за лоялност се предоставят и как се приемат от потребителите?
4. Ефективност на маркетинга:
 - Какво въздействие оказват маркетинговите кампании върху избора на търговската марка?
 - Какво мнение имат потребителите за рекламите и промоциите?
5. Качество и сертификации:
 - Колко потребителите оценяват качеството на био сиренето от тази марка?
 - Има ли влияние от наличието на биологични сертификации?
6. Ценова стратегия:
 - Каква е реакцията на потребителите към ценовата стратегия на търговската марка?
 - До каква степен цената влияе на техния избор?

Тези въпроси ще помогнат да се установи как търговската марка влияе на потребителското поведение, какви са предпочитанията и мотивациите на тези, които избират този конкретен продукт.

Като резултат от дискусиата се очертават основни следните твърдения:

- Ценовата чувствителност е твърде различна при различните респонденти;
- Съществуват изразени предпочитания към овче, краве и козе био саламурено сирене;
- Някои от респондентите имат изразени предпочитания към марката.
- Различните респонденти се влияят от информация, пренасяна от различни канали за комуникация

2.2. Допитване - анкета

Релевантните характеристики за микро сегментирането могат да бъдат ценовата чувствителност, предпочитания към вид и марка сирене, влияещи канали за комуникация. Значимостта на тези характеристики се изследва във втората част на маркетинговото проучване – по метода на допитването чрез e-mail анкета. Анкетирани са 370 респонденти. Въпросникът за анкетата съдържа следните придружаващо писмо и въпроси:

Уважаеми Господине/ Госпожо,

Това проучване, което представяме на Вашето внимание се прави с цел определяне на предпочитанията на потребителите по отношение на разновидността на марки и продукти био сирена, определяне на критериите, които влияят на потребителите при покупка и изследване на въздействието на комуникационните канали върху пазара на био бяло саламурено сирене в България, с цел сегментиране на пазара. Бихме желали да разберем Вашето мнение по поставените въпроси предложения въпросник. Гарантираме, че предоставената ни информация ще бъде използвана само във връзка с изследването.

Предварително благодарим за съдействието!

1. Колко често обикновено закупвате био бяло саламурено сирене?

- Ежедневно
- Седмично
- Месечно
- Рядко

2. Колко важно е за вас, че бялото саламурено сирене е био сертифицирано?

- Много важно
- Важно
- Неутрално
- Не особено важно
- Неважно

3. Колко знаете за био сертификацията и как тя влияе на производството на био бяло саламурено сирене:

- Запознат/а съм детайлно
- Донякъде съм запознат/а
- Не съм запознат/а
- Не отдавам значение на био сертификацията

4. Вярвате ли, че био принципите (без използване на химикали, устойчивост на околната среда) са важни за био саламурено сирене?

- Да
- Донякъде
- Не
- Без отговор

5. Предпочитате ли определена марка или производител на био бяло саламурено сирене? Защо?

.....

6. Има ли конкретни видове био бяло саламурено сирене, които предпочитате?

- Овче;
- Краве;

7. Доколко цената влияе на вашия избор при покупка на био бяло саламурено сирене?

- Не влияе
- Малко влияе
- Средно влияе
- Силно влияе

8. Откъде обикновено получавате информация за био бяло саламурено сирене?

- Телевизионни и радио реклами
- Комуникация на живо в местата на продажба
- Интернет
- Социални мрежи
- Препоръки от приятели
- Друго:

9. Класифициращи въпроси:

- 9.1 Възраст:
- 9.2 Пол:
- 9.3 Семейно положение:
- 9.4 Образование:
- 9.5 Равнище на доходите:

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В резултат на проведеното количествено маркетингово проучване могат да се посочат следните релевантни характеристики на пазара: ценова чувствителност; наличие/липса на предпочитание към био сертифицирани продукти; предпочитани канали за комуникация на пазара. Не се наблюдават изразени предпочитания към вид сирене, не се откроява предпочитание към определена марка, предлагана на пазара. Като се използват така получените характеристики на пазара на био бяло саламурено сирене могат да се очертаят следните два сегмента:

Сегмент А: Потребители с ниска чувствителност към цената, запознати и предпочитат биосертифицирани продукти, със сравнително високо равнище на доходите, със средно и по-високо образование, на възраст между 30 и 60 години.

Сегмент Б: Потребители със средна и висока чувствителност към цената, слабо запознати с биосертифицираните продукти, със средно и ниско равнище на доходите, със средно и по-ниско образование, на възраст 18-29 и над 60 години.

Методологията на проучването може да бъде адаптирана за изследването на други пазари на био хранителни продукти.

Научен ръководител: доц. д-р Даниела Димова

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2415С

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <http://alparesearch.bg>
- [2] <http://www.marketlings.bg>
- [3] <https://www.standartnews.com/biznes>
- [4] <http://sovaharris.com>

ДИНАМИКА НА ЖЕРТВИТЕ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ В ОБЛАСТ ГАБРОВО

Марина Стоилова Ангелова

Специалност „Социални Дейности”

Катедра „Социални и Стопански Науки”

Технически университет - Габрово

e-mail: stoilovamarina09@gmail.com

Abstract

Domestic violence is a pattern of repeated physical, sexual, and emotional abuse and behavior that one person uses in a relationship to exert power and control over the other. Domestic violence is never a case or isolated incident and often increases in severity and frequency over time.

Keywords: . domestic violence, rights of children and women

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият доклад има за цел да представи обективно актуалният и значим за обществото проблем, а именно домашното насилие. Докладът се фокусира върху динамиката и тенденциите на негативното явление конкретно за област Габрово. В съдържателно отношение докладът описва травмите на жертвите, попаднали в ситуация на насилие, като за целта се разгледа паралелно с това механизмът за тяхното справяне, профилът на извършителя, координацията между институциите и юридическите аспекти. Споменават се примери от практиката, работа на терен и казуси при оценка на риска.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според Закона за защита от домашно насилие[1] „Домашно насилие е всеки акт на физическо, сексуално, психическо, емоционално или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство“[1]. Както е видно от дефиницията, всички видове домашно насилие (физическо, сексуално, психическо или икономическо) могат да възникнат между лица с различни правни или биологични връзки в рамките на една семейна единица. В тази връзка насилието над деца също е включено, и обхваща negliжиране или малтретиране – пряко или косвено, физически или психически. Според нормативната база, всяко дете, което е свидетел на домашно насилие, независимо дали родителите му имат или нямат брак, то също е жертва на домашно насилие по смисъла на Закона за защита от домашно насилие. Въвеждането на понятието „интимна връзка”, е една от новите поправки и допълнения в правната наредба към този закон. Тази промяна доведе до по-голяма смелост от страна на жертвите, преодоляване на стереотипи, а конкретно за област Габрово, потърпевшите от домашно насилие, без значение дали са мъже, жени или деца, придобиха макар и малка, но съществена увереност по отношение справедливост в съдебната система и шанс за по-добър живот след преживяно насилие и травматични събития. Травматичното събитие оставя траен отпечатък в живота на жертвата, т.нар. „динамика на психиката на потърпевшият човек“. Общество, институции и близки трябва да знаят, че когато човек е живял в насилие без значение колко време се е случвало това, той губи реална самооценка

за ситуацията, в която се намира. Според различни експерти, работещи с лица обект на насилие, най-силният инструмент срещу насилието се оказва реалната самооценка. Реалната, а не тази, която е възникнала, в следствие на насилието. Не съществува човек на тази земя, който заслужава да бъде обект на насилие.

Травматичното събитие и динамиката в психиката и в поведението на жертвата:

Жертвата е обиждана, омаловажавана, ограничавана, лишавана е от правото си на избор, заплашвана е с изоставяне, заплашвана е с опит за убийство, получавала е закани и заплахи за живота на близките си. Всеки опит на жертвата в такава ситуация да намери сили да сложи „край“, води до бърза и манипулативна намеса от страна на насилника, т.е. жертвата получава обещания, че насилникът ще се промени, че това е за последен път, че няма да се повтори. Насилникът манипулира жертвата като създава в нея чувство за вина, с опити за самоубийство от негова страна, споделяне на суицидни негови мисли и нуждата да му се помогне. По този начин интегрира жертвата от насилие в позиция на спасител, т.е. той вече я е убедил да се чувства слаба, жалка и незащитна в процеса на извършваното насилие, а в следващият момент борави успешно и безскрупулно с нейното чувство за вина и нейната нужда тя да му помогне, да го спаси, да даде всичко от себе си, на всяка цена, вярвайки, че той ще се промени. Това вкарва жертвата автоматично в когнитивен дисонанс и това всъщност определя пътя, който предстои жертвата да извърви дори нерядко многократно отново да се връща при своя насилник, или т. нар. „стокхолмски синдром“ (термин, възникнал при обир със заложници в Швеция през 1973г.).

Област Габрово е една от малкото населени места, които нямат все още открита работеща социална услуга „кризисен център“. На практика се оказва, че жертва на домашно насилие, ако няма близки, тя няма къде да отиде. Представете си, моментът, в който жертвата събира сили и кураж да напусне своя насилник, а няма къде да отиде. Според проучванията, повечето жени, потърсили помощ, всъщност са успешни, работещи и не заемат периферно място в общността ни и в средата, в която работят, дори напротив. За област Габрово се наблюдава сравнително отскоро такъв тип потърпевши да търсят правата си по законен ред, което може да се отчете като позитив това тяхно действие, дължащо се първо на смелостта им и на второ място на все по-голямата гласност по темата и разбира се промените в ЗЗДН. В моята практика, като основател на фондация за подкрепа на жени и жертви преживели насилие в рамките на година, от нас са потърсили помощ около 50 жени. И всички те не са от маргинални групи, и не всички от тях са се сблъскали с насилие от своя партньор. Ще спомена много малка част реални примери в Габрово, разбира се анонимно с оглед Закона за защита на личните данни. Фондация „Флай“ [6] е оказвала подкрепа, на 78-годишна възрастна жена насилена от своя внук, 19-годишно момиче зверски пребито от приятеля си, 45-годишна жена, която изтърпя брутално кибернасилие и онлайн тормоз, 40-годишна жена, която е следена и заплашвана от бившият си съпруг след съдебно дело за развод с опит за посегателство над живота ѝ, която към момента е със заповед за защита. В този ред на мисли се вижда и установява дефицит както от кризисен център, така и от специалисти, експерти за осъществяване на пряка работа с потърпевшите, които са обект на всяка форма на насилие. Имайки предвид малкото ни населено място и липсата на адекватна отговорност от страна на институции, съдебната система и negliжирането на проблема, както и отказа на някои местни юристи да работят по дела свързани с домашното насилие, смея да твърдя, че на национално ниво областта ни работи и се справя добре с проблемите, дефинирани като насилие. Получавам информация от други колеги, в други градове, където стигмата и народопсихологията са далеч по-непробиваеми с почти неработещи институции и местна власт. За област Габрово обаче е похвално координирането и партнирането между органи на реда, медицински и вещи лица, НПО организация и общини. Когато постъпи сигнал от **ЕЕН 112**, той се пренасочва към дежурния екип, оказва се веднага подкрепа и при нужда медицинска помощ на потърпевшата. Изготвя се веднага ниво на оценката на риска на жертвата, пренасочва се и то по нейно желание за психологическа подкрепа, предоставена от НПО организацията, съответно и юридически насоки от експерти. Габровската болница разполага с кабинет за преглед на извършено сексуално насилие или опит за такова деяние от НК. Кабинетът е под ръководството на единственият съдебен лекар в областта, който тази година бе отличен с меж-

дународна награда за съдебна медицина и е президент на международната асоциация по съдебна медицина и криминалистика.

Оказва се, че голямата картина е важна както и всички детайли и цифри, които я придружават според статистика за област Габрово, която обхваща периода на постъпилите сигнали от 01.01.2023г. до 01.10.2023г.

Таблица 1. Статистика за случаите на домашно насилие в Област Габрово

Брой постъпили повиквания на Единен европейски номер (ЕЕН) 112 с ключова дума "Домашно насилие", по месеци за периода от 01.01.2023 г. до 31.10.2023 г. вкл.

Ме- сен	Област	Януари	Февруари	Март	Април	Май	Юни	Юли	Август	Септември	Октомври	Общо	Средномесечно
	Габрово	30	35	28	52	41	54	63	58	45	60	466	47
	Общо за цялата страна	3,197	2,689	3,010	3,107	3,116	3,634	4,298	4,535	3,944	3,647	35,177	Общо

Източник: Данни официално предоставени от МВР по реда на Закона за достъп до обществена информация

Таблица 2. Брой на заповедите за защита по ЗЗДН, постъпили за контрол в РУ при ОДМВР Габрово.

ОДМВР- Габрово за 2022 и 2023г.	Общ брой			Пострадали			Извършители	
	общо	Постоянна защита	Незабавна защита	мъже	жени	деца	мъже	жени
<u>Януари</u>	5	2	3	2	3	2	4	2
<u>Февруари</u>	5	1	4	0	4	1	5	0
<u>Март</u>	3	0	3	0	3	0	3	0
<u>Април</u>	4	2	2	1	2	2	2	3
<u>Май</u>	4	2	2	1	3	0	3	1
<u>Юни</u>	15	6	9	0	14	4	14	0
<u>Юли</u>	8	4	4	2	6	0	7	0
<u>Август</u>	7	4	3	1	4	1	5	1
<u>Септември</u>	6	5	1	2	4	1	4	2
<u>Октомври</u>	8	4	4	1	7	0	8	0
За 2022г.	74	22	52	7	67	18	66	5
2023г. до м. октомври вкл.	65	30	35	10	50	11	55	9

В рамките на закона са налице ключови изменения в процедурите, сроковете и мерките, като направените изменения са съгласувани и с последващи промени в Наказателния кодекс[2], чрез който е създаден централен регистър за дела за домашно насилие, както и се създава национален орган, който да формулира, прилага и оценява политиките и да координира действията на институциите, участващи в противодействието на домашното насилие. Разширен е кръгът на лицата, които ще могат да търсят помощ, и е удължен срокът за подаване на молба за домашно насилие от 1 на 3 месеца.

Ускорен е достъпа до правосъдие.

С промените в Закона за защита от домашно насилие е налице абсолютна забрана за всякакъв контакт на насилника с пострадалото лице.

Съдът извършва оценка на риска по специална методика и ползва становището на специалисти. Увеличена е грижата към засегнатите деца.

Създава се Национална информационна система за домашно насилие. Законът предвижда създаването на Национален съвет по превенция и защита от домашно насилие, както и Координационен механизъм. Законът предлага различни програми за осигуряване на грижа.

Съдът допуска безплатна правна помощ за неплатежоспособни лица.

Нужно е да се отбележи, че когато съдът постанови извършителят да посещава специализирани програми, в област Габрово отново няма такива. Оказва се, че няма специалисти, нито места за работа с извършители. И тук не става въпрос за пробация или друг вид наказание, а за специализирана програма за справяне с гнева на въпросният извършител. В някои градове има експерти и специализирани центрове за работа с извършители, където в присъствие на психолог и юрист, по строго индивидуално планиране, се създава взаимодействие с агресора. Прилага се методика, психотестове и терапия, за да се контролира агресията на насилника и да се наблюдава. Няма как на този етап, окръжен съд- Габрово да ползва тази мярка от ЗЗДН, защото няма как да се приложи на практика. Редно е, адекватността и помощта реално да се случват едновременно. В тази връзка освен познатата заповед за защита, забраната за всякакъв вид контакт между насилник и жертва, ако няма адекватна позиция на държавата за работа с насилници и създадени специализирани програми за извършители, говорим за рецидив.

Доказано е, че кризисна и рискова ситуация, застрашаваща живота, извършена чрез тежки травми в условията на домашно насилие, е винаги в следствие на рецидив. Не случайно, след издадена съдебна заповед за защита на лице пострадало от домашно насилие, служители от РУ на МВР, следят за нейното изпълнение, което означава, че когато такава заповед бъде нарушена от извършителя, се образува наказателно производство. Тук ще спомена и редките случаи на осигуряване на полицейска закрила, когато има засегнати деца. В такива случаи, детето бива извеждано и съпровождано по настоящия координационен механизъм до места за настаняване, прилагайки мерки за закрила по смисъла на Закона за закрила на детето [3]. Детето, на което е предоставена полицейска закрила се настанява в специализирани услуги за деца, при близки, или роднини или в приемно семейство. Работа и разпити с дете, което е било обект или свидетел на насилие е необходим да се извършват в т.нар „синя стая”- това е най-щадящата форма и среда и всички ангажирани с темата за домашно насилие е хубаво да знаят, че винаги могат да поискат разпит в „синя стая”. Там се намират само психологът и детето, а зад стъклото обикновено има съдия, прокурор или разследващ полицай. Целта на „синята стая” е да се запише разпита, за да не се налага на детето да разказва по няколко пъти за случилото се, което винаги се оказва особено травмиращо с оглед повторемостта на събитията. В Габрово такава „синя стая” функционира от 2018г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Насилие, което е насочено срещу дадено лице поради неговия пол, полова идентичност, или което засяга непропорционално лица от определен пол, се разглежда като насилие, основано на пола [4]. То може да причини физическо, сексуално, емоционално или психическо

страдание, или икономическа вреда на жертвата. Насилието, основано на пола, се разглежда като форма на дискриминация и нарушение на основните свободи на жертвата и включва насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие (включително изнасилване, сексуално посегателство и сексуален тормоз), трафик на хора, робство и различни форми на увреждащи практики, като принудителни бракове, генитално осакатяване на жени и така наречените „престъпления, извършени в името на честта“. Жените, които са жертви на насилие, основано на пола, и техните деца, често се нуждаят от специална подкрепа и защита поради големия риск от вторично и повторно виктимизиране. Рискът от виктимизация се увеличава значително, когато жените принадлежат към повече от една група в неравностойно положение, водещо до интерсекционална уязвимост.

От направената дефиниция ясно проличава, че основните фактори, водещи до насилие са: пол, възраст и етническа принадлежност. В научната литература са изведени и следните допълнителни обстоятелства, които също водят до задълбочаване на проблема[5]:

- **Липса на подкрепяща среда.** Липсата на подкрепа, както от страна на семейство, приятели и близки, така и от страна на институциите, е определяща за ревиктимизацията. Изолираните жертви са най-уязвими, защото емоционалният им свят е ограничен до насилника.
- **Икономическа зависимост от извършителя.** Липсата на финансови средства и възможности за задоволяване на ежедневните потребности, води до невъзможност за напускане на ситуацията на повтарящо се или ескалиращо насилие. Когато жертвата зависи от извършителя за финансовото си оцеляване, напускането на връзката е значително по-трудно.
- **Неадекватен отговор на институциите.** Отговорът на институциите, при случаи на насилие е от определящо значение за търсенето на помощ от страна на жертвите. Тук от значение са както предоставянето на подслон, услуги и продължаваща подкрепа за жертвите, така и налагането на ефективно наказание на извършителя.
- **Дискриминация и социално изключване.** Този фактор е характерен за представителите на ромски общности, тъй като при ромските жени е налице множествена дискриминация, което ги поставя в невъзможност да се автономизират. Тя произтича от, една страна, от факта, че са жени, а от друга, че са представители на маргинализирана етническа група.

Най-важна роля в борбата с насилието над жени и домашното насилие, заема превенцията. Повишаване чувствителността по темата, гласност и информираност са приоритети от които всички институции и цялото ни общество се нуждаят. Статистиката, че всяка трета жена у нас е жертва, е нереална, защото това са официални данни от Единен европейски номер (ЕЕН) 112 и МВР, а колко не са имали смелостта да направят първата и най-трудна стъпка, а именно изборът и правото на всяко едно човешко същество да живее пълноценен живот. От изключителна важност е всеки потърпевш да бъде изслушан, разбран, да бъде овластен и валидиран, и всички ангажирани страни да си взаимодействат адекватно, и по посока отговорна и резултатна работа.

Защото насилието започва бавно, но бързо и сигурно разрушава способността да вземем решение и освен срам, вина и страх, желанието да живеем себе си трябва да бъде най-силно от всичко.

Благодарности

Материали за доклада са официално предоставени от МВР по реда на Закона за достъп на обществена информация, по искане на „Фондация в помощ на жени, претърпели насилие.“

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Закон за защита от домашно насилие (Обн., ДВ, бр. 27 от 29.03.2005 г., изм., бр. 82 от 10.10.2006 г., изм. и доп., бр. 102 от 22.12.2009 г., в сила от 22.12.2009 г., изм., бр. 99 от 17.12.2010 г., в сила от 1.01.2011 г. Нов - ДВ, бр. 66 от 2023 г., в сила от 01.01.2024 г.)
- [2] Наказателен кодекс (Обн. ДВ. бр.26 от 2 Април 1968г., изм. ДВ. бр.42 от 14 Май 2024г.)
- [3] Закон за закрила на детето (Обн. ДВ. бр.48 от 13 Юни 2000г., изм. и доп. ДВ. бр.79 от 17 Септември 2024г.)
- [4] Видева. Д. Буриева А. Балабанова. И. Бойчева И. Наръчник за обучение на специалисти в сферата на човешките ресурси към публичната администрация-“SHE” Разпознаване и насочване на жертви на домашно насилие. Асоциация „Деметра“
- [5]<https://demetra.bg/razpoznavane-i-nasochvane-na-zhertvi/>
- [6]Фондация „ФЛАЙ“ <https://www.ngobg.info/bg/organizations/112919>.

ПОКОЛЕНИЕТО Z В ИНДУСТРИЯ 4.0 – ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ

¹ Ивайло Величков Димитров

² Златомира Николаева Бонева

¹ТУ-Габрово, гр.Габрово, Република България, ivodimitrov01@abv.bg

²ТУ-Габрово, гр.Габрово, Република България, zlatna1977.abv82@gmail.com

Кореспондиращ автор: e-mail ivodimitrov01@abv.bg

Abstract

Generation Z is steadily entering the labor market. The purpose of this research is to find out what are the attitudes and expectations of the new generation for work in industrial companies and enterprises operating in Bulgaria. Surveys were conducted with working representatives of Generation Z in the field of production, as well as in-depth interviews with direct managers of departments, units and workshops. The results show that young workers and employees prefer to work in places where there is effective and transparent communication, clear work standards, flexible working hours, opportunities to participate in business decision-making and career development. In order to retain Z-people, company leaders themselves must adapt to the new digitized environment.

Keywords: Industry 4.0, generation Z, perspectives, research.

ВЪВЕДЕНИЕ

Днес младите хора имат решаваща роля в оформянето на дигиталното работно пространство. Промяната се ускорява още повече под тласък на навлизащите на пазара нови поколения служители. Представителите на генерация Z, израснали с новите технологии и социалните мрежи, очакват офисите, в които ще започнат работа да отразяват до голяма степен ценностите им – гъвкавост, възможности за забавление, работно време, отношение към здравето и външния вид, нуждата от смисъл и кауза на труда си. С навлизането на Индустрия 4.0 през следващите няколко години все по-голяма част от служителите се очаква да станат мобилни /дигитални номади/, а работните помещения – все по-дигитализирани, споделени и виртуални.

Съвременните работодатели, които искат да постигат по-голяма производителност и ефективност, трябва да бъдат иновативни в подходите си за привличане, задържане и развитие на работници и служители от така нареченото поколение Z, осигурявайки им комфорт, мотивационна организационна среда за сплотяване на екипа и изграждане на доверие в отношенията, както и свободно неформално общуване за реализиране на креативни идеи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Проведеното изследване в периода януари 2024 г.- август 2024 г. в индустриални фирми, функциониращи в областите Габрово, Велико Търново, Пловдив и Стара Загора, цели да идентифицира очакванията и нагласите на поколение Z за работа в тях. Целта на настоящото изследване е да се проучат очакванията и нагласите на младите хора за активно трудово представяне и очертаят перспективите за развитието им. Като резултат от проучването са събрани данни след осъществена обратна връзка с изследваните лица за работа в различни сфери на индустрията. Извършен е анализ, въз основа на който са характеризирани представителите на поколение Z, идентифицирани са основни фактора, които ги затрудняват в работния процес, стандартите и очакванията за работата, извършвана на работното им място. В заключение са посочени перспективите за тяхното развитие и няколко препоръки към мениджъри и работодатели за управлението им.

За целта на проведеното проучване е необходимо да се дефинира понятието „поколение“ и направи разграничение между видовете поколения.

Под поколение (поколенческа личност) се влага смисъл на съвкупност от хора в близка възраст и жизнен етап, които споделят обща история, повлияни от конкретни ценности и идеи, живели в конкретни обществени условия и събития. [4]

Фигура 1. Видовете поколения и техните принципи [1]

Национално представително изследване на маркетингова агенция „Ноема“ от 2019 година показва, че 72% от населението на България попада в следните 4 поколения: [2]

- **Поколение Z** – 9% от населението на страната, хора, родени между 1996 и 2009;
- **Поколение Y** (известно още като милениали), 20% от населението, родени в периода 1980-1995;
- **Поколение X**, 22%, родени между 1965 и 1979;
- **Поколение Бейби бумъри**, 21% от населението, родени между 1946 и 1964.

Табл. 1. Сравнение на характеристиките на поколенията [3]

Характерни черти	Поколение на растежа	Деца на прехода (X)	Деца на хилядолетието (Y)
<i>Кредо</i>	„Живея, за да работя и постигам.“	„Работя, за да живея по-добре.“	„Работя, за да се забавлявам.“
<i>Баланс личен служебен живот</i>	Много социални ангажименти, малко лично време (семество, деца)	Личният живот е над всичко	Свободното време е табу Хоби, равносилно на паралелна кариера
<i>Отношение към работодателя</i>	Лоялни, не рискуват с чести смени на местоработата	Не се обвързват с един работодател. Работят за сигурна	Въпрос на настроение е да останат при текущия работодател.

		кариера, не за сигурност на конкретно работно място.	Държат едновременно на високо заплащане и на смислена работа.
<i>Отношение към обучението</i>	Готовност за обучение ако има пряка полза.	Инвестират в развитието си. Мотивират се от възможности за обучение и квалификация, ценени и от други работодатели.	Постоянното учене е начин на живот. Готовност за усвояване на няколко професии.
<i>Отношение към ръководителя</i>	Стремеж да направят добро впечатление и да влияят (върху ръководителя и колегите). Ръководителят трябва да е „свой човек“.	Ръководителят трябва да е координатор и „да не пречи“.	Ръководителят трябва да прилага насочващ стил (коучинг). Създават лични стандарти независимо от организационните.
<i>Съобразяване с авторитети</i>	Силно зачитане на авторитети, най-често в лицето на директор (учител), но може да е колега (с професионална или референтна власт)	Усет за конкретен авторитет, зачитане на експертиза в лицето на по-знаещ, по-можещ, по-даващ полза (не е задължително това да е ръководителят).	Слабо зачитане на авторитет. За такъв се приема този, който дава работещи решения (почти няма усет за йерархия).
<i>Мотиватори</i>	Сигурност, стабилност авторитет, висок професионален статус, отговорност, власт над другите.	Гъвкавост, прагматичност, адаптивност. Опит в престижни организации. Лично развитие, благосъстояние и свобода.	Мобилност, прагматичност. Работна среда която да им харесва и да могат да се забавляват с интересна и увлекателна работа.

Поколение Z са най-младото поколение на възраст 18 – 26 години в трудовата среда. Наименованието „Z“ (последната буква на латинската азбука) е дадено от американския писател и историк Уилям Страус и консултанта Нийл Хоу в книгата „Поколения“, 1991 г. Поколение Z се среща в литературата и под други наименования, като „децата на хилядолетието“, „дигитално поколение“, „дигитални туземци“, „различните“, „децата на интернет“ и др. За разлика от предходните поколения, те са родени и израстват в тази среда като още от малки използват изключително много техниката в своя живот, макар и под формата на играчки.

Представителите на поколение Z имат технологичен ум и са креативни. Проучването посочва, че поколение Z са толерантни, самоуверени, щастливи, вписват се в трудовата група лесно, заинтересовани са от различни дейности. Те могат да извършват няколко дейности едновременно, предпочитайки изпълнение на нестандартизирани задачи. Чувстват се добре, когато, въпреки йерархичните нива, могат да водят свободни разговори. Представителите на това поколение са самоуверени. Те осъзнават, че работейки могат да постигнат своите цели и това би ги направило щастливи. За тях щастието е от значение. Ако не могат да го открият в организацията, към която работят, те са склонни да я напуснат.

Друга характерна черта за това поколение е, че притежават развита интуиция и усет за „новото и прогресивното“. Не зачитат „официални източници“ на информация и „авторитетите“, а изграждат собствено критично мислене и познавателен опит, като отстояват гледната си точка на база намерени факти в глобалната мрежа. Мислят и споделят всичко публично.

Целевата група за това изследване са младите работници (представители на поколение Z), които са заети във фирми от различни отрасли. Респондентите идентифицират 5 основни фактора, които ги затрудняват в работния процес:

- начинът, по който се комуникира в организациите им;
- липсата на ясни стандарти и очаквания на мениджърите за трудовото представяне на техните подчинени;
- нарушен баланс „работа – личен живот“;
- неразпознаване на талантливите кадри;
- начините, по които се вземат решения в организациите.

Факторът, който носи неудовлетвореност до голяма степен на представителите от поколение Z, е липсата на добра **комуникация на работното място**. Те живеят в дигитален свят, където информацията се обмяна с висока скорост. Това е нормално за тях и те имат същите очаквания за комуникация извън дигиталния свят. Като резултат се появява конфликт между реалност и очаквания. Всичко това ги кара да се чувстват стресирани и неудовлетворени. Последствието е, че трудовото представяне не е задоволително. Те често са в конфликт със своите колеги и ръководители поради липса на комуникация, респективно – информация. Това може да бъде предотвратено, като се обърне повече внимание на ясната комуникация в работната среда.

Вторият по важност проблем, който поставят участниците в изследването е свързан със **стандартите и очакванията за работата**. Представителите на Z поколението чувстват затруднения при изпълнението на задачите, тъй като не знаят какви са зададените стандарти. Изследваните лица чувстват необходимост от конкретика при поставянето на задачи за изпълнение. Желаят ясни критерии, които могат да се проследят. По този начин те чувстват сигурност в оценката за тяхната работа. Поколение Z изпитва нужда от по-силно изразено мениджърско присъствие при изпълняването на задачи. Според тях би било по-добре, ако се оказва по-чест контрол върху трудовото им изпълнение. Чувстват се много объркани, когато нямат поставена задача. Имат нужда от насоки по време на изпълнението. Липсата на ясен стандарт за изпълнението на задачите създава у изследваните категории персонал чувство за несправедливост.

Балансът „работа – личен живот“ е един от най-важните фактори, които влияят върху мотивацията на работното място на представителите на Z поколението. Дори това е един от приоритетите им. Младите работници живеят в динамичен свят. Представителите на поколение Z имат различни интереси, хобита и задължения. Те са толкова важни за тях, колкото и работата. Заради високата стойност, която придават на нетрудовите дейности (университет, хоби, спорт), те се нуждаят от добър баланс между работа и личен живот. От извършеното проучване на отношението на поколението Z към кариерата и получените отговори се прави заключението, че за младите хора балансът между работа и личен живот е изключително важен. Допитването е проведено и сред студенти, които вече имат опит на работния пазар. Близко 69% от тях посочват баланса между работа и свободно време като най-важния критерий за избор на работно място. На второ място е адекватното заплащане. Само малко над половината казват, че избраната фирма трябва да им предлага добри възможности за развитие и реализация.

За поколение Z **кариерното развитие** е по-важно от самата работа. Те са мотивирани от процеса, от успеха и от постиженията. Целта им е повишение и те очакват то да се случи. В интервюто, проведено с линейни и функционални мениджъри във фирмите става ясно, че работниците започват нова работа с идеята да бъдат на по-висока позиция. Някои от тях дори кандидатстват за различна роля в същата компания по време на изпитателния си период

(първите 6 месеца). За да се задоволи тази потребност на новата трудова сила, е възможно да се направят няколко промени, в зависимост от финансовите възможности на организацията. Първата алтернатива е да се създадат нови позиции или нива в структурата.

Поколение Z държат на **благоприятната работна среда** и са изключително критични към всякакви рискови за тяхното здраве и работоспособност фактори. Младите хора изпитват изострена непоносимост към влошени параметри на работната среда свързани с токсични химически вещества, биологични агенти, паразити, микроби, лъчения, алергизиращи, нетоксични вещества, запрашеност, шум, висока или ниска температура. Те са силно чувствителни към възможностите и технологичните условия, които работната среда им предоставя за неформални контакти, свободно общуване, дискутиране в широки групи и изразяване на мнение. Където няма онлайн платформи за комуникация и чат ботове, където се ограничава достъпа до интернет е малко вероятно да се задържат млади служители. Те искат да общуват на своя език, да генерират идеи, да се допитват, да впечатляват, да бъдат одобрявани и харесвани.

Представителите на Z поколението предпочитат да **участват във вземането на решения**. Това, което се наблюдава от фокус групите е, че мениджърите често са авторитарни и не позволяват на подчинените си да участват в управлението на процесите. Това демотивира младите работници и служители, тъй като те желаят да бъдат полезни за фирменото развитие, оставяйки своя отпечатък и креативен принос в процеса. Мотивира ги участието във вземането на решения и възможността да вършат (доколкото е възможно) работата си автономно. Младите работници са проактивни. Те искат да бъдат чути и да направят позитивна промяна в организацията. Тяхната основна ценност е да допринасят на обществото. Поради тази причина представителите на поколение Z желаят да бъдат част от процеса на вземане на решение. Те са креативни и искат да изразят своите идеи. За по-добрата им мотивация и стимулиране на трудовото им представяне е необходимо прилагането на демократичен стил на управление, повече автономност и постоянна обратна връзка между мениджъри и персонал. Поколение Z са бъдещата доминираща работна сила на пазара на труда. Те са мотивирани, енергични и бързи. Предприятията могат да спечелят от тях, тъй като те са идеални за изискванията на модерната бизнес среда. Важно е да се анализира и предвиди поведението и нагласите на новата работна сила, за да се подсигури успехът на организациите.

По отношение на организацията и управлението на работните процеси, поколение Z проявява най-силна нетърпимост към липсата на ясни указания, неправилното делегиране на задачите, нереалните срокове, безпринципното, несправедливо и дискриминационно отношение от страна на колеги и ръководители. Младите работници и служители са поподатливи на стрес и напрежение, когато чувстват, че не им достигат умения за изпълнение на задачите и когато трябва да работят с остаряло и често повреждащо се оборудване. Категорично не се ангажират с нощен и извънреден труд. Изключително им допада гъвкавото работно време и работата от дистанция.

Склонни са да проявяват ангажираност и съпричастност към предприятието, в което работят, но само ако възприемат фирмената кауза за значима и работата им за смислена полезна. В сравнение с другите, постоянно търсят разнообразие, развитие и нови предизвикателства. Ценят най-високо креативността и гъвкавостта в управлението. Не се впечатляват от йерархии и разглеждат ролята на ръководителя, не като началник, а като ситуативен лидер и преди всичко „тренинг“. Те искат искрено внимание и разбиране, да бъдат чути и да бъдат ценени. Очакват ръководителят да е добронамерен, да консултира и помага в постигането на целите. **Използването на коучинг и менторство** способстват за установяването на приятна, по-демократична атмосфера на работното място. За Z генерацията обучението и препоръките от връстник са много по-лесни за приемане, отколкото от пряк ръководител или по-възрастен колега. Присъщата им склонност към изява и усет към новото и нестандартното, ги прави много успешни в трансфера на знания и прилагането на ефективни обучителни методи и технологии.

Най-младото поколение не харесва монотонна и рутинна работа, свързана с висока степен на риск при използване на инструменти, машини и съоръжения, както и тежък физически труд, където не се полагат усилия той да бъде облекчен чрез механизация и други нововъведения. Ето защо, работодателите трябва да помислят за по-ефективен инженеринг на работата, ротация на работните места и разширяване функционалностите на длъжностите с нови и по-предизвикателни и разнообразни задачи, ако искат да задържат младите хора в предприятията.

Младите работници и служители от поколение Z не възприемат допуснатите грешки като провал, а като обратна връзка. Израснали с игрите, където винаги могат да преминат отново нивото, на програми, където винаги могат да възстановят резервно копие от облака и т.н. Това оставя своя отпечатък върху начина на възприемането на грешки в живота. Възприемат новите технологии, като нещо естествено и нормално, съпътстващо живота им. Ежедневният контакт на Z поколението с цифрови технологии, формира възгледите, уменията и начина на мислене, който уникално го отличава от предшестващите го поколения. Те виждат света по изцяло нов начин. За тях дигиталното е дори по-нормално, отколкото е реалното. Поколение Z са завършеният етап на прехода от „хартиено“ към „цифрово“ поколение, постигнало същинска интеграция между себе си и заобикалящите го технологии в търсене на промяната.

Изследването показва, че начина на общуване, навиците и инструментите, които хората използват в личния си живот, се пренасят и на работното място. Резултатите от проведеното проучване са впечатляващи: 20% от анкетиранияте участници смятат, че срещите лице в лице ще намаляват в бъдеще, 14% посочват, че използването на телефон и писма ще намалее, а 66% смятат, че служителите ще прекарват повече време в платформи за сътрудничество. Болшинството от респондентите са убедени, че работната среда ще включва много и разнообразни начини за комуникация, като интегрирани платформи, използващи облачни технологии, тим бордове, чат ботове, софтуер за виртуални срещи, видеоконференции и други методи, които са предпочитани от младото поколение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В следващите години все повече големи предприятия ще наемат предимно хора от подрастващото поколение Z заради завидните им дигитални умения. Работодатели и мениджъри ще трябва да използват гъвкави мотивационни подходи за задържането им в отговор на техните очаквания, стремежи и потребности спрямо бързо развиващата се технологична среда.

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2413C/29.02.2024 г.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <https://m.economy.bg/article/view/37047>
- [2] https://www.actualno.com/curious/znaete-li-koi-sa-pokolenijata-x-y-z-i-bejbi-bumyrite-news_1578840.html
- [3] <https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp16/5.1/5.1-18.pdf>
- [4] <http://www.trudipravo.bg/>

ПОЛЗИ И ЩЕТИ ОТ ЧЛЕНСТВОТО НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ В ШЕНГЕНСКОТО ПРОСТРАНСТВО

Кольо Пеев

*Технически Университет - Габрово, ул. "Хаджи Димитър" 4, Габрово, България,
e-mail: kolyo.peev@gmail.com*

Кореспондиращ автор: kolyo.peev@gmail.com

ВЪВЕДЕНИЕ

Шенгенското пространство (ШП) е зона за свободна търговия, която обхваща 26 европейски държави. Създаден през 1995 г., той позволява свободно движение на стоки, хора, услуги и капитали между страните членки. Като потенциален кандидат за присъединяване към ШП, България трябва внимателно да обмисли плюсовете и минусите на такова решение. Този доклад има за цел да предостави преглед на потенциалните ползи и щети, от членството в ШП на страната.

Ще разгледаме основни фактори като: Евентуални ползи за икономиката на страната в отрасли като туризма и логистиката.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Пространството обхваща население от над 400 000 000 души и територия от 4 312 099 км².

Изпълняването на шенгенските правила означава премахване на граничния контрол с другите страни членки, като едновременно с това се подсилва контролът над гражданите на държавите, които не са от Шенгенското пространство. Правилата включват осигуряване на обща политика за краткосрочно пребиваващите граждани на трети страни (чрез шенгенска виза), съгласуваност на външния граничен контрол, полицейско сътрудничество (с възможност за пресичане на границите при необходимост), съдебно сътрудничество.

Паспортите или одобрените лични карти в Евросъюза трябва да се носят винаги при пътуване, като могат да бъдат проверявани най-често на места като летища, хотели или от полицията. Това зависи от законите в съответната държава и от споразуменията между отделните страни. Понякога има редовен граничен контрол и между самите държави членки на Шенгенското пространство. (Примерно временното прекратяване на прилагането на Шенгенското споразумение се използва като специална мярка за сигурност.

Към 31 март 2024 г. в шенгенското пространство са 26 държави: Белгия, България, Германия, Гърция, Дания, Ирландия, Испания, Италия, Люксембург, Норвегия, Румъния, Португалия, Финландия, Франция, Нидерландия и Швеция. От тях Исландия и Норвегия не членуват в Евросъюза. Ирландия е единствената държава членка на Евросъюза, която решава да не участва в преговорите за Шенген и има специална клауза в Договор от Амстердам. Със специален статут на членство са България и Румъния, които са приети в Пространството само чрез своите морски и летищни контролно пропускателни пунктове, като очакват пълното си присъединяване в ШП в кратки срокове.

Ползи от членството в Шенгенското икономическо пространство могат да бъдат:

1. Увеличен икономически растеж: Членството в ШП би осигурило по-голям достъп до пазара за българските предприятия, което води до повишена конкуренция и иновации. Това от своя страна може да доведе до увеличаване на икономическия растеж и създаване на работни места.
2. Подобрена търговия: Свободното движение на стоки в рамките на ШП означава, че българските фирми могат да продават своите продукти в по-голям регион, увеличавайки максимално своята клиентска база. Това може да доведе до увеличени приходи и рентабилност за бизнеса.
3. Туризъм: Като част от ШП, България ще се възползва от притока на туристи от други страни членки. Туристическата индустрия ще получи тласък, което ще допринесе за растежа на икономиката и създаването на работни места.
4. Инвестиции: Достъпът до по-голям пазар може да привлече чуждестранни инвестиции в различни сектори на българската икономика. Тези инвестиции биха могли да стимулират икономическото развитие и модернизацията на инфраструктурата.
5. Технологичен трансфер: Участието в ШП би позволило на България да се възползва от технологичния напредък и опит на другите страни членки, насърчвайки научноизследователската и развойна дейност и подобрявайки цялостната конкурентоспособност на страната.

Евентуални щети от членството в Шенгенското Пространство

1. Загуба на суверенитет: Като част от ШП, България ще трябва да се откаже от някои аспекти на своя национален суверенитет, особено по отношение на граничния контрол и имиграционната политика. Това може да създаде опасения относно националната сигурност и идентичност.
2. Конкуренция: Докато увеличеният достъп до пазара може да бъде от полза за бизнеса, той също така излага местните предприятия на по-силна конкуренция от установени компании от други страни членки. Някои фирми може да се борят да оцелеят или дори да фалират поради тази повишена конкуренция.
3. Социални проблеми: Притокът на работници от други страни членки може да изостри съществуващите социални проблеми като безработица, напрежение върху публичните услуги и натиск върху жилищното настаняване. Може да са необходими значителни инвестиции в инфраструктура и обществени услуги, за да се отговори на тези предизвикателства.
4. Икономически шок: Въпреки че дългосрочните ползи от членството в ШП вероятно ще надхвърлят краткосрочните разходи, първоначалното интегриране може да причини икономически сътресения. Например, фирмите може да се сблъскат с трудности при адаптирането към новите пазарни условия и потребителите може да изпитат временно увеличение на цените поради ценообразуването.

5. Политически съображения: Съществуват политически опасения относно разширяването на ШП, тъй като някои страни членки може да не подкрепят приемането на нови членове поради проблеми със сигурността, имиграцията или вътрешната политика. Тези опасения биха могли потенциално да забавят процеса на присъединяване или дори да го осуетят.

В личностен аспект мога да кажа, като човек който пътува извън България редовно, че за обикновения човек реденето по граничните контролно-пропускателни пунктове значително ще намали недоволството на пътуващите и би допринесло за намаляването на жертвите по пътищата. Хората няма да бъдат толкова притиснати от неяснотата колко биха чакали на границата и биха могли да планират времетраенето на своите пътувания по-акуратно, съответно ще бъдат по-малко изнервени и съответно по-малко податливи към предприемането на рискови изпреварвания и шофиране със скорост неотговаряща на условията. Очакването за елиминирането на опашките от тирове също би подобрило значително замърсяването около КПП-тата от битови отпадъци и би направило по-безопасни подходите към тях, не са един или два случаяте на загинали шофьори на камиони блъснати от преминаващи автомобили докато чакат своя ред.

Макар и малкото време спестено от премахването на контрола по летищата е осезаемо за мен като форма на удовлетвореност от пътуването със самолет.

Колкото до бизнес нагласите в туристическия бранш, смятам, че като туристически ориентиран регион, Румъния, България и Гърция биха имали експоненциален растеж в бранша, като ще премести фокуса в подобряването на довеждащата инфраструктура с цел намаляване на произшествията и бързото преминаване на транзитиращите автомобили през страната.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В частност опитът на всички страни към днешна дата строго подкрепя ползите от членството в ШП и определя евентуалните щети като по-скоро спекулативни използвани основно като плашила от определени политически субекти в дадените страни с цел извличане на политическа облага, подобни примери в България могат да се считат теми като Зелената сделка, въвеждането на Еврото като единна валута и ползите и щетите за здравето на населението от ваксинациите.

Благодарности към доц. д-р инж. Десислава Петрова

ЛИТЕРАТУРА

Шенгенско пространство
Шенгенско пространство – eur-lex
Шенгенското пространство обяснено

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА ФИНАНСОВА КРИЗА В ГЪРЦИЯ И ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА МЕЖДУНАРОДНИЯ ВАЛУТЕН ФОНД

Йоанис Кипреос¹

¹ Югозападен Университет „Неофит Рилски“, докторант във Факултет по Икономика, гр. Благоевград, България, e-mail: johanes.kypraios@mail.bg

Кореспондиращ автор: e-mail: johanes.kypraios@mail.bg

Abstract

The article examines the problems of Greece, as one of the EU member states, affected by the global crisis and the measures taken to improve its economic condition. The main research question is: to what extent did the International Monetary Fund help resolve the financial crisis in Greece? The hypothesis is that the Greek crisis exists because the bailout from the International Monetary Fund is conditional and Greece is not paying attention to the full implementation of the austerity programs. Therefore, IMF financial assistance cannot save the Greek economy from the financial crisis. The objectives of the study are to understand to what extent developing countries can rely on IMF advice to overcome the financial crisis and to determine why the International Monetary Fund failed to adopt appropriate monetary and financial policies to resolve the financial crisis in Greece. The reasons for the unsuccessful attempts of Greek politicians to implement the IMF's austerity measures in their country are also investigated.

Keywords: Greece economic crisis, globalization, neoliberalism, International Monetary Fund (IMF), Grexit.

ВЪВЕДЕНИЕ

Неотдавнашната икономическа криза в Съединените щати и разпространението ѝ в континентална Европа предизвиква финансова криза на европейските фондови пазари. Обемите на производство в Европа намаляват, което води до увеличаване на безработицата и в резултат на това до протести срещу настоящата икономическа ситуация. Тези политически вълнения подтикнаха правителства и международни и регионални финансови институции като Международния валутен фонд (МВФ), Световната банка, Европейската централна банка и т.н., да намерят начин за прекратяване на тежката финансова криза. Това доведе до спад в производството, нарастваща бедност и безработица, спад на заплатите, стагнация на световната икономика, падащи цени на петрола и огромни бюджетни дефицити. Тези условия доведоха до тежка рецесия в икономиката на еврозоната, което доведе до спад на производството в региона. Рецесията имаше политически и икономически последици не само в Европа, но и в целия свят, така че спадът в производството в Европа и Съединените щати намали нуждата от петрол и по този начин не доведе до значително увеличение на цените на петрола. От друга страна, финансовата и икономическа криза в Европа беше последвана от политически вълнения, довели до улични протести в Гърция, Испания и Португалия.

В момента в повечето страни политически превес вземат либералите, които вярват в отворена световна икономика без граници. През последните десетилетия неолиберализмът се свързва с явлението глобализация. Глобализацията е термин, използван за първи път от професора от Харвард - Теодор Левит през 80-те години. Глобализацията се тълкува като мит, феномен, идеология, реалност, процес, контекст, структура или течение състоянието на международната система [11]. Реалистът Робърт Гилпин, разглежда глобализацията като процес на глобална икономическа интеграция. Но трябва да се има предвид, че глобализацията е многоизмерно, неравностойно и асиметрично явление. Многогранен в това смисъл, който обхваща всички икономически, политически, културни и социални аспекти на човешкия жи-

вот. Неравенството в тези икономически дейности може да стане по-глобално, отколкото в други области. Асиметрично, защото не всички региони и държави ще изпитат същото висока степен на глобализация [1]. Кое и Най изследват глобализацията в четири основни измерения, включително икономически, финансови, военни, стратегически и социално-културни области и околната среда [3]. В това изследване ще засегнем само част от икономическите аспекти на глобализацията.

И така, либералите твърдят, че разпределението на доходите между хората по света е станало по-справедливо през последните две десетилетия [9]. Според критиците глобализацията е довела до това, че северните страни и институциите под тяхното ръководство доминират и експлоатират южните страни по нови начини. Те подчертават, че глобализацията е увеличила неравенството между Севера и Юга. Сорос нарича глобализацията пазарен фундаментализъм и признава, че силната зависимост от пазарните механизми би била много опасна [10]. Неолибералите, от друга страна, твърдят, че неравенството мотивира хората да работят повече и да поемат рискове, като по този начин повишават ефективността [9]. Антиглобалистите смятат, че това явление е нова форма на империализъм, защото чрез него неизбрани елити налагат своята политика. Например през последните десетилетия Международният валутен фонд и Световната банка наложи западните ценности на хората от Юга [18]. Международните финансови институции като Международния валутен фонд допринесоха за разпространението и разширяването на глобализацията. Критиците на антиглобалисткото движение категорично се противопоставят на политиките на неолиберализма, защото вярват, че свободната глобална икономика води до по-голяма бедност, неравенство, социални конфликти, културна агресия, влошаване на околната среда и липса на демокрация. Новата вълна на неолиберализма изигра важна и благоприятна роля в процеса на съвременната глобализация [15].

За разлика от противопоставянето на глобализацията, нейните поддръжници виждат едно от предимствата на глобализацията в природата на свободната търговия чрез политическа реформа и създаването на отворено политическо пространство за сваляне на недемократични режими по света. Друго предимство на глобализацията според тях е създаването на доходоносни работни места. Като се има предвид горното, основният изследователски въпрос е да се определи степента, в която международна финансова институция като Международния валутен фонд ще помогне за разрешаването на гръцката финансова криза. Методът на изследване, които се предлага е аналитично-критичен.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Ролята на Международния валутен фонд в процеса на разрешаване на финансови кризи (на примера на Гърция) е изследвана многократно. Нека разгледаме гледните точки, които са най-свързани с темата на тази дискусия.

1. С. Космидис твърди, че след споразумението за спасителен заем гръцките гласоподаватели значително прехвърлиха отговорността за резултатите от (икономическата) политика от ЕС към националното правителство, което от своя страна увеличи влиянието на обективните икономически условия върху подкрепата за управляващата партия [12].

2. Ш. Мохашин заявява, че МВФ насърчава политиките на Вашингтонския консенсус чрез обвързване с условия на своята програма [13]. Икономическите и социалните разходи на програмата са огромни. Освен това програмата не успя да генерира икономически растеж и достъп до капиталовите пазари. Провалът на политиките на МВФ в Гърция също допринася за ограниченията и объркването в самата институция.

3. С. Далиен, Б. Фритц, Л. Мюхлиб оценяват как МВФ пренася своя опит в разграничаването и адекватното управление на кризи на ликвидност и платежоспособност от предишни кризи в случая с Гърция [4]. Те твърдят, че участието на МВФ в борбата с кризата в Европа не е оправдало напълно очакванията.

Чрез изследване на изследователската литература може да се каже, че всяко от проучванията изследва само един аспект на обсъждания предмет. Иновацията и новаторството на

това изследване се основава на опит да се проучи ролята на Международния валутен фонд в разрешаването на финансови кризи и проблеми на Гърция.

Основната цел на Международния валутен фонд беше да създаде парична система, в която валутите са конвертируеми, обменните курсове са фиксирани и конкурентната девалвация е предотвратена. Международният валутен фонд се счита за пазител на глобалната парична система и провежда годишни дискусии за наблюдение между своите членове. Фондът се стреми да постигне няколко конкуриращи се цели: насърчаване на парична стабилност и стабилност на обменния курс, подкрепа на текущата сметка и либерализацията на чуждестранната валута и намаляване на платежните дисбаланси [14].

Международният валутен фонд има две конкретни мисии: „Първо, да предоставя заеми на страни в рецесия, за да могат да следват експанзионистични фискални политики, и второ, да оказва натиск върху страните да следват експанзионистични, а не свиващи политики“ [17].

Преди 2007 г. в световната икономика настъпиха събития, които наложиха промени в Международния валутен фонд. Първо, постоянният поток от капитали и нарастването на стоките на пазара подобриха платежния баланс на бедните и развиващите се страни, намалявайки зависимостта им от заеми от МВФ. Второ, критиците на политиките на фонда, включително Службата за независима оценка, твърдят, че паричните и фискалните политики на МВФ не обръщат достатъчно внимание на намаляването на бедността или разпределението на доходите, а вместо това се фокусират върху макроикономическата стабилност. И накрая, политиката на фонда се фокусира само върху насочването на инфлацията [6].

Има две общи перспективи за икономическа и финансова реформа. Първата е шокова терапия. Според тази гледна точка страните трябва възможно най-бързо да приложат икономически реформи, като либерализиране на капитала, финансовите пазари и търговията и приватизация на държавни и полудържавни компании. Международният валутен фонд твърдо подкрепя тази позиция. Втората е постепенността. Според тази гледна точка трябва да се предприемат стъпки към либерализация на търговията и приватизация. Тези мерки включват приемане на необходимите закони, създаване на регулаторни органи, осигуряване на прозрачност и обръщане на достатъчно внимание на вътрешната ситуация в страната.

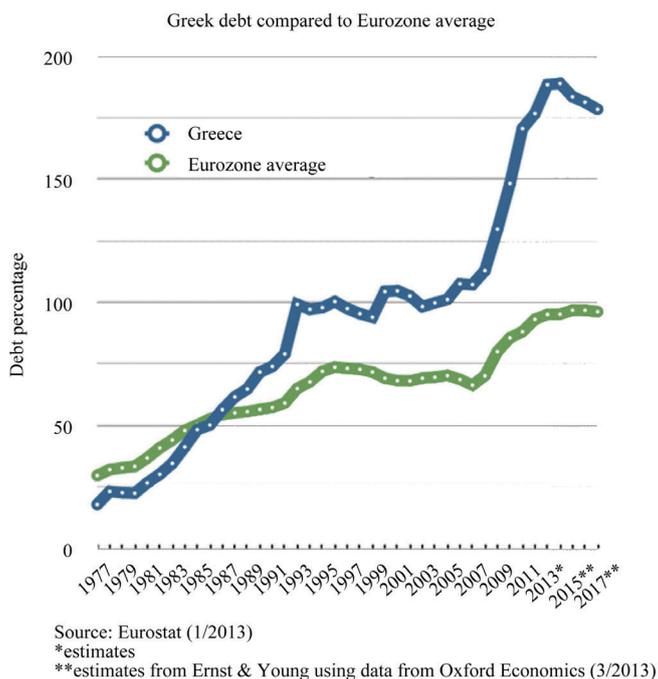
Ролята на международният валутен фонд в гръцката финансова криза се заключават в следното: Симптомите на финансовите кризи включват неконтролируеми вътрешни бюджетни дефицити, кризи на платежния баланс, бързи девалвации, нестабилно ценообразуване на местни активи (например на недвижими имоти и финансовите пазари), повишена инфлация, нарастваща безработица с падащи заплати и изтичане на капитал [7]. Икономическата криза може да доведе до порочен кръг, в който банките отказват да предоставят заеми, карайки компаниите да намалят производството и впоследствие да намалят производството и приходите. В резултат на това печалбите падат и компаниите фалират. Когато компаниите фалират, балансите на банките стават тежки, а банките продължават да отказват да предоставят все повече и повече заеми, като по този начин задълбочават спада в икономиката.

Най-добрият начин за справяне с рецесията е версията, при която правителствата трябва да следват експанзионистична парична и фискална политика. Ако Международният валутен фонд предложи свиваща парична и фискална политика на обхванатите от криза страни, с акцент върху намаляването на инфлацията, тогава правителствата ще трябва рязко да повишат лихвените проценти. Икономистите, които са съгласни, че високата инфлация ограничава икономическия растеж, не разбират много, че устойчивото намаляване на инфлацията до много ниски нива може да доведе до икономически растеж [16]. Финансовата криза в Европейския съюз засегна по различен начин страните от еврозоната, но негативното въздействие на кризата върху Гърция, Испания, Ирландия, Португалия и Италия беше много по-голямо, отколкото върху други европейски страни. С разрастването на рецесията и забавянето на икономическата активност данъчните приходи на гръцкото правителство намаляха.

Гърция е страна с население от 10,8 милиона души и брутен вътрешен продукт от около 298 милиарда долара. Нейната икономика след 1973 г. има съвсем различно лице: темповете

на икономически растеж бяха нулеви, а нивата на инфлация и безработица бяха много високи. В страни с такава висока инфлация получаването на информация и изчисляването на цените на стоките и услугите е много скъпо. Но еврото също успя да намали инфлацията и несигурността, която причинява. Еврото елиминира колебанията на обменните курсове и възможността за конкуренция между държавите за обезценяване на техните национални валути. На 1 януари 2001 г. Гърция стана дванадесетият член на еврозоната. В момента Гърция има икономически растеж от 1,4% и доход на глава от населението надхвърля 27 000 \$. Безработицата е около 21%, а инфлацията е около 1-2%. Държавният дълг обаче е на много високо ниво (Фиг. 1) [2].

Според някои икономисти излизането на Гърция от еврозоната означава съживяване на гръцката валута. С появата на социалните държави в европейските страни през последните десетилетия държавните разходи в тези страни се увеличиха драстично, както и бюджетните им дефицити. Гърция е една от европейските страни, които през последните години възприеха цялостен държавен подход. Благосъстояние чрез увеличени държавни разходи, като намаляване на възрастта за пенсиониране и увеличаване на социалните осигуровки. Гръцката икономика е малка и възможностите, предоставени от гръцкото правителство на своите граждани, бяха различни от другите страни. Така например на 53 години всеки може да се пенсионира, докато в други европейски страни пенсионирането започва на 65 години. Разбира се, според новия закон възрастта за пенсиониране в Гърция е 67 години. В началото на 2010 г. стана ясно, че Гърция не може да извърши финансови реформи без външна помощ от Брюксел или друга чужда институция. Но след месеци на дълги преговори лидерите на еврозоната неохотно се съгласиха през май 2010 г. на пакет от заеми от 110 милиарда евро, финансирани от Европейския съюз и Международния валутен фонд за Гърция [8].

Фигура 1. Държавен дълг на Гърция спрямо средния показател за еврозоната

По време на финансовата криза дългът на Гърция достигна приблизително 300 милиарда евро, или 214% от brutния вътрешен продукт (БВП) на страната, а бюджетният дефицит на Гърция доближи 13% от БВП. От една страна, цифрите показват, че гръцкото правителство се нуждае от финансиране от МВФ. От друга страна, в замяна на получаване на финансова помощ, трябва да се прилагат програми за икономии, в който случай ще има обществено недоволство, последвано от политически вълнения. В резултат на това гръцкото правителство трябва да намери разумен баланс между условията на Международния валутен фонд и

получаването на финансова помощ, за да може да се възползва от финансовата помощ на тази международна институция, без да е необходимо да прилага обширни програми за икономии. Все пак трябва да се отбележи, че според Договора от Маастрихт, еврозоната представлява повече от 60% от brutния вътрешен продукт в края на финансовата година. В същото време бюджетният дефицит на тези страни не трябва да надвишава 3% от БВП, но този размер беше променен на 0,5% с ратифицирането на Международното финансово споразумение. Британското правителство и Чешката република обаче отказват да подпишат споразумението [5].

Пакети от помощи от МВФ и ЕС за Гърция се изразиха в следното: На 4 октомври 2009 г. лидерът на социалистите Георгиос Папандреу печели изборите и става министър-председател на Гърция. За няколко седмици бюджетният дефицит на Гърция надхвърли 12% от БВП и след това достигна 15,4%. На 2 май 2010 г. Международният валутен фонд и Европейският съюз се съгласиха да предоставят на Гърция заем от 110 милиарда евро (146 милиарда долара) за три години, за да предотвратят банкрута на Гърция. От тази сума 80 милиарда долара идват от Европейския съюз, от които 22 милиарда идват от Германия. Вместо това гръцкият премиер се съгласи да следва политика на строги икономии, която ще намали държавните разходи и ще повиши данъците. При прилагането на тази политика правителството ще получи около 30 милиарда евро. На 31 октомври 2011 г. Папандреу призова за референдум относно финансирането от ЕС и Международния валутен фонд. Референдумът обаче беше отменен, след като дясноцентристката опозиция се съгласи да финансира съюза и фонда. В крайна сметка Папандреу подаде оставка и Лукас Пападемос стана отговорен за формацията кабинет на националното единство за прилагане на строги икономии и структурни реформи.

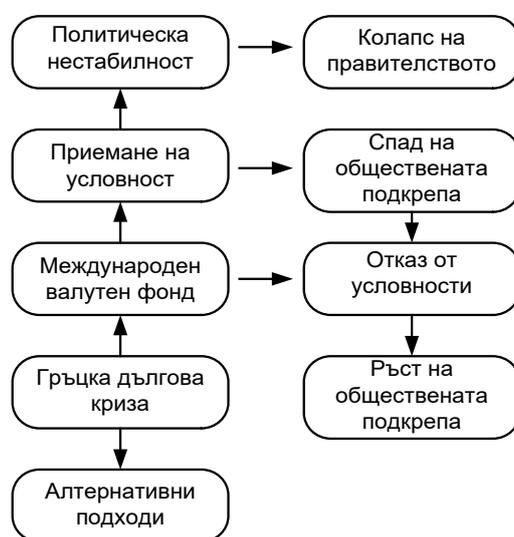
При тези обстоятелства съюзът и фондът се договориха на 21 февруари 2012 г. да предоставят на Гърция втори грант в размер на 130 милиарда евро (172 милиарда долара). През юни 2012 г. бяха проведени нови избори. Дясноцентристката партия получи 30% от гласовете. Антонис Самарас сформира коалиция и се закле във вярност към профсъюза и фонда.

На 27 ноември 2012 г. съюзът и фондът промениха условията за финансова помощ за Гърция, намалявайки лихвените проценти по нейните заеми. Новата програма позволи на гръцкото правителство да поддържа бюджетен дефицит от 124% от БВП до 2020 г. вместо 120%, при условие че той бъде намален до 110% до 2022 г. На 17 юли 2013 г. гръцкият парламент одобри нова политика на строги икономии, която отговаря на предпоставки за фискална помощ от съюза и фонда. Според новия закон 25 000 души трябва да бъдат уволнени от обществения сектор, ще бъдат намалени заплатите и ще бъдат променени данъчните закони. Приемането на такива закони доведе до победата на лявата партия против икономистите СИРИЗА на изборите на 25 януари 2015 г., в резултат на което Алексис Ципрас стана министър-председател на Гърция. Под негово ръководство гръцкото правителство реши да изплати дълга на Гърция, да предоговори условията за спасяване и да предоговори разходите в публичния сектор. През юли 2015 г. гръцкият парламент подкрепи Третата спасителна програма и политиката на строги икономии (което беше предпоставка за получаване на финансова помощ). Безвъзмездната помощ възлиза на 86 милиарда евро (94 милиарда долара). Законът беше приет през август 2015 г. Гръцкото правителство обеща да приложи данъчни реформи, да намали държавните разходи, да приватизира държавната собственост и да измени трудовото законодателство. Най-накрая на 20 август 2018 г. приключи третата и последна програма финансова помощ от Съюза и Фонда на Гърция. Гърция дължи около 290 милиарда евро (330 милиарда долара) на Европейския съюз и Международния валутен фонд, а публичният ѝ дълг достигна 180% от нейния брутен вътрешен продукт благодарение на три безвъзмездни средства, дадени на Гърция от 2010 г. насам. Важно е да се отбележи, че ако икономическият спад продължи и паричното предлагане в Гърция продължи и други страни от еврозоната може да се сблъскат с подобни проблеми, като в момента тази тенденция се наблюдава в Испания и Португалия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След кризата в еврозоната през 2008 г. и последвалата тежка финансова и икономическа криза в Гърция, Европейската тройка, включително Европейската централна банка, Европейската комисия и Международният валутен фонд, реши да предостави финансова помощ на гръцкото правителство. В периода от 2010 до 2015 г. Европейският съюз и Международният валутен фонд предоставиха на Гърция три безвъзмездни средства (110 милиарда евро през 2010 г., 130 милиарда евро през 2012 г. и 86 милиарда евро през 2015 г.) при условие, че гръцкият парламент и правителство се съгласят да прилагат политики на строги икономии и икономически реформи. Въпреки това прилагането на тези политики предизвика опозиция от страна на левите партии и гръцкия народ, тъй като прилагането им представляваше сериозна заплаха за общественото благосъстояние. Например намаляването на заплатите може да има отрицателно въздействие върху качеството на живот на средната и работещата класа. В резултат на това финансовата помощ на Международния валутен фонд за Гърция, в съответствие с принципите на неолибералната политическа икономия, беше обусловена от прилагането от гръцкото правителство на политики на структурно приспособяване и строги икономии, което несъмнено имаше значителни политически и социални последици за гръцкото общество. Така прилагането на различни политики и търсенето на различни варианти от страна на гръцкото правителство имаше нееднозначни последици, които са показани на фиг. 2.

Това, което започна като дългова криза в Гърция в края на 2009 г., се разви в по-широка политическа криза в Европа, която според много анализатори може да доведе до най-лошата рецесия за повече от 60 години европейска интеграция. От 2009 г. Гърция, нейните други членки на Европейския съюз и Международният валутен фонд предприеха безпрецедентни стъпки, за да предотвратят гръцки фалит и да гарантират, че Гърция ще остане член на 19-членната зона на единната валута на ЕС. Ключови европейски лидери непрекъснато повтарят убеждението на германския канцлер Ангела Меркел, че „ако еврото се срине, Европа ще се срине“, което отразява тяхното убеждение, че евентуален „Grexit“ на еврозоната, водещият проект на ЕС, може сериозно да подкопае целостта на еврозоната и дори Европа.

Фигура 2. Политика на гръцкото правителство спрямо дълговата криза

Въпреки това поредица от събития, включително неуспехът на Гърция да извърши планирано плащане към МВФ и налагането на капиталов контрол върху гръцките банки, накараха много анализатори да кажат, че излизането на Grexit от еврозоната е възможно. Подобни страхове бяха поне временно смекчени, когато лидерите на еврозоната заявиха, че са постигнали временно споразумение за предоставяне на допълнителна финансова помощ на Гърция. Много анализатори обаче се съмняват в политическата и икономическа жизнеспособност на споразумението и се опасяват, че Grexit все още може да се задава в дългосрочен план.

Икономическите трудности в Гърция разтърсиха политическата система на страната и подхраниха общественото недоволство от институциите на ЕС и някои членове на еврозоната. От края на 2009 г. страната е имала няколко различни правителства. Всяко от тях се бори да спрат съкращенията на разходите и икономическите реформи, които бяха приложени в замяна на спасяване от кредиторите на еврозоната и МВФ.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Baylis, J., & Smith S. (2008). The globalization of world politics. New York: Oxford University Press.
- [2] Betz, F. (2014). Disequilibrium pricing – Greek Euro crisis. *Theoretical Economics Letters*, 4(9), 897–909.
- [3] Das, D. (2004). The economic dimensions of globalization. New York: Palgrave.
- [4] Dullien, S., Fritz, B., & Mühlich, L. (2018). The IMF to the rescue: Did Greece benefit from the fund's experience in dealing with highly indebted countries? *Journal of Economic Policy Reform*, 22(4), 369–383.
- [5] Eckes, J.A.E. (2011). The contemporary global economy: A history since 1980. New York: John Wiley & Sons.
- [6] Gabor, D. (2010). The International Monetary Fund and its new economics. *Development and Change*, 41(5), 805–830. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2010.01664.x>
- [7] Harvey, D. (2007). Neoliberalism of brief history. Tehran: Akhtaran.
- [8] Hodson, D. (2011). The EU economy: The Eurozone in 2010. *Journal of Common Market Studies*, 49, 231–249.
- [9] Hunter, W.R. (2004). Is globalization reducing poverty and inequality? *World Development*, 32(4), 567–589.
- [10] Huq, M., & Tribe, M. (2004). Economic development in a changing globalized economy. *Journal of International Development*, 16(7), 911–923.
- [11] Kacowics, A. (2007). Globalization, poverty and North-South divide. *International Studies Review*, 9(4), 565–580.
- [12] Kosmidis, S. (2014). Government constraints and accountability: Economic voting in Greece before and during the IMF intervention. *West European Politics*, 37(5), 1136–1155.
- [13] Mohashin, K.M.S. (2017). IMF in Greece: In the shadow of the Washington consensus. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 19(6), 666–683.
- [14] Rose, A. (2005). Which international institution promote international trade? *Review of International Economics*, 13(4), 682–689.
- [15] Scholt, J. (2008). Defining globalization. *The World Economy*, 31(11), 1471–1502.
- [16] Stiglitz J. (2008). Globalization and its issues. Tehran: Ney.
- [17] Stiglitz, J. (2003). Democratizing the International Monetary Fund and the World Bank: Governance and accountability. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 16(1), 111–139.
- [18] Turner, B. (2010). The Routledge international handbook of globalization studies. New York: Routledge.

СЪОБРАЖЕНИЯ ЗА КАЧЕСТВОТО НА УСВОЕНИТЕ ЗНАНИЯ ПО ТЕХНИЧЕСКА БЕЗОПАСНОСТ

Панайот Янков¹, Николай Перчемлиев², Стоян Янков³

¹Технически Университет, Габрово, България, Panayot_Yankov@Yahoo.com

²Технически Университет, Габрово, България

³Технически Университет, Габрово, България

Кореспондиращ автор: Panayot_Yankov@Yahoo.com

Abstract

In the trainer-student system, an actual psychological-pedagogical problem is omitted, namely that learning as a process is an individual transformation of the flow of information submitted by each student. In the present work, the need for a training manual, adapted not only to the relevant content of the textbook, but also to specific information, to relevant knowledge, skills and situations requiring a combination of theory and practice, has been investigated. With such a study aid, the student can do an independent exercise and get an adequate self-assessment of the level of knowledge he has acquired and the ability and ability to apply it in a specific situation. The researched approach is particularly relevant and gives the desired effect in the study of disciplines of a practical-applied nature ("Technical safety").

Keywords: TRAINING TRAINING, APPLIED GEOMETRY AND ENGINEERING GRAPHICS, TECHNICAL SAFETY.

ВЪВЕДЕНИЕ

В системата обучаващ – обучаван се изпуска един актуален психолого-педагогически проблем, а именно, че усвояването като процес е индивидуално преобразуване на подадения поток информация от всеки обучаван.

В настоящата работа е изследвана необходимостта от тренировъчно учебно пособие, адаптирано не само към съответното съдържание от учебника, но и към конкретна информация, към съответни знания, умения и ситуации, изискващи свързване на теория и практика. С такова учебно пособие студентът може да направи самостоятелно тренировка и да получи адекватна самооценка за нивото на усвоените от него знания и уменията и възможността да ги приложи в конкретна ситуация. Изследваният подход е особено актуален и дава желаните ефекти при изучаването на дисциплини с практико-приложен характер („Техническа безопасност“).

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Теоретична обосновка на една хипотеза.

Липсата на приемственост между средно училище и университет поставя пред студентите проблема сами да извървят своя път на проби и грешки за да установят какво им трябва за да се справят с големия по обем учебен материал. Най-често те ползват информацията на своите завършващи колеги по отношение на това “как да се адаптират“ към изискванията на всеки един преподавател поотделно за да приключат успешно с даден изпит. В такава ситуация особено ценна става информацията за точния учебник или набор лекции, които гарантират успех, за начина на провеждане на изпита, за дежурните въпроси и т. н. В този случай не може да става и дума за качество на усвоените знания, за критично и задълбочено осмисляне на материала, за възможност получените знания да се прилагат в практиката.

Всичко това поставя редица актуални за обучението във ВУЗ въпроси, а именно:

◆ Може ли да се избегне този маратон за значителна част от обучаваните студенти за събиране на “ценна информация“ за учебна дисциплина и преподавател с единствената цел приключване с конкретния изпит?

◆ Какви методи и подходи да се използват, които ще гарантират активно и съзнателно отношение към учебния процес и усвояване на знанията?

Липсата на необходимата педагогическа подготовка на значителна част от преподавателския състав във ВУЗ води до интуитивно решаване на посочените въпроси. Отсъства научна обосновка на решаваните проблеми, което води до сизифовски усилия, нулев резултат, липса на положителна мотивация за учене.

Обучението във всеки ВУЗ се характеризира със специфични особености по отношение на организацията на учебния процес, от естеството на изучаваните проблеми, което налага преосмисляне не само на използваните методи и подходи, но и на съвместната дейност преподавател-студент. Като отправни моменти, водещи до повишаване на качеството на усвоените знания и изграждане на положителна мотивация за учене могат да се посочат следните:

◆ Обучаваните студенти са тип възрастни, което налага прилагането на изискванията на анадрагогическата дидактика. Отправен момент в нея е този, че “възрастните учат добре когато правят нещо” [1]. Според Гибс Хебершоу [2] има неща, които не могат да бъдат научени, чрез писане и четене над определена тема. Показателен е техният пример: “.....не можеш да станеш медицинска сестра само като четеш литература по медицина.....”. Като допълнение на тях е твърдението на А. Кодис [3]: ”.....лекционният метод на обучение е най-добрият начин да се пренесат записките на преподавателя в тетрадките на студентите, без нищо да мине през главите им“. Не издържа проверката на времето и идеята за редуване на теория с практика. По време на практическите занятия студентите следват определени инструкции т.е. не работят творчески при реализацията на съответен експеримент, не са включени в организацията на експерименталната работа. Обвързването на теория с практика така, че да води до учене чрез дейност изисква циклична последователност на четири елемента на учебния процес: мислене, планиране, изпробване, рефлексия [4]. Експериментално е установено, че в човешката памет при равни други условия се запечатва 90% от това, което се прави, до 50% от това, което се вижда и само 10%от това, което се чува [5];

◆ В предишния си опит като ученици настоящите студенти са били зависими и пасивни по отношение на това, което трябва да се прави. В условията на висшето училище е наложително да се изграждат умения и навици за самоконтрол над собствената си дейност т.е. студентът да е отговорен за своето учене. Това ще доведе не само до положителни мотиви за учене, но до изграждане на отговорност както по време на обучението си, но и в бъдещата си практическа реализация;

◆ В интелектуално отношение хората не са равни. Това налага търсене на подходи и методи в обучението, които да създават условия за индивидуално темпо на усвояване на изучавания материал.

От направените теоретични разсъждения по отношение на обучението във ВУЗ може да бъде изказана следната **хипотеза**: *Разработването на тренировъчно учебно пособие към университетския учебник, позволяващо работа със собствен темп и качествен контрол от страна на обучавания ще доведе до значително повишаване на качеството на усвоените знания.*

2. Педагогически изисквания към разработването на тренировъчни учебни пособия.

Разработването на тренировъчно учебно пособие не може да се реализира по определен шаблон за всички учебни дисциплини. То трябва да бъде съобразено с особеностите на разглежданата материя, ниво на абстракция, степен на приложимост на усвоените знания, възможности за самостоятелно ползване от обучаваните.

Успоредно с изказаните съображения едно тренировъчно учебно пособие трябва да отговаря на определени педагогически изисквания, които да гарантират неговото вписване в традиционния учебен процес на ВУЗ. Като такива могат да бъдат посочени следните:

- Структурата на тренировъчното учебно пособие трябва да повтаря тази на университетския учебник. Не трябва да има раздел или тема от учебника, които да не са включени в него;

- Да се спазва еднозначност на термини, наименования, символни означения, принципни схеми, диаграми;

- Да бъде разработено в такава форма, че да позволява бърза справка с конкретна информация от учебника, конкретни изводи, статистически данни, норми и т. н.;

- Да дава възможност не само за проверка на конкретен отговор, но и за цялостна оценка на нивото на усвоените знания. Това налага в указанията за използването му да има заложен ясна система за проверка и оценка на постиженията на обучавания. Желателно е тя да съвпада с тази, която ще се използва по време на изпит или текущ контрол;

- За дисциплини с практико-приложен характер (каквато се явява Техническа безопасност) е подходящо тренировъчното учебно пособие да бъде разработено така, че да се прилага тестовата форма за проверка на знанията. В него трябва да се включат въпроси и задачи от различни нива на познавателна дейност на обучаваните (**Репродуктивно ниво**: въпроси за *узнаване* и *възпроизвеждане*; **Продуктивно ниво**: въпроси за *приложение* и *творческо решаване на проблем*);

- Отношението на предлаганите отговори към всеки един от въпросите в теста към броя на всички въпроси трябва да бъде по-голяма от 0,1, което гарантира добра надеждност на използвания тест.

3. Резултати от експеримента и изводи.

Експериментално са изследвани следните случаи:

А) Студентът реализира своята подготовка, използвайки само записки, направени по време на лекции (поз. А от фиг. 1.);

В) При подготовката е работено със записки от лекции и учебник по дисциплината (поз. В от фиг.1);

С) Използвани са записки от лекции, учебник по дисциплината и тренировъчно учебно пособие (поз. С от фиг.1.).

При проверка знанията и уменията на студентите са използвани тестове с равен брой въпроси (общо 40 въпроса), съответстващи на четирите нива на познавателна дейност (I - узнаване, II - възпроизвеждане, III - приложение, IV - творческо решаване на проблем). В експеримента са участвали 127 студента от III курс на Технически университет – Габрово. Времето за работа върху теста е еднакво за всички. За количествена са използвани следните показатели:

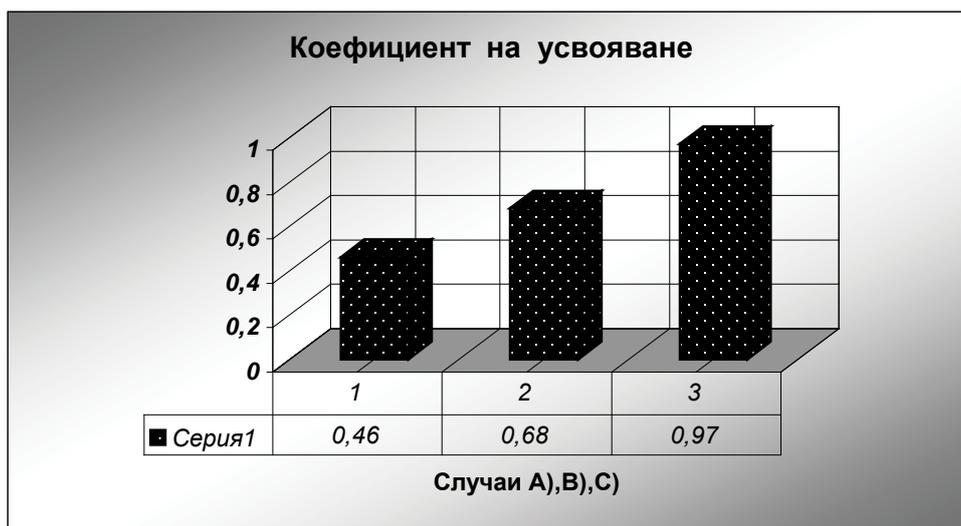
$$\bullet \text{ Коефициент на усвояване } K_a = \frac{a}{b}, \quad (1)$$

където a – брой верни отговори; b – брой зададени въпроси или задачи от теста;

- Скорост на усвояване V_u – показва достигнатото ниво на познавателна дейност (от I до IV) за фиксираното време.

Получените резултати са интерпретирани на фиг. 1.

От фиг. 1 се вижда, че при използването на тренировъчно учебно пособие коефициентът на усвояване K_a достига до 0,97, което значителен резултат в сравнение със случаите А) и В). На фиг. 1 е онагледена скоростта на усвояване за достигане на различни нива на усвояване при едно и също време за работа на студентите за случаите А), В), С). Категорично се потвърждава факта, че при случай С) скоростта на усвояване е най-голяма.

Фигура 1. Коефициент на усвояване за случаите А),В) и С).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направените изследвания се потвърждава ефективността от използването на тренировъчно учебно пособие по отношение на качеството на усвоените знания. Получените резултати напълно потвърждават теоретично обосноваваната хипотеза.

Необходимо е да се отбележи, че изготвянето на тренировъчно учебно пособие трябва да се съобразяват следните моменти:

- Специфика на изучаваната дисциплина и възможности за тестова адаптация на материята;
- Умело подбиране на въпроси за четирите нива на познавателна дейност;
- Точни и ясни формулировки на посочените отговори;
- Спазване на основните педагогически изисквания при разработването на тестове;
- Изработване на надеждна система за оценка на получените резултати;
- Неразривна структурна връзка между учебник и тренировъчно учебно пособие.

Благодарности на доц. д-р Петър Петров за съдействието

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2213Е

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Adult learning: a decision for action (Ed. By V.Hall and J.Roby Kidd) . Oxford (and all), Pergamon Press, 1978.
- [2] Lawton , D. , P. Gopdon- Dictionary of Education . L., 1993.
- [3] Adult education and development. Hambourg, The I nternational Institute of Adult Education, 1994, № 43.
- [4] Walklin, L.- Teaching and Learning in Further and Adult Education. 3 rd.Ed.,London, Stanley Thornes (Publishers). Ptd., 1994.
- [5] Грановска, Р.- Елементи на практическата психология, София, НИ,1989.
- [6] Петров П.К. - Техническа безопасност – въпроси и отговори (тренировъчно учебно пособие), „Габрово Принт ООД“ 2004.
- [7] Гюрова В.- Андрагогия- изкуството да обучаваме възрастни, Универсал Друмев, София 1998.

ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА КАТО ФАКТОР ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПРИ ПОКОЛЕНИЕ Z

Тони Николаев Николов¹, д-р Весела Василева Георгиева²

¹Технически университет – Габрово,
ул. Хаджи Димитър 4, гр. Габрово, България,
e-mail: toni_nikolov91@abv.bg

²Институт по математика и информатика при Българска академия на науките,
ул. „Академик Георги Бончев“, блок 8, гр. София, България,
e-mail: v.georgieva@math.bas.bg

Кореспондиращ автор: v.georgieva@math.bas.bg

Abstract

The article examines a current and significant topic, in the context of digitalization as a factor in the development of education for Generation Z. The text examines in a theoretical plan and defines the key concepts related to the topic, and the authors' aim is to explore and present some of the possible and potential approaches and innovative practices related to the application of digitization in the field of education of the so-called generation Z (those born in the years between 1997 - 2012).

Keywords: Digitization, Education development, Generation Z

ВЪВЕДЕНИЕ

Интегрирането на информационните и комуникационните технологии (ИКТ) през последните години бележи все по-голям напредък, при това в почти всички обществени сфери, като образованието като обект на изследване по темата тук също не прави изключение.

Свидетели сме все повече на засилен интерес, навлизане и приложение на процеси по дигитализация, която значително подобрява, подпомага и улеснява възможностите за съхранение, популяризиране и достъп до различна по вид и естество информация.

Във връзка със споменатото по-горе, авторите на настоящата статия си поставят за цел да разгледат и представят някои от спецификите и значимостта на тематиката от гледна точка на използването на ИКТ и дигитализацията в контекста на приложението им в образованието при поколението Z.

ИЗЛОЖЕНИЕ

По същност понятието *поколение*, представлява „свкупност от родените приблизително по едно и също време хора, обединявани от възрастовата разлика между родители и деца, специфична за отделните култури, общества, както и с еднаква или сродна ценностна система, модели на поведение и под.; генерация“ [1].

Съществуват множество изследвания на международно ниво, които се свързват с *генерациите*, като „информацията за техните граници в България е сравнително оскъдна“ [2]. Според проведено изследване за поколенията, направено от HR компанията HILL International се утвърждават следните видове генерации:

- Z (Centennials) - родените след 1992 г.
- Y (Милниъли) - родените в периода между 1980 и 1991 г.
- X – родените между 1966 и 1979 г.

- Бейби бумъри - родени от 1946 до 1965 година;
- Традиционалисти (или т.нар. тихо поколение) – родени преди 1945 г.

Във връзка с т.нар. *Поколение Z* (на англ. ез. - Generation Z), може да се каже, че то се състои от лица, родени в годините между 1997 г. - 2012 г.“ [3]. Според Роберта Кац - учен от Станфорд, „поколението Z (известно още и като Gen Z, iGen и postmillennial) е първото поколение, което никога не е познавало света без наличието на Интернет. То се характеризира с това, че се стреми към самоуправление, изразява стремеж и желание за принадлежност към разнообразни общности, силно си сътрудничи и е социално. То цени високо гъвкавостта, уместността, автентичността и нейерархичното лидерство, и макар и обезпокоено от наследени проблеми като изменението на климата, има прагматично отношение към работата, която трябва да се извърши за справяне с тези проблеми“ [4].

Днес все повече се говори за различните предизвикателства, пред които са изправени обучаващите на Поколение Z. С течение на времето процесите по дигитализация се превръщат в неизбежна част от човешкото ежедневие, в т.ч. и за образованието.

В теоретичен план се откриват множество различни по вид дефиниции и на понятието *дигитализация*. Според определение дадено в Речника за „Е-термини в информационното общество“, публикуван на сайта на Министерството на транспорта и съобщенията на Република България, понятието се дефинира като „процес на преминаване от аналогова към цифрова форма – цифровизиране на данни; процес на преобразуване на информация от физически формат в цифров“ [5]. Освен това „процесът по дигитализация може да бъде разбран и като автоматизация на информацията от аналоговите носители към друг вид носители, характерни за дигиталното пространство. Този вид дейност в сферата на науката, културата, образованието, комуникацията, бизнеса и т.н., осигурява възможности, както за по-лесна и ефективна обработка на обектите, така и за достъп до информация на потребителите до дигитални платформи като уебстраници, онлайн каталози и др.“ [6].

За приложението на технологиите, в т.ч. и на дигитализацията в сферата на образованието, може да се твърди, че допринасят за улесненото въвеждане на интерактивни учебни материали, персонализирани учебни програми и др., като „тенденциите в образованието са насочени към дигитализация и подходящо използване на информационни средства за комуникация. Учениците, независимо от тяхното ниво на образование, изискват дигитални учебни материали и използването на информационни и комуникационни инструменти в клас, тъй като поколението Z и Alpha израстват с тези инструменти. Следователно образователните институции не трябва да ограничават или забраняват използването на тези инструменти, а трябва да намерят начини за ефективното им интегриране в класната стая.“ [7].

ИКТ като цяло, а в частност и процесите по дигитализация, все повече намират приложение и се оценяват като значими за развитието на различните обществени направления, науката и човешкия живот изобщо. Динамичните темпове на развитие от приложението на съвременните ИКТ бележи и променя не само мащабите, но и скоростта и обхвата на комуникацията и достъпа до информация, което съвсем логично оказва въздействие и върху начините и подходите за работа, обучение, развлечения в свободното време и живота като цяло.

Базирайки се на придобития опит и вследствие на получените резултати от проведено изследване за „Дигитализацията като фактор за развитието на музеите в България“, авторите на настоящия текст си поставят за цел да разгледат и представят някои от възможностите в перспектива за развитие и подобряване на обучението на поколение Z при използване на съвременните средства и технологии.

Споменатото по-горе изследване се провежда в периода февруари 2020 г. - ноември 2023 г. като основната му цел е „да се анализира дигитализацията в музеите във връзка с: представяне на експонати и колекции; с използване на инструментите на дигиталния маркетинг за популяризиране на културни ценности; с включването на музеите в образователни и изследователски дейности; с осигуряване на публичен достъп до музеите по иновативен на-

чин чрез виртуални експозиции и чрез използване на съвременна техника и софтуери и установяване как дигитализацията може да е фактор за успешното развитие на музеите в България“ [6]. В края на проучването, авторът на дисертационния труд достига до извода, че „в задоволителна степен е постигната целта на изследването и са осъществени поставените задачи. Анализирани са някои от съществуващите възможности, свързани с извършването на процесите по дигитализация в музеите, в т.ч. и във връзка с представянето на експонати, колекции и др., използването на инструментите на дигиталния маркетинг за популяризирането на културни ценности, включването на музеите в образователни и изследователски дейности, осигуряването на публичен достъп и др., вследствие на които се установи, че дигитализацията се отчита като ключов фактор за успешното развитие на музеите в България“ [6]. Освен споменатите, резултатите от проведеното проучване свидетелстват и „за убедеността на музейните специалисти, че дигитализацията е приоритетна бъдеща визия за развитие, която би могла да доведе до генерирането на нови публики и подобряването на достъпността и образователните функции на музеите“ [6].

Въпреки, че споменатото по-горе изследване стои привидно в страни от тематиката на настоящата тема, то е ценно и навременно поради възможността от разглеждане и поставяне на оценка на нагласите сред различните поколения относно навлизането и приложението на съвременните технологии за оптимизирането на работните процеси. Не на последно място, посочените резултати вследствие от проведеното изследване за дигитализацията в музеите в България, създават предпоставки и за провеждането на проучвания по подобен модел с цел изследване на приложенията на дигитализацията в сферата и на образованието.

Методите за обучение в дидактическата и методическата литература се дефинират като „конструкти, като абстрактни схеми, като най-общи представи“, които спомагат за изграждането на взаимосвързаността и взаимодействието между учител и ученици, за да се постигне цялостна организираност и регулиране на учебно-познавателната и практическата дейност. По този начин обучаемите формират своите компетентности, лични качества и обща култура. се състоят от различни по видове похвати, които могат да включват словесни, нагледни, практически и др. подходи, които да бъдат прилагани от страна на обучаващите. И въпреки, че методите на традиционното образование се основават на придобиването на знания чрез учебници, лекционни занятия и упражнения, тяхната ефективност днес се допълва все по-успешно от интегрирането на съвременните ИКТ. Това е така най-вече поради факта, че „децата на новото време са технологично обвързани и зависими, а възприятията на учениците са свързани с продължителния контакт с Интернет, компютърните игри и телевизията“ [8], което налага и необходимостта от подобряване и подпомагане на класическите модели за преподаване.

В началото на 80-те години на XX век се заражда т.нар. концепция за обучение посредством компютър, от когато датират и първите опити за прилагане на конкретния вид обучения. „Още оттогава започнал да се забелязва и големият потенциал на обучението посредством компютър като средство, което да подпомага традиционните форми на обучение, както в учебната сграда, така и извън нея. *Обучение посредством компютър* е всяка форма на обучение, която се предоставя и подпомага от компютър. Терминът включва в себе си и термини като „обучение, подпомогнато от компютър“, „компютърно-базирано обучение“ и редица др. За разлика от компютърно-базираното обучение, където е задължително компютърът да играе централна роля в процеса на обучение, при обучението посредством компютър е без значение каква е ролята на компютъра, т.е. включва се всяка форма на използване на компютър за подпомагане на процеса на обучение“ [9].

Днес все повече „дигиталната трансформация на традиционното обучение представлява ключов етап в развитието на образователните системи“ [9], който се свързва с бързото развитие на технологиите и с навлизащите от тях новости и промени, които все повече засилват необходимостта от иновативност при подходите за обучение на подрастващите. „Интерактивните методи на обучение са едни от най-ефективните средства за провеждането на учебно-познавателна дейност. В проведен психологически експеримент се установява, че до

90% човек усвоява знания посредством това, което прави, до 50% – това, което вижда и едва 10% това, което чува. Интерактивните методи и форми на обучение се използват единствено при групова учебна дейност, като представляват „организация на учебния процес, при която учениците, обединени в мобилни групи, изпълняват задачи под ръководството на учителя.“. При груповата работа учениците могат свободно да изразят чувствата и емоциите си и да покажат своята креативност.“ [10]

Всичко това е заложено и в Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в република България (2021-2030) в която „сред 9-те приоритетни области за развитието на образованието и обучението до 2030 г. са посочени образователните иновации, дигиталната трансформация и устойчивото развитие в образованието. Дигиталните умения и компетентност са приоритет за целия образователен спектър, а достъпът до ИКТ за децата от XXI в. е обявен за неразделна част от образованието“ [11].

В най-общи линии, представителите на Поколение Z „разглеждат образованието като дейност през целия си живот и се фокусират върху практически методи на обучение с връзка към реалния живот“ [12]. Не на последно място, използването на цифровите устройства в този процес и контекст е не просто средство, а абсолютна необходимост за осъществяване на комуникация, както и за по-бързото, пространствено и времево независимо получаване на информация.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се каже, че днес все повече дигитализацията се осъзнава като фактор за развитие на обществените сфери, в т.ч. и от гледна точка на образованието. Въпреки всички посочени в статията предимства, свързани с приложението на съвременните средства и технологии е от важно значение да бъде направено уточнението, че дигиталната трансформация не трябва да бъде разбрана нито като самоцел, нито като заместител на традиционните методи на обучение. Нейната цел следва да бъде съотнесена към повишаване качеството на учебния процес в учебните заведения (училища, школи, университети, НПО и др.), засилване на интереса и мотивацията на подрастващите към продължаващо обучение във ВУЗ-овете, осигуряване на възможности за натрупване на реален практически опит, повишаване на компетенциите („съвкупност от знания, умения, нагласи, които се използват за извършване на успешна професионална дейност“ [13]) и др.

Всичко това е в подкрепа и на предписанията и очакванията в Стратегията за развитие на образованието (2021-2030), че „през 2030 година всички български младежи ще завършват училищното си образование като функционално грамотни, иновативни, социално отговорни и активни граждани, мотивирани да надграждат своите компетентности чрез учене през целия живот“ [14].

Благодарности

Настоящата тема се разработва и реализира като част от проект „Иновации в езиковото и специализирано обучение“ (II етап) за научни изследвания по научните направления на Технически университет – Габрово с ръководител доц д-р Диана Изворска и по Програмата за „Млади учени и постдокторанти - 2“ (МУПД-2) на МОН .

ЛИТЕРАТУРА

[1] Поколение. В: Речник на българския език [онлайн]. [Прегледан на: 10.10.2024]. Достъп от: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%9F%D0%9E%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%95/>

[2] Десет тенденции от теория на поколенията. В: Postvai.COM [онлайн]. [Прегледан на: 10.10.2024 г.]. Достъп от: <https://postvai.com/seo/generacia-z-h-y.html>

[3] Slepian, Rebecca C. et al. “Social media, wearables, telemedicine and digital health,” – A Gen Y and Z perspective. In: Comprehensive Precision Medicine, vol. 1. Elsevier Inc. 2024, pp. 524-544. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-824010-6.00072-1>

- [4] Gen Z are not ‘coddled.’ They are highly collaborative, self-reliant and pragmatic, according to new Stanford-affiliated research. In: Stanford University News [online]. [Viewed 12.10.2024]. Available from: <https://news.stanford.edu/stories/2022/01/know-gen-z>
- [5] Е-термини в информационното общество. В: Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията на Република България [онлайн]. [Прегледан на 12.10.2024]. Достъп от: <https://www.mtc.government.bg/bg/glossary/d>
- [6] Георгиева, Весела. Дигитализацията като фактор за развитието на музеите в България: Дисертационен труд. София: СУ „Св. Климент Охридски“.
- [7] Annuš, N. et al. Z and alpha generation teaching methods: digitalization of learning material. In: IJANSER, Vol. 7, no. 4 (2023). DOI: <https://doi.org/10.59287/ijanser.704>
- [8] Божкова, Доника. Дигитална трансформация на традиционното обучение [онлайн]. В: Втора национална научно-практическа конференция дигитална трансформация на образованието – проблеми и решения. [Прегледан на 12.10.2024]. Достъп от: <https://www.conf-dte.bg/docs/2024/p-15.pdf>
- [9] Parvanov, S., Arabadzhieva, S., Iliev, S. Use of Computer Simulations in the Training of Employees of Fire Safety and Civil Protection General Directorate Protection. In: STEMEDU-2019. Institute of Mathematics and Informatics – Bulgarian Academy of Sciences, pp. 23-27. DOI: <https://doi.org/10.55630/STEM.2019.0103>
- [10] Методи на обучение – същност, класификация, характеристики, интерактивни методи на обучение. В: Българска наука [онлайн]. [Прегледан на 13.10.2024]. Достъп от: <https://nauka.bg/metodi-obuchenie-sashnost-klasifikaciya-harakteristiki-interaktivni-metodi-obuchenie/>
- [11] Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030). В: Дигитална национална коалиция [онлайн], публ. 28.03.2023 |. [Прегледан на 13.10.2024]. Достъп от: <https://digitalalliance.bg/strategy-framework-edu-bg/>
- [12] Kohnová, L. Papula, J., Salajová, N. Generation Z: Education in the World of Digitization for the Future of Organizations [online]. In: Proceedings of INTED2021 Conference 8th-9th March 2021. [Viewed 13.10.2024]. Available from: <https://interaktivna-obrazovatelna-sreda.unibit.bg/images/pdf/GENERATION%20Z%20-%20EDUCATION%20IN%20THE%20WORLD%20OF%20DIGITIZATION.pdf>
- [13] Изворска, Диана. Модел за формиране и развитие на професионална компетентност на студентите от технически ВУЗ. Габрово: Унив. изд. „В. Априлов“, 2017.
- [14] Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 - 2030). В: Портал за обществени консултации - Министерски съвет [онлайн]. [Прегледан на 14.10.2023]. Достъп от: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1399>.

ВЪЗМОЖНИ ОПАСНОСТИ ОТ ПРОДУКЦИЯТА И КОНСУМАЦИЯТА НА ЖИВОТИНСКИ ПРОДУКТИ

Велимир Адил

Факултетен номер: 22072101

Технически-Университет Габрово, Хаджи Димитър №4, Габрово, България,
spaggang@europe.com

Кореспондиращ автор: spaggang@europe.com

Abstract

There are various possible dangers involved in the process of animal agriculture such as beekeeping for the production of honey and raising livestock for the production of meat, dairy and eggs. The production and consumption of animal products could have a negative impact on humans, animals, plants and microorganisms. In fact it damages the whole ecosystem of the planet.

We will look into the effects that every species takes as a cause of producing and consuming animal products as we take into account that the effect on one type of species affects the rest of the species too as we all have a symbiotic relationship. We will look at the economic impact of raising livestock as well as the environmental impact of beekeeping.

Keywords: animal products, environmental impact, soil erosion, benefits of plant agriculture, deforestation, meat, milk, eggs, honey, livestock farming, population of honeybees

ВЪВЕДЕНИЕ

Отглеждането на животни отнема голяма част от земята.

Ефекти върху здравето на хората от консумация на животински продукти.

Кои хранителни вещества трябва да имаме в предвид на диета, която съдържа повече растения и по-малко животински продукти.

Отглеждането на пчели води до щети на екосистемата.

Отглеждането на животни води до изхабяване на значително много органични ресурси.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Първо ще разгледаме икономическата вреда от продукцията и консумацията на животински продукти. Някои хора казват, че ако спрем да произвеждаме тези продукти, това ще доведе до спад на икономическото развитие на човечеството, но това не е вярно. Около 77% от земята, използвана за произвеждането на храна е специално за животни, които са отглеждани във фабрики, останалите 23% са за растения, които хората консумират. Консумацията на животински продукти не е толкова ефективна от икономическа гледна точка. Хората приемат храната от нужда от енергия във формата на калории и от нужда от хранителни вещества. Енергията, която получаваме от животните е енергия, която животните са предали от консумация на растения, но винаги това има загуба, защото докато животните бъдат отглеждани, те изразходват енергията от растенията. Това води до скъпи цени на тези продукти. Ако ние консумираме директно растения вместо тези продукти, това ще води до по-малка загуба на енергия, тъй като консумираме директно от източника на енергия.

Ако голяма част от тези 77% земя бъдат използвани за отглеждане на растения, това ще доведе до по-ниски разходи за храна. Базирано на принципа на търсене и предлагане, ако ние спряхме да консумираме животински продукти, съответно възможностите за работа във жи-

вотински ферми и фабрики ще намалее и ще се отворят нови възможности за хората да работят във ферми за отглеждане на растения.

Консумацията на животински продукти може да има и негативен ефект върху здравето на хората. Изследователски проучвания са открили потенциални връзки между консумацията на животински продукти и следните рискове за здравето: Алергични, автоимунни и възпалителни заболявания: Рак, Катаракта, Целулит, Деменция, Диабет (диабет тип 2, преддиабет и гестационен диабет), Животозастрашаващи реакции към токсини от *E. Coli*, Повтарящи се пристъпи на подагра, Неврологични заболявания, Предпубертет, Хиперплазия на простатата, Ревматоиден артрит и намаляване на броя на сперматозоидите. Намаляването на консумацията на животински продукти и съответно увеличаването консумацията на растения има следните плюсове: помага за лечение на акне, забавя процеса на стареене, забавя смъртността на телесните клетки, увеличава шансовете за оцеляване при рак на гърдата, увеличава приема на антиоксиданти, забавя растежа на някои видове рак, увеличава приема на фибри, помага за подобряване на настроението, избягва възпаление, причинено от ендотоксемия, помага за понижаване нивата на LDL холестерол, помага за справяне с психичните заболявания, забавя свиването на мускулната маса с напредването на възрастта, намалява оксидативния стрес, увеличава приема на фитат, антикарциноген, забавя развитието на ревматоиден артрит, рак и сърдечни заболявания, повишава нивата на серотонин и помага за контрол на теглото.

Но ако трябва да ядем главно растения и намаляваме консумацията на месо, трябва да дадем внимание на някои хранителни вещества:

- **Протеин:** Хората приемат главно месото, като източник на протеин, но протеин може да се набави и от растения, растенията с най-много протеин са нахут, боб, леща, сейтан.
- **Желязо:** растения, които са добър източник на желязо са леща, нахут, спанак, киноа, сусамово семе, соя.
- **Калций:** Главният източник на калций е мляко или кашкавал, но калций може да се набави от леща, боб, бадеми, овесени ядки, броколи, зеле или млека на растителна основа с добавен калций
- **Витамин Д:** Във повечето държави може да се извлече витамин Д от престой на слънце, но в някои държави със специфичен климат това не е възможно, за това витамин Д може да се набави от гъби, които са отглеждани на ултравиолетова светлина или млека на растителна основа с добавен калций
- **Омега 3:** Омега 3 мастни киселини обикновено са свързани с консумацията на риба, но те са достъпни и чрез консумация на орехи, ленено семе, семена от chia и конопени семена
- **Витамин B12:** водорасли, които стават за консумация или млека на растителна основа с добавен витамин B12

Ефектът на продукцията и консумацията на мед:

Отново трябва да говорим за принципа на търсене и предлагане, ако не консумираме мед, няма да има продукцията на мед и няма да има отглеждане на пчели. Но защо отглеждането на пчели може да бъде негативно нещо?

Най-често отглежданите пчели са медоносните пчели. Поради тяхната култивация, тяхната популация се е увеличила с почти 50% (в близките 50 години). Медоносните пчели се конкурират с другите пчели и други опрашители като пеперуди за ресурси като нектар, прашец, вода и други. Медоносните пчели не са толкова добри в опрашването в сравнение с другите опрашители. Конкуренцията за ресурси води до намаляване на популацията на другите опрашители, а те са нужни за поддръжка на екосистемата.

Ефектът на продукцията на месо, млечни продукти и яйца върху хората, животните, растенията и микроорганизмите:

Производството на тези продукти изисква изключително много ресурси, както казахме, 77% от земята, използвана за произвеждането на храна е специално за животни. Тази земя преди да е била използвана за храна за животни е била натурална част от екосистемата, процесът на заемане на земя за отглеждане на животни е най-голямата причина за обезлесяване.

Винаги има конкуренция в производството на месо, млечни продукти и яйца. Фирмите, които поддържат производството на тези продукти гледат как най-ефективно да изкарат най-много печалби. За да има по-голяма продукция на тези продукти, голяма част от животните са размножавани чрез изкуствена селекция, това е метод за генетично модифициране на организми, като се размножават част от тях, по определени генетични характеристики. Животните, които се размножават, са тези, които произвеждат най-много мляко и яйца. Но за да могат животните да произвеждат толкова много мляко и яйца, те трябва да консумират повече растения. Това води до изморяване на животните и съответно унищожаването на повече растения. Също така тези животни не са специфично размножавани за да бъдат здрави, а за да произвеждат повече мляко и яйца. Това не е добре както за животните и растенията, също така и за хората. В някои случаи, месото от животни които са размножавани чрез изкуствена селекция съдържа по-малко хранителни вещества като витамини и минерали. Друг факт, които може да разберем е че отглеждането на животни води до ерозия на почвата. Двата начина по които се нанасява почвата е унищожаването на растения и утъпкването на почвата. Растенията са нужни за микроорганизмите във почвата, тъй като растенията произвеждат органична материя чрез фотосинтеза (преобразувайки слънчевата светлина в химическа енергия). Тази органична материя е източник на храна за микроорганизмите в почвата. Другият начин които води до убиване на микроорганизми и води до ерозия е утъпкването на почвата, доста от животните са много тежки и също така седят около 8 часа на ден върху пасища. Микроорганизмите в почвата помагат на хората чрез балансиране на екосистемите. Като участват в различни биохимични процеси, почвените микроорганизми допринасят за цялостното здраве на екосистемите, поддържат биоразнообразието и позволяват различни екологични функции, които са от съществено значение за човешкото оцеляване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Видяхме, че отглеждането на животни води до щети на всеки вид организъм в екосистемата, тъй като ние всички сме във процеса на една голяма симбиоза. Отглеждането на животни оказва значителен натиск върху природните ресурси и екосистемите, като заема голяма част от земята и изразходва значителни количества органични ресурси. Консумацията на животински продукти е свързана с редица здравословни рискове за хората, включително повишен риск от хронични заболявания. При преминаване към диета с повече растителни храни е важно да се вземат предвид основни хранителни вещества като протеини, витамини, минерали и омега-3 мастни киселини, които могат да бъдат по-трудно достъпни. Освен това, отглеждането на пчели, въпреки положителния си принос за опрашването, също може да доведе до негативни последици за екосистемата. Всички тези фактори подчертават необходимостта от устойчиво управление на ресурсите и внимателен подход към хранителните навици, за да се запази здравето на хората и на планетата. Може би решението не е да спрем изцяло продукцията на животински продукти но намаляването на продукцията може да е значителен процес за подобряване на здравето на планетата.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <https://nutritionfacts.org/topics/animal-products/>
- [2] https://www.youtube.com/watch?v=cIMNw_VO1xo
- [3] https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%B7%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD_%D0%BE%D1%82%D0%B1%D0%BE%D1%80
- [4] <https://herograespeciales.com/en/the-importance-of-microorganisms-in-the-soil/>

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРАКТИКИ В ПРОИЗВОДСТВОТО НА ПЛОЧИ ОТ ДЪРВЕСНИ ЧАСТИЦИ (ПДЧ)

Хасан Шибль¹, Христо Тодоров², Полина Дончева³

¹Технически университет, Габрово, България

²Технически университет, Габрово, България

³Технически университет, Габрово, България

Кореспондиращ автор: hasan.shibla@keas.bg

Abstract

This study explores the opportunities for sustainable development in particleboard (PB) production and the necessity of reducing environmental impact. The primary goal is to analyze the environmental policies and approaches implemented by PB manufacturers to optimize resource use, reduce carbon emissions, and increase energy efficiency. Measures such as the use of recycled and waste materials, chemical control, and improved waste management have been introduced. These practices reduce resource intensity and harmful emissions while enhancing economic efficiency and product value. The report emphasizes the need for cooperation between industry, regulatory bodies, and consumers to establish sustainable practices and environmental standards, resulting in economic and ecological benefits as well as a safer working environment.

Keywords: sustainable, environmental, recycling, chemical control, waste management.

ВЪВЕДЕНИЕ

Прилагане на принципът на устойчиво развитие, е средство което може да се разглежда като пример за прилагане на принципа на предпазливостта при използването на природните ресурси. Зад този принцип стои модел на използване на природните ресурси, който има за цел да посрещне нуждите на човека, но при запазване на устойчивостта на околната среда, така че не само настоящото, но и бъдещите поколения да могат да използват природните ресурси в сравнима степен.

Понятието „устойчиво развитие“ обединява ресурсите и процесите на природните системи с човешките потребности и стопанската дейност на социалните системи. Понятието „устойчивост“ се появява в контекста на дефиницията за икономика „в равновесие с основните системи на екологично подпомагане. Основната цел на настоящата работа е да изследват и анализират политиките и подходите на производителите на плочи от дървесни частици (ПДЧ) по отношение на тяхната екологична устойчивост и ефективност.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Незначителният ръст на кръгово (вторично) използване на материали, слабото повишаване на производителността на ресурсите, ниският интерес на предприятията към екоиновации и мерки за въвеждане на енергийна ефективност определят високата степен на ресурсоемкост в производствения сектор, налага предприемане на мерки във връзка с перспективата за продължителна технологична модернизация на някои икономически сектори (енергетика, добивна и преработваща промишленост и др.), увеличаването на количествата на определени видове отпадъци и устойчивите консуматорски модели на всички нива минимизират ефекта от общата положителна тенденция на намаляване на количествата отпадъци от бита и производствените отпадъци.

Опазването на околната среда и устойчивото развитие при производството на плочи от дървесни частици (ПДЧ) (табл. 1) са важни аспекти в контекста на нарастващите екологични изисквания и стремеж към намаляване на негативното въздействие върху природата.

Оптимизация при използването на суровини е един от ключовите подходи свързани с подхода към устойчивото развитие. Използването на отпадъчна дървесина, рециклирани материали и дървесни остатъци значително намалява нуждата от нова дървесина (табл. 1), като по този начин допринася за опазването на горските ресурси. Модернизацията на производството на плочи от дървесни частици (ПДЧ) (фиг. 1) е важна за подобряване на ефективността, качеството и устойчивостта на процесите.

Намаляване на въглеродните емисии и прилагането на енергийно ефективни технологии, като модерни сушилни системи и използване на биомаса за енергия, може да доведе до значително намаляване на въглеродните емисии в производствения процес.

Контролът върху използването на химикали и редуцирането на емисиите на формалдехид (фиг.1) и други вредни вещества чрез използването на алтернативни свързващи агенти или технологии с ниско съдържание на токсични съединения е от съществено значение за подобряване на качеството на въздуха и здравето на работниците и потребителите [1].

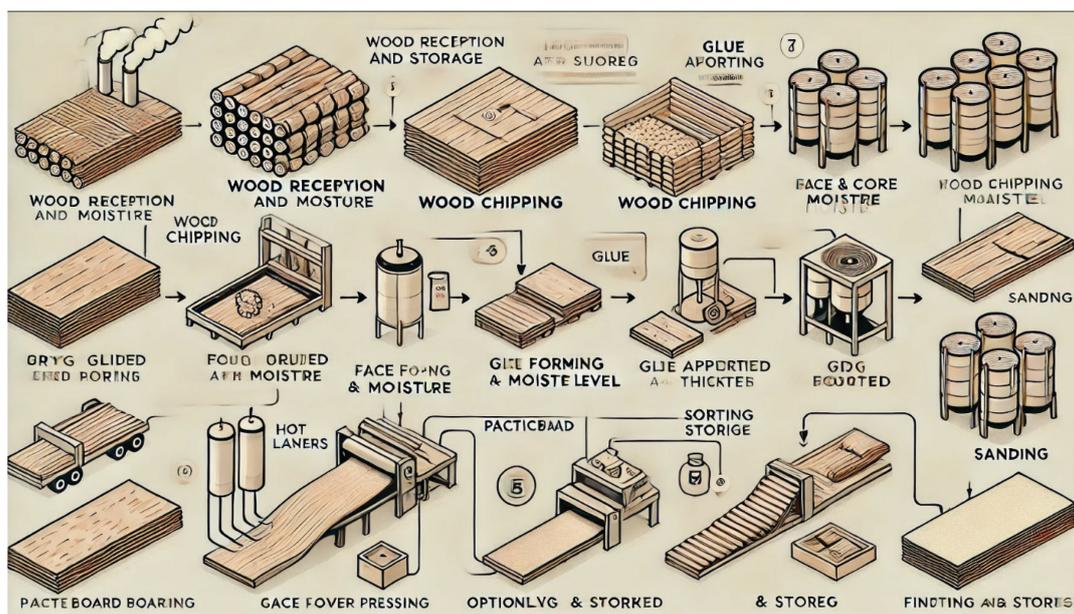
Енергийната ефективност и възобновяеми източници на енергия са голям отрасъл във всички производствени предприятия и те са част от принципите на устойчивото развитие и кръговата икономика. Въвеждането на системи за енергийно възстановяване и използването на възобновяеми източници на енергия, като слънчева и биомаса, могат да помогнат за намаляване на енергийния отпечатък на производството.

Устойчивото управление на отпадъците [2], включително рециклиране на отпадъчните материали и използването им за производство на нови ПДЧ, е важен аспект за минимизиране на въздействието върху околната среда [3].

Опазване на водните ресурси и намаляването на потреблението на вода в производствения процес чрез използването на затворени водни системи и пречистване на отпадъчните води е ключово за устойчивото управление на водните ресурси [4].

Използването на сертифицирани материали от устойчиво управлявани гори (напр. FSC или PEFC) и прилагането на екологични стандарти и норми при производството на ПДЧ е важна стъпка към устойчивото развитие.

Тези стъпки подчертават необходимостта от балансиране между производствените процеси и опазването на околната среда, като целта е да се постигне устойчиво развитие с минимално екологично въздействие.

Фигура 1. Технологичния процес за производство на плочи от дървесни частици (ПДЧ).

Таблица 1. Технологичния процес за производство на плочи от дървесни частици (ПДЧ).

Процес	Описание
1. Приемане и складиране на дървесината.	Разтоварване и съхранение на дървесината след измерване на тегло и обем.
2. Раздробяване на дървесината на технологични частици.	Дробене и съхранение на дървесните частици.
3. Сушене и сортиране на дървесните частици.	Процес на изсушаване до оптимална влажност, филтриране и сортиране на частици.
4. Олепиляване на дървесните частици.	Смесване на частиците с лепило за лице и среден слой.
5. Насипване на килима и пресоване.	Създаване на „дървесен килим“, пресоване и оформяне на плочите.
6. Шлайфане на готовите плочи.	Изравняване и калибриране за постигане на гладкост и стандартна дебелина.
7. Сортиране и складиране на готовите плочи.	Окачествените плочи се насочват към съответните клетки, сортират се в отделни клетки и се изнасят по ролков транспортър към склада за готова продукция.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Производството на плочи от дървесни частици (ПДЧ) може да бъде значително подобро в посока на опазване на околната среда и устойчиво развитие чрез въвеждането на иновативни технологии и екологични практики. Основните мерки включват оптимизирано използване на суровините, намаляване на въглеродните емисии, управление на химикалите, енергийна ефективност, устойчиво управление на отпадъците и опазване на водните ресурси.

Стремещт към устойчиво производство на ПДЧ изисква сътрудничество между индустрията, регулаторните органи и потребителите за налагане на екологични стандарти и практики. Чрез използването на рециклирани материали, подобряване на енергийната ефективност и намаляване на вредните емисии, производителите могат да намалят негативното въздействие върху околната среда, като същевременно отговарят на потребностите на пазара.

Устойчивото развитие в този сектор не само води до по-добри екологични резултати, но също така предлага икономически ползи чрез намаляване на разходите за ресурси и енергия, като същевременно създава по-безопасна работна среда и продукти с по-висока стойност за потребителите.

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2202С

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Най-добри налични техники (НДНТ) - Указания по прилагането - Комплексни разрешителни - Превантивна дейност | МОСВ (government.bg).
- [2] Закон за управление на отпадъците (обн. ДВ, бр.53/13.07.2012 г.).
- [3] Национален план за управление на отпадъците 2021-2028 г.
- [4] Национална стратегия по околна среда, www3.moew.government.bg/files/file/POS/Strategic_documents/Strategies/OSiPlanDejstvie/Strategiaend.doc.

ОСНОВНИ АСПЕКТИ НА РАДИАЦИОННАТА ЕКОЛОГИЯ

Александра Бастрева¹, Елица Липовянова-Маринова²

^{1,2}специалност ООСУР

^{1,2}катедра “Математика, информатика и природни науки“

Технически университет - Габрово

Abstract

This report presents the main aspects of radiation ecology as part of the science of ecology. The goals and tasks of this science are detailed. A description of the main quantities and units of measurement used in radiometry and dosimetry is given

Keywords: radioecology, basic aspects, ionizing radiation, quantities and units in dosimetry

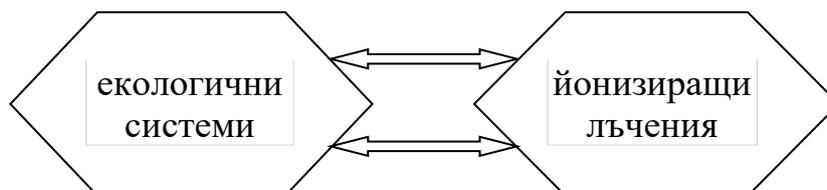
ВЪВЕДЕНИЕ

Радиоекологията (радиационната екология) се явява клон на науката екология, който се занимава с наличието на радиоактивност в екосистемите на Земята. Изследванията в радиоекологията включват вземане на полеви проби, експериментални полеви и лабораторни процедури и разработване на симулационни модели за прогнозиране на околната среда в опит да се разберат методите за миграция на радиоактивните вещества в околната среда. Практиката се състои от техники от общите науки на физиката, химията, математиката, биологията и екологията, съчетани с приложения в радиационната защита. РадиоекOLOGичните изследвания предоставят необходимите данни за оценка на дозата и оценка на риска по отношение на радиоактивното замърсяване и неговите ефекти върху здравето на хората и околната среда. РадиоекOLOGите откриват и оценяват въздействието на йонизиращото лъчение и радионуклидите върху екосистемите и след това оценяват техните рискове и опасности. Интересът и проучванията в областта на радиационната екология се увеличиха значително с цел установяване и управление на рисковете, свързани с аварията в Чернобил. Радиационната екология възниква в съответствие с нарастващите ядрени дейности, особено след Втората световна война в отговор на тестовите на ядрени атомни оръжия и използването на ядрени реактори за производство на електричество.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Предмет, цели и задачи на радиационната екология.

Като предмет на радиационната екология се приема изучаването на взаимоотношенията между екологичните системи и йонизиращите лъчения[1,2], които се излъчват както от естествени, така и от изкуствени радионуклиди, намиращи се в природата.

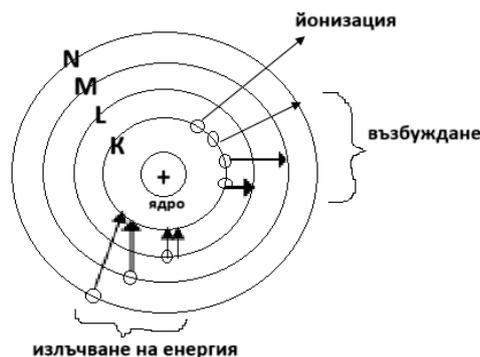

Всички радиоактивни елементи се характеризират с вида на лъчението, което изпускат (алфа-, бета- частици, гама-кванти), тяхната енергия и период на полуразпад. Също към йонизиращите лъчения спадат рентгеновите лъчи и т. Нар. Първични и вторични космически лъчи. По определение йонизиращо лъчение (радиация) се нарича поток от заредени и елект-

ронеутрални частици и фотони, които могат да йонизират веществата, през които минават. Йонизацията е процесът на образуване на йони от електронеутрални атоми или молекули чрез освобождаване на един или повече e^- от електронната обвивка на атома (фиг. 1). Според начина на предизвикване на йонизация лъченията биват непосредствено (пряко) йонизиращи и косвено йонизиращи [4]:

- непосредствено (пряко) йонизиращи лъчения са лъченията, състоящи се от наелектризиранни частици, които имат кинетична енергия достатъчна за йонизация на атомите и молекулите на веществото, в което проникват.

- косвено йонизиращи лъчения са лъченията, състоящи се от електрически неутрални частици или фотони, които като взаимодействат с веществото, в което проникват, създават непосредствено йонизиращи лъчения и предизвикват ядрени превръщания.

Фигура 1. Видове преходи на електроните в електронната обвивка на атома; K,L,M,N – слоеве, на които се намират електроните; Йонизация – електронът напуска атома; Възбуждане – електронът преминава от по-вътрешна към по-външна обвивка; Излъчване на енергия – електронът преминава от по-външен към по-вътрешен слой

Целта на радиационната екология е да се установят основните закономерности, а също и характера на взаимоотношенията между йонизиращите лъчения и живите организми обитаващи природната среда. Към целта на радиационната екология се отнася и изучаването на промените, които са настъпили в биогеоценозните системи под въздействие на тези лъчения.

Радиационната екология се разглежда като клон на общата екологична наука, изучаваща процесите на промени, настъпили в екосистемите под действие на йонизиращите лъчения. Главните задачи на радиационната екология са следните:

- ✓ Изследване на еколого-физиологичните особености на живите организми по отношение на тяхната способност да натрупват в себе си радиоактивни елементи;
- ✓ Изучаване на закономерностите на миграция на естествените и изкуствени радиоактивни елементи в екологичните системи;
- ✓ Изследване влиянието на външно и вътрешно облъчване на живите организми с йонизиращи лъчения върху структурата и динамиката на изменение на животинския и растителният свят;
- ✓ Изучаване влиянието на факторите на екологичната среда върху натрупването и преразпределението на радиоактивните елементи в животинските и растителните организми, които населяват екосистемите;
- ✓ Изучаване на екологичната адаптация на популации на различни видове животни и растения в условия на повишен радиационен фон, в следствие на радиоактивно замърсяване на природната среда както с естествени, така и с техногенни радиоактивни елементи;
- ✓ Изучаване на закономерностите на миграция на естествените и изкуствени радиоактивни елементи в екологичните системи.

Основни величини и единици използвани в радиационната екология

Енергията на йонизиращите лъчения се измерва с единицата електрон волт, eV. Един eV е работата, която електричните сили извършват при пренасяне на единица електричен заряд в поле с разлика в потенциалите един волт. Величините и единиците, които се използват в радиометрията и дозиметрията са [3]:

Активност, A – определя се от количеството на дадено радиоактивно вещество. Мерна единица за активност на радиоактивно вещество в система SI е бекерел (Bq). Радиоактивността се определя като отношението на средния брой спонтанни ядрени превръщания в радиоактивния източник за единица интервал от време.

$$A = \lambda \cdot N \quad (1)$$

където N е брой радиоактивните атоми в даден момент, а λ е т.нар. константа на радиоактивен разпад.

Специфична (масова) активност, A_m – изразява активността на единица маса от дадено радиоактивно вещество.

$$A_m = \frac{A}{m} \quad (2)$$

където m е масата на радиоактивното вещество. Единица за специфична активност в SI е Bq/kg.

Специфична обемна активност, A_v – изразява активността на единица обем от разтвор на радиоактивно вещество.

$$A_v = \frac{A}{V} \quad (3)$$

Единица за специфична обемна активност в SI е Bq/m³.

Отдадена енергия – количеството отдадена енергия от йонизиращото лъчение на дадено физическо тяло. Отдадена енергия се измерва в джаули, J.

Погълната доза, D – количество енергия на йонизиращото лъчение, погълнато от единица маса на каквото и да е тяло

$$D = \frac{\Delta E}{\Delta m} \quad (4)$$

Единицата за погълната доза в система SI е греј, Gy. Погълнатата доза е 1 Gy, когато енергия 1 J се поглъща от 1 kg вещество.

Еквивалентна доза, H_E – тя е равна на произведението от погълнатата доза и коефициента на качество на лъчението

$$H_E = D \cdot Q \quad (5)$$

където Q е качество на лъчението. Единицата за измерване на еквивалентната доза се нарича сиверт, Sv.

Основни аспекти на радиационната екология

Радиационната екология е наука, която изучава въздействието на йонизиращата радиация върху околната среда и живите организми. Основните аспекти, които разглежда тя са:

- Източници на радиация;

- Влияние върху екосистемите;
- Мониторинг и контрол;
- Радиационна защита;
- Изследвания и иновации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Радиационната екология като част от екологията, разглежда миграцията на естествените и техногенни радионуклиди. Разглеждат се основните закономерности по преноса на изкуствените и естествени радионуклиди в различни среди. По-конкретно част от въпросите, с които се занимава тази наука са: основни модели на пренос на радиоактивни вещества в атмосферата – статистически, дифузионни, хидравлически; физико-химически форми за наличието на радионуклидите в средата и фактори, влияещи на тяхното разпределение; влиянието на свойствата на средата върху поведението на радионуклидите; групиране на радионуклидите по степен на подвижност в окръжаващата ни среда; основни механизми на миграция както в почвите, така и в хидросферата.

Благодарности:

Докладът се публикува във връзка с резултатите от изпълнение на дейностите по проект № 2202С към факултет „Стопански“ на ТУ - Габрово

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Radiation Biology: A Handbook for Teachers and Students, IAEA, Viena, 2010.
- [2] Василев Г., Радиоекология. Радиация, екология, човек, България., изд. „Тита Консулт“, 2015 г. data mining. Knowl.Based Syst. 22, 439–442. (2009)
- [3] Тодоров В., Медицинска физика, 1995 г.
- [4] Георгиев П.З., Радиоекология на продуктивните животни, Стара Загора, 2003 г.